1989. Nr. 2 (26)
FEBRUĀRIS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1998.02

LKP CK izdevniecība. «Avots**», 1989.**

Latvijas LKJS Centrālas Komitejas un Latvijas PSR rakstnieku savienības literāri mākslinieciskс un sabiedriski politisks žurnāls jaunatnei. Iznāk kopš 1987. G. Reizi mēnesi. Izdod Latvijas Kp Ck izdevniecība Riga.

Redakcijas kolēģija:

Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Jānis Āboltiņš, Vilnis Bīriņs (Atbildīgais Sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņ5 (Nodaļas Redaktors), Māris Grīnblats, Edvīns Inkens, Vladimirs Kaņi Vecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Pēteris Krilovs, Juris Kronbergs, Jānis Peters, Baiba Stasane, Ādolfs Šapiro, Viesturs Vecgravis, Imants Zemzaris. **Redaktori:** Tatjana Fasta, Rudīte Kalpiņa, Andrejs Ļevkins, Jekaterina Borscova, Normunds Naumanis, Eva Rubene. **Dzejas Konsultante** Amanda Aizpuriete. **Prozas Konsultants** Aivars Tarvids. **Korektore** Mārīte Pupiņa.

Tulkotajā Tamāra Ringa. **Mākslinieciskā Redaktore** Sarmīte Maliņa. **Tehniskā Redaktore** Ināra Jurjane.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественный и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник») на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, 226081, г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salik5anai 6.12.88. Parakstīts iespiešanai 13.01.89. Jt 00102. Formāts 60x9018. Ofseta papīrs nr. 1., 2. Ofseta tehnika. 10+0,5 uzsk. Iespiedl., 21,5 uzsk. Krasu novilk., 14,2 izdevn. L. Metiens 140 000 (latviešu valodā — 110 000, krievu valoda — 30 000). Pasot. Nr. 1756. Maksā 50 кар. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīgā, balasta dambī 3. Abonementa kastīte 35. Telefoni: galv. Red. 224166; galv. Red. Vietn. 224100; atb. Sekretāram un tehn. Redaktorei 225654; publicistikas nod. Vad. 229631; kultūras nod. Vad., mākslin. Red. 210030; dzejas un prozas nod. Vad„ konsultantiem 227208. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rlgā, balasta dambi 3.

- MIERVALDIS BIRZE. LALITA MUIŽNIECE (asv > PĒDAS
  - LINARDS TAUNS ELLES KĒKA PERSPEKTĪVA
  - ANDREJS EGLĪTIS (Zviedrija) SVĒTĀ DIENĀ
  - AIJA PRIEDĪTE (vfr). KARAĻU UN KARAĻU APKAIMES LOMA KĀRĻA SKALBES PASAKĀS
  - ARHITEKTŪRA ARI IR * + > SAZINĀŠANĀS VEIDS ^
  - VISVALDIS LĀMS (LATVIJA) TAVA ZEME DEG...
    - KAS IR ABRENE?
    - BAŅUTA RUBESA (Kanāda) TANGO LUGĀNO
- AVOTS
- notes
  - 1
  - 2

Avots 1998.02

Rakstniecība

Miervaldis Birze. Ievads (2. Ipp.)\/ Lalita Muižniece. «Pēdas» (3. Ipp.)\/ Viesturs Vecgrāvis. «Ne šķirtas kultūras, bet Vienotas . . .» (14. Ipp.) Gunārs Saliņš. «Linards Tauns elles ķēķa perspektīvā» (16. Ipp.) Trimdas dzeja (20. Ipp.) Anda Kubuliņa. «Dažas formas un satura meklējumu paralēles, arī atšķirības trimdas un mūsu dzejā» (23. Ipp.) «Viens dzejolis» (26. Ipp.) \/ Aija Priedīte. «Karaļu un karaļu apkaimes loma Kārļa Skalbes pasakās» (28. Ipp.)

Kultūra

«Arhitektūra arī ir sazināšanās veids» (32. Ipp.) \/ Rita Laima Krieviņa. «Pepsico» (38. Ipp.) Jānis Nollendorfs. Fotogrāfijas (40. Ipp.) Ainis Nollendorfs. Fotogrāfijas (41. Lpp.)S/ Aina Balgalvis. Fotogrāfijas (42. Ipp.Jvˆ Valdis J. Āboliņš. Rindas no vēstulēm (46. Ipp.)

Publicistika

Visvaldis Lāms. «Tava zeme deg . . .» (52. Ipp.) \/ Anna Lejiņa. «Bēgļu gaitas» (56. Ipp.) Ojārs J. Rozītis. «Vai viegli uzaugt par latvieti svešatnē?» (62. Ipp.)

Eva Rubene. «... Un to sapni — Latviju» (68. Ipp.)

Rita Laima Krieviņa. «Atmiņas par Jāņa Riekstiņa latviešu studiju centru» (70. Ipp.) \/ «Kas ir Abrene?» (72. Ipp.)\/

Rakstniecība

Baņuta Rubesa. «Tango Lugāno» (74. Ipp.) 'N/'

X

Sie cilvēciņi no vispasaules latviešu jaunatnes kongresam veltītā plakāta pa ceļam *uz Helsinkiem (1989. Vii) iegriezušies arī Latvijā. Kopībā ir spēks.*

Viena no latvju dainām skan tā:
Skaisti dzied lakstīgaia Atvasīšu krūmiņā;
Gauži raud tie bērniņi.
Kam nav tēva, māmuliņas.
Dainu rašanās laikā mūsu tautā ētiskie prasījumi jau bijuši

tik augsti, ka dziesmu sagšu uzklājuši arī bārenīšu kuslajiem pleciem, lai vismaz viņu dvēselēm k|ūtu siltāk. Mazgadīgs bārabērns parasti sabiedrībā netiek uzlūkots kā gluži ikdienišķa parādība. Masveida bārenību rada katastrofas, zemestrīces, arī pilsoņu karš. Bet Latvijā daudz bārabērnu, īpaši tādu, kuriem trūkst tēva, radās ar 1940. gada 17. jūniju, kad Rīgā uz stacijas laukuma, kā to rāda veci foto, parādījās balti, tīri nosukāti zirgi, kuri vilka lielgabalus. «Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju karaspēks,» paziņoja Kārlis Ulmanis. Bāreņu skaits Latvijā ievērojami pieauga arī pēc 1941. gada 1. jūlija, kad Rīgā uz Brīvības ielas atkal sabrauca lielgabali, šoreiz aiz apriepotiem trīsasu vilcējiem. Skumji, bet patiesība tāda, ka šai pirmajā jūlijā tās atraitnes un bāreņi, kurus bija radījušas apcietināšanas un izvešanas 1940.(41. gadā, uzvaras pārākumā smaidošos vāciešus tad sauca par atbrīvotājiem, un arī dzejniece Rūta Skujiņa piezīmju grāmatiņā ierakstīja: «Milzīgas gaviles. Rīga glābta.» Vai atraitnēm un bāreņiem to pārmest! īpaši pēc tam, kad Centrālcietuma pagalmā atraka lielu kapu ar kara dienās nošautajiem. Un vēl skumjāk, ka vācu okupācijas laikā, dažkārt vēl šodien, 1941. gada izsūtīto vagonu spocīgās ēnas aizklāj vācu laikā raktās garu garās masu kapenes.

Tātad 1940. gadā, reizē ar padomju varas nodibināšanos, Latvijā vairojās bāreņi, radās pretdabiska, tautai postoša bāreņu paaudze.

Zemāk publicētā satrauktā dzīves stāsta fragmentus rakstījusi viena no tiem, kuriem 1940./41. gadā tika atņemts tēvs: žurnālista, rakstnieka un līdz 1941. gada 7. janvāra naktij arī LPSR izglītības tautas komisāra Jūlija Lāča meita Lalita Muižniece, kura dzīvo ASV. Tēvs meitiņas seju atcerējās līdz savai bada nāvei Astrahaņas cietumā 1941. gada 15. decembrī, meita par tēvu uzzināja no mātes, trimdā mirušās dzejnieces Rūtas Skujiņas, jo t a i naktī vēl bija maza jo maza. Tādēļ Lalita Muižniece savu vēstījumu veido no mātes stāstītā, mātes piezīmēm, tēva vēstulēm, tā laika un pēckara oficiāliem dokumentiem. Veidojas mozaīka, stūrītis no traģiskas panorāmas. Tomēr arī bez šādiem krāsainiem atmiņu akmentiņiem, bez ziņu drumslām par morāles pamatvērtību noliegumu laiku latviešu tautas vēstures panorāma pilnīga nebūs.

Melns auto sapņos vajā meiteni, tas izlokās pat starp koku stumbriem neizbēgams: ar melno auto naktī (ģenerāļa Serova ieteikums!) aizveda viņas tēvu. Bērns vēlāk vēl sapņo par tēva pārnākšanu un pat itin kā izjūt, kā slīdēs tēva vilktās, pie Meijera kunga pirktās ragutiņas. Bet Meijera kungs ar dzeltenu zvaigzni

pie krūtīm jau nogrūzts no ietnes ielas vidū. Bērns audzināts tā, ka jādalās pat riekstiņā ar citu bērnu, kam tāda nav. Bet māte rājas, ka bērns pasniedzis ābolu ebreju zēnam: māte baiļojas, ka par cilvēcisku žēlsirdību dzīvību var zaudēt pašas!... Kaimiņš dziļā nicinājumā nospļaujas pie meitenes kājām, un draudzene saka, ka mamma noliegusi ar viņu spēlēties, jo viņa — komisāra meita. Kurš gan vainīgs, ja vārds «komisārs» tobrīd saistījās ar melnu auto naktī, ar mežā paslēptiem kapiem, ar aizrestotiem preču vagoniem, no kuru lodziņiem kā cerību baloži izlido baltas zīmītes. Dažas no tām adresātu sasniedz. Lielākā daļa nodzeltē kopā ar zāli rudenī, un tā līdz ar papīru sairst vārdi un vārdos ietvertās jūtas. Uz mūžiem.

Kas vainīgs, ja mātei rūgti jānopūšas: «Lai mūs neaizvestu uz Sibīriju, mūs aizvedīs uz Vāciju.» Līdz šai dienai dzirdēts teikums: «Ienaidnieka propagandas apmulsināti, viņi pameta dzimteni.» Diemžēl šais vārdos slēpjas arī sava patiesība, kaut paradoksāla: mūsu ienaidnieki jau patiesībā bija arī tie, kuri sastādīja sarakstus un ar ģenerālštāba precizitāti virzīja garos vergu un vergu bērnu ešelonus uz austrumiem un ziemeļiem. Tikai par ienaidniekiem jāsauc tie, kuri 1940.141. gadā mēģināja nopļaut tautas koka galotni — tās inteliģenci — un to metodiski turpināja vēl gadiem ilgi pēc kara pēdējās zalves.

Bet tētis! Jūlijs Lācis īsajās vēstulēs no cietuma atceras pat to, ka zemeņu stādiem pavasarī starp nokaltušajām lapām parādās tik raksturīgās zaļās, jaunās, un piebilst: «Sis pārbaudījums ir mani norūdījis, un es esmu pārliecināts, ka ieiešu jaunajā dzīvē stiprs un drošs.» Bet jaunās dzīves nebija ... Kur un kas Izlēma par Jūlija Lāča dzīvi un nāvi, neviens vēsturnieks nav mēģinājis izdibināt.

Amerikāņu kareivji Vācijā pēc kara nesaprot daudzu latviešu nevēlēšanos steigties uz dzimteni, jo šādā parādībā jau arī ir kaut kas pretdabisks. Amerikāņi nezināja pirmskara notikumus Latvijā.

Kad pats Vācijā kara beigās sagaidīju brīvību, sirsnīgi šķīros no doktora Nazarova, Ļeņingradas inteliģenta, ar kuru sadraudzējos Buhenvaldē. Nazarovs bija pārdzīvojis arī karagūstekņu nometņu šausmas. «Tev, August (tā mani toreiz sauca), Latvijā varbūt citādi, bet es ... negribu nokļūt Sibīrijā. Vēl viena nometne man būtu par grūtu.» Mājās pārbraucis, dzīvi Latvijā no jauna «apguvis», domāju, Nazarovs rīkojās pareizi. Atgriezties dzimtenē pēc Staļina nāves — jā!

Ne visiem šai atmiņu stāstā minētajiem skaitļiem ticu, piemēram, ka no Latvijas pirms kara deportēti 150 000. Bet diemžēl Latvijā 44 pēckara gados nav parādījies neviens

nopietnāks pētījums par Latvijas iedzīvotāju upuriem caur izvešanām, apcietināšanām, emigrāciju, caur lodi, izšautu no Valtera pisto-leš vai Nagana revolvera. Tikai nupat «uzieti» kapi Litenē, par kuriem līdzšinējos vēsturnieku darbos nebija ne rindiņas. Laikam jau patieso ainu arī vairs neuzzināt, vairs neatvērsies visi kapi zem mežu jaunaudzēm, neatvērsies visi arhīvi, kuri nav iznīcināti vai kara vētru izkliedēti.

Lalitas Muižnieces stāstā nav aprakstīta neviena varmācīgi izlieta asiņu lāse, kaut tajos laikos netrūka pat asiņu peļķu. Tomēr stāsts patiess — nevaram prasīt, lai bērns būtu pārgudrs un izprastu to, kur pat pieaugušajiem dažbrīd pietrūka saprašanas. Man stāstīja aculiecinieks, kāda sirreāla sajūta viņu pārņēmusi, kad naktī no 14. uz 15. jūniju Gulbenes stacijā no visām pusēm ieripojuši vilcieni ar vīriem vienos, sievām un bērniem citos preču vagonos. No šiem vagoniem labu brīdi neesot atskanējis pat ne skaļāks elpas vilciens. Apstājoties vagoni sagrūdušies, un tad iestājies dziļš, it kā ne šīs zemes klusums, un krūmājos apklusuši pat putni.

Sākās ciešanu ceļš, par kuru viens trimdinieks saka: «Es sapni par dzimteni pagalvī likšu.»

Pats vienīgo reizi Jūliju Lāci redzēju 1940. gada septembra vidū, kad, jauno akadēmisko gadu sākot, viņš turēja runu universitātes aulā. Tai mirklī gan ne prātā neienāca, ka pēc piecpadsmit mēnešiem viņš ieslodzījumā būs miris badā. Laikam biju vēl naivs, jo biju mācīts cienīt likumību, un tai septembrī vēl ticēju, ka, likumus ievērojot, savu likteni visumā nosaku pats. Droši vien tāpat domāja Jūlijs Lācis, dzīvē daudz vairāk pieredzējis. Kļūdījāmies abi, ciezdami no dažādiem režīmiem, kuros, izrādījās, bijis daudz kopīga.

MIERVALDIS BIRZE. LALITA MUIŽNIECE (asv > PĒDAS

Vidū spēri, vidū šķēli,
Tas notiek ar
valdības ziņu un piekrišanu, kas
savukārt
izriet no
pastāvošām
draudzīgām
attiecībām
starp
Latviju
un
Padomju
Savienību,
tādēļ
vēlos,
ka arī mūsu
zemes

iedzīvotāji
ienākušās
karaspēka
daļas
uzlūko
ar
draudzību.'
Latvijas iedzīvotāju zaudējumu *Dienas vidū saule rieta,*
2. pasaules karā visās trīs *Aizsašķida zelta zari*
okupācijās . . . sasniedz . . . 540 001) *Pa deviņas pasaulītes.'*
cilvēku, neskaitot emigrantus.
Kur tu esi?
Te.
Ko tu dari?
Es nezinu.
Domā, domā! Atceries!
Musu zemē
kopš šī
rita
ienāk
padomju
karaspēks.
Es — mazgāju auto. Melnu auto.
Melnu? Kāpēc melnu?

Tas ir sen. Toreiz citās krasās automobiļus negatavoja. Man tā liekas. Manā smilšu spainī ir ūdens. Lupata ir veca lelles kleita. Melnais laukums aug spīdošs, skaists —

Ai, ai. Vai tu nezini, ka tavs spainis ir par mazu, un tu pati par mazu, vai tu par to nemaz nedomā?

Nē. Es strādāju. Daru labu darbu. Tētim būs prieks.

Izskrien virs, sašķobtu seju:

— Velns parāvis, ko tas bērns dara! Es tev kaklu apgriezīšu, tu, mazais draņķi!

Un tu?

Es bēgu. Teva rokas ir izstieptas. Tur ir mīļums. Tur ir drošība.

Kur tu esi?

Klusu!

Kas ir?

Es klausos.

Ko tu dzirdi?

Piebrauc automašina. Melna. Kā tu zini, ka melna? Ir nakts.

Tu jau aizmirsi. Es taču tev izstāstīju.

Pareizi: toreiz visas . . .

Noklaudz durvis. Izkāpj trīs. Viens paliek. Motors dūc. Divi kāpj

pa āra kāpnēm. Zvans. Gaitenī švīkst soļi. Šķirbā zem durvīm ielec gaisma. Čukstus balsis. Vēlreiz zvans, tad pavisam stipra dauzīšana pie durvīm. Tā kā spertu ar koka zābakiem. Balsis. Skaļas, griezīgas, viena rāma, viena asaraina.

Ko viņas saka?

Ššš. Klusu. Es sasprindzinos. Es klausos. Bet nevaru saprast. Man liekas, ka vigi nerunā latviski.

Vai tev bailes?

Jā . . . nē . . . jā . .. Man gribas zināt, bet nevaru pakustēties. Esmu pielīmēta gultai. Nevaru ari pakliegt. Esmu kļuvusi par gultas ausi.

lln?

Noklaudz durvis. Aiziet trīs. No mašīnas izlec viens. Aizsit durvis.

Ko tu dzirdi tagad?

Tumsu. Un dunēšanu. Neesmu vairs auss. Esmu deniņi. Un deniņi ir bungas. Pa bungām kads sit, stiprāk un stiprāk. Kamēr sitieni kļūst par lāsēm un es par ūdenszāli. Ap mani skalojas ūdens. Šūpojos ūdeni, viss ir slapjš, es lokos un šūpojos — Un tad es esmu akmens, es grimstu smaga, līdz ir viegls būkšķis, un tad vairs nav nekā —

— Ak tu vēl te! Vai negribi nomazgāt mašīnu?

Virs smaida, bet viņa seja ir sašķobīta. Viņš dod man melnu lupatu, bet nē, tā nav lupata, tas ir revolveris. Es bēgu. Vīrs ielec melnajā auto, kur motors visu laiku ir darbojies, un dzenas paka|. Skrienu pa šaurām, šaurām ieliņām, kur automobilim vajadzētu iesprūst, bet tas saraujas tievs un garš kā vilciens, tuvāk un tuvāk, kamēr esmu gar zemi, un riteņi klaudzēdami skrien pāri, skrien un skrien —

Apcietināšanas
izdaramas
klusām
un bez
panikas,
lai
nedotu iespēj u sacelties vai radīt
pretestību
ne vien
deportējamos,
bet ari
zinama
sabiedrības
daļā,
naidīgā
pret
Padomju pārvaldi,‘[1]

Pretpadomju
elementu
deportācija
no
Baltijas
valstīm
ir-
uzdevums ar lielu politisku nozīmi.
*

— Es neiešu gulēt.
— Kas vēl nebūs!
— Es negribu iet gulēt! Atļauj man palikt augšā, lūdzu, lūdzu.
— Kāpēc tu negribi iet gulēt?
— Man atkal rādīsies slikti sapņi.
— Kādi sapņi?
— Es tev nevaru izstāstīt. Bet man ir bailes.
— Nu, nu. Nāc, es tev iedošu baldriānu. Ar cukura graudiņu. Ej vien čučēt.
*

Ko tu dari?
Meklēju pēdas.
Kas tev rokā?
Piezimnīca.
Bet tā nav tava.
Nē.
Kur tu to ņēmi?
Kāds nomira. Un es to atradu starp papīriem, kas palika.
Bet tas ir vēlāk. Daudz vēlāk. Divdesmit trīs gadi vēlāk.
Jā. Bet ieraksti ir no toreiz.
Lasi!
1941. g. 14. janvāri
Es bušu drošs, ka viss, kas tagad notiek un
tālāk
notiks,
nāks
par labu
mūsu
valsts
un tautas
nākotnei
un
mūsu labam un
draudzīgām attieci bām ar mūsu lielo
austrumu kaimiņu Padomju Savienību . . .

Kur tētis?

Viņš ir izbraucis.

Kur viņš ir?

Viņam bija uz laiciņif jāizbrauc. Kāpēc viņš man nepateica?

Viņš nezināja iepriekš.

Kad viņš būs mājās?

Es nezinu. Droši vien drīz.

Nakti no 7. uz 8. janvāri (puse trijos rītā) čekisti arestēja Teodoru. Izkratīja māju. Paņēma līdz visus rokrakstus un vēstules.

Visas manas ļaunās nojautas piepildījušās. Jūs, latvieši, esat akli ieroči krievu rokās. Ja vajadzēs, jūs nobendēs vienu pēc otra, un tas bus paldies par lača pakalpojumu pagajušajā vasarā.

— Nebēdz! Tu, mazais draņķi! Es tevi 7. *februāri* panākšu!

Uzlecu uz trotuāra. Melnais auto ari. *Biju pirmo reizi Centrālcietumā. Nesu* Ieskrienu starp mājām. Melnais auto pa- *Teodora veļu. Neviens man nesaka, par ko* kaļ. Iebēgu durvju iedobumā. Melnais auto *f. arestēts.* ar savu purnu sadragā mani pret smagajām durvīm. Es gribu kliegt. Bet balss ir *22. februāri* notrūkusi, izsprukusi ārpus manis —

Otru reizi Centrālcietumā. Bālas,

** nomocītas, izmisušas sievu un māšu sejas.*

Izraudātas acis. Cietumsargu rupjības.

— A, te tu esi! Neizbēgsi!

Skrienu pa ielu. Ātrāk! Melnais auto *Ja nebutu bērnu, es aizietu no dzives.*

no muguras. Iela ieved mežā. Slēpjos aiz *Aizietu no šis elles. Bērnu dēļ jādzivo.* kokiem. Auto lokās kokiem apkārt kā

melns vilks. Uzskrienu pa priedes stum- *22. martā* bru līdz cekulam. Melnais auto kā meža

kuilis metas pret koku. Koks gāžas. Auto *Centrālcietumā neko neņēma pretim.*

kā melns traktors pārbrauc priedei, sa- *Varbūt Teodors jau ir miris. Man nav vairs*

šķaidīdams mani starp zariem — *spēka.*

10‘“ . gC[/i«i nerunā latviski.

> JMnāt, bet nevaru pakus-

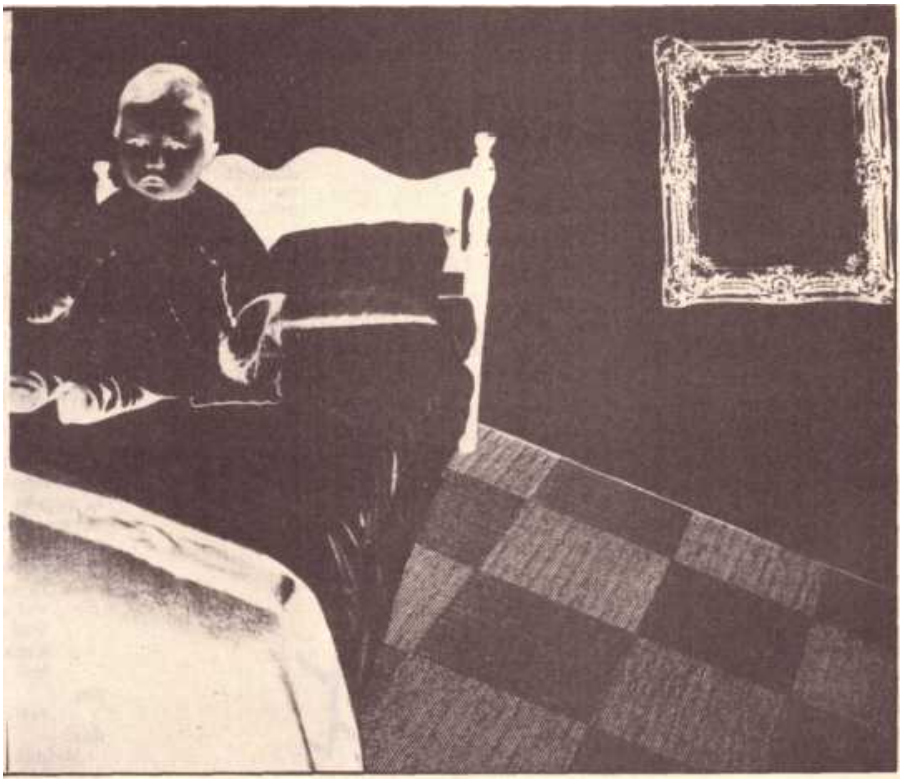

• Nevaru art pakliegt.

s. No maSTnas iilec viens.

vairs auss. Esmu der)i9i. ads sit, stiprāk un stip-ēm un es par ūdenszāli. udenT, viss ir siapjs, es 1 akmens, es grimstu smaga.

I rs nav nekā *

26. marta

Mani izsauca uz NKVD. Teodors vēl ir dzivs. Man lika nodot viņam naudu un ļāva uzrakstīt pirmo vēstuli.

27. aprīli

Saņēmu no T. pirmo vēstulīti. Rokraksts nervozs, samocīts —

*

7. maijā

Atkal Centrālcietumā.

Rieb jums, bezgalīgs rieb jums.

Tur nomoka godīgus cilvēkus.

18. maijā

Saņēmu no Teodora otru vēstulīti. Viņš liek sveicināt Dūdu dzimšanas dienā, kas būs tikai augustā. Uz ko viņš gatavojas?

4. jūnijā

No Teodora trešā vēstule. Bezgala skumja.

Ko viņš raksta?

Man grūti lasīt.

Bet tu meklē. Tad jāiet līdz galam.

Jā.

nebēdājies, esmu dzīvs un vesels. Cilvēka dzīve mēdz but grūtības, kas jāpārvar. Sis pārbaudījums mani ir norūdījis, un es esmu pārliecināts, ka ieiešu jaunajā dzīve stiprs un drošs. Jautājums grozās tikai ap laiku — bet tas nav musu varā.

%

Mīļi sveicieni Tev, berniem, vecākiem. 25. aprīli, 1941.

2. vēstule

. . Produktus un veļu dabūju, izņemot papirosus, šokolādi, tīkliņa kreklu un kurpes. Mīļš, mīļš paldies. Man var iesūtīt naudu pa pastu katru mēnesi ne vairāk par 75 rb. — esi tik laba un atsuti. Pēc kāda meneša atsūti man pāris vecāku sporta virskreklu.

Fiziski jūtos labi — ir gaiss, saule, ikdienas pastaiga, pēc katrām 10 dienam pirts. Nebēdājies un neskumsti. Es ceru, ka šis smagais pārbaudījuma laiks drīz beigsies un būs iespeja atkal strādāt.

Skūpstu Tevi, Maijuli, Dūdu.

Sveicieni Dūdai dzimšanas diena, Tev ari. Sveicini vecākus. Tēva vēstuli saņēmu. 12. V.41.

3. vēstule

. . manas dienas nāk un aiziet domas par Tevi, Maijuli, par Dūdu. Ar mani tik vien

ir, ka šis domas un atmiņas, kas mani neatstāj ne dienu, ne nakti. ■

Es spēlēju šacku un paspēlēju, jo domas aizklīstu pie dārziņā, kur droši vien jau saplaukuši mazie ķirši. Zemeņu pērnā gada lapiņas bus nodzeltējušas un to vieta sazaļojušas jaunas, izplaukuši ziedi. Duda un Maijiņa tur rotaļajas un aplūko katru ziediņu kā jaunu, neredzētu brīnumu. — Es lasu Dieka Londona Zalatnana salas un domas aizmaldos pie Dundagas mežiem un Nīcas siliem, pa kuriem mes klaiņojam brīvi un laimīgi ... Tu dzīve maiņas. l/«.v *rit uz priekšu nemitīga kustība.*

Rīga.

Tev
divkāršu
verdzību
nes.
Seremetjeva pulki kā slogs,
Jo
viņa
augstībai
Pjotram
Pirmajam
Plašaks
uz
Eiropu jacirt logs ...

Es domāju par Dudu — vai viņai pec slimības matiņi atauguši? — Pasaki viņai, ka ari es liku nocirpt savus matus un balto bardu — ta arvien atkal ataug. Tā ari ataugs viņas matiņi. — Es domāju par Maijuh — vai viņa vel arvien vakaros prasa: «Cikos tu iesi gulēt?» Pasaki, ka tagad tētis iet gulēt tad pat, kad viņa, bet rītos ceļas paris stundas agrak augša un sak savu kārtējo dienu — ar domam par jums visiem.

Ka ir berniem un Tev ar veselību?"Vai tev ir darbs? Kopš 26. aprīļa neesmu no Tevis saņēmis nevienas vēstulēs, kaut gan tu laikam esi rakstījusi. Raksti, un ari es Tev varēšu rakstīt, jo saņemu atļauju ar Tevi sarakstīties. Tagad katra mēneša pirmā un trešā svētdienu dabušu turēt roka spalvas kalu.

ļJz pienesumiem ari ir dota atļauja, bet es nezinu, vai tomēr nevajadzēs katru reizi jaunu. Pienest produktus var reizi mēnesi — 7. vai 22. datumā. Savu naudu dabūju — no lus man pieliks visu juniju, ko izrakstīt produktus. Vai esi man naudu sūtījusi? Man vajadzētu jūlijam un lalakam laikam. Bet ja Tev naudas maz, tad nesūti, gan kaut kā iztikšu. — Nākamo reizi — 22. V. — atsuti man kādu maisiņu spilvena pārvelkamā lieluma — kur ielikt veļu.

Mīļi, mīļi skūpstu visus.

1941. g. 1. jūnijā Latvijas PSR

Cietums Nr. 1, IV korpuss, 5. kamera

Kur tu paliki?

Te.

Ko tu dari?

Tētis mani māca spēlēt šachu. Mēs sēžam uz grīdas. Tētis ir pacietīgs. •

— Tas ir tornis. Tas iet tikai tā. Tikai pa taisnu platu ce|u. Bet laidnis skrien šķērsām. Pāri stūriem. Pret laidni nevar nosargāt no priekšas un no sāniem. Bet vistrakākais ir zirgs. Tas lec. Redzi kā: hop, hop: uz sānu un šķērsām. Vai arī: hop, hop: šķērsām un uz priekšu. Zirgs var lekt citiem pāri galvām. No zirga ir jāuzmanās. Vienmēr apskaties. Dāma iet uz visām pusēm: taisni, šķērsām. Bet cauri šķēršļiem viņa netiek. Tu redzi, kā viņa glūn uz tavu torni? Bet tu — paņem ši'to zirgu un hop, hop! — nolec tornim priekšā. Nu tavs tornis paglābts.

— Un tas?

— Karalis. Karalis ir jāsargā. Ja karalis krīt, tad spēle cauri. Nu, izmēģināsim?

Karalis. Kārlis. Kārlis XII. Cīnījās pa Vidzemi kā traks. Pretī

Pēteris. Pjotrs Pirmais.

Karalis.

— Tēti. Vai Kārlis Ulmanis ir karalis?

— Viņš ir prezidents.

— Kas ir prezidents?

— Nu. Viņš valda pār zemi, un viņa ziņā ir, lai visiem valsts iedzīvotājiem būtu taisnīga un laba dzīve.

— Tas jau ir karalis tad.

— M-m . . .

— Vai viņš ir labs karalis?

— Bērniņ, labumu un nelabumu nevar tā noteikt. Neviens nav vienmēr labs. Un neviens nav vienmēr slikts. Tu arī ne. Es arī ne.

— Tu esi gan. Tu esi vienmēr labs.

— Tā nu nebūs vis.

— Vai viņš arī var krist?

— Viņš — kas?

— Karalis Kārlis.

Nav neviena, kas nevarētu krist, Dū-
din.

Teti! Tavs karalis tūliņ kritīs. Paska-
ties!

Melnais zirgs ir te. Un viņam ir kārta lekt. Tu redzi!

14. jūnijā, 1941.

Pagājušajā nakti sākās latvju tautas izsūtīšana uz Savienību. Lopu vagonos iesprostotus, aizved virus, sievas un bērnus.

Draugi liek man ari sapakoties. Es nedaru nekā.

Dzive taisās pārspēt Dantes elli.

16. jūnijā

Visapkārt trako zvēriskas šausmas. Esmu gatava mirt.

22. ■ jūnijā

Pīkst, pusčetros no rita sācies vācu uzbrukums Padomju Savienībai.

Riga dreb nāves gaidās.

23. jūnijā

Ap pīkst. 13.20 uz Rīgu krit pirmās bumbas.

Sprādzieni, ugunsgrēki.

Tāds līgo vakars!

Līgo vakars . . .

Kur tu esi?

Te. Bildē. Skultē. Tas ir mans krusttēvs

Leons. Krustmāte Elza. Signe un Laine. Šī te ir krustmāte Maija. Mēs esam pie viņas ciemos. Tie trīs puikas ir mani brālēni: Aldis, Gints un Modris. Man balta lupatiņa ap kāju — uzkāpu uz asa akmens.

Zem bildes: 1940. g. Jāņos.

Kad iebraucam atpakaļ Rīgā, pie daudzām mājām plīvo sarkani

karogi. Uz mūsu mājas kāpnēm sēž blakus dzīvokļa kaimiņiene un šuj sarkanu drēbi. Blakus nosviesta balta strēmele.

— Biciņmāt, ko tad jūs! Tas taču mūsu —

— Nekā, kundzīt, tas ir, pilsonīt, nu tik visām lupatām balto vidu ārā! Sacīsit man vēl paldies. Ieskrien te vakar viens, prasa, kur karogs. — Kāds karogs?

980

nogalināti Centrālcietumā. 6040 notiesāti un izsūtīti

— Kas par kāds karogs? Ir tikai viens: darbaļaužu sarkanais karogs. Bet vai varbūt jūs te vēl veco lupatu glabājat? — Vai dievī, kungs ... — Kas par kungs! Kungi nu visi būs — šis novelk ar pirkstu gar rīkli, es stīva. — Paliks tikai biedri.

— Jā, kungs, tas ir, kungs, biedri, bet es jau te neko... Kungu... Tas ir, saimnieku nav mājās, un es neko nezinu, ne kur tāds karogs, ne tāds. — Pietiek, vecen! — Šis uzbļauj. Ja rit nebūs pareizais karogs piekārts, tu atbildēsi par sabotāžu. — Tad es mudīgi sameklēju šito pašu . . .

Aplēstais padomju deportēto skaits — 150 000.

Karogs. Sarkans balts sarkans. Sarkanbaltsarkans. Visiem bērnudārzniekiem krāsaini papīri un šķērītes (tādas nelādzīgas: apaļiem galiem un neasas). Divi mēri sarkans, viens mērs balts, atkal divi mēri sarkans. Pie skolas plīvo. Sarkanbaltsarkans. Kad uzpūš vējš, izskatās skaisti.

Ko Biciņmāte te runā! Tagad ir lupata. Kā viņai patiktu, ja viņas svētdienas kleitai norautu balto krāgu. Paliktu peleka —

fū —

Mātes seja noraustās. Bet pēcpusdienā pie mājas plivinās tumši sarkana drēbe, tieva, gara. Tumši sarkana mēle laiza māju.

No darba pārnāk otrs kaimiņš, jauns vīrs. Apstājas. Kļūst tikpat sarkans kā drēbe. Iesteidzas mājā. Pēc brīža paveras bēniņu logs. Izbāžas roka. Slurp! — mēle ieraujas mutē. Pelēka siena paliek ļoti tukša.

Pēc kāda laika kaimiņa dzīvoklis ari paliek tukšs.

25. jūnijā, 1941.

Elza un es ar bērniem aizbraucam uz Skulti. Jāglābj bērnu dzīvības. Varbūt viņiem bus lemts dzīvot tabakas laikos.

30.

jUniļC

Uz Skulti met bumbas. Tās krīt netālu no skolas. Čekisti ielenc Bites mājiņu.

Pērkone ar bērniem pie lidmašīnas tuvo

šanās bēg uz pirtiņu. Mēs aizbarikādējam logus.

1. jūlija

Pīkst. 10 rītā atgriežu radio. Rīga ienācis vācu karaspēks. Milzīgas

gaviles. Rīga glābta. Pie mums vēl krievi. Stāvoklis ārkārtīgi saspīlēts.

Mīļo Dieviņ: pasargā manu tēti, ludzu, ludzu. Un sūti viņu drīz mājās.

Liels, liels dzeltenīgs smilšu lauks. Pe-leki dzeltenīgs gaiss. Smiltis sapūstas pauguros. Es meklēju teti. Eju no paugura uz pauguru un saucu. Garais flaneļa krekls pinas pa kājām. Te — skaņa — klik-klik-klik — tā kā rakstītu uz rakstāmmašīnas. Skrienu uz skaņas pusi, priekšā ir dziļa, dziļa bedre. Bedres dibenā sēž tētis uz mūsu vecā virtuves koka krēsla, uz tā, kura atzveltni es sadedzināju ar brīnumsvecīti, viņš tur klēpi rakstāmmašīnu un raksta: klik-klik-klik-

— Tēti!

Tētis paceļ galvu un paskatās uz augšu bēdīgām, bēdīgām acīm. Tad nolaiž galvu un turpina rakstīt: klik-klik-klik-

— Tēti! Nāc, kāp ārā, nāc, es tev palīdzēšu!

— Es netieku, Dudiņ. Ej vien mājā. Nesaldējies.

Gribu kāpt lejā pie tētes, bet bedres dibens grimst un grimst, un tad vairs nava nekā.

31. juliju, 1941.

Asinis mazgā ar asinīm. «Patrioti» cenšas pārspēt boļševikus. Labi mācījušies paga-jušaja gadā kaut, slepkavot, laupu, apmelot, denuncēt un varas priekšu ceļos mesties.

Cilvēki pārvērtušies izdzimumos.

Kristus mācību kājām mm, bet sit pie krūtīm un brēc: mes labie, patiesie, godīgie, mums vēl asiņu par maz.

4. septembri

Ja tas taisnība, ko vakar Maija stāstīja, tad vienīgi Dievs mani izglābis no nāves. Skultieši esot bijuši nolēmuši mani nošaut.

Notiks tas, kam jānotiek. Es saku ticēt liktenim.

Ejam pa Visbijas prospektu. Māte un es. Pretim nāk kāds kungs. Pāris soļu pirms mums viņš apstājas. Viņa seja ir sašķiebta, pavisam jocīga. Tad viņš nospļaujas mums pie kājām un ātri aiziet. Es apstājos un noskatos viņam pakaļ. Viņš aizliek vai pusteciņus. Pelēki svītraino svārku ļipas lēkā vien. Paskatos uz māti. Viņas seja ir pavisam bāla. — Nāc, — viņa parauj mani aiz rokas. — Kas tas bija par kungu? Kāpēc viņš tā izdarījās? Vai tu viņu pazīsti? Bet mātes seja ir tāda, ka es nekā nevaru uzprasīt. Klip klap. Klip klip klap. Uz mātes diviem soļiem mani trīs. Klip klap. Klip klip klap.

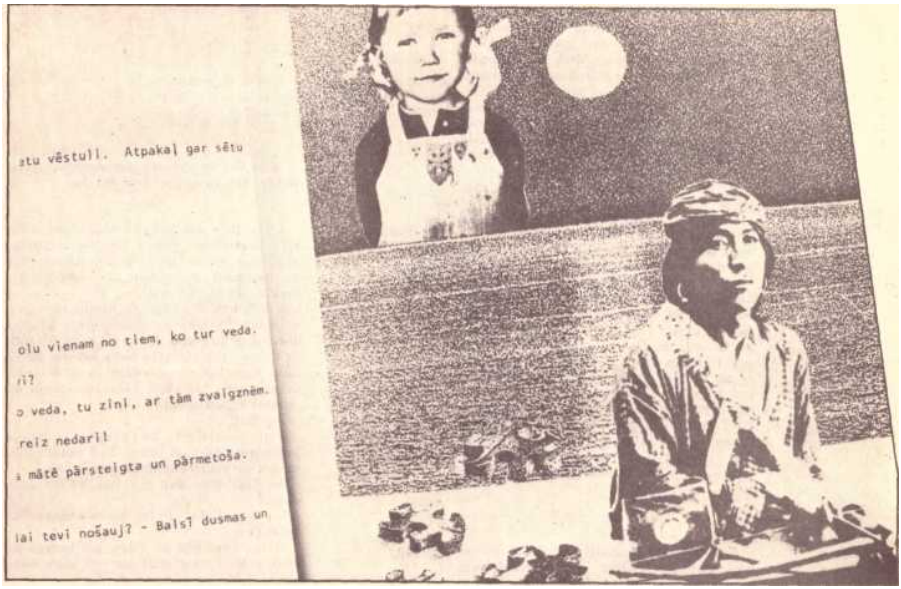
ztu vēstuli. Atpakaļ gar sētu
olu vienam no tiem, ko tur veda.
ri?
o veda, tu zini, ar tām zvaigznēm.
reiz nedarīt
s mātē pārsteigta un pārmetoša.
lai tevi nošauj? - Balsī dusmas un

Tās
rokas,
kurām
tu
izbēgi
un
kuram
es
reiz
ticēju,
tagad
tās
cērt
un
žņaudz — uz
mana
kakla
zimes, cik tās ir smagas .
Komisārs, Pēteris,
:iu
cellists

Esam pie krustmātes Elzas. Ropažos. Staigājam pa mežu — mana lielā māsīca Signe, daži kaimiņu bērni un es. Uzreiz viena meitene pagriežas, rāda uz mani ar pirkstu un saka:

— Pē! Komisāra meita! Es jau visu zinu!

Signe metas viņai virsū kā Biciņmātes gailis. .

— Ko tu muldi! Ja tu vēlreiz kaut ko tādu teiksi, tu dabūsi pa kaklu!

Meitene laiž |ekas vaļā, mēli rādīdama.

Signe nāk atpaka|.

— Kas tas ir: komisārs?

— Ak, tas nekas nav. Viņa ir galīgi dulla. Pagaid' tikai, kad es viņu nākamreiz satikšu!

Komisārs. Ko-mi-sārs.

8. septembri

Ja vācietis man darīs pāri un mani pazemos, tad es zināšu par ko. Kāpēc latvieši kauj savus brāļus un māsas — nesaprotu.

Man ir liels pienākums pret maniem bērniem.

Turēšos kā ista sieva, kā īsta latviešu sieva.

— Mammīt, kur ir mans Zelta sietiņš? Es nevaru atrast. Visu laiku tepat bija. Plauktiņā. Varbūt Maijule? Un to citu grāmatu arī vairs nav.

— Kuru citu?

— Nu to, ko tētis pagāj'šgad atveda. Ar tiem krievu burtiem.

— Ak tās. Tās es noliku. Tu lasi tagad citas.

— Bet es gribētu to. Tur bija viens dzejolis par kaķīti —

— To tu tagad nevari dabūt.

— Kāpēc?

— Neprasi tik daudz. Kāpēc un kāpēc. Tagad tādi laiki. Tev grāmatu vai cik. Lasi tās.

Mātes rokā maza, saburzīta papīra strēmele. Uz tās lielā, saraustītā rokrakstā uzrakstīts: *Atradēju ļoti lūdzu paziņot Salaspils Dakteros, ka Teodoru izsūta bez sprieduma uz Savienību. 24.Vl.4l. pL.10*

Tādi laiki. Kas ir «tādi laiki»? Viss iet aplam. Un kāpēc viņai vajag manu grāmatu. Un kāpēc nepasaka .. .

Kas ir komisārs?

Komisārs, Voldemārs, baletmeistars'

Es nezinu.

Vai tad neuzzināji? .

Uzzināju gan. Bet vēlāk. Daudz vēlāk.

10. oktobri, 1941.

Maijiņa saka: «Krievi tēti aizveda, krieviem tas jāpārved. Un tad es viņu žēlošu un

mīlēšu. Tagad tētis raud pēc savas Maiji-ņas, un es viņu nevaru pažēlot.»

Dūda saka: «Varbūt tētis nekad vairs nepārnāks!»

***

Mani mazie mīļie bērni, vēlieties no visas sirds, lai tētis pārnāk. Varbūt tas piepildās. Un mēs pa tam turēsimies pie dzives, cīnīsimies par savām kailām dzīvībām.

— Kur tu iesi?

— Tepat.

— Neej tālu.

— Nē, nē.

Eju uz zvērudārza pusi. Varu iet, kur patīk, mani neviens neuzmana. Mātes nav mājās. Martas tantei jāmazgā veļa, jātaisa ēst un jāuzmana Maijule. Es varu darīt, ko gribu.

Savus
politiskos
pretiniekus
vai
rasiski
nevēlamas
sociālās
grupas
viņi
centās
iznīcināt
tūliņ .. .
Tāpēc
vācu
okupācijas
laikā
Latvijā
nogalināto
iedzīvotāju
skaits
ir daudzkārt lielāks nekā Padomju laikā.'

Viss ir kā apgriezies otrādi. Diāna — viņa dzivo blakus mājā — vakar pienāca pie sētas un sacīja:

— Mamma teica, ka es ar tevi nevaru spēlēties.

Viņa tad palika stāvot un skatījās man virsū.

— Kāpēc?

— Es nezinu. Bet viņa tā teica. Žēl, ka Harija un Astrīdes vairs nav. Man tagad nav ko darīt.

Harijs un Astrīde dzīvoja tajā mājā aiz Diānas;' Viņi esot aizvesti. Visi: Harijs, Astrīde, viņu tētis un mamma.

Mums aizveda tēti. Uz Savienību. Māte teica: uz Sibīriju. Si-bī-ri-ja. Tas ir tālu, tālu. Labāk būtu, ja mēs arī visi būtu aizvesti. Tad tētis būtu pie mums. Martas tante varētu kopt dārzu un uzmanīt māju.

— Diān!

Diānas māte stāv durvīs. Dusmīga. Diāna skrien palēkdamās uz vienas kājas.

Kāpēc viņas mamma tā teica?

Lapas čaukst. Ir jauki brist pa lapām. Bet es nesaprotu —

*

Kāpēc tu nekusties?

Paskaties: kas tie ir?

Liels pulks cilvēku iet pa ielas vidu. Visiem ir dzeltenas zvaigznes uz krūtīm un uz muguras. Abās pusēs un aizmugurē iet vīri pelēkās formās ar šautenēm plecos. Viņu sejas ir kā no koka. Bet tie ar zvaigznēm izskatās tik noguruši. Tik bēdīgi. Viņi neskatās ne uz vienu pusi. Kas tie ir? Kur viņi iet? Kāpēc viņiem tādas zvaigznes?

Jo
kunga
rokā
goda
zīme
mirdz,
ko
viņš
tev
kaklā
kārs,
kad
miesa,
dzelzim
šausta,
Beigs
raustīties.
Un
atkal
sulots
zars
Bus
atcirsts
tava
dzīva
spēka
kokam.'

*

— Mammīt, kas tie par cilvēkiem ar tādām zvaigznēm?

— Kādām zvaigznēm?

— Dzeltenām zvaigznēm uz muguras un uz krūtīm.

— Kur tu tādus redzēji?

— Uz ielas. Viņi gāja pa ielas vidu. Un sargi ar šautenēm gāja viņiem pakaļ.

— Tie būs bijuši žīdi.

*

Žīdi.

— Nu, Dūdiņ, dabūsim šodien tas ragavas!

Labais tētis! Es tikšu pie kārtīgām ragavām. Man ir-tikai kamaniņas. Tādas ar atzveltni. Mazu bērniņu kamaniņas. Tās lai ņem Maijule! Viņu tur varēs ietuntuļot. Man būs īstas ragavas.

Tētis paņem mani pie rokas. Tepat aiz stūra. Meijera kungs ir laipns. — Te ir īsākas ragavas un ir garākas ragavas. Nu ja, tā ir, lielai meitai vajag kārtīgu ragaviņu. Nu, kā ar šīm?

Priecīgi smaidu. Tās — tieši pareizas. Ne par garu, ne par īsu.

Tētis samaksā.

— Vai brauksi tūlīt izmēģināt? — Meijera kungs prasa. Pamāju ar galvu.

— Nu tad, atpakaļ braucot, ienāc pastāstīt, kā slīdēja. Un, paga, paga, es jums iedošu velkamo auklu. — Meijera kungs aiziet aiz aizkara, iznāk ar sarkani balti zilu auklu rokās.

Rūpīgi piesien pie ragaviņu priekšas stūriem.

— Nu tad labu ceļa vēju!

leskrienos, uzmetos uz ragaviņām uz

vēdera un šļūcu. Tad tētis mani velk. Tad mēs abi braucam lejā pa pakalniem un abi velkam ragaviņas augšā nākamajā pakalnā. Aidā!

Atpakaļ nākot, ieejam pie Meijera kunga. Viņš man iedod zaļu sūkājamo konfekti. .

*

Meijera kungam veikaliņš ir ciet jau vairākas nedēļas. Durvīm kaut kas uzlīmēts. Citā valodā. Nevaru izlasīt.

— Kur viņus veda?

— Es nezinu, Dūdiņ.

— Kāpēc viņi visi bija tik bēdīgi? Un kāpēc viņiem apkārt bija vīri ar šautenēm? Un kāpēc viņiem bija tādas zvaigznes? Vai Meijera kungs arī tur bija?

— Es tev, bērniņ, nevaru pateikt. Žīdu tautas cilvēkiem tagad neklājas viegli.

— Un kāpēc karalis to atļauj?

— Kāds karalis?

— Karalis Kārlis.

— Kāds karalis Kārlis?

— Nu. Kārlis Ulmanis.

Māte skatās, it kā es būtu nezin ko pateikusi. Tad man pāri galvai:

— Kārlis Ulmanis. Nezin vai viņš pats vairs pie dzīvajiem . . .

— Kas tad ir karalis?

— Karaļa nav. Tagad valda ļaunums.

— Mammīt. Vai es drīkstu paņemt vienu ābolu?

— Ir vēl?

— Jā. Divi.

— Nu tad paņem vien. Kur tu iesi?

— Ārā.

— Aizteci līdz pastam, iemet šo!

Teku. Pie Kokneses prospekta apstājos.

Atkal iet cilvēki ar dzeltenajām zvaigznēm uz krūtīm un uz muguras. Saduguši. Skatās uz priekšu un uz leju. Izņemot vienu puiku rindas malā, tumšiem skruļļai-niem matiem un lielām brūnām acīm. Tas palaikam pamet acis pa labi, pa kreisi. Ierauga manu ābolu. Acis sastingst. Pakāpju soli uz priekšu, pastiepju roku. Acumirklī ābola tur vairs nav. Zaldāts, kas nāk rindai blakus, pastumj mani atpakaļ uz trotuāra.

Kur tu paliki?

Esmu mežā. Ejot pa Meža prospektu, var ieiet tālu. Tad pa takām. Mēs esam visi četri: tētis, mammīte, Maijule un es. Maijule ir vēl pavisam maza — viņa plika

ķepurojas uz segas sūnainā klajumiņā. Šķeļam un ēdam riekstus. Visi jau gandrīz cauri, man vēl trīs saujā. Nāk caur mežu čigāni — viena sieviete un četri bērni. Mazais viņai rokās tāds kā mūsu Maijule, tikai brūns, lielām tumši brūnām acīm un skruzu|ainiem, pinkainiem matiem. Viens puišelis tāds kā es — kādi trīs—četri gadi. Nošmulējies un noskran-dis. Abi lielākie bērni tāpat. No citas pasaules. Citādi. Sveši. Nāk mums tieši virsū. Saraujos. Sieviete ska|i runā:

— Zelta tētīt! Zelta mammīt! Tādi smuki zelta bērniņi! Tādas smukas drēbītes! Čigāna bērniņam pliks vēderiņš! Zelta tētīt — dod kādu kumosiņu! Dod kādu riekstiņu čigāna bērniņam!

Tētis apskata riekstu kulīti. Tukša. Pa-grābstās pa segu. Tikai čaumalas. Cita nekā ēdama mums nav. Tētis nelaimīgs noplāta rokas. Čigāniete laikam redz, ka tiešām nav, iet prom. Bērni, atpakaļ skatīdamies, viņai nopaka). Es visu laiku neesmu kustējusies. Nu atveru plaukstu: sasvīduši, spīdīgi tur trīs riekstiņi.

Lai
izrādītu
pretestību,
nāktos
mobilizēt
visus
spēka gados
esošos
vīriešus.
Kas no tiem
nepaliktu
kaujas
lauka,
tiktu
aizvesti

par
gūstekņiem
uz
Krieviju.
Sarkanā
partizāna
pakutnieka
sarkans
ielāps,
krītot
paša
asinīm
salapīts.
Zaļā
partizāna
kreklā
arī
sarkans.
Balta
partizana
kreklā
tāds
pat:
balinātā
linaudā
asinis
koši
sarkanas!'"

— Dūda! Kāpēc tu tos noslēpi?! — Tētis nav priecīgs, to es redzu tūlīt. Ko lai es saku? Es tos gribēju pasargāt? Man bija bailes? Bet tētis ir dusmīgs, un es nevaru pateikt nekā.

— Dūdiņ, tā nebija labi. Tu jau biji apēdusi tik daudz riekstiņu, un tiem bērniņiem nebija neyiena. Tu padomā par to.

Ce|amies. Tētis ar mammīti ieliek Maijuli ratiņos, nopurina, saloka segu. Ejam. Trīs riekstiņi izveļas no mitras roķeles un ieripo sūnās.

Pārskrienu ielai, iemetu vēstuli. Atpakaļ gar sētu nāku palēkdamās.

— Vēstuli iemeti?

— Jā. Mammīt!

— Nu?

— Es atdevu savu ābolu vienam no tiem, ko tur veda.

— Ko? Kam tu atdevi?

— Vienam puikam, ko veda, tu zini, ar tām zvaigznēm.

— Dūda! Tā tu citreiz nedari! Nesaprotu. Skatos mātē pārsteigta un

pārmetoša.

— Kāpēc?

— Vai tu gribi, lai tevi nošauj? — Balsī dusmas un bailes, un žēlums.

Nošauj. Par ko? ... Lai nošauj. .. Nāve. Tāds vārds. Man ar to nav sakara. Pat beigtu kaķi neesmu redzējusi. Mūsu kaķītis bija jāaizved uz priekšpilsētu. Ja gribējām to paturēt, tas bija jānoindē, jo Rīgā trūkst pārtikas cilvēkiem. Tāpēc visi kaķi un suņi jāindē nost. Nāve. Beigas. Bet mēs Janci neatdevām noindēt, mēs Janci atdevām tantei Karlīnei, kam pieder skārnis.

Nē, es nezinu, kas īsti ir nāve.

Bet tavs tēvs ir miris.

Viņu nošāva Maskavā. — Nepareiza zi-

Viņš mira ar tīfu Archangelska. — Nepareiza ziņa.

Viņš mira badā Astrachaņā 1941. gada

15. decembrī.

Jā. Bet es to vēl nezinu. Es to vēl nezinu ilgi. Desmit gadu. Pirmā ziņa. Divdesmit gadu. Otra ziņa. Trīsdesmit gadu. Trešā ziņa.

Pašlaik man nāves vēl nav.

Nezināšana negroza īstenību. Fakts ir fakts.

Man ne. Es esmu ārpus tā. Mana nezināšana ir mana īstenība. Es to neesmu izvēlējusies. Es nesēžu ciet acīm. Es gribu zināt. Bet īstā īstenība līdz mariim nav nonākusi.

Mums ir jābrauc.

Jelgavā ir krievi, Rīgā vācieši.

Josifs un Ādolfs. Karalis Kārlis ir padevies.

Labāk, kājās stāvot mirt, nekā uz ceļiem dzīvot, karalis teica.

Bet tas bija agrāk.

Latgalē ir zaļi partizāni. Vai balti? Man vienmēr sajūk.

Kurzemē partizāni ir sarkani.

Kas ir partizāni? Kā fazāni? Fazāni ir raibi. Tie skraida gar Ķīšezeru zvērudārza putnu sētās — fazānu mātes ir brūnas. Vāciešiem arī ir fazāni. Bet vācu fazāni naV putni. Partizāni arī nav putni.

Partizāni — mežabrāli. Visi brā|i. Brā|i mežam? Sūnām apauguši. Kā rūķi. *Brūnas sūnu biksītes. Baltas tāšu micites.* — Bet sarkanie? Mežs nav sarkans, tas neiznāk. Sarkani vīri. Kaili. Ar spalvām ap galvām. Kara cirvjiem rokā. Kliegdami metas no meža ārā. Uzkrīt mājām. Iemet jumtā sarkanu gaili. Noskalpē baltos vīrus.

Mums jābrauc.

Māte kravā mantas, drēbes. Liek koferi, ņem ārā.

— Mammīt, vai mums patiešām jābrauc?

— Tā ir.

— Un ja nu tētis tiek mājā, kamēr mēs esam prom?

Māte atliec muguru.

— Tad mēs tūliņ brauksim mājās.

Viņa melo. Kā tad tētis zinās, kur mēs
esam.

— Un kāpēc mums vispār ir jābrauc?! Stāvu spītīga. Skatos mātei tieši virsū.

Bet nu māte ir dusmīga.

— Lai jūs ar Maiju paliktu dzīvas, tāpēc. Lai jūsu kauliņiem nebūtu jābalo kādos Sibīrijas sniega laukos. Un tagad es negribu vairs par to dzirdēt neviena vārda. Saprati?

Sapratu. To — neviena vārda. To palikšanu dzīvām ne īsti. Nāve vēl aizvien nav jēdziens. Jēdzieni ir: apcietināšana, aizvešana, pazušana. Es negribu pazust.

Ko tu dari?

Lasu ziedus. Un lapas.

Patriotiskaja cīnā pret iebrucējiem piedalītas apmēram 100 000 latviešu u. c.

LPSR
pilsoņu/'
man butu mājas. No mūsu
kaut kas ielas.
Par
Latvijas
brīvību
neatkarības
cīņās
krita
2500
karavīru.
Lai Dievs dotu, ka mums tagad
butu jāupurē
tikai
250
dzīvības.[11]
Pavēlu
uzstādīt
latviešu
SS
brīvprātīgo
leģionu.
Vienības lielums un veids ir atkarīgs no
rīcībā
esošā

latviešu
.'kaita.
Hitlers
un Himlers. 10.2.43.[17]
Līdz
kapitulācijai kritušo, bez vēsts pazudušo un
ievainoto
skaitu
vērtē
Iesaukti
leģionā
un
citās
vienības
146 610 [u]
ap
50-
Leģionāriem bija jādod zvērests, ka cīņā pret
boļševikiem
tie
neierobežoti
paklausīs
vācu
armijas
virspavēlniekam Hitleram. [IS]
Mūsu
asins
iztek,
Acis
kraukļus baro,
Svešus
karogus
nes
tevi,
Svešos
pulkos
karo.-'

— Nu, Dūda, vai tu šogad skolā nenāksi?

— Laikam ne. Mēs jau laikam brauksim.

— Kad dosities ce|ā?

— Es nezinu ... Skolotāj ... es negribu braukt projām.

— Nu, nu, Dūdiņ. Nu, nu. Neraudi nu. Būs labi. Gan jau drīz būsit atpaka|.

— Ja mēs aizbrauksim, mēs nekad vairs nebūsim atpakaļ.

Pie durvīm stāv ormanis. Viņš mūs aizvedīs uz ostu. Tad kuģis mūs aizvedīs uz Vāciju. Aizvedīs. Tēti aizveda uz Sibīriju. Lai mūs neaizvestu uz Sibīriju, mūs aizvedīs uz Vāciju.

Krustmāti Maiju neviens nekur neved. Viņa var palikt. Bet manus brālēnus paņēma. Viņi ir gaisa izpalīgi. Modris un Gints. Pagājušo ziemu Modris dzīvoja pie mums. Viņš man mācīja trikus un spēles. Modrim bija 15 gadu, viņš gāja vidusskolā. Māte teica, ka Modris ir rezgalis un slinks. Es domāju, ka Modris bija jauks. Gintam ir viens gads vairāk. Aldis ir pavisam liels, viņam ir 18 gadu. Aldi nepaņēma, Aldis aizgāja pats.

— Tu esi muļķis! — krusttēvs Leons virsnieka formā uz viņu kliedza. Tas bija te, mūsu verandā. — Tu gribi savu galvu nolikt ne par ko. Nedomā, ka puikas Latviju izglābs! Piecus gadus atpaka| tas bija jādara. Tagad to vairs nevar izdarīt neviens. Jūs visus pagrūdīs lielgabaliem par barību, un tas būs viss!

Aldis stāvēja iecirties.

— Un tu? — viņš prasīja.

— Man nav izvēles.

— Man ari ne! — Aldis atcirta un aizgāja. Pēc pāris dienām viņš jau bija leģionā.

Tavam krusttēvam bija taisnība.

Jā. Aldis pazuda Kurzemē. «Bez vēsts.»

Modris mira Vācijā. Kādā karavīru nometnē. Ar difteriju.

Pēkšņi bija nāve. īsta. Modris vairs nekad ... Visas tās lietas, ko dara: skrien, lasa, spēlējas, ēd, palaidņojas, spēlē ermoņikas, dzied, staigā . . .

Modris vairs nekad . ..

Sēžu sarāvusies gultā kādas vācu mājas bēniņos, Alpu pakājē —

Nāve ir: Modris vairs nekad .. .

Kas tas?

Eiropas karte, tu redzi. Te ir krievi. Te — amerikāņi. Te angļi un franči. Latvija. Vidzemē, Latgalē un Zemgalē ir krievi. Kurzemē pa pusei. Kurzemē karo.

Un tad? Nospiedīšu.

Un tad?

Ņemšu līdzi. Kāpēc?

Kāpēc ... Lai dzīvs. No mūsu No visām ielām .

*

Ko tu dari?

Taisu krustu.

Krustu — kam?

Putnam. Te ir mana putnu kapsēta. Lejā krauja un strauts. Visapkārt priekšalpu nogāzes. Putni dažreiz nositas pret klintīm. Un tad es sadomāju ierīkot viņiem kapsētu.

Vai tev daudz to putnu?

Nē. Šis ir ceturtais.

Kāpēc tu neesi skolā?

Tu jau zini. Man tur nepatīk, un viņiem nepatīkam mēs. Tad es nāku uz kalniem. Takas malā ir maza niša ar Dievmātes tēlu. To var izpušķot. Pirmie snieg-pulksteņi jau zied. Un ir jauki tāpat kāpaļāt pa klintīm. Un domāt. Dažreiz aizeju uz skolu ar'. Tur visiem vienalga. Mēs esam nolādētie ārzemnieki.

Un ja bombardē?

Tad te visdrošāk. Zem klints. Ja līst, tāpat.

*

Karš beidzies.

Ādolfs ir pagalam. Viņš nošāva pats sevi.

Josifs ir uzvarētājs. Sagrābis puspasaules. Latviju arī.

Līna priecīga. Līna ir poliete, jauna, atvesta vāciešiem par kalponi. Viņa brauks uz mājām.

*

Ko tu brīnies?

Paskaties: pagalmā zaļganbrūna smagā automašīna. Ar brezentu apvilktu aizmuguri. Baltu zvaigzni uz sāna.

Izlec trīs. Zaļganbrūnās uniformās. Jauni. Veikli. Smaidīgi. Kaut ko prasa. Nevaru saprast. Droši vien angliski.

— Letten, letten ... Saimniece iesprūk mājā. Līna uzskrien augšā. Izsteidzas māte, krustmāte Elza. Viņām pakaļ citas mūsu sievas. Signe arī.

— Letten?

— Jā, jā.

— Going home. Come on, get your things!

— Home? — Sievas skatās cita uz citu.

Vārās. Mutuļo. Katls. Kurzemes katls. Esesieši, dezertieri, leģionāri, mežakaķi, boļševiki, pagrīdnieki (tie dzīvo bunkuros zem zemes), gaisa izpalīgi (tie palidz lidmašīnām turēties gaisā), krievi un vācieši. Nē, vācieši laikam vairs ne. Tie tagad karo ar amerikāņiem. Pa radio saka, kur fronte. Tad mēs pārcejam uz kartes šos te karodziņus. Vāciešiem jāraujas arvien mazākā vietiņā. Drīz viņiem vairs nebūs vietas nemaz, tad viņiem būs jāiet zem zemes vai jālaižas gaisā.

Bet gaisā ari nav vietas. Gaisā ir amerikāņi. Viņi laižas gandriz katru nakti. Met bumbas. Un šauj arī. Tīflīģeri. Tie lido pa dienām un šauj uz visu, kas kust. Uz cilvēkiem arī. Uz vistām arī. Vienudien iztarkšķināja veselu rindu ložu tepat piekalnē. Labi, ka nekā netrāpīja.

— No home. Russians home. We — can not go!

— Why not?

"Pēdas"
Lalita Muižniece.

— Home — Russians! — We — Signe, dabū vārdnīcu! Pasteidzies!

— That's right! Hitler — kaput! Russians freed your contry. You can go home now. We'll take you to the railroad station. In four—five days you'U be home!

— No, no! Russians — Signe, sameklē — slepkavas —

— Murderer —

— Jā, murderer! Russians murderer! We go not at murderer! We all kaput! Pagalam! You not verstehen? — Saprast, Signe!

Sievas runā cita caur citu. Mazie vīstās viņām apkārt. Izrāpusies no strauta ieplakas, stāvu pie tiltiņa un mēģinu saprast, kas notiek.

Home — mājas. No — nē. Russians — krievi. Mēs visi esam ieķērušies gumijas auklā un velkam, tā ir sasprindzināta, izvilkta spriega, tā strinkšķ pieskaroties — home — no — Russians —

— Russians good! Russians friends!

— No, no good! No friends! Home — we kaput, murder!

Trīs rausta plecus. Sarunājas.

Viens papikti: — You — fascists, may be?

— No, no! No fascists! Latvian! No fascist, no communist! Latvian! Aber kann not go at Russians! Unmöglich! Signe, ka ir neiespējami! You shoot uns jetzt —

— Impossible —

— Yes, impossible!

Trīs sabubinās atkal.

— All right. We'll see the commander.

Salec kravas vāģī. Motors iekrācas.

1944./45. g
sakarā ar
jauno
krievu
okupāciju
Vācijas
un
Austrijas rietumu zonās nokļuva ap 120 000, Dānijā 1800, Zviedrijā 5500, kopa ap 127 000 latviešu.[2']

Auto palecas, aprauj ap pagalmu, aizdrāž. Nosmird vien.

Gumijas gals palaists vaļā. Visi sakrīt kaudzē. Lielā skajā murskulī.

Lina brauks uz mājām.

Mēs ne.

Kur tu paliki?

Apmaldījos.

Trīsdesmit trīs gadi. Pēdas krustām. Lokos. Apļos.

Ej taisni.

Taisni nevar. Es gribu saprast. Bet saprašana negozējas ceļa vidū.

Tā slēpjas aiz vārdu un rakstu grēdām, aiz saukļiem, aiz taisnošanās, aiz nosodījumiem, aiz īsredzības, aiz pēc notikuma gudrībām, aiz gļēvulības, aiz bravūrības, aiz solījumiem, aiz deklarācijām, aiz cerībām, aiz līgumiem, aiz izmisuma, aiz nodevības, aiz mīlestības--

Un atbildes?

Atbildes ir meklēšanā.

Noformējumam izmantotas SNIEDZES *RUŅĢES ilustrācijas*
Valta Kleina fotoreprodukcijas

VĒRES

f. Anna Brigadere. Maija un Paija. Pasaku lugas. 151. Ipp. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā, 1956.

■*. Latvju Enciklopēdija. 480. Ipp. Apgāds Trīs Zvaigznes, Stokholmā, 1950—1953.

* Kārlis Ulmanis. Brīvā Zeme. Rīgā, 1940. g. 17. jūnijā.

4 Serovs. Pavēle nr. 001223. These Names Accuse. 41. Ipp. Latvian National Fund in the Scandinavian Countries. Stockholm, 1951.

5 Sk. 3.

" Sk. 4.

; Imants Auziņš. Ugunsvēji. Skumjais optimisms. 32. Ipp. Liesma, Rīgā, 1968.

“ Sk. 2. 476.-477. Ipp.

“ Alfrēds Bērziņš. Latvijas iedzīvotāju skaits, sastavs, kustība.

Latvija š o d i e n. 6. Ipp. Amerikas Latviešu Apvienība 1972.

Sk. 2. 1048. Ipp.

II Lavijas PSR Mazā Enciklopēdija. 11. sēj. 105. Ipp. Zinātne, Rīga, 1968.

'■ Gunārs Saliņš. Piedzīvojums Rīgā. Ce|a zīmes. Nr. 44. 40. Ipp. Londonā, 1970.

IJ Vizma Belševica. Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām. Gadu gredzeni. 94. Ipp. Liesma, Rīgā, 1969.

M Sk. 2. 479. Ipp.

Alfrēds Bērziņš. Pēdējais posms. Kārlis Ulmanis. 75 gadi. 132. Ipp. Apgāds Brīvā Zeme.

III Valentīns Pelēcis. Partizānu krekli. Pirmpublicējums ar autora at|auju.

,r Sk. 2. 1290. Ipp.

'' Op. cit. 1317. Ipp.

Is Op. cit. 1291. Ipp. a" Sk. 13. 92. Ipp.

21 Sk. 11. 346. Ipp.

Sk. 15. Citēts Kārlis Ulmanis 137. Ipp.

Sk. 2. 1318. Ipp.

*' Op. cit. 773. Ipp.

NE ŠĶIRTAS KULTŪRAS, BET VIENOTAS ...

1944. gada nogale un tālākie mēneši. Bēgļu laivas uz Zviedriju. Cilvēki, kas dodas uz Vāciju un citām Eiropas zemēm. Cilvēki, kurus hitlerieši aizved ar varu (uz neatgriešanos, kaut gan toreiz tas nebija zināms). Baisā sajūta, kad «Tava zeme deg» un ir tikai iluzora cerība uz tautas un Tēvzemes pastāvēšanu, uz kultūras pastāvēšanu.

Padomju karavīri nāca kā atbrīvotāji no fašisma. Taču staļinisms (iespējams, ka pret viņu pašu gribu) piespieda viņus būt arī par paklausīgiem un centīgiem mazo tautu pašnoteikšanās apspiedējiem, bet stafiniskie funkcionāri veikli vilka ārā «buržuāziskā formālisma», «vecās» kultūras iznīcināšanas un jaunas kultūras radīšanas, demagoģiski pasniegta šķiriskuma saukļus un arī «darba paņēmienus», kurus jau bija parādījuši 1941. gadā. Garīgums, kultūra, tikumība, demokrātija — šie vispārcilvēciskas pastāvēšanas pamatu pamati nebija vajadzīgi ne Gebelsam, ne Staļinam. Gandrīz 80% latviešu inteliģences, latviešu rakstnieku, dzejnieku, mākslinieku, skaņražu tajās dienās, cerēdami uz atgriešanos brīvā, demokrātiskā Republikā, devās svešumā, devās trimdā.

Un vairāk nekā četrdesmit gadus pašmāju jūdasi un karjeristi par viņiem runāja kā par tautai atšķeltu zaru, iztikās (kaut gan zināja, ka melo), ka ārpus Latvijas — /4SV, Kanādā, VFR, Zviedrijā, Anglijā, Austrālijā un citur — topošās mākslas un cilvēciskās vērtības nepieder

latviešu kultūrai. Viņi demagoģiski pārmeta trimdiniekiem «dzimtenes nodevību», garīgu veģetēšanu, pārmeta aizbraukšanu svešatnē kā prettautisku . . . Taču vai kādam ir tiesības pārmest aizbraukšanu Veronikai Strēlertei, ja viņas tulkojumu 1941. g. apzīmēja ar iniciāļiem «V. *S.», ja Pēterim Aigaram publicēja tikai vienu dzejoli, ja Rūtas Skujiņas vīru Jūliju Lāci aresteja par to, ka viņš aizstāvēja savas tautas kultūru un godu, ja Latvijas Padomju teritoriālā korpusa virsnieku un rakstnieku Aleksandru Grīnu līdz ar vēl 20 citiem literātiem deportēja? Vai drīkst pārmest Zinaīdai Lazdai, ja viņas patriotisms un dabas metafiziskā izjūta bija lieki staļinisma «kultūrai»?*

Vai kādam ir tiesības pārmest došanos trimdā, ja Vorkutas nometnēs mira 31 gadu jaunais Vilis Cedriņš, ja desmitgadi ieslodzījumos pavadīja Jānis Medenis un Aleksandrs Pelēcis, ja pēc nometnes kā kolhoznieks bija spiests strādāt Pēteris Atspulgs, ja pusparalizēta no nometnes atgriezās Elza Stērste, ja visus pazemojumus nometnēs izbaudīja dziļi inteliģentie Valdis Grēviņš, Rihards Rudzītis un sociālistiski noskaņotais Andrejs Kurcijs? Un kas atbildēs par spožo dzejnieku A. Caka, J. Sudrabkalna, J. Grota, J. Plauža talantu piespiešanu pārdoties un melot? Izvairīga vai daļēja atbilde nav un nebūs nekad godīga. Bet patiesība ir tikai viena — režīms, kurš okupēja Latviju, likvidēja tās valstiskumu, režīms, kurš uzdevās par sociālistisku, uzdevās par apspiesto tautu aizstāvi, laimes devēju, bija varmāku, slepkavu un tumsoņu režīms, kuram sociālisms bija tikai aizsegs zemiskuma un ļaunprātību realizēšanai un kultūra tās dziļumā un daudzpusībā pat kaitīga . . .

Nē, tas nebija ārzemju latviešu kultūras «bezsaules noriets», bet gan aktīva literāra darbība. Laikā no 1945. līdz 1981. g. trimdā izdotas 392 dzeju grāmatas, 335 stāstu krājumi, 343 romāni, 107 dramaturģijas krājumi. Vidēji ik gadus trimdā iznākušas (dati doti par posmu no 1968. līdz

1979. g.) 33 grāmatas, Latvijā — 118 grāmatas. Sādi rādītāji runā it kā par labu dzimtenes kultūraktivitātēm, taču, pārrēķinot šos skaitļus uz 100 000 iedzīvotājiem (kā tas tiek darīts visā pasaulē), aina ir krietni vien par sliktu mums — trimdā uz 1000 iedzīvotājiem ir iznākusi ik gadu 21 literāra grāmata, Latvijā — tikai 9. Tiesa gan, trimdas grāmatu metieni ir gaužām mazi (nereti 300—500 eksemplāru, tikai retos gadījumos pārsniedzot tūkstoti). Taču ne jau tas kādreiz ir nosacījis mākslinieciskо līmeni. Jo trimdā blakus tiem 1944./45. gada aizbraucējiem, kuri bija guvuši atzinību jau dzimtenē — J. Jaunsudrabiņam, P. Erma-nim, A. Švābem, P. Aigaram, V. *Strēlertei, Z. Lazdai, Andrejam Eglītim, Anšlāvam Eglītim, V. Tomai, R. Skujiņai, K. Dālei,*

E. Ķezberei, F. Dziesmām u. c. —, literāri aktīvu darbību uzsāka jaunie dzejnieki. Par trimdas dzejas rosību liecina kaut vai tas fakts, ka, piem., 1946. g. iznāk 19 dzeju grāmatas, 1948. g. — 24, 1953. g. — 9, 1962. g. — 12, 1968. g. — 20, 1976. g. — 21, 1981. g. — 12. Var teikt,

ka trimdas dzejā tika turpinātas latviešu klasiskās dzejas tradīcijas, latviskās mentalitātes un poētisko tradīciju sintēze ar eiropeisko garu un dzejas formu.

Trimdinieku pirmās piecgades dzejā dominēja trīs būtiskas tēmas. Pirmkārt, dzimtenes zaudējuma, trimdas traģikas un tautas izkliedētības, sašķeltības rūgtums. Trimdas literatūrpētnieki to nosaukuši par kolektīvā pārdzīvojuma dzeju. Nereti šī tēma saistīta ar retrospektīvu atskatu Latvijas vēstures notikumos, ar skumjām par valstiskuma zaudēšanu un staļinisma invāziju, ar aicinājumu nepakļauties despotiskām varām. Jāuzsver, ka noraidoša attieksme šīs tematikas dzejā ir arī pret hitlerisko okupāciju. Divu totalitāru, imperiālistisku režīmu varmācības noliegums ir dominējošs, taču, tā kā hitlerisms ir iznīcināts, tad, piem., Andreja Eglīša dzejas negatīvais patoss ir vērsts pret staļinisma ekspansiju. Otrā tēma ir cilvēka individuālie eksistenciālie pārdzīvojumi, redzot, kā drūp morālās vērtības un tradicionālie garīgās piesaistes punkti zemei, tautai, ētiskiem imperatīviem, redzot, cik vientuļi un niecīgi ir gan cilvēki, gan tautas aso sociālo pārmaiņu kataklizmās. Trešā tēma ir latviešu lirikas visraksturīgākā tēma — dabas tēlojuma un dabas apceres dzejā. Tā lielā tiesā nav vairs ar romantisku ievirzi kā agrāk, bet gan ar asociatīvi juteklisku iekrāso-jumu.

Trimdas pirmās piecgades novitātes dzejā iezīmē debitanti Artūrs Kaugars, Teodors Tomsons un it īpaši Anna Dagda. A. Kaugars un T. Tomsons ar vīrišķīgu pašcieņu analizē tautas likteni trimdā, izsakot kolektīvās sāpes. A. Dagda savukārt ir izteikta rezignējošas apceres dzejniece, viņa meditē par dzīvību un nāvi, skatot to saistībā ar tautas likteņceļiem. A. Dagdas dzejas dvēseliskā nopietnība un pārdzīvojuma dramatisms ir vienots ar impresionistisko stilu un simboliku.

Par latviešu avangarda pionieriem svešatnē tiek uzskatīti Velta Sniķere (viņu pat ir dēvējuši par latviešu modernās dzejas aizsācēju) un Dzintars Sodums. V. Sniķere paļaujas poētiskās detaļas ietilpībai, jēgai, viņa nebaidās no sirreālistiskas tēlainības, netradicionālu priekšstatu satuvinājuma. Daudz viņas dzejā ir vārdiskas un metaforiskas apspēlēs. Taču būtiskākais, šķiet, ir tas, ka viņa pasauli neromantizē, neskata hermētiski noslēgtā poētiskā telpā, bet gan uztver jutekliski un savas izjūtas pakļauj stingrai kontrolei.

Dzintars Sodums Latvijā vairāk pazīstams kā Dž. Džoisa «Utisa» tulkotājs. Tas, šķiet, ir viņa lielākais ieguldījums latviešu kultūrā, jo tulkojuma kvalitāti var nosaukt par konģeniālu. Taču sāk Dz. Sodums kā dzejnieks. Viņa dzeja izteikti atšķiras no visām iepriekšējām tradīcijām. Ne A. Caks, ne L. Zamaiča nebija tik noraidoši pret romantiskajām ilūzijām kā Dz. Sodums. Viņš prasa un atzīst savā dzejā tikai un vienīgi realitāti, apzināti uzsverot, ka pat tad, ja tā ir raupja, šokējoša, pretīga, vienalga, tieši tajā, nevis ilūzijās vai fantāzijās, ir poētisko impulsu pamats. Dz. Soduma dzejas detaliski precīzā faktūra, verlibra un ritmiskās prozas

īpatnības intonācijā nereti vedina salīdzināt ar 0. Vācieti un M. Čaklo. Katrā ziņā jāuzsver viens, — bez V. Sniķeres Un Dz. Soduma nebūtu iespējams tas latviešu trimdas dzejas uzplaukums, kas sākās 50. gadu nogalē.

Tieši 50. gadu nogales jauno vilni piesaka trīs izcili talanti — Olafs Stumbrs, Gunārs Saliņš un Linards Tauns. Viņi savu poētiku rada, apgūstot un transformējot A. Caka manieri. Viņus vairs neapmierina klasiski kanonizētā metrika, realitātes «pārstrādāšana» tradicionālromantiskās vai tra-dicionālklasicistiskās shēmās. Jaunā telpa ir pilsēta ar tās krāsainību, drudžaino nervozitāti un steigu, pilsēta, kura vienlaikus vilina un biedē, suģestē un apreibina.

Šķiet, ka visbriesmīgākais trimdas dzejas noklusēšanā un latviešu trimdas vērtību atklāsmē ir tas, ka Padomju Latvijā lidz pat 50. gadu vidum un vēl vēlāk nebija iespējams attīstīties verlibra tradīcijai un 20. gs. urbanizētās vides attēlojumam. Caks apsteidz sava laika poētisko domāšanu vismaz par 10 gadiem, un normālos apstākļos viņa tradīcijai, bagātinoties ar 30. un

40. gadu angļu, čehu, poļu avangarda vērtībām (D. Tomass, V. Nezvals, K. I. Gol-činskis, T. S. Eliots, E. Paunds, A. Bretons u. c.), latviešu verlibrs un dzejas intonāciju plašums būtu krietni vien dziļāks un daudzveidīgāks.

J. Rudzītis, runājot par triju minēto dzejnieku debijām, uzsvēris: «Šie jaunie dzejnieki bez pūlēm liek secināt, ka latviešu dzejā arvien vairāk sāk ieviesties mazāk aprasta poētiskā estētika. Ja «vecās» skolas raksturoja dzejas vēsturē ilgāku laiku koptas tradīcijas ar stipru poētisko loģiku izteiksmē un ritmos, tad jaunie no tā demonstratīvi novērsās.» Paša G. Saliņa atzinumā viņu daudz impulsējušas mūsu tautasdziesmas un pasakas. Saliņa dzejai piemīt imažinistiska ievirze, viņa satidzinājumu un personifikāciju atraisītība un smalkums, vizuālo detaļu emocionālā krāsainība pamatoti ļauj viņu uzskatīt, kā tas arī svešatnes kritikā ir darīts, par tiešu Caka «Iedomu spoguļu» pasaulizjūtas un pasaules attēlojuma mantinieku.

O. Stumbrs ar savu pirmo krājumu «Etīdes» 1960. g. raksturoja sevi kā vienu no /4SV bitņiku kustības pārstāvjiem. Tāpat kā Tauns un Saliņš, O. Stumbrs iekļaujas imažinisma un sirreālisma poētikas dzejā, taču estētiskajā ziņā viņa pasaules izjūtu caurstrāvo gluži latviskas refleksijas, fol-kloristisks gaišums, rezignācijas un skepses nepārmākts lirisms. Stumbrs mazāk nekā Tauns un Saliņš nododas intelektuālām rotaļām, bieži viņš izmanto svešus citējumus vai parafrāzes, makabru tematu apspēlēs un ieslīdēšanu dažādās stilistikās, piem., Strēlertes, Adamsona, Caka, Virzas. Stumbrs šo trīs dzejnieku vidū ir ar vistraģiskāko dzīves izjūtu un šajā ziņā viņš jūtami atšķiras no tiem 60. gadu debitantiem, kuriem dzeja ir vairāk rotaļa, spēle.

1968. gadā iznāk arī Andreja Irbes dzeju krājums «Vientuļa laiva ir

nošu zīme». Andreju Irbi gribas salīdzināt ar A. Caku, jo Irbes darbos nedrīkst atraut dzeju no prozas. Izteiksmes maniere, paņēmieni, stilistika, ritmikas atraisītība, pasaules redzējums un metaforu veidošanas principi ir līdzīgi gan viņu dzejā, gan prozā. A. Irbes dzejai ir raksturīga organiska pāreja no sarunvalodas un sadzīves situācijām uz dziļu lirismu, pat eksistenciālu dramatismu, viņam ir ļoti asa poētiskā redze un valodiska fantāzija, kas viņa dzejas manieri tuvina O. Stumbra dzejai. Būtiska A. Irbes manieres pazīme ir tieksme uz aforismu, sentenci, taču visvairāk suģestē viņa prieks par dzīvību, par ikdienas norišu juteklisku uztveri, spēja izjust dzīvību kā vienotu veselumu, spēja redzēt pasaules un dzīves vērtību dabas likumībās, dabas skaistumā.

Baibas Bičoles dzejā visbūtiskākā ir atgriešanās pie pasaules izjūtas arhetipiskiem elementiem, pie apziņas par cilvēka miesisko un garīgo izjūtu vienotību, saistību. B. Bi-čote cilvēka jutekliskās maņas iesaista kosmiskās kopsakarībās. Savukārt Roberts Mūks (filozofs Roberts Avens) arī balstās kosmiskajā pasaules uztverē, taču viņš laikmeta realitāti uztver kā mūžīgu ar-hetipisku parādību atkārtošanos un neizbē-gamību. Pasaule viņa dzejā nereti tēlota kā kosmisko spēku izpausme visās cilvēcisko izjūtu niansēs.

70. gadu trimdas jaunienācēju vidū spilgtākās figūras ir jau svešatnē dzimušie Juris Kronbergs, Pāvils Johansons, Sniedze Ruņ-ģe, Sarma Muižniece, kā arī 1943. gadā Jelgavā dzimusī Margita Gātmane. Viņu dzejas poētika saistīta ar mītnes zemju tradīcijām, ir jūtami reljefāka, detalizētāka un arī publicistiski un jutekliski tiešāka nekā Latvijas dzeja. Katrā ziņā šī pasaules izjūta un redzējums var dot arī rosinošus impulsus Latvijas dzejniekiem.

VIESTURS VECGRĀVIS

Roberts

(ASV)

KĀDI KAROGI

Ar tavām acīm es runāju tikai senās, mirušās valodās,

Jo tie krasti, kuros mēs satiekamies,

Ir apklāti ar aizmiršanas dolomītu,

Un mūsu soļi ir piesieti zvaigžņu un zvēru aklajai gaitai.

Bet jābrīnās:

Kā tu vari iet pa neonā peldošām, gaistošām pilsētām, Nejūtot šo pagātni, neredzot karogus,

Nebijušu impēriju atraktos karogus,

Kas plandās ap tevi kā pelni un liesma Un kuru vizošā, dievišķi vizošā neira

Mēs atkāpeniski, pusjēgšus, puszinīgi sākam ieraudzīt sevi.

EŅĢEĻI UN CILVĒKI

Nebūsim māņticīgi: eņģeļiem nav spārnu, drīzāk jau Viņi ir tie, kas spārno mūs. Viņi nesargā mūs No briesmām, bet tikai stāv klāt kā liecinieki.

Kā debesis liecina, ka Ir zeme,

Tā arī eņģe|i apliecina cilvēku.

Mums ir jāsargā savi eņģeļi.

EKOLOĢISKAS PĀRDOMĀS

Kādreiz mēs runājām ar eņģe|u mēlēm Tagad — tikai to, ko prāts pavēl Prāts prātam piezīdies Metabolizē (bez atraugām)

Relativitātes principu Absolūti aizmirstot Ka mums vairs nav kur likt savus mēslus

Vīzija: Eņģeļi bez mēlēm Klusi un akli kā tārpi Gloriozi jaunrades skurbumā Metodiski Zinātniski Futūristiski Pa krēslu

Muks

Veido labāku pasauli no vislielākās čupas Mēslu.

PROGRESS

Koki ziemā ne gaida, ne negaida vasaru. Tāpat kā nakts

ne gaida, ne negaida dienu.

Tāpat kā putns

nelido uz kautkurieni no kautkurienes.

Tikai cilvēks iet ar galvu pa priekšu No nekurienes uz nekurieni. Galvas, Uzdurtas uz skeletiem, domām zibsnījot Smadzeņu putrā, soļo uz mūžību, Izplānotu Madisona avēnijā, Maskavas Dvēseļu inženieru laboratorijās, soļo, Kaut jūdzoties, uz gaišāku nākotni —

Kad bļodās varēs braukāt pa Izplatījumu Un fosforiscējošas mutes ēdīs No va|ējiem zārkiem, principā vaļējiem.

Tikai cilvēks iet ar galvu pa priekšu Atpakaļ.

Gunārs Saliņi

(ASV)

LINARDS TAUNS ELLES KĒKA PERSPEKTĪVA

Pēc piemiņas raksta, kas publicēts «Laika Mēnešrakstā» Ņujorkā 1963. gada jūlijafaugusta numurā.

>*■

>»

o

2-

Linards Tauns dzīvoja un no šīspasaules aizgāja kā pats savas dzejas vīzija. 1963. gada 30. jūlija vakarā viņš sabruka ar sirdstrieku kādā Ņujorkas aptiekas preču veikalā — ar sirdszā|u recepti rokā. Mekad agrāk Linards par sirdi nebija sūdzējies, bet tās dienas pievakarē viņš to jutis un uzmeklē|ls ārstu. Taču pēc tam viņš nav vis iegriezies kādā no tuvākajām aptiekām, bet ar recepti kabatā pāris pēdējās stundas klaiņojis vēl pa savas mī|ās pilsētas ielām un droši vien tavernām. Ko domādams, ar kādām nojautām! Minēt, protams, var datādi, bet, zinot, kas viņu gaidīja šīs pastaigas galā, gribot negribot prātā uzvi|ņo beidzamais pants no Linarda dzejo|a «Jūrnieka aizbraukšana»:

«Pirms acīs man atspulgos blāvot Jūra ar dzelmes krāsu.
Es iešu ar pilsētu roku rokā —
Ar savu jautro māsu.»

[M02IGAIS MĀKONIS, 55. Ipp.j

Kad Linards vēris aptiekas durvis, bijis jau par vēlu — viņš sabrucis pāris so|u no letes. Nāve iestājusies acumirklīgi.

Ar Linardu aizgājis Dieva laists dzejnieks un reizē Dieva laists cilvēks, draugs un bohēmists. Kā Dieva laistam, viņam arī tikpat kā nebija, ko stāstīt par savu pagātni. Kad viņam reiz kāds oficiāli jautāja, viņš, savus noslēpumus glabādams, omulīgi atbildēja: «Man nav biogrāfijas.» Pat viņa tuvākajiem draugiem tikvien zināms, ka Linards Tauns piedzimis kā Arnolds Mikus Bērzs-Bērzlņš 1922. gada 13. oktobrī Milzkalnes pagasta Ragaciemā, Rīgas līča Kurzemes pusē. Pavadījis tur gan tikai nepilnu gadu. Māte bijusi zvejniece, tēvs pagasta darbvedis.

Bagātīgākie Latvijas iespaidi Jaunam no Rīgas nomales, no Annlņ-mulžas, kur ar nelieliem pārtraukumiem viņš nodzīvojis līdz braukšanai uz Vāciju 1944. gadā. No Rīgas nomales tad arī daži aizmetņi Linarda mīlestībai uz «biksēm pusmastā bērniem, kas pejķēs uz māko-

ņiem šķielē», un «greizajām jumta dzegām», ari uz «govīm un ganību mieru» (nomalē viņiem pašiem bijusi arī sava govs un vistas, sakņu dārziņš), uz «ķirbjiem» —

Piecdesmito gadu beigās Ellas kēķa tavernā «Tornakalns». No kreisās: kritiķis Viteuts Kalve, dzejniece Nāruķa Bogdanoviča, dzejnieks Gunars Saliņš, rakstnieks Teodors Zeltiņš, gleznotājs Friderihs Milts. Foto — Bruno Rozītis.

«Uz mazpilsētu, kas ir kā silts piens
Sakņu virā, kura mīlīgie kunku|i
Ir sīkie nameļi, bērnu smiekli un griezdamies
augoši runkuļi,
Un kur nav bruģa, bet mazpilsēta kā bērns smiltiņās
spēlējas un aug
Man par draugu.» (M. m., 87)

ia arī nekas pat lāgā uz to pusi nebūtu bijis, tad tā vismaz ir Linarda vīzija par bērnību — vīzija, kas k|uvusi par da|u no viņa biogrāfijas ...

Līdzīgā kārtā no mātes un no dzimtā zvejniekciema, ko viņš

apciemojis arī vēlākos gados, izaudušās Linarda biogrāfiskās vīzijas par jūru, jūrniekiem, zivju sievām un zivīm:

«Es sajūtu zivju garšu.
Ar viņām pie manis atkāpj Jūra, kas pārvalda globu, —
Man liekas, es dzimstu tikpat kā Ar sālsūdens sijki zobos.»
(M. m., 53)

Sī noskaņā draiskā vīzija par mūža sākumu viņa dzejā nepaliek tikai ornaments vien: ap jūru un zivīm (un reizē varbūt ap māti zvejnieci un ap zivīm kā Kristus simbolu, kas zina) Taunam vijas arī meklēšanās pēc mūža pēdējā noslēpuma. Hemingveja VECO VĪRU UN JORU atgādinot (tikai Linards tomēr romantizētāks), skan dzejolis «Atdzimšana», kas sākas:

«Ne mīlestības es alkstu —
Es salkstu pēc lielu ūdeņu zivīm.
Ne sirdi, bet vaigu kaulus lai redz No viņu fosfora ribām.»
Un beidzas:
«Es sazvejošu savu dvēseli.
Zvejojot raudas un butes.
Es negribu dziedāt. Es gribu klausīties.
Ko dzied viņu mēmās mutes.»
(M. m„ 54)

Jau pacitētajā «Jūrnieka aizbraukšanā» tā arī ir jūras dzelme, kurā viņš atgriežas.

Kopš bērnības laikiem Linards bija vēl iemī|ojis garīgās dziesmas, sevišķi sektantu — māte vedusi viņu uz sektantu saiešanām un svētdienas skolu. Sīs priecīgi ziņģiskās Dieva dziesmas pamīšus ar tautasdziesmām un laicīgām ziņģēm cik reižu neesam barā vai divi vien dziedājuši caurām naktīm, tāpat pilnā mašīnā uz tālākiem rakstnieku rītiem un vakariem braukdami. Un par spīti vispārējai — arī Linarda paša — jautrībai, kas tādās reizēs valdīja, Linarda balsī, visā viņa dziedāšanas veidā tad nepārprotami skanēja kaut kas no «debesu valstības kareivju», no Pastardienas un priecas sludinātāju tradīcijas — bērnībā mantotas. Ar vienu savu pusi viņš uz «pasaules glābēju» pūliņiem tagad spēja atskatīties distancēti — savā gaišajā un it kā tik pasaulīgajā bezbēdībā:

«Mans krusttēvs — Pestīšanas armijas bundzinieks.
Viņa bungām es nokrāsoju sānus un galus,
Un, kad viņš ar tām devās pasludināt pasaules galu.
Viņš noskuma, ka pasaule šais neģēlībās atdzimst arvien no jauna.»
(M. m„ 46)

Bet kaut kur dziļāk bērnības reliģiskie, ētiskie un misiones atspulgi, ar līdzīgiem Ņujorkas Elles ķēķa iespaidiem kopā

jaukdamies, šķiet, iedvesmoja Linardu līdz pat pēdējai stundai. Sevišķi jādomā par dzejoļiem, kas rakstīti pēc MOZIGA MĀKOŅA (1958). Te, piem., noslēgums no dzejofa «Pilsētā ir bēres» — kad «izvada vienu ielasmeitu»: «Viņas acīs pastāvīgi plīvoja bailes Ne tā kā mums no kaķu dzeltenajām sejām Ne no spogu|u saplīšanas Ne no jaunā mēness pār kreiso plecu Bailes

No šķīstības bojāejas
Pēkšņi viņa man pienāca klāt un teica
Kungs es esmu jaunava
Un es nomiršu kā tāda
Un viņa nomira kā tāda
Pilsētā ir bēres»
Un dzejolī «Mēnessērdzīgais» —
«Viņš staigāja
Pa pasaules glābšanas sistēmu .. .»

Sīs vīzijas varā — un tā ietvēra arī viņa dzejnieka misijas apziņu — Linards, likās, patiesi arī daudzkārt staigāja. Vēstulē kādai jaunai dzejniecei 1961. gadā Linards rotafājas ap iedomu: «St. Vincent Millav, St. John Perse, Saint-Pol-Roux, arīdzan rakstnieks bija St. Augustine —, būs man arī jāizdomā pseidonīms ar Sv.»

Dzejošanai Linards nodevies jau no bērna kājas, sākdams baznīcas dziesmu garā. Dalījies šais lietās ar savu māsu (bez tam viņam trīs brāļi)

un vēlāk sūtījis manuskriptus arī uz redakcijām. Bet pirmais dzejolis publicēts tikai Vācijas laiki — «Bavārijas Latviešu Vēstnesī», kam par redaktoru bija Kārlis Rabācs. Toreiz, dzīvodams bēg|u nometnē Me-mingenā un strādādams biroja darbu (viņi ātri apguva vācu un ang|u valodu, drusku prata arī krieviski un lietuviski), Linards rakstīja vēl pavisam konvencionāli, taču daias viņa dzejas pamatnoskaņas, i gaišais dvēselīgums, i drūmā llktenība, samanāmas jau tad. Te beigu pants no dzejoja «Tu un es» (vienīgā, kas no Vācijas laika dzejojiem uzņemts krājumā):

«Tu atgulsties smilgās un zālē.
Krīt sērmūkšas drānās un matos.
Prom negaiss. Mirdz viļņi. Viz kalmes.
Es nerimis tevī skatos.»

Un kādā no Vācijas gadu avīzēm dzejolis «Postā» ar rindām: «Manu skumjo posta vietu Visi ir atstājuši.

Gaist so|l pār klonu cietu —
Pat pēdējie aizgājuši ...
Nu esmu šai telpā viens,
Aprakts šais sienās kā kapā.»

Līdzīgā izteiksmē Linards turpināja dzejot vēl vairākus gadus pēc iebraukšanas Ņujorkā 1950. gadā. Meklēšanās modernismā Linardam sākās literārā brālībā, no kuras izauga tā dēvētā Elles ķēķa skola.

Kas bija Elles ķēķis!

Uz Hadsonas pusi no Taimskvēra starp četrdesmitām un piecdesmitām ielām, šis rajons reiz bijis slavens gangsteru kaujas lauks — angliski Hell's Kitchen. Kad ap piecdesmitiem gadiem tur sāka lasīties kopā latviešu rakstu un mākslu ļaudis, no senās slavas bija atlicis vairs tikai nosaukums. Tam netrūka savas pievilcības, taču reklāmai labāk būtu derējis, ja rajons būtu saucies par Eņģeļu, par Debesu vai tamlīdzīgu ķēķi, ja vispār tam vajadzēja būt ķēķim. Nezinātāji varēja iztēloties trakas uzdzīves vietas un nez ko visu. īstenība bija drusku savādāka.

Kaut netālu no Taimsskvēra, Elles ķēķis bija pasaule par sevi — ar veciem sešstāvu īres namiem, ar sīkiem, lētiem veikaliņiem, ēdnīcām, tavernām ar Pestīšanas armijas, ar «Jesus Saves» iestādījumiem, ar jūrniekiem, ar «saules brāļiem» uz ielām, ar portorikāņu un melno pusaudžiem, ar Hadsonas ostas, ar zivju un ūdeņu smaržu, ar dvesmām no augļu un dārzeņu grēdām visgarām 9. avēnijai, ar smakām un mā-vieniem no ostmalas lopkautuvēm, ar okeāntvaikoņu miglas sirēnām, ielu trokšņiem un dunoņai cauri no dokiem, ar Linkolna tuneļa satiksmes gūzmu, ar autobusiem pa viaduktu līčulokiem no termināla jumtiem vai ceļā uz tiem — tāds iebraucot jutās Elles ķēķis: nošķirts, bet tuvu satiksmes maģistrālēm un tuvu it visam, kas Ņujorkā notika.

Un mēs bijām jauni un kāri — un gājām un baudījām. Bet vai tas bija Džoisa ULISS NAKTSPILSETA ar Zero Mosteli Greničas vilidžā jeb vai «putniņi» turpat piecdesmitajās ielās, ONDINE ar Odriju He-berni Brodvejā vai Džeroma Robiņa NEW JORK EXPORT: OPUS JAZZ, viduslaiku vai elektroniskās mūzikas koncerts, tūre pa Madi-sona avēnijas galerijām, cēliens publiskajā bibliotēkā pie DOMU vai DAUGAVAS sējumiem. Dāma Edīte un Osborns Sitvels žīdu «imkā» vai Roberts Frosts jaunajā Skolā (the New Sckool for Social Research — tur toreiz studēju) — beigās mēs allaž piestājām Elles ķēķī. Iecienītas vietas bija SEGLU BARS, APAĻAIS LOGS vai COLONIAL TAVERN, kuru iekristījām par TORŅKALNU — pēc pazīstamās Rīgas priekšpilsētas. Tur vai jebkurā stundā varēja sastapt kādu literātu, gleznotāju, mūziķi, kādu rakstu un mākslas entuziastu. Lielākās latviešu sarīkojumu reizēs, kā dziesmu svētkos, tautieši tur bija pārsvarā. Citreiz — sazvanījušies — devāmies taisnā ceļā uz gleznotāja Fridriha Milta pagraba darbnīcu vai — visbiežāk —

kāpām augšā pie Linarda viņa 5. stāva dzīvoklītī.

Kas šais īres namos iegriezies, tas zinās, ka tie nebija vispoētiskākie mājok|i, vismaz ne parastā nozīmē: «zigzag» betona kāpnes ar drazu, ar nobirām no atkritumlifta šahtas, ar vircotu ēdienu smakām, ar skaļām balsīm spāņu, poļu, lauzītā angļu mēlē no dzīvokļiem. Dažs labs brīnījās, kālab no visiem rajoniem Ņujorkā bijis jāizvēlas taisni šis. Ko lai saka! Veselam kvartālam Elles ķēķī par tādu kā namziņu kapteini bija uzstrādājies gaišs un labestīgs latviešu cilvēks — Brunis Igals, un viņam bija vājība pret mūzu kalpiem. Viņa ligzdās īres maksas bija niecīgas, kaut ar Taimsskvēra uguņiem logos. Ja apdomā, tur bija daudz no tās vides, kādu savā laikā apdziedājis Aleksandrs Caks — varbūt arī tāpēc šis Ņujorkas nostūris mums likās gluži mājīgs.

41. ielas — 10. avēnijas — 42. ielas namu ielokā uz dzīvi iekārtojās rakstnieks Nikolajs Kalniņš (Linards sākumā mita ar viņu vienā istabā), gleznotājs Frīdrihs Milts (ar viņu Linardam vienu gadu bija līgums ik nedēļu atrādīt trīs jaunus dzejo|us), grafiķis Vilis Krūmiņš, fotogrāfs Bruno Rozītls, visu mākslu mīļotājs Vilis Osītis, vēsturnieks Vitolds Kalniņš alias Vitauts Kalve u. c. Vēlāk daži no viņiem pārcēlās citur.

daži aizgāja viņsaulē, bet Elles ķēķis vēl Ilgi palika mūsu «enkura vieta». Tur pa šiem gadiem ciemojušies ne vien Ņujorkas un apkārtnes, bet arī vai visi no tālienes, no visādām pasaules malām iebraukuši latviešu literāti un mākslinieki. Te varēja uzsūkt Ņujorku un tomēr palikt par sevi. Tā Elles ķēķis bija Itin kā latviešu republika republikā, sevišķi, kopš mūsu vidū apgrozījās veterāni ar Rīgas laiku bagāžu.

Pirmā tikšanās ar Linardu lielākā bari iznāca Mudītes Austriņas un Andras Kadiles referātu vakarā par sirreālismu un ekslstenclāllsmu 1951. gada pavasarī latviešu draudzes mājā Bruklinā. Taču ne tas, ne arī Veltas Sniķeres un Dzintara Soduma (TRĪS AUTORI, 1950) vai Andreja Pablo Mlerkalna jauni dzeja (SAULE UN ĒNA, 1953; ATLANTIDE, 1954) Linardu un citus ņujorkiešus nekur raušus neaizriva. Par So-dumu Linards vēlik gan citēja Jiņa Grīna virdus, ka Soduma spuraini dzeja savi laiki bijis veselīgs «irritants» — tas pats sakāms par pub-licitāti, ko saņēma Mlerkalns. Visus pieminētos autorus esam kopīgi ar Linardu lasījuši, pārsprieduši un par viņiem atlikulikim priecājušies, bet pašu dzejas attīstībai nekādu organisku sakaru ne ar vienu no viņiem neesam izjutuši. Tad drīzik gan ar Čaku un Adamsonu. Bet klit nācis tik daudz cita: clttautu autori, visvisādi iespaidi Ņujorkā un kontakti ar moderno mākslu, sevišķi glezniecību. Taču visvairāk laikam deva kāda brīnumaina saspēle

vienam ar otru. Literārā ziņā tā visintensīvākā kļuva ar brīdi, kad arī Linards — ar sev pavisam neparastu žestu — pieņēma jaunās dzejas izaicinājumu. Tas varēja būt 56. gadā, kad Linards kavējās pie sonetiem un tankām, bet man tapa krājums MIGLAS KROGS UN CITI DZEJOĻI (iznāca 1957.). Biju pa telefonu nolasījis viņam vienu no saviem jaunākajiem gabaliem, ja nemaldos, «Apelsīnus» ar beidzamo pantu: «— Vai tie no Kalifornijas kokiem! / taujātu kādi, kam vaļas. *I* — Nē, smietu meitenes, tie no jokiem, *I* jokiem un beretes zaļas.» Kad pēc pāris dienām tikāmies Elles ķēķī, Linards izdarījās kā priecīgs bērns, kas draugam zem eglītes paslēpis pārsteigumu. Pēc dažām alus glāzītēm tas nāca gaismā: Linards bija sarakstījis burvīgu parodiju tam manam dzejolim. Atceros aptuveni vairs tikai divas pēdējās rindas: «Ķērām zivis ārā no tikko gleznotām freskām *I* Ar visām ķeskām.» Šī parodija bija Linarda pirmais eksperiments modernismā — un kā tādu to tonakt arī nosvinējām.

Klusībā Linards šim pagriezienam bija ilgi gatavojies — izglītojies. Linarda formālā izglītība bija niecīga — šķiet, tikai pamatskolas, bet jau Rīgā viņš bija sekojis visam, kas notiek latviešu dzejā. Vācu laikā sācis iet uz rakstnieku sarīkojumiem — paticis Čaks, Adamsons, Ced-riņš. Vācijas gados, kad pirmskara grāmatu trūka, viņš bija dabūjis aizņemties kādu Ērika Adamsona dzejoļu krājumu un Virzas FRANČU LIRIKU un lielu daļu pārrakstīt ar mašīnu. Bija viņam arī Cedriņa ZIEMEĻU DĀRZOS un kaut kas no Sudrabkalna un Linarda Laicena. Bet, bieži divatā vien veseliem cēlieniem kopā būdami (vai nu pie Linarda, vai pa nedēļas nogalēm un svētkiem manās mājās pāri pār upi Ņū-džersijā), tikām pa šiem gadiem pārlasījuši un pārrunājuši vai visus latviešu dzejniekus. Dažnedažādos mūsu dzejas nostūrus Linards pārzināja apbrīnojami labi, ieskaitot literatūras anekdotes, un ne pret vienu autoru viņam nepietrūka iejūtas. Tā šai ziņā mums nesakrita ar tiem dumpiniekiem, kam latviešu dzejā, sevišķi vecākājā, bija vairāk, ko pelt nekā mīlēt. Citkārt kopīgi esam šķirstījuši arī dainas, bet tā Linardam īstā pasaule nebija — drīzāk viņu varēja aizraut ar kādu dēku vai brīnumu pasaku.

Ņujorkā iebraucis, Linards šo savu literāro bagāžu sāka papildināt ar cittautu dzeju. Ja man jauna poētika bija atklājusies pirmām kārtām ar Rilki un Eliotu, tad Linards angļu tulkojumos aizvien vairāk pievērsās franču simbolistiem un sirreālistiem — no Bodlēra līdz Apolinēram. Vēlāk i ar savu dzeju, i likteni Linardu vēl ārkārtīgi fascinēja velsietis Dilans Tomass. Arī izskatā abiem bija nenoliedzama līdzība, un Dilana uzņēmums Linardam līdz pat pēdējam karājās, piesprausts pie

sienas.

Bez tam Linarda Elles ķēķa istabā kaudžu kaudzēm sāka krāties mākslas reprodukciju mapes. (Vēlāk, kad nauda vairs neturējās — Linards pelnījās kā burtlicis latviešu spiestuvē — liela tiesa no tām viņam aizgāja draugiem vārda un dzimšanas dienās.) Tās ietvēra gandrīz it visus periodus un kultūras, bet visciešāk Linardu sasaistīja, no vienas puses, modernā franču glezniecība, no otras, — «mirušie gadi un gadusimti»: senie ēģiptieši, senie grieķi, etruski etc. Antīkās un romantiskās pagātnes sasaistīšana ar kontrastējošu laikmetību, kā zināms, ir viena no modernās estētikas formulām, arī dzejā — piem., tas pats Apolinērs. Linarda romantiskajai iedabai, ko laikabiedri un lielpilsētas vide tagad durstīja ar jaunām mākslinieciskām prasībām, šī aistē-tika atklājās kā dabiskākais un laimīgākais atrisinājums. Ticis galā ar savu biklumu, Linards tad arī iedzīvojās šai jaunajā pasaulē ar sirdi un dvēseli. Atceros, kādam kritiķim, kas, MOZĪGO MĀKONI recenzējot, pārmetis Linardam «koķetēšanu ar modernismu», viņš nosūtījis grāmatas eksemplāru ar ierakstu: «Mēs ar moderno skunsti nekoķe-tējam, mēs viņu mīlam.»

Kādās vietās Linards izsaucas, ka lielpilsēta viņu it kā sašķēlusi divi da|is. Bet īstenībi arī ti «atšķelti» puse (ko Linards nesa līdzi no laukiem jeb, pareizāk, Rīgas nomalesl, arī tā tikai tagad pirmoreiz viņa dzejā sāka dzīvot — jaunās estētikas starmešos: «Laucinieks būdams, es. Iebraucis pilsētā, mīlēju šīs gaismas.

Kaut arī zīmēs, valodās, skaņās ir ieslēptas baismas.

i'ja'2 - 3

takalnivku parāde* dalībnieku «rupa Utvidlu kultūra« dienu

Ņujorkai ». Mnufirl «pJumK- Lilijai Sftm*elei pa. u-igtarUrikas skandējumi < im, No kr*isĀ* pirmū rinda: Valda Mor»r Rita GSU-, Ērikˆ *RnhUvu,* F.ffils Kalme . MbertK; otril rindā: Edvīn« Medu!-;, Linard*. Tntms, T. SMtlnS, I. U«p-ala, M. Austri»« un G. Saliņi.

Piemēram, nakts debesīs burti «Kapri» —
Tie itin viegli šīs debesis var aprīt.
Ar savu skaļumu
Manas debesis, kas bija vienas, pārdalot divās daļās.

Vienalga, vai šie burti reklamē kautu baložu delikateses vai nagu laku, Es smēlu no viņu gaismām kā ar zemnieku māla krūkām no akām. Sīs gaismas, šīs skaņas man jaunu priecas mācību sludina.

Bet, aizverot acis, redzu: krīt gaisma no piena āboliem,
Un manās asinīs kā baloži Vecmāmiņas tējas katliņš dudina.»
(M. m., 48)

Neviena tamlīdzīga vīzija neatvizmoja Linarda Vācijas laika vai Ņujorkas pirmo gadu dzejā, kad viņa debesis vēl «bija vienas».

Bet, atceroties, kādā garā bija aizritējusi Linarda bērnība un jaunība, ir gan skaidrs, ka «laulības ar pilsētu», kas izglāba viņu kā dzejnieku, tai pašā laikā varēja nozīmēt pa iekšējam konfliktam — un tas atbalsojās Linarda «bailēs no šķīstības bojāejas». Kaut Jtas katra cilvēka likteņstāstā paliek neatminams, un tā arī ar Linardu. Ņujorka viņa dzejai un dzīvei piešķīra jaunas kontūras, bet romantiķa traģisms viņā iemājojis jau — kas zina, kad — vismaz tā pilni jau Vācijas laika dzejoļi, kā, piem., citētais «Postā». It kā pats šo mīklu minot, dzejolī «O, Huanes, mūsu kritušais» Linards taujā:

«Un kas tevī iedziedāja bēdu —
Elsas no krūtīm
Vai elsas no suņu mēlēml»

Bet tāpat tad var arī taujāt, kas Linardā iedziedāja viņa gaišo sirsnību, cilvēcību, viņa plīvojošo, gandrīz bērnišķīgo priecāšanos par visu, viņa mīlestību. Tikšanās ar Linardu, dzejnieces Ievas Prīmanes vārdiem runājot, vai vienmēr bija kā Lieldienas, gribas teikt, kā pareizticīgo Lieldienas: apkampšanās — tumsas un gavēņa gals — gaisma, gaisma — augšāmcelšanās. Brīnišķīgs viņš varēja būt kā ciemiņš, viens pats vai barā, brīnišķīgs kā namatēvs savā Elles ķēķa mājoklī. Kvadratūra tur bija gauži niecīga, bet dažu bohēmas nakti brīnumainā kārtā tur izdevās ietilpt un kā «mūžīgajā mākonī» justies gandrīz 20 dzīrniekiem. Vairākiem lāgiem tur nedēļām un pat mēnešiem ilgi mitinājušies arī «apakšīrnieki» — dažkārt kāds dzejnieks vai citas

mūzas brālis, dažkārt kāds latviešu jūrnieks, dažkārt kāds tikko sastapts iebraucējs, kas Ņujorkā meklēja mājvietu. Linardā viņi atrada it kā brāli, it kā sen meklētu draugu. Tāds viņš bija neskaitāmiem — arī šai ziņā patiesi itin kā pats savas dzejas vīzija, kā viņa Huaness:

«Mēs tevi varētu apsegt Ar mīlestību, ar līksmošanu,
Bet mēs nezinām, kas tevi nemīlēja.»

Kā brālis viņš jutās arī tiem dažādu tautību, rasu un ticību ļaudīm, ko viņam gadījās sastapt uz ielas un tavernās. Pavisam personīgā veidā Linards šai pasaules lielpilsētā it kā piepildīja «visu zemju fantastu un sapņotāju» ideju par universālu brālību — tikai bez «šķiru cīņas» skabargas sirdī. Te beigu kadence no dzejoļa «Nams»:

«Integer vitae, Aijā žūžū.
Kārklu svilpes un ērgļu stabules katram mūžam Es atskaņošu savās sienās, ar balsīm un soļiem dunēdams. Es būšu te mošeja, te rija, te palasts, — es būšu Tas Nams.»
|M. m., 45)

Tā bija tīrā sagadīšanās, bet Linardu pašu pēdējā gaitā arī izvadīja no šāda nama — no Universal Chapu.

Linardam patika citēt Jeseņinu: «Ja posļednij ģerevjanskij poēt.» Un Linarda HuanesS — lielpilsētas versijā — tas skan:

«Klādams asfaltus ar dzeju.
Cīnījies pret promenāžu bojāeju.»

Kā savu «ciema dzejnieku» jeb trubadūru Linardu arī mīlēja rakstnieku cēlienu publika, sevišķi Ņujorkā. Linarda lasījumā nebija nekā aktieriska, — tas bija Intīms, personīgs, bet tomēr bagāts intonācijām: vietām — ar tekstu saskaņā — it kā lietišķs vai viegli humorīgs, citur dreboši apdvēseļots, rezonants — un viscaur skaidrā dikcijā un labi sadzirdams. Kas piedzīvoja Linardu pašu lasām, tie varēja pārliecināties, cik Linarda akcentētais pantmērs un rindu lauzumi dabīgi.

Savu dzejošanas metodi Linards dokumentējis dzejolī «Mākslas almanahu šķirstot»:

««Mākslu panorāma 1946»,
Marķē Sēna uz vāka
Un iekšā attēlu kāds simts un simts dzīves.
Ko lai iesāku Viens pret simtu!
Paņemu lapu,
Ķieģeļu krāsas lapu un.
Aizmirstot «Mākslu panorāmu»,
Aizmirstos Marķē Sēnu un attēlus simts un simts dzīves. Turpinu rakstīt.
Turpinu

Plīvurus atsegt un aizsegt.»
(M. m., 18)

Uz gultas malas sēdot, ar atvērtu, pret krēsla atzveltni atslietu reprodukciju mapi priekšā un ķieģeļkrāsas bloknotu rokā — tā Linards savus dzejoļus bieži iecerēja un rakstīja. Daudzi priekšstati tad arī tiešā ceļā no šīm reprodukcijām nolasīti. Priekšstatu kultūrvēsturiskās nozīmes Linards nemīlēja pārlieku pētīt, paļāvās vairāk intuīcijai un iztēlei. Pamatprincips jau palika radīt pašam savu suverēnu pasauli. Eksotiski vārdi Linardu bieži skurbināja ar savu skaņu vien — un noderēja par traukiem, ko piepildīt pašam ar savām vīzijām.

Linards piederēja arī tiem dzejniekiem, kas daudz absorbē no citiem. Ja, piemēram, Dilans Tomass savā «Paparžu kalnā» («Firn Hill»), kas Linardam tā patika, dzied par «jēru baltām dienām» («lamb white days»|, kad biju «zaļš un bezrūpīgs» («as I was green and carefree»), tad Linarda dzejā lasām par «piena baltām dienām» (M. m., 84) un par laiku, kad «Pasaulē zaļā es biju zaļš un raibs, un priecīgs . ..» (M. m„ 46).

Izlasījis Pasternaka vārdus par Majakovski |un Linards tos angliski citē arī kādā vēstulē): «Te bija .. tā bezgalība, kas no jebkura dzīves punkta paveras jebkurā virzienā ..» — Linards savā dzejolī «Mēnessērdzīgais» raksta:

«Viņš staigā
Pa mūsu nervu sistēmu
Izsamisis un iztrūcinājies.
Viņš lūko atrauties
No ikviena punkta uz bezgalību.»

Un daži Apolinēra dzejoļi (piem., «Zone») lasāmi gandrīz kā Linarda priekšstatu un poētisko paņēmienu reģistrs.

Taču &rī šai aspektā Linarda dzeja paceļas mūsu priekšā kā kaut kas neapšaubāmi īsts un personīgi pārdzīvots. Tiešām kā Dieva laistam, Linardam piemita izcila spēja iejusties sev tuvās pasaulēs, tās absorbēt un tad par jaunu apdvēseļot. Attiecīgajā poētikā iedzīvojies, Linards devis tai meistarīgus, pats savu vīziju piestarotus paraugus mūsu literatūrā. Tas ir eksotiski un laikmetīgi krāsains, bet reizē subtils modernisms, kurā neatrast klajas filozofēšanas vai psiholoģizēšanas, publicistikas vai fotogrāfisma, neatrast arī dzejiski tukšu vietu. Ar artistisku sensibilitāti pie ik vārda, ik rindas, pie ik pagrieziena kavēdamies, ilgi un neatlaidīgi pie katra dzejoļa piestrādādams (daudziem no tiem ir des mitiem uzmetumu — desmitiem grozījumu un labojumu), Linards cīnījās par to, «lai dzeja būtu intensivizēta dzīve» (no kādas viņa vēstules).

Bet bija arī otrādi: vīzijas par dzejas un dzejnieka sūtību

savukārt intensivizēja Linarda dzīvi. Roberts Mūks kādā Elles ķēķa rakstītā eks-promtā liek Linardam izsaukties:

«Es esmu krusta karotājs,

Un mans krusts ir mans karš.»

Un Jānis Krēsliņš, viens no tiem, kas ar Linardu sazvanījās līdz pat pēdējam, minēja, ka vairāk vai mazāk apzināti Linards varbūt identificējās ar to dzejnieku tipu, «kam Verlēns savā laikā deva nosaukumu «poètes maudits» — «sava likteņa apzīmogotie dzejnieki». Aizvien spēcīgāk Elles ķēķī bija samanāma dobja, draudīga rezonanse. Tikšanās kļuva retākas — retākas un rēgainākas. Radās tādi dzeloļi kā Linardam «Van Goga kartupeļu ēdēji», man — «Kādu bēru muzikanti». Un tad kādu rītu zvans no pilsētas morga.

Kad Linarda šķirsts krematorijā aizslīdēja aiz beidzamās sienas, tukšajā vietā, rituālu izpildīdams, bēru nama kalps steidzās nolikt pušķi no atvadu puķēm. Pēkšņi miņā iesitās Linarda «Visu dvēseļu dienas» pēdējās rindas:

«Viss jau Ir viens —

Zivis, zvaigznes un pliens, —

Bet mīli veidus, kas puķes no acīm, mālu no lūpām šķir.»

Pāvils Johansons

(Zviedrija)

BERLĪNE

Katrs mēs esam sava Berlīne, kas bieži negribam atzīt abas savas puses reizē: dažubrīd esam kā pagarināts sapnis dzeloņdrāšu mežā, kura skujas rudeņos nebirst; dažubrīd peldam solījumu pilnā sīrupā kā uniformētas lelles — un ce|as augšā mūsu tīrā sirdsapziņa, godātais ķieģe|u koloss.

PATSKAŅI UN LĪDZSKAŅI

Tev jāpiedzimst par līdzskani,
s vai t vai r,
lai visur tev būtu vietas.
Tev jāizaug par līdzskani, b vai p vai n,
lai gūtu pienācīgu atzinību.
Tev jāpauž līdzskaņu vērtības,
I vai f vai m,
lai k|ūtu drošs kā citi.
Tev jādod līdzskanīgs mantojums, z vai c vai v,
lai tavi bērni k|ūtu tev līdzīgi.
Bet patskaņus atstāj citiem, a un e un i,
lai tie nes nākotnes grūtības.

No patskaņiem labāk vairies,
ē un ū un ī,
tie noteikti ir krāsaini.
Bet mēs, mēs likumīgie līdzskaņi, d vai g vai j,
stāvēsim vienaldzīgā pamatstājā, nodziedot pelēku himnu.

Velta Sniķere

(Lielbritānija)
MĀJOT
Uz pēdējā sliekšņa stāvot, Tu māj un sauc.
Es biju gāju putni,
Ko vētras jauc.
Uz pēdējā sliekšņa stāvot, Tu mani sauc.
Es esmu akli putni,
Kas mājup trauc.
LIDZ PALODAI
Ar tevi ir labi Atkal kopā būt.
Mēs klusējām abi, Vārdiem nepagūt,
Ko lūpu valodai Tīk nemitīgi paust.
Tāls atmaldījies stars Mūs vienā lokā glaust; Līdz loga palodai Šī pasaule bij mūsu.

Dzintars Sodums

(Lielbritānija)
DIVAS RUDENS DZIESMAS,
ko saliku, noslēpies mājās pie Ventas, kur bija trīs saimniekmeitas; bet ne manas īstās, un es biju bēdīgs.

1.

Dievs gaišas naktis mīlestībai devis,
Vien tevi atņemt kādam nelgām tikās,
Kaut tev kā zemei kalpot man vēl neapnīkās, Un vīnā bij tavs vārds un tintē liecināts.
Bet ko tas līdz? Pie sevis esmu, nevis Tais pane|rakstu pilnās grīdās,
Kur mūsu mutes kopā zīdās —
Tas nava vairs. Vien atviz gaišums kāds.
Kāds mēness gaišums! Cita zeme nirst Kā meitene starp ēnu skrandām balta Ar smilšu sandalēm un pliena rotās kalta,
Un zvaigznēs iekāpj irša brēciens grūts No rūgtu alkšņu birzs, un nebeidz sirst Kāds vientu|š putns, bail kam nav No nakšu nojautām, un

sarmā pļava Vairs neelpo kā ledu apaugusi rūts.

Redz nakti dzīvību, kur dienā kluss Un nakti pamiris, kas dienā Bij dzīvotājs un ritmā vienā Gan zaros šalca, ūdens mutu|os,

Un skrēja, pavizēja, dipa papēžos —

Nu stindzis viss kā zemes sāls.

Un nakšu gaišums lodā bāls Kā atspīdums reiz tavos pirkstgalos.

2.

Nu labi gan — lēni lieti līst,

Dzīst zemei sausās brūces, serdes smaržos, Un, gu|ot platā paspārnē,

Nu izslāpušā skūpsti garšos.

Dzims iedomas kā piepes piemirkušā mežā, Kur trūdu lapas kopā līp Ar sīkstām, nomirušām skujām Un vidū nomiedzi gu| mundra skudra.

Es sāku pierast jau pie tā,

Ka ve|u zemē rudens ir vien gadalaiks,

Kad lēni līst un sabiezējis zemes tvaiks Gulst upē, ābelēs un atmatā.

Līst lēni lieti, un pa rudo lauku Iet ganīdamies aitu bars Ar galvām noliektām kā dievlūdzēji Pret rugājiem, un atnes vēji No salijušās vilnas smaržu tauku Pret pīlādzi, kam klanās vientu|š zars, Pilns plankumainu ogu,

Kas lāmā krīt pār ce|a žogu.

KAPA RUNA

Te ir tavs kaps, kaprāl, un neesi |auns, ka tik sekls: šādā salā neizspridzināti pat ar duci mīnu, bet mums bija viena. Cieta kā tagad tu, zeme pie tevis nekūst, tu nekusti, un tā veco puiku paliek arvien mazāk. Ko nu lai viens iesāku ar šiem jaunajiem, kas nemāk pat šauteni salikt? Bet gan kā tiks uz goda. Un tu, veco brāl, izputēsi ar visām zābaku naglām, lai gan biji nagu virs, nemēdzi rīkli velti tērēt ne vārdos, ne ar pārliecīgu ūdens dzeršanu. Tad zini, mēs tevi pieminēsim ik pie raķetes, un gan drīz kāds no mums ies pie tevis par sakarnieku. Un tad vēl klausies, cauršautais: reiz, pēc tūkstoš gadiem, svaigās dvēseles jūsu priekšā klanīsies, dzirdēdamas, kādā laikā mēs dzīvojuši! Bērt ciet. Āmen!

Gunārs Saliņš

(ASV)

APMEZOSIM ŅUJORKU

Dzintaram Sodumam pār plašu jūru

Kad iebrauksi kailajā Ņujorkā, būsi ar mums Tu vienisprātis: tā jāapmežo!

Un varētu apmēram tā:

Ātraudžus bērziņus Taimsskvērā, ozolus lepnākās avēnijās,

Greiničas ciemā pīlādžus, pīlādžus, sēru vītolus Hariemā, ostas rajonā priedes, egles, kadiķu cerus ap lopkautuvēm, uz ik vietu, kur latvieši pulcējas, liepu, kļavu un ošu gatves, priekšpilsētas un šķērsieliņas apsēsim beidzot ar jauktu mežu.

Mežam kuplojot, auto pazudīs pazemē. Zaļajā Ņujorkā skanēs vairs tikai tāšu taures, debesskrāpjos apiņi kāps.

Latviešu bērnus un vecmāmiņas
televīzija nesies vairs:
mūsu mežā tie vasaru ogos,
rudeni tecēs beku lauzt,
vīri ziemu ragavu ceļā
laidīs malkā — un bukus šaus.

Pavasaris kad Ņujorkā ienāks, tavernas pamazām bankrotēs: latvieši Taimsskvēra birzī aizurbs bērzus un vairs tikai bērzsulas dzers. Burleskas Hariemā nevilinās — vītolu pavēnī sēros pat melnās, Greiničas ciema Vaipurģu naktī sargās mūs pīlādžu burvju spēks — lai no rīta pa liepu gatvēm kurpēm rokā ticīgi ietu saulītes zīmē uz rakstnieku rītu.

Jaunie pēcāk pa mežu klejos, atstās latviskiem bērnubērniem koku mizās iegrebtas sirdis.

Netrūks Ņujorkā šūpuļa līksts, egļu un ozolu dēļu namam, ostas malā sausajā priedē dzenis ikvienam iekals krustu, sīki mazi putniņi

pātarus skaitīs.

Un kā īpaša atrakcija ekskursantiem no citurienes būs tas putniņš, kurā klausoties simtu gadu mežā šķiet pie Dieviņa mazs brītiņš.

Tad nu posies, tik nepiemirsti paņemt līdzi bez dēstiem un sēklām desmit kuģu ar melnzemi labu, desmit ar auglīgiem lietus mākoņiem, desmit ar raženiem mēness griežiem, simtu ar vējiem no Kurzemes krasta!

BRĀĻI

I. Trimdas brālis Andžs

Sniedze Ruņģe

(ASV)

Viņš murgos jau kuro nakti ir mājās. Viņš ir
augsts činavnieks komunistu partijā. Viņš tautas sapulcēs sūta
liesmainus sveicienus Kremlim. Viņš pārskatās, viņš sauc:

«Za Staļinu! Za roģinu!» Un pamostas vienos sviedros un, uzrāvies sēdus, skaļā balsī pārlabo sevi:

«Par Brežņevu, biedri, par Brežņevu!»

Sieva šo krata pie rokas: «Atjēdzies, Andž!»

Un Andžs tad arī atjēdzas: «Ak, murgi vien — cik labi!

Cik labi, ka neviens nedzirdēja.

Cik labi, ka esmu trimdā — un «īsto latviešu» biedrībā.

Cik labi, ka tas ir Krišs, mans brālis, kam nelaimējās izbēgt un kas nu partijā, tautas nodevējs. Jā, vai nebūtu joki, ja viņš būtu te un es būtu palicis Rīgā?!

Bet cik tur trūka . . .»

TICĪBA

Ir vienmēr jātic brēkulim bērnam Ir vienmēr jātic dzejniekam Ir vienmēr jātic autobusa braucējam Ir vienmēr jātic maizes cepējai Ir vienmēr jātic kucei ar kaulu Ir vienmēr jātic ka tur — lūk lec saule Ir vienmēr jātic ka nazim asmens jānes uz leju jo vienmēr var cilvēks paklupt.

DOMĀJOT PĀRMIŠUS PAR KLĀVU ELSBERGU UN PAVĪLU JOHANSONU

II. Rīgas brālis Krišs

Krišs Rīgā pa murgiem svaidās kaut kur starp debesskrāpjiem, tādiem kā Andža sūtītās kartītēs.

Viņš ir pašā debesskrāpja galā — jeb tā ir estrāde? Tautas svētki? Jā, latviešu tautas svētki trimdā — Krišs saka runu, viņš sauc: «Nost ar tautas nodevējiem Rīgā! Nost ar komunistiem! Latviju latviešiem!

Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē!»

Un ļaudis dzied, un debesskrāpji dzied — ar visiem logiem, un
dzied arī Krišs:

«Mēs gribam būt kungi!» Un pamostas vienos sviedros — un,
parāvies sēdus, skaļā balsī pārlabo sevi: «Nē, es pārteicos,

dzirdiet, es pārteicos: — Mēs gribam būt biedri mūsu dzimtajā zemē!» Sieva šo krata pie rokas: «Atjēdzies, Kriš!»

Un Krišs tad arī atjēdzas: «Ak, murgi vien — cik labi!

Cik labi, ka neviens nedzirdēja.

Tas ir Andžs, mans brālis, kas klaidā, «īstajos latviešos»,

tautas nodevējs.

Jā, vai nebūtu joki, ja viņš būtu te un es būtu toreiz izbēdzis? Bet cik tur trūka . . .»

III. Abu braju kopējs sapnis, kuru, kā vēlāk izrādījās, viņi sapņojuši abi reizē

Viņi bija it kā

vecos laikos vai

debesīs. Ne Krišam partijas,

ne Andžam «īsto latviešu» zīmes pie krūtīm, nē.

Viņi bija tādā kā pirtī — pavisam pliki,

viņi pērās bērzu slotām un sēca: — Cik labi, ē, cik reiz labi! Un pēra viens otru: — Dod! — Dod!

Un karš un partija

un trimdas bastioni —

tas viss nu rādījās itin kā nosapņots,

kā šausmīgā

garā

murgaina

naktī.

Un nu pamodušies pliki, atpestīti pirtī,

pirtī ar mīkstu garu: — Cik labi! Dod!

— Dod!

Ko īsti tevī pazinu? Varbūt tavus matus,

kas piekļāvušies manai delnai kā jaunpiedzimušais,

varbūt tikai matu smaržu: vēlas vasaras vējš.

Kādā naktī varbūt pazinu tevi tikai mirklī, kad izskatījies pārsteigts, ka tevi gaidu, kā tevi gaidu.

Kā es tevi gaidīju, stāvot pie loga — vienmēr aizbēgot, pirms tu

tiešām pārradies lejā uz krēslā grimstošas ielas, lai nebūtu tevis jāredz tā — tā tālu aiz stikla. Es raugos, kā fiokši atturīgi no sevis ziedlapas raisa.

Un žagatas zina, ka drīz būs rudens, bet nezina, ka viņas ir skaistas. Un vakaram nākot, viens vienīgs vientiesīgs mākonis klāj sev mazu gultiņu lielā, zilā tukšumā. Un saule kā uzticīga indiete izpilda sati un pārpelnojas rietā, sārtā. Bet es esmu palikusi dzīva. Tumsā.

Skrienu augšā un lejā pa kāpnēm. Varbūt esmu kaut ko aizmirsusi. Varbūt tomēr kaut kas, kas pieder man, paliks šeit. Varētu pārvērsties — tad varbūt kāda Lieta aizietu, *un* es paliktu šeit, jaunā apveidā tērpta.

Varbūt šeit ir kaut kas, kur varētu ieslēpties, bet tad nodrebot ieraugu dīvainas vaska rozes caurspīdīgā plastikas kupolā uz grīdas. Tas ir labi, ka zviedru sludinājums man slepeni ziņoja: GOD-IS-GLASS, un to burtoju sevī angliski: ja Dievs ir stikls — tad, tad stiklā ieslīdēšu.

Kad tu skatīsies pa logu, kā ārā snieg, starp tevi un aukstumu būs kaut kas plāns un caurspīdīgs. Kad tu paņemsi glāzi pilnu vīna rokā, tad ieskaties spogulī — kas starp tevi un atspulgu.

Paņem — jā, paņem glāzi ar reibīgu, skurbīgu
šķidrumu rokā, iemalko un tad izej
ārā, paņēmis rokā stikla pudeli kā sapni
un triec to asfaltā ar visu spēku. Tu
lasīsi šķembas, tu nejauši sev iegriezīsi,
tu liksi ievainojumu pie lūpām, kur
tas silts un sūrs tevi pretī skūpstīs. Tu pazīsi.

IV. Nakama rītā

Bet jau nākamā rītā viņi bij atpakaļ katrs savā ellē un lamāja atkal viens otru uz velna paraušanu

V. Epilogs

«Atgriezīsimies!» viņi, nakti no murgiem mozdamies, reizē sauca.

«Atgriezīsimies pirtī!» **,oku pilnas dienas... Pa** kreisi **- gleznotāja Maruta Kaijaka, pa lab. -dzejniece Snledie Ruņģe.**

Baiba Bičole

(ASV)
— Vai saklausi apvārsni
atceļamies,
talu so|u švikoņu zālē?
Vai zini, kā ceļš var
apgriezties otrādi
un atpakaļ tecēt?
Tici, tici!

No sirds, no klēpja, no kodola paša uz visām četrām debesu pusēm aizvirzās gājiens, dažādas sejas. Ap citu kā krēsla, kā aptumsums plīvo, un sarkani citā ap pacelto galvu spīts stīpa
plaksti,
Caur rūtīm, caur svecēm, caur krūtīm,
gaišiem un tumšiem pakaušiem cauri
šai brīdī zauri un tauri,
tās pašas zemes smārdu sajūtot,
spulgo,
vel citi apvarsnī zīmē
Laimīgo salu — tiem vieglāks solis, tie neatskatās

bradā,

Bet ce|š nu bij iestaigāts.

Šķembas, lauskas un skaidās, izkusušos vaskos guļ visi kauli vienuviet.

Sabieze pilskalnu muguras, kapenes ierokas zemē

Sarkanas, melnas un baltas kā novadu kreklos raksti izdzītas takas.

— Aparti lauki, spēka ežas, no izrakņātās zemes tikko izšķīlušies ciemati pārmetušies pāri un

Kā kārkla vica, kā alkšņa sārtena rīkste sīka urdziņa iztek no kalna, lokās kā dzīsla kopīgā miesā,

— un tomēr mēs esam

šķērsām?

Kā likteņa līnijas plaukstā iekodinātas un neizdzēšamas visam cauri spiežas tā ceļa zīmes, kurās sirds, klēpis un kodols tevi atpakaj sauc.

satikušies.

ISA BALĀDE PAR JUTU DZĪVI TRIMDĀ

Kad Tu mīli savas tautas brīvību — un nemaz nevajag visu dienu, un nevajag katru dienu — kad Tu mīli savas tautas brīvību, mīli vairāk nekā ideju vien, jo ideja prasa

jau ierastas jūtas, bet Tevi vajag atkal dzīvu, tāpēc mīli kā pusaudzis — tieši un grūti, kad Tu mīli savas tautas brīvību.

Tev gribas tā kā kauties, kā bārties, vismaz gribas īsti drausmīgi kaukt, — bet uz tā zaļā plankuma pasaules kartē dzīvo Tava vienīgā

tauta,

bet uz tā mazā zaļganā pleķīša, tur izvedīs rīt

viens drusku paģirains vecītis pie mājas ceļmalas zālītē ganīties savu vienīgo, savu lieso, jau paveco govi.

Bet Tu

te tāds satraukts, tāds lecīgs viņa brīvību mīlēt provē!

Nu provē! Gan viņš tev ļaus, jo redzi — arī viņš ir tā tauta.

Un viņš sāks ganīt jau sešos, —

Bet tu nesūdzies: «Viņš tak man svešs!»

Nav svešs. Vecs latviešu vīrs.

Nav svešs. Jo tavas mīlestības mērs tur saķellētos svārkos krūšu kabatā starp smēķiem aizlauztiem un vecām šķiltaviņām, tas nepārsūdzamais un cietais mērs tur glabājas — jā, viņam, arī viņam, šobaltdien tīrs kā Tavā jaunībā:

Tavi viscēlākie zvēresti.

Olafs Stumbrs

(ASV)

UZ AMERIKU

(Lidmašīnā apmēram virs Rigas)

Trenētas stjuartes trenētais smaids:

«Piecpadsmit minūtes gaisā?

Tad jau joprojām virs Krievijas.

Kapteinis parasti saka, kad esam virs Rīgas.»

Un es piespiežos kabīnes logam, un apakšā Latvija maigi zaļa un rūgtās asarās tīra.

Kaut kur ap Skrīveriem uzplīvo migla, tad atkal tīrs, bet (jau ap Olaini laikam) mākoņi, mākoņi, mākoņi

kā milzīgs, blīvi nobraukts sniega lauks: ar slēpju pēdām, ar kamanu pēdām (ar Tavām bēdām, ar manām bēdām) —

Un es raudādams lūdzos jūs visus — sīkstos, godīgos, cietos:

Pārziemojiet zem tā sniega lūdzu lūdzu mīļie mani mīļie pārziemojiet pārziemojiet

Tā ir. Tur ir. Nu tad — DIMDI!

TRIM-v

— un atkal viena smalka asa nagliņa zārciņa un drīz vāciņš būs ciet

un tad soli pa solītim kapu kalniņā

kāpjot

valodiņa birs ka sīciņas skujas un smilšu saujiņa īkšķīti apslēps

bet vēlāk iešu kad pasērst sīkās neaizmirstulītes un mētras būs izaugušas par briesmīgiem stādiem un man rādīsies — milzis un saule

te apglabāta.

SIENA LAIKA LIETUS

Negaiss attālinās. Vēl lāgiem pace|ot plakstus, mākoņi zibeņu acīm atskatās, un tālumā nodun pērkons kā aizceļot durvis.

Tīrs, garš un sērīgs pieraudātās pļavās brien vakars, pilnas rokas slīkušu puķu.

Juris Kronbergs

(Zviedrija)

EIROPA, 83. GADA BEIGAS

Kokos nodziest rudens krāsas Tumsa nokrīt uz ielas

Un vējš svelpj caur šo trauslo galvaspilsētu *

Eiropa,

83. gada beigas

Fabriku skursteņi pret debesīm

kā izsaucēji pēc vēl neuzrakstīta teikuma

Nē,

drīzāk kā izsaucēji bez vārdiem, kas rakstīti dzēsti, rakstīti, dzēsti līdz papīrs kļuvis melnipelēks Tur,

aiz arktiskā loka, balti papīri, balti vārdi, gaida mūsu atnākšanu

Un pāri robežām,

kā kādreiz sapnis par vienotu Eiropu, plūst sodrēju mākoņi

*

Kad ASV starpkontinentālās raķetes, kas nesniegs Baltijas krastu, iznīcinās

PSRS aizsargraķetes,

tas notiks tieši virs manis *un tevis* . . .

Tad būsim pelni

Pelni pēc formas, cilvēki pēc satura

*

Te pēkšņi debesīs kāds atver logu, *un* vēlīns gaismas stars kā naža asmens pāršķeļ gaisu

Un es jūtos kā toreiz

Vestminsteres katedrālē,

tas bija tas pats gaismas stars,

, kas trāpīja dzeloņstieplēm aptītu sveci

*

Nokrīt tumsa uz ielas, būs jauns gads Pie apvāršņa guļ mākoņu skrandas

Šī ir mana dzimtā Eiropa

Šī trauslā galvaspilsēta saucas Stokholma

Mans vārds ir Juris

(Zviedrija)
1940. GADS
Puķe pār izkapti krita,
Krita visskaistākā ziedā,
Vasaras saules un medus,
Bišu sanoņas pilna —
Tā smaržo tev vēl pēc nāves.
Auglis no ābeles krita,

Krita saldākā briedā.
Rudeņa maiguma rāmā,
Ilgās vasaras svētīts.
Dus dzīvības pilns tev rokā.
Ledainā laukā bez ēnām,
Spalgā, sāpošā salā Guļ — kritis vīrs.
Vai gu| viņš miegu?
Nē!

Mēma mute, acis, piepūstas smiltīm un sniegu, Tukšām- debesīm sūdz.

Sarkans asiņu avots sasalst uz krūtīm lēnām.

ANDA KUBULIŅA

Dažas formas un satura meklējumu paralēles, arī atšķirības trimdas un mūsu dzejā

, ..T"+ '*.fc ■ k «Lv.

Sākumā atruna: nepakavēšos pie visiem autoriem vai katras grāmatas (to pat gribēdama nevarētu -— LAFB Misiņa noda|ā visu krājumu nav), nesolu arī hronoloģisku secību. Raksts skars nedaudzas interesantākās parādības, un pat tās alfabēta robežās no A līdz N. Ko tas nozīmē? To, ka izlasīta ir visa Misiņos pieejamā trimdas autoru dzeja, kam uzvārds sākas ar A līdz N. Ārpus raksta tātad paliek tādu nozīmīgu dzejnieku ieguldījums latviešu dzejā kā Gunārs Saliņš, Velta Sniķere, Dzintars Sodums, Veronika Strē-lerte, Linards Tauns u. c. Raksts ir tikai pati pirmā skice, bet ne visaptverošas izpētes ceļā izkristalizēti vispārinājumi, tāpēc lūdzu par iespējamām neprecizitātēm, maldiem atvainot un ne|aunot. Līdz tādai — īsti korektai — apcerei ejams vēl tāls un ilgs ceļš ne tikai man, bet visiem pētniekiem republikā, kas šobrīd interesējas par svešumā izdoto latviešu dzeju.

Kārļa Ābeles vārds literatūras vēsturi zinošiem cilvēkiem asociējas ar 20., 30. gadu presē publicētajām balādēm, ar «Mēris Matīšos» autoru. 1947. gadā Vācijā viņam iznāk vienīgais krājums «Vēlais viesis», kas uzskatāmi rāda: K. Ābele turpina V. Plūdoņa iedibinātos un E. Virzas tālākkoptos principus liroepikas mazajā žanrā. Tiesa, māksliniecīskajā vērienā abus klasiķus neaizsniedz. Tomēr ir vēl otrs Kārlis Ābele, iepriekš minētā dēls, kas dzejā debitē 1961. gadā Austrālijā izdotajā kopkrājumā «Kvintets». 1966. gadā viņam iznāk patstāvīgs krājums «Saule viena». Pirmā brīdī šie verlibrā rakstītie dzejoļi liekas formā līdzīgi mūsu sešdesmito gadu ritmiski labili organizēto vārsmu plūdiem. Tēli krāsās gan spilgtāki; tajos var nojaust Austrālijas lielpilsētas un konkrētu Indoķīnas floras košumu, tomēr šokē neparastā pasivitāte. Tā ir noskaņu dzeja, kādas mums netrūkst. Bet pie K. Ābeles kavējos tālab, ka atsevišķos viņa dzejoļos samanu māksliniecīski realizētu kaut ko tādu, kas līdz šim latviešu lirikā īsti organiski ieaudzis nav — tā ir japāņu tanku un haiku tradīcija. Ābele tās kā atsevišķas, noskaņā vienotas, atlūzas iekļauj verlibrā rakstītā ciklā. Neapšaubāmi, verlibru «sajūgt» ar tankas sillabiskajiem ritmiskās organizācijas principiem ir pulka vieglāk, nekā tas būtu izdarāms, ja verlibrā vietā liktu sillabotoniku. Un tomēr jāatzīst, ka Ābeles eksperimentos skaidri jaušams, ka viņš japāņu pantmērus sajutis dziļāk, ne tikai kā strofu ar noteiktu zilbju skaitu rindā.

Latvijā pēc kara maz minēts 30. gadu pozitīvā spārna dzejnieks Pēteris Aigars, kas prata ne vien interesantās vārsmās atklāt modernās mehanizācijas ienākšanu Latvijas laukos («Traktors»), bet, līdzās A. Čakam, J. Medenim, E. Adamsonam, ienesis paliekošas vērtības, atjauninot formu. Te domāju viņa un E. Virzas kopto pārnesuma figūru, kas, precīzi un vietā lietota, ienes vērienīguma, plašuma elpu tekstos. Pēc kara P. Aigaram iznākuši vairāki krājumi («Karogs jānes mājās», 1949; «Draudzīgais tālums», 1952; «Raksts ozola mizā», 1964. u. c.), un viņa izlase paplašinātu gan mūsu dzejas tematisko aploci (sevišķi dzejoļi par karalaika ainām Rīgā), gan bagātinātu nabadzīgo humoristiskās dzejas skalu, gan pārbīdītu žanru gleznu topogrāfiskos rāmjus uz Vidzemes pusi. Jā, un vēl — prasmīgi sastādīta, tā varētu ieskicēt arī dažus stilistiskos valkus un paradoksus, kas tomēr ģiežami starp

30. gadu otrās puses pozitīvistiem un Latvijas pēckara četrdesmito, piecdesmito gadu klišejām, arīdzan starp četrdesmito gadu otrās puses dzeju pie mums un — Rietumos rakstīto.

Mazāk stilistisko strāvojumu vēsturisko gaitu, vairāk Jaunu māksliniecisko iespēju neapgūtus laukus paver Alant VIJ vadar Friča Dziesmas ventiņu izloksnē rakstītā lirika. Ja suverēnās Latvijas laikā sarakstītā «Poem par kulšen» ir ieturēta žanra gleznās (līdzīgi kā Kuražu Kriša vadar — Zvejnieka «Ventiņ pus»), tad 1972. gadā

iznākušais krājums «Smukam smuks indev» ne vien kolorīti triepj ventiņu atskabargaini dinamisko raksturu un dramatisma stīgu tajos (visbiežāk ar citur reti lietotiem frazeo-ioģismiem), bet spēj atklāt šī rakstura izpausmes arī Jaunajās, trimdas dzīves situācijās, turklāt nezaudējot raksturīgo (piemēram, «Smukam smuks indev» un ironiskais «Za)š skuķans un sārten siev» vai darbīguma un pazemības apdvesto pravietojumu «Llk-tens dulls» u. c.). Turklāt šī dzeja ļauj apzināties jaunas ritmikas iespējas, kas paslēptas izloksnē — ventiņu runā ar tās zilbiskajiem dubultajiem līdzskaņiem teikuma intonācijā ir vairāki lingvistiski relevanti tempa sastrēdzinājumi, rituma dinamiski sacirtieni, kurus F. Dziesma ir pārnesis dzejā un ko mums atliek tikai apzināt un paņemt. Tātad F. Dziesmas izloksnē rakstītās vārsmas izvirza un arī mākslinieciski spēj pildīt noteiktus estētiskus uzdevumus. Un gribu vēl piebilst, ka tie ir atšķirīgi no literārajā valodā rakstītās «Līvzemes» (pabeigtais variants iznāk 1963. gadā Stokholmā), kur dominē savrupība, disciplinēts rāmums, sīksta izturība un gribas dominante kā pie mums J. Auziņam un viņa skolai.

Friča Dziesmas izloksnē rakstītajās vārsmās sprikstošo lako-nismu kā apzinātu estētisku mērķi īsti apjaust palīdzēja arīdzan dialektā, tikai citā, rakstītie un plauktā blakus noliktie Marijas Andžānes panti. Ārpus Latvijas latgaļu literārajā valodā izdots krietns strēķītis grāmatu (vairums pieder Luda Bērziņa literatūras vēstures 6. sējumā minētajiem autoriem), tomēr teikt, ka tajās tiktu risināti kādi konkrēti estētiski uzdevumi, nevaru. Izņemot nostalģiju un padaudz izplūdušus personīgās biogrāfijas atmiņu plūdus, nekādas citas vērtības tur neatradu. Un tomēr — latgaļu dzejas antoloģiju izveidot no tiem un izdot vajag; literatūra organiski attīstās tikai tad, ja tai ļauj veidot savu patstāvīgu uzkrājumu. īsti lielu ienesumu Latgalei devusi Janīna Babre. Viņa gan raksta vidus dialektikā, tomēr latgaliskās saknes ir tik taustāmas, ka būtu grēks šo devumu Latgalei atņemt. J. Babre izmanto jaunākos latviešu dzejas atradumus formā, arī pati atšķirībā no pārējiem sābriem nav slinka eksperimentēt, lai atrastu precīzāko formu katoliciskās, latgaliskās eksaltācijas īpatnību izpausmei.

Ja skatos latviešu dzejas tradīcijas aspektā, tad izlasītajās grāmatās tās ieraugu, turpinātas vismaz divos pavērsienos. Pirmais saistīts ar Plūdoņa izslīpēto, Caka, retāk Ādamsona, Aigara savā-doto blakus atskaņu, kas sasaista divas stipri atšķirīga garuma rindas, piemēram, Margaritas Ausalas «Saules koka» vārsmas: «Akmeņu krāvumi pelēki, drūmi/ Kūp d ū m i», un līdzi velk impresiju, ritma plastiku kadencē, taču sava lipīguma un biežās lietošanas dēļ šis harmonizācijas un satuvinājuma veids sen zaudējis svaigumu, precizitāti un, bagātīgi ekspluatēts, vedina uz automātismu, atvieglotu aptuvenību kā ārējā, tā iekšējā situācijā. Otrs ir paralēlisms, kas tautasdziesmās vienu otrai pretī nostatītās parādības gan padziļina,

bet nesalīdzina (V. Vīķe-Frei-berga), kamēr ļaunromantiķu un pēckara dzejā koptais dainu mājiens tomēr tuvinās tieši slēptam salīdzinājumam, pārejot no dabas tēla uz psiholoģisko norisi cilvēkā. Šai sakarā pakavēšos pie diviem autoriem: pie ZeltJt.es Avotlņas un AndTeja Eglīša.

Zeltītei Avotiņa! ir tikai viena grāmata — 1962. gadā Londonā Iznākušās «Madaras», grāmata, kur sievišķīgais takts, nemākslo-tība, precīzās un reizē dzidrās dabas gleznas atgādina tuvību dainu pasaulei, piemēram, «Pret rītu»:

«Iziešu — basām kājām pa pļavu,
Neiemīdama pēdu Madaru baltajos rakstos.
Tumšzaļā sliedē notrauktā rasa Paspīdēs zālē aiz manis,
Sveicinās tevi No rīta.»

Un tāpēc, ka tas ir vienīgais autores krājums, ka tā ir klusa, nepretencioza dzeja, samulsināja atjausma — mūsu stiprās Vizmas Belševicas dzejoļos vietām sajutu atbalsojamies Z. Avotiņas it kā sievišķīgi pielaidīgās intonācijas no dzejoļa «Pļava»!

«Dievs, mana dzīve ir pļava, vai ne?
Tu zini, cik ilgi man ļausi Ar vēju priecāties pīpenēs,
Tu zini, kad viņas pļausi.»
(«Pļava»)

Protams, V. Belševicas vārsmās tās ir stipri, pat ļoti stipri pārkodētas, iekļautas viņas darbīgā, paskarbā liriskā «es» runā, — kā lirikas pērlē «Manam labajam» u. c., par kuru ne vienreiz vien esmu noklausījusies skaudīgus uzteikumus no sveštautiešiem.

Andrejs Eglītis latviešu literatūrai devis ne vien «Dievs, tava zeme deg», bet atstājis arī tradīciju. Agrīnajā daiļradē viņa tēlainība izauga no Jāņa Akurātera meklējumiem estētismā, no dainu dabas tēlainības un itin kā dzidrā japāniskā ainojuma principiem, kur tiešām cilvēka pārdzīvojuma dinamikas šķērsgriezumam nav vietas. Šo viņa tēlainības modeli, papildinātu ar L. Auzas un Z. Lazdas poētisko pieredzi, pēc kara turpināja Skaidrīte Kaldu-pe savā pirmajā krājumā «Jūras tuvums» (1958), kam latviešu pēckara dzejas atjaunināšanas procesā ir tikpat liela nozīme kā M. Ķempes «Mīlestībai» (1957) — tas atkaroja padomju dzejā dzī-vottiesības dabas tēlam. Bez vācu laikā iznākušās «Nīcības» (1942) un «Putni aizlido» (1943) A. Eglītim pēc kara publicēts pulka grāmatu, starp kurām rosinošiem eksperimentiem bagātākās ir «Nesaule» (1953) «Otranto» (1956) un «Lāsts» (1961). Pārsteidzoši, cik kardināli karš un svešums var mainīt gan dzejnieka izpratni par mākslu, gan poētisko izteiksmi — gleznās pārsmalcinātības vietā nākusi pravieša bazūne, bībeliski periodi, gandrīz vai līdz ekstāzei izkāpināts dramatisms. Jānis Rudzītis, recenzējot A. Eglīša dzeju, atkārtoti norāda kā uz senebreju, Raiņa, A. Švābes ietekmi viņa daiļradē, tā uz reliģisko izjūtu klātbūtni vārsmās.

Vēl gribu piebilst, ka viņš apmēram vienlaikus ar Ojāru Vācieti meklē poētisko izteiksmi dažādām «balsīm» cilvēkā un atšķirībā no Vācieša iet nevis dziestošās atbalss ceļu, bet uzsver uzmācīgu, nogurdinošu, taču stipru vienas balss, idejas atkārtošanos, kas pārmāc mainīgās, variablās.

Latviešu literatūrā neizdzēšami ierakstīts ir Pētera Ermaņa vārds gan ar viņa eksprestonistiski spilgtajām liecībām «Es sludinu» (1920), «Es šaubos, es ticu» (1923), gan literārajiem portretiem — atmiņām. Svešumā viņam iznākušas trīs dzejcjgrāmatas «Lapu lasītājs» (1955), «Pelēkā puķe» (1971), «Izkaisīti dzejoļi» (1978). Poētiski tajās maz kā spilgta, dominē vientijiiba ar trimdas literatūrai tik bieži raksturīgo laika izjūtas pātoīdi — pagātne dominē pār tagadni.

Ar savu patstāvīgu tēlainību, ritmiku latviešu dzejas kontekstā izceļas Andrejs Irbe, patstāvīgu, tāpēc interesantu. Viņa poētikā semantiski nozīmīgi ir kādas krāsas izcēlumi tēlā, ar ko dzejnieks prot iezīmēt situācijas, nākotnes aprises, t. i., pāreju no tagadnes uz nākotni un atpakaļ, piemēram, citātā sarkanais tonis:

«Ir gaiša nakts no degošu māju liesmām, no salta mēness.

Viss Ir tāpat: kāda Roma pavēl taisnību radīt — un taisnība topi... Krīt sarma kalpu un virsnieku matos.

Krīt sarma. Balta sarma

postažas blāzmās par sarkaniem kāraviem top.

Gara nakts — un šis gaišums vēl ilgi plaiksnīs.

Ir garlaicīgi. — Uzrausim! Vēlreiz. Kas trumpā?»

A. Irbe virtuozi operē ar reminiscencēm, kultūras zīmēm, izpratnē par cilvēka un varas attieksmēm tuvs «Dzeltu laika» V. Belševicai.

Priekš manis pašas nozīmīgākais guvums ir Valda Krāslavieša grāmatas; tās satricināja tikpat dziļi kā V. Belševica, O. Vācietis, kā I. Auziņš «Skumjā optimisma» laikā, kā U. Bērziņš ar «Daugav-malu», «Liteni» vai J. Kunoss ar saviem «Pleci, septiņi». Jā, neliegšos, caur konkrētam dvēseles situācijām atklāja vairākas nezināmas lappuses manas tautas vēsturē — te tuvu pienācu to cilvēku pārdzīvojumiem, likteņiem, kas, staļiniskā režīma asinsdarbu, izvešanu, kara iebaidīti, aizklīda svešumā. Krāslavietls paver traģikas, dramatisma bezdibeņus, kā arī to, ka trimdas cilvēki nav viendabīga vlendomju masa un ka arī viņus ēd rūsa, tāpat kā mūs. Viņam ir trīs krājumi: «Ar laika degli» (1962), «Atzīšanās» (1968), «Tā lielā izklīšana» (1973), un domāju, ka 60. un 70. gadu mijā

O. Vācietis, I. Auziņš būs viņu lasījuši. I. Auziņa «Vēstuļu no laukiem» intonācijas stipri tuvas tām, kas skan «Kokteilī ar laika degli», «Principa lieta», bet «Dzīru», «Odeņu un cilvēku», «Laimīgās» sarkasms atmiņā sauc O. Vācieša «Svilpojamo dziesmiņu» tēlus. Krāslavletim grods verlibrs, plaša intonāciju amplitūda, rezultatīvi ir meklējumi grafiskajā semantikā, piemēram, «Kur jau tas laiks».

Mazs, salīdzinot ar Latviju, svešumā ir jauno literātu pulciņš. Niecīgo skaitu nosaka milzums mums pat nenojaušamu bezdibeņu, kam viņi tiek pāri, pirms sāk rakstīt: valoda, dzīve un izglītība svešā kultūrā, no kuras norobežojoties zīmējas no vecākiem dzirdētais, mītiskais Latvijas tēls, tauta. No dzejnieku mazumiņa izdalīšu tikai dažus vārdus: Juris Kronbergs, Sarma Muižniece, Sniedze Ruņģe un Zinta Aistere.

Jurim Kronbergam latviski iznākušas trīs grāmatas «Pazemes dzeja» (1970), «Iesnas un citi dzejoļi» (1971) un «Biszāles» (1976). savā Izkoptajā valodas stihijā, filoloģiskās kultūras ieinteresētības principā viņš tuvs Uldim Bērziņam. Tā viņam, piemēram, ir kāds jaunības laika eksperimentāls dzejolis «Iesnas» (ko Kronbergs vēlāk gan vieglprātīgi pametis aizmirstībai), kas, pavirši lasot, šķiet emocionāli nekonkrēts, bet dzejas attīstībai nozīmīgs ar to, ka te dzejnieks izteiksmes ekspresijai mēģina izmantot Sosīra runas un valodas pretstatījumu. Turklāt runas atšķirību un va-riablumu uzsverot nevis ar Leksiku, sintaksi, kā parasti to dara, bet atdarinot runas akustisko skanējumu sacirtē ar valodu, piemēram:

«kaplum, kaplum kā plūme govs vēderā.»

Sākumā tas rada šķietamu bezjēdzības efektu, vēlāk atklājas stabilitātes svars un nozīme, tās lielums, jā, arī nospiedošā varas apziņa. Un vēl viena līdzība ar U. Bērziņu — etapēšana. Ja U. Bērziņam tā ir negribēta un izaug no demiurga spējas pārvarēt valodas bezdibeņus no augstā stila līdz slengam, tad J. Kronbergs retāk to paveic ar slengu (lai gan reizēm arī ar to), biežāk tādi, ka nosacītu, metaforisku pārnesumu pārdroši pietuvina šķietami sadzīviskai situācijai, tā deformējot kā vienu, tā otru un iezīmējot jaunas, reālas cilvēka darbadzīves problēmas, atšķirīgas no citos laikmetos dzīvojošo rakstnieku atveidotajām, piemēram, dzejolis «Ģērbšanās»:

«Es uzvilku:

kārtīgas robustas sintakses kurpes sasēju ar solīdām no īstas ādas darinātām garantēti pareizām galotnēm

lai nodrošinātos pret pārāk lieliem izlēcieniem

uzvilku sabiedrības konvenciju normu bikses ar izšūtu bikšu priekšu metrikas korseti aizpogājis tik tikko nenosmaku — nosviedu to pie malas bet pāris atskaņas paturēju kā jostu

pie muguras piemontēju metaforu spārnus

un ideju žokeni uzmaucu galvā

tā tērpies soļoju pa pilsētu

bet cilvēki nekā nemanīja

vienīgi kāda vecāka dāma parkā

mani pabaroja ar

domu graudiem»

Līdzīgs princips strādā daudzos viņa dzejoļos un rada pārliecību

— J. Kronbergs apzināti vairās no dzejā pulka apspēlētiem sastrēgumiem, bet meklē tos, kas izsaka viņa laika realitāti, turklāt reti kad to izpausmei lieto latviešu mīļotos dabas tēlus:

«pelēka diena novembra vidū ar lietainām iekavām diena
ieguldīta pelēkās nātrās —
ir niez ir dur ir atgādina
ka Pārslu Krājējs drīz sāks darboties»
(«Novembra diena»)

Līdzīga nosliece attiecībā uz tēlainību piemīt arī Sarmai Muižniecei. Viņas pirmais un šobrīd vienīgais krājums «Izģērbties» (1980) taisni šokē gan ar savu godprātību pret mūsdienu realitāti, gan ar izcilo oriģinalitāti liriskajās situācijās, turklāt tādās, kas spēj atklāt viņas — par J. Kronbergu jaunākās — paaudzes dzīvi. Jā, S. Muižniece tēlainībai ņem ikdienas priekšmetus, bet viņa, tāpat kā Kronbergs, ir liela ar to, ka prot pacelt tos estētiskas esamības augstumos un liek tiem tur dzīvot, prot pastiprināt un atraut no sadzīves. Piemēram, «Orģija veļasmašīnā»:

«Nodziest gaismas.
Kaislīgs karstums pilda patīkami pārblīvēto telpu.
Sākas dzidra sensuāla dunoņa.
Neviens nekautrējas,
tik tavas garās apakšbikses
tā nosarkušas,
kaktā mēģina ieslēpties manas pidžamas apkaklē.
Bet mana zeķe —
tā jau cieši aptinusies ap tavu bikšu stilbu,
un tavs vilnas apakškrekls
kutina
manu gludo, garo balles kleitu.

Kamēr mana blūzes piedurkne graciozi urbjas pa tavām kabatām un tavs pulovera rāvējslēdzējs nevainīgi ieķēries manā apakšsvārku vīlē — mans latviskais T-krekls dramatiski pagrūž
vecu taļļu pret sienu un kāri novēro
tavu jauno, balto, svītraino sporta zeķi — un tavs darbacimds
varenā lēcienā pagrābj manu blūzes jostu aiz gala, un ekstāzē abi sarullējas zem tava kabatas lakata.

Tur es tos, saldi iereibušus, atradu guļot, kad atvēru durvis.
Gribēju ņemt visas sausās drēbes ārā,
bet vienīgi tavas kautrīgās garās apakšbikses
bija izžuvušas.»

Tik dabiska, pārdroša, brīva un atraisīta iztēle, lietu personificējums! Ar sajūsmu lasām «Izēšanās cauri krājumam», «Veltījums atstumtam dzejolim», «Latviešu vīrietis ir kā stabs», «Manas krūtis dodas pasaulē» u. c., laikam tālab, ka S. Muižnieces labākie

dzejoļi neslimo ar unifikāciju, kaiti, kas graužd daudzus no mūsu dzejniekiem. Domāju, tur sava nozīme būs arī tam, ka viņa nebaidās rādīt sevi īstu, arī tad ne, kad top pret kādu ļauna («Dāmai, kura man tiešām nepatika», «Vīram, kuram man riebās skatīties acīs»).

Šķietami tikpat brīva, taču bez S. Muižnieces dabiskuma, ir Sniedze Ruņģe. Viņa mēģina apdzīvot plašāku, arī pārlaicīgāku, tālab mazāk konkrētu telpu.

Par eksperimentētāju saucama Zinta Aistere. Viņa konsekventi cenšas padarīt saturiski nozīmīgu dzejoļa grafisko zīmējumu, t. i., liekot tam izteikt liriskās situācijas ārējās aprises. Mani tomēr tas nepārliecināja, nepārliecināja tālab, ka pantiem pietrūkst dzīvās dzīves daudzveidības, iekšējās spriedzes, pilnas cilvēka sirds. Daudz tur aptuvenības, vispārības. Ir lasīts 60./70. gadu mijas

I. Auziņš, atrodami pat mākslinieciski nepārkausēti viņa vārsmu fragmenti.

Bet, ja nu runājam par trimdas un Latvijas dzejas mijiedarbi, tad, šķiet, pats nozīmīgākais devums te ir Olafam Stumbram (pirmais krājums «Etīdes», 1960.). Viņa cinismam un banalitātei svešā dabiskuma izpratne («Grēksūdze»), nelokāmais demokrātisms kā saturā, tā formā (ironija par mūsu žurnālistikas augsto stilu, verlibrā pietuvinājums ikdienas runai — «Plauktā nekāpējs» u. c.) sešdesmito gadu otrā pusē un septiņdesmitos gados spēcīgi rosināja Laimu Līvenu, Imantu Auziņu, Jāni Sirmbārdi, Leldi Stumbri, protams, katru savādāk. Visvairāk radošas atvērtības pret O. Stumbru samanu Imantā Ziedonī, lai gan tagad zinu, ka vēl noskaidrojams, kurš no viņiem pirmais «atraka» īpatnējo vienzilbes un trīszil-bes, četrzilbes vārda satuvinājumu (piemēram, acīs a b c d nepasacīs vai «Velti to sadzirdēt vēlies/ pusnakts mākonī bālā — tikai mēmas zvaigznes tur būs,/ kad tas aizlidos tālāk), ko ilgi uzskatīju par stabilu tikai I. Ziedoņa stila elementu. Un tā nav jāsaprot kā mehāniska, nepārstrādātā aizlūgšana, kad saku: bez O. Stumbra «Vāveres stundas» (1970) I. Ziedoņa «Re, kā» būtu par vairākām dzīvīgām intonācijām mazāk, tāpat kā aiztaustīties līdz dažām «Poēmas par pienu» idejām, manuprāt, dzejniekam palīdzēja Roberts Mūks ar savu «Nāve un Otto» (1968). Un tā, kādas idejas (bet idejai vienmēr piemīt nacionālās mentalitātes zīmogs) katra SAVDABĪGS iemiesojums mākslā ceļ tiltus un ļauj svešuma un mūsu literatūru uzskatīt par vienotu latviešu literatūru. Jo pat despotiskākais un alkatīgākais starp jaunlaiku politiskajiem režīmiem — staļinisms (ar tā stindzinošo pēctecību lielā mērā vēl šodien) nespēja pilnībā iznīdēt (gan varēja uz laiku apturēt, nedaudz deformēt) īpatnējo tautas radošajā garā, tāpat kā nespēja apgāzt patiesību — cilvēces kultūra attīstās pēc vienotiem likumiem.

Un, beidzot savu skici par izlasīto un atrasto trimdas literatūrā, lai atļauts teikt dažus vārdus kolēģu mierinājumam: svešumā radītā

latviešu dzeja mākslinieciskā piepildījuma ziņā ir tikpat visāda kā šeit — sākot no nevarīgas pašdarbības līdz patiesi lielām mākslas vērtībām, par kādām atzīstu V. Krāslavieti, A. Irbi, J. Kronbergu un S. Muižnieci. Vairumā gadījumu arī trimdas poēzija slimo ar liriskās situācijas anahronismu, aptuvenību, arī viņi bieži ieslīd estētiskajā fetišismā (A. Balka), tāpat ir savas pretenzijas uz intelektuālismu (M. Gūtmane). Viņu savdabība — nostalģija (kuras teorētisko apjēgsmi septembra beigās sniedza Valters No-lendorfs (ASV) lekcijā ZA Valodas un literatūras institūtā). To estētiski precīzi atklāt var tikai cilvēks, kas izdzītumu krājis jutekļos. Man šīs pieredzes nav, varbūt tāpēc poētiski pietiekami nosacītu to ieraudzīju vienīgi Ritas Gāles izdeguma tēlā. Viņa bija tā, kuras dzejoļos sajutu mēģinājumu šo parādību vispārināt arī ārpus latviešu lielās sāpes un sasaistē ar līdzīgām izpausmēm citu tautu likteņos, arī to, ka viņas acis līdzjūtībā apstājas pie indiāņiem.

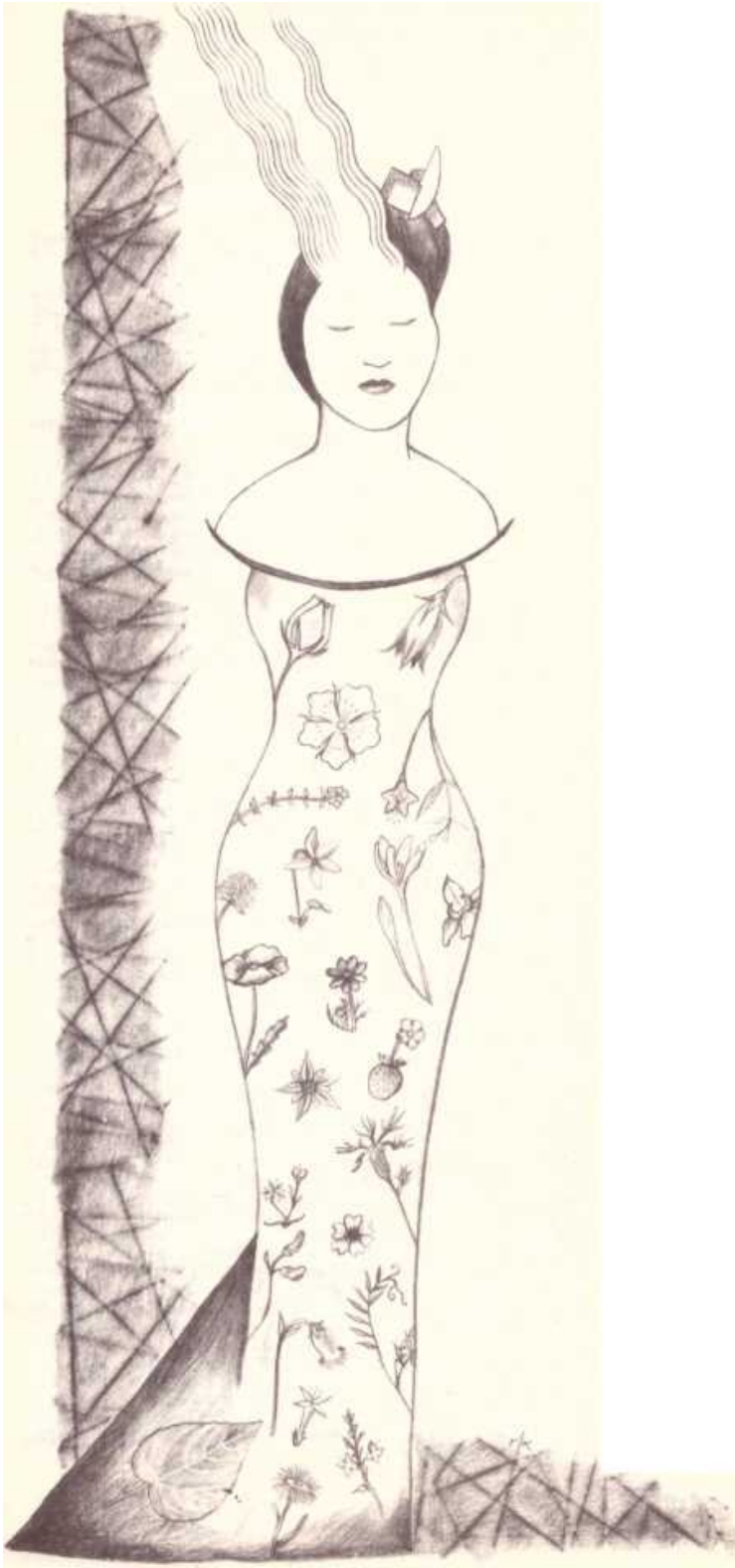

Viens dzejolis

ANDREJS EGLĪTIS (Zviedrija) SVĒTĀ DIENĀ

Kas kokiem notrauca rasu, Kad vējš jau stājies pūst? Kas upēm dziļās jūrās Bez mitas licis plūst?

Te lieki runās minēt.

Ko cilvēks še var spriest — Krīt vaigā ziedu gaisma, Dreb, iemirdzas un dziest.

Sajā dzejoli darbojas viena no maģijas formām — ne smagā un noslēpumainā vārda slodze, ne ari vēlēšanās ieraut burvja iedomātajā pasaulē, bet gan mūžvecā cīņa ar Nezināmo. Nevis cenšanās kaut ko saprast Neizprotamajā, bet vienkārši poētiski atklāt Skatītāja un Domātāja attieksmi pret šīm ūdens ne-sadrupinātajām klintīm.

Cilvēkam ir milzīga izturība: skaidri apzinoties savu nolemtību, nekrist izmisumā un galējībā, bet gan nepārtraukti meklēt jaunas un jaunas izjūtas šai nolemtībai.

Skopiem vārdiem, atturīgiem tēliem ir radīta entropijas formula — noslēgta sistēma, kur, enerģijai paliekot nemainīgai, entropija ar laiku palielinās. Lasot vairākkārt šo skaidrībā nonākušo, svētumā pārliecināto dzejoli, nemitīgi krājas uztveres nianses. Tas vienkārši vēlreiz pierāda veco patiesību, ka dzeja ir pieredze.

GUNTARS GODIŅS

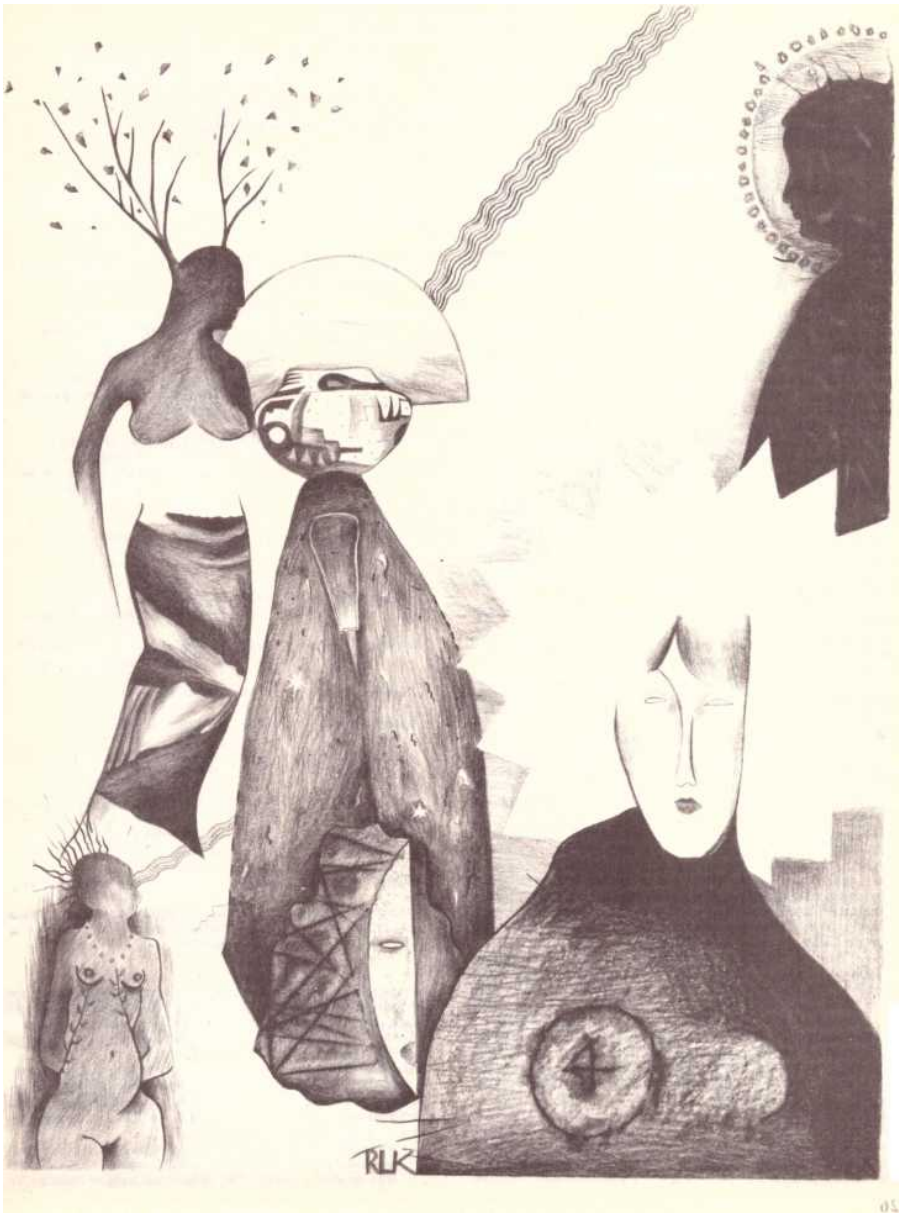

Ritas Laimas Krieviņas zīmējumi

AIJA PRIEDĪTE (vfr). KARAĻU UN KARAĻU APKAIMES LOMA KĀRĻA SKALBES PASAKĀS

(AR AUTORES ATĻAUJU RAKSTU PUBLICĒJAM SAĪSINĀTI)

1. Pie tautas pasaku obligātajiem atribūtiem pieder iekarojamas karaļvalstis, grezni karafi un skaistas princeses un prinči. Ja aplūkojam viņu funkciju pasaku norisē, atklājam stingru likumību.

Karaļi ir, neapšaubāmi, augstākie valdītāji virs zemes, viņu stāvoklis cilvēka garīgās attīstības procesā ir augstākais, ko var sasniegt, viņu bagātība ir tik liela, cik tālu sniedzas stāstītāja fantāzija.

Laime pasakās vienmēr ir materiāla — maiss zelta, ceturtdaļa, puse vai vesela karaļvalsts, brīnišķīgi mīlestības objekti — tāpēc sasniegt karaļa pozīciju ir absolūtās laimes kalngals. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka arī pasakās šo bagātību var sasniegt tikai pēc ilga brieduma procesa. Bet tautas pasakās nekad neko neuzzinām par karaļa attiecībām pret viņa ģimeni vai padotajiem (ārpus pasaku formulas]; tautas pasaku karaļa kārtai un varai nav politiskas vai sabiedriskas nozīmes, viņa neierobežotai bagātībai nav saimnieciskas ietekmes.

Tautas pasaku karaļi iekļaujas sastingušās pasaku formulās, neviens viņus nevar saukt pie atbildības, viņu rīcība ir jau iepriekš nosacīta un iedalīta kādā noteiktā darbošanās kategorijā. Toties tautas pasaku prinči un princeses daudz neatšķiras no citiem pasaku varoņiem, ja viņiem jāveic kāds uzdevums, lai sasniegtu harmonisko pasaku pasaules līdzsvaru. Pasaku formula padara visus šos varoņus vienlīdzīgus; cīņā ar pasaku uzdevumiem augstākam vai zemākam sabiedriskam stāvoklim nav nekādas nozīmes, pavisam citi faktori ietekmē konflikta pozitīvo vai negatīvo atrisinājumu.

Pretstatā tautas pasakām, kas pakļautas sastingušām formulām, literārajā pasakā autors pats var veidot savus tēlus, viņš var pēc sava prāta atdalīt vai sakausēt jau pazīstamus motīvus un ļaut savām idejām un pasaules uzskatiem brīvu vaļu.

Kā S k a I b e, būdams savu tēlu patvaldnieks, izmanto karaliskos tēlus! Vai viņš ļauj tiem iekļauties sastingušajās tautas pasaku formulās! Vai Skalbes karaliskie tēli kalpo kādai idejai jeb vai viņi ir tikai romantiski-liriski stāstījuma izrotājumi!

2. Arī Skalbes pasaku tēlu statistikā starp ganuzēniem, milžiem, studentiem, vilkačiem, bārenītēm un citiem tēliem karaļi, prinči, princeses un galms ieņem ievērojamu vietu. Viņi, tāpat kā tautas pasakās, dzīvo greznās pilīs, brauc zelta karietēs, kaisa zeltu un

sudrabu — viņi ir pasakainas bagātības un skaistuma iemiesojums.

Skalbes pasakas ir lasāmas vairākās plāksnēs un no vairākām perspektīvām. Skalbes «īpatnējo estētisko normu un ētisko uzskatu pasaule» un Skalbes «pasaku varonis tikums» attiecas uz visiem tēliem, arī uz karaļnamu un galmu varbūt tādēļ, ka latviešiem nav sava karaļa un galma, šie tēli lasītājiem šķituši piederam pasaku valstībai, un viņi nevar šo tēlu metaforisko funkciju attiecināt uz savu tiešo apkārtni. Aplūkosim, kā Skalbe parāda karaļnama un galma tikumus.

3. Arī Skalbes pasakās daļa karalisko tēlu liekas pārņēmuši tradicionālo tautas pasaku lomu. Bet, sistemātiski aplūkojot karalisko tēlu un to apkaimes funkciju, parādās pavisam cita aina. Skalbe prot maigos vārdos atdarināt zilo pulkstenīšu skaņas, prot žēlot katru zāles stiebriņu un kukainīti, prot govij pārmest rijību, kad tā tiecas pēc treknāka zāles kušķa, bet Skalbe prot arī starp «zāles smaržu», «apzeltīti rožainām mākoņu maliņām» un «vizuļojošiem saules stariņiem» iepīt sabiedriskās problēmas. Savās revolūcijas un pēcrevolūcijas laika pasakās (1904—1907, «Ziemeļmeita», «Piecpadsmit», «Mēness dārzā») Skalbe izsaka sabiedrības kritiku ļoti tieši, bet trimda (ar pārtraukumiem, 1906—1909) un cietuma laiks (1911—1913) ļāvis viņa stilam nobriest tā, ka sabiedrības kritika parādās ļoti izsmalcinātā veidā, pasaku vizuālisms aizēno sabiedriski kritisko domu. Tā nevar būt nejaušība, ka, sīkāk aplūkojot karalisko

tēlu funkciju, parādās zināma viengabalainība, un Skalbes karaliskie tēli un galms ir zeltā un dzimtenes smaržā ietērpta sabiedrības kritika.

4. PASAKA Iespiešanas KARAĻA LOMA

gads

«Karaja krāsnkuris» 1909 karalis sapņo, svin un uzdzīvo, atstāj valsti novārtā, noved valsti nelaimē

«Kaķīša dzirnavas» 1913 karalis ir slims, iegrimis

depresijās un žēluma psihozē, izvesefojas

«Meža balodītis» 1913 karalis garlaikojas, vēlas

vēlreiz baudīt jaunības ūdeni, maldīdamies pa savām atmiņām — bērnības tekām, iet bojā

«Pasaka par zelta 1914 tradicionāla tautas pasaku ābeli» loma

«Pasaka par vara 1921 karalis ir ļauns, apspiež vīru» tautu, to padara par vergiem

«Ķēniņa svārki» 1923 ķēniņš uzdzīvo, atstāj valsts

pienākumus novārtā, labojas

«Divi draugi» 1924 tradicionāla loma

«Melnais Pēteris» 1925 tradicionāla loma

«Brīnuma vācelīte» 1928 karalis garlaikojas, meklē

zudušo jaunību

«Burvja sirds» 1935 karalis ir ļauns un nežēlīgs

«Sēņotājs» 1941 karalim nav kontakta ar tautu un dzīves īstenību

«Labais ķēniņš» 1942 priekšzīmīga karaļa prototips

«Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi» 1945 karalis uzdzīvo, neievēro savus valsts pienākumus, noved tautu nelaimē

Tabulā skaidri redzama karalisko tēlu negatīvā nosliece. Viņu dzīve ir vizuāli skaista un grezna, bet bez jēgas. Karaļi savā savtīgumā ir zaudējuši kontaktu ar to, kas notiek ārpus pils mūriem, viņi nepilda savu karalisko uzdevumu valdīt taisnīgi tautas un valsts labā.

Vācu romantiķis Novāliss (Novalis) saka: «Katrs ir cēlies no senas karaļcilts. Bet cik maz ir to, kas rāda savu izcelsmi.» Skalbe tulko seno karaliskumu mazliet savādāk, vairākkārt pasakās norādīdams uz vecajiem labajiem laikiem, kad karalis bija vienots ar visumu.

«Vecos laikos notikušas brīnuma lietas. Ganus kronējuši par ķēniņiem, un ķēniņi nometuši purpuru un ēduši zāli līdz ar jēriem laukā. Viņi skūpstījuši valgos stiebrus un

***zemi,* kā lopi dara, un tad atkal pacēlušies savā godībā. Un, kur vien viņi gājuši, tos pazinuši putni un zvēri. Puķes, kuras tie ce|ā saminuši, čukstējušas: «Lai dzīvo ķēniņš», jo viņas zinājušas, ka ķēniņš tās reiz skūpstījis. Viņu dvēsele brīiiem bijusi kā lopa mute, kas iet pa zāli un jūt visas velēnas smaržas. Viņi bijuši kā cilvēki un kā lopi, kas zina zemes tuvumu.»**

(«Meža balodītis»)

«Tas bija vecos laikos, kad ganus iecēla par ķēniņiem un viņu brā|i kalnos glabāja kopīgas jaunības atmiņas.»

(«Brīnuma vācelīte»)

Bet šī skaistā, jaukā pagātnes vīzija nesaskan ar tagadni. Tagad karalis ir kaut kas augsts un nesasniedzams, viņam nav tiešas saskares ar saviem padotajiem, un viņš ir zaudējis ciešo saskari ar dabu. Aiz gara laika ķēniņi sāk ilgoties pēc laimīgās bērnības un jaunības. «Meža balodītī» uzzinām, ka:

«Reiz bij viens vecs ķēniņš. Viņam bij viss, ko ķēniņa sirds var vēlēties — tik nebij tā ūdens, ko viņš jaunībā bij dzēris savas dzimtenes avotā.»

Ķēniņš liek sev atnest šo ūdeni, bet, kad viņa kalpi avota vietā atklāj tikai duļķainu peļķi:

«Viņi nedrīkstēja ņemt priekš ķēniņa ūdeni, kuru bij sajaukuši lopu purni, un nāca atpakaļ ar tukšām krūzēm. Ceļā viņi atrada upīti ar vēsu un skaidru ūdeni. Viņi pildīja ar to ķēniņa zelta krūzes, un dzēriena devējs to sniedza uz galda.»

Turpinājumā uzzinām, ka ķēniņš noskumst, jo ūdens vairs negaršo tik labi kā agrāk un sāk ilgoties pēc tām vietām, kur jaunībā ganījis aitas. Bet, nonākdams savas bērnības dzimtenē,

viņš brīnās:

«Brīnums, cik tie logi izskatās mazi,» ķēniņš apstājies teica. «Un cik viņi bij lieli un gaiši, kad es ar jaunām acīm skatījos pasaulē ...»

Viņa dzīve nav piepildījusies, viņš nekad nav sasniedzis «iekšējo karaliskumu», tādēļ viņam vecumdienās tikai atliek meklēt zudušo jaunību. Bet jaunības skaistumu nevar satvert ar zelta krūzēm, nevar atrast tās bijušo gaišumu, kas atrodams tikai paša saskaņā ar sevi un apkārtni. Ķēniņš savas pils greznumā un mākslīgajā vidē ir zaudējis jebkādu saskari ar dabu. Skalbe to parāda, likdams viņam līdztekus maldīties atmiņās un mežā. Ķēniņš nespēj orientēties nedz mežā, nedz atmiņās, nedz arī atgriezties savā iepriekšējā dzīvē bez dzīves jēgas un piepildījuma. Viņš ir pārrāvis sakarus ar savu pagātni, tos vairs nevar atjaunot, un viņš arī ir pārtraucis sakarus ar tagadni, nespēdams tajā atgriezties, un tā viņa bojāeja purvā ir tikai dzīves tukšuma konsekvents turpinājums.

Motīvs atkārtojas «Brīnuma vācelītē», kur vecs ķēniņš aiz gara laika ilgojas pēc savas jaunības dzimtenes:

«Vecā ķēniņa dārzā bij daudz puķu, bet tas aplūkoja viņas bez prieka.»

Skalbe saka: «Viņš neatrada arī vairs tās saules, kāda te viņam bij spīdējusi jaunībā.» Bet ne jau saule ir mainījusies, mainījies ir pats karalis. Viņu apžilbinājis zelts un greznums, un viņa aizmestā dzīve tagad aizēno sauli. «Viņam nav nekā, ko paņemt līdz.» Vīlies ķēniņš aizbrauc, bet ceļā satiek savu jaunības draugu Augustu. Ķēniņš grib viņu apdāvināt, un Augusts saka, ka viņam vajadzīgs stiklu griežamais dimants. Ķēniņš viņam atdāvina savu lielo gredzenu, ar ko savukārt Augusts nezina, ko iesākt. 5ais sīkajos žestos Skalbe skaidri parāda, cik šķirts ir ķēniņš no dzīves realitātes, viņš var šķiest savu mantu, jo tās viņam ir neierobežotā daudzumā — bērniem sieku ar zelta riekstiem, dimanta gredzenu stikla griežamā vietā, jo: «ķēniņš nemācēja dot mazas dāvanas», tomēr dzīves iekšējo saskaņu par zeltu nevar iegūt.

Pasakā «Sēņotājs» Skalbe ar smalku ironiju norāda uz ķēniņa izolēto stāvokli galma un tautas vidū.

Ķēniņa dzīvība ir atkarīga no tautas sprieduma. Skalbe ļoti smalkā veidā ironizē par intelektuāļiem, kas nesaprot to, ko lasa, un izliekas esam gudrāki, gan arī par padotajiem, kas neprot paši spriest, bet akli apbrīno un klausa katram materiāli augstāk stāvošam indivīdam. Tā ir ļoti smalki psiholoģiski attēlota līdēju kategorija, kas savas domātspējas neizmanto loģiskam atrisinājumam, bet vienīgi skatās, kā paši var izdzīvot. Viņi

luncinās kunga priekšā, viņiem ir vienalga, kam kalpo. Tikai vecā virēja ar nesamaitātu sirdi un prātu, izmantojot zemniecisku viltību, upurējot savu darba vietu otra cilvēka dzīvības labā, izglābj ķēniņu no drošas nāves. Kā karaļa bagātība un greznums prasa proporcionāli tikpat augstus tikumus. Skalbe parāda pasakā «Ķēniņa svārki». Mēs uzzinām, ka:

«Jauns ķēniņš kāpa uz troņa. Visos torņos zvanīja, un ļaužu bari gavilēja.

Tas nebija nieka princis, jaunais ķēniņš. Tēvs viņam bij atstājis lielu bagātību. Viņš bij mācīts visādās zinībās un mākslās, bet no visām mākslām vislabāk viņš prata mākslu priecīgi dzīvot. Un pilī sākās dzīres.»

Un par jaunā ķēniņa dzīvi:

«Bet pilī nebeidzās dzīres, un neviens vairs nezināja, kāda svētdiena, kāda darba diena.»

Kādreiz ostmalā, kad jaunais ķēniņš taisās kāpt uz kuģa, un viņa pavadoņi,

«kuri turējās taisni kā baznīcas sveces un no kuru zelt-izšūtām piedurknēm uz visām pusēm skrēja jautras saules staru bultas», — viņš ierauga

«dažus cilvēkus, kuri tekāja gar ostmalu kā skudras, nabadzīgās un novalkātās drānās ar visādu nesamo uz muguras. Citi nesa kurvjus ar augļiem, citi stiepa maisus un vīna krūkas. Pie viņu pierēm karājās sviedru piles, lielas kā rozīnes, un no viņu svārku stūriem lidoja putekļi.» Ķēniņš ir gauži izbrīnījies un prasa ministram, kas tie tādi un vai dīvainie ielāpi uz viņu mugurām ir činu apzīmējumi. Ar asu ironiju Skalbe norāda uz starpību: ķēniņš — galms — darba darītāji. .

Strādnieki šeit ir tikai objekti. Un tikai tādēļ, lai sev nebojātu skatu, ķēniņš liek strādniekiem izsniegt zelta svārkus. Atgriežoties no ceļojuma, viņš atkal sastop noplīsušos strādniekus un dusmīgs vēlas uzzināt, kādēļ viņi nevalkā zeltītos svārkus. Strādnieki atbild:

««Kungs ķēniņ,» pirmais nastu nesējs teica, «es esmu mazs un neievērojams vīrs. Tā ir mana laime dzīvot klusu, neievērojamu dzīvi. Es strādāju, un manas vienkāršās darba drēbes slēpj un pasarga mani no pasaules. Zem manām skrandām neviens nemeklēs ne augstu tikumu, ne bagātības. Kas man ir, to es glabāju priekš sevis un saviem draugiem. Mana laime ir neievērotam būt. Manu drēbju nobālušām vīlēm tikpat klusi un draudzīgi pieķeras migla, kā saules gaisma. Kāds mans darbs, tādas manas drēbes. Kad es nesu ķieģeļus, es eju sarkans no viņu rūsas, kad nesu maisus, esmu balts no miltiem. Neviens mani neievēro. Bet, kad es gāju pa ielu ar taviem zelta svārkiem, visi

uz mani skatījās. Citi ņēma cepures, citi rādīja ar pirkstiem. Ņem atpakaļ savus svārkus, mana laime ir neievērojamam būt.»

Otrs teica:

«Mans ķēniņ, es esmu ieradis darbā svabadi kustēties, es esmu kungs par savām drēbēm, tāpat kā tu esi kungs par savu valsti. Es viņas nesu, kā man patīk. Bet tavus stīvos zelta svārkus es nevarēju ievalkāt. Man bija bail likt elkoņus uz galda. Kad es izgāju laukā, es nedrīkstēju atsēsties uz velēnas lauka malā vai atlaisties zālē — tas ir tik jauki! Es nevarēju pieglausties zemei, un, kad es gāju mājās, es nevarēju apkampt savus bērnus, lai nesaburzītu tavu zelta svārku. Mani svārki gribēja būt labāki par mani pašu. Piedod, mans ķēniņ, es atnesu viņus tev atpakaļ. Es mīlu cilvēkus un pielūdzu Dievu, bet elku es negribēju mājā turēt.»

Trešais teica:

«Mans ķēniņ, tavus svārkus es aiznesu un uzkāru mājā pie sienas. Un visa mana nabadzība nobālēja viņu priekšā. Nebija nevienas lietiņas, kas varētu viņiem līdzināties. Es biju izticis ar gabalu maizes un malku ūdens. Tagad es sapņoju par zelta biķeriem un sudraba bļodām. Par dārgiem ēdieniem un dzērieniem. Tavi svārki nošķauda visu, kas man bija. Visa mana māja kauca no izsalkuma un nabadzības. Nekas man vairs nedarīja prieka. Es ap-skaudu visus, un nekur man nebija miera. Naktī es ložņāju gar bagātnieku durvīm un domāju, kā varētu ko nozagt. Ņemiet atpakaļ savus zelta svārkus, pasargiet mani no kārdināšanas! Es gribu izlīgt ar savu dzīvi un iztikt ar savu nabadzību.»»

Neskatoties uz pasakas didaktisko nobeigumu,

«Jaunais ķēniņš domīgi noklausījās nastu nesēju vārdos. «Ejiet ar mieru,» viņš teica. Tad viņš novilka savas zelta drēbes, un visā zemē sākās raženas un auglīgas darba dienas.»

Šī pasaka skaidri rāda, ka tam, kam ir vara, piemīt arī atbildība. Nēsāt zeltšūtus svārkus nenozīmē tikai bagātību un varu, bet saista zelta svārku īpašnieku arī pie atbildīgas rīcības. Tam, kam ir zeltčļ, svārki mugurā, ir jābūt par priekšzīmi citiem, tam ir jārāda priekšzīmīgs tikums. Kas tos nēsā kā ārišķīgu bagātības zīmi, vai lai apmierinātu kāda estētiskās jūtas, modina citos skaudību un naidu. Karaļa nastu nesēji ir izpratuši šīs prasības, viņi ir sapratuši, ka nevar sasniegt tādu priekšzīmīgu tikumu, un negrib nēsāt zeltītos svārkus; ķēniņam vēl šī atziņa ir jāiegūst.

Arī pasakā «Odens māte» Skalbe izmanto apģērbu, lai parādītu, ka ar spožu tērpu nevar apsegt iekšējus netikumus. Par neīstiem preciniekiem Skalbe saka: «Sie precinieki bija

sabraukuši no visām ceļmalām, kas vien bija varējuši uzšūt spožus svārkus.» Bet greznās drēbes nevar apsegt viņu sirds ļaunumu.

5. Ja vēlreiz palūkojamies augstāk minētajā tabulā, redzam, ka daži karaļi noved savu tautu nelaimē. Kā tas ir saskaņojams ar Skalbes idillisko pasaku pasauli, un vai Skalbes pasakas patiesi ir tik idilliskas!

Citēšu šeit Skalbi pašu:

«[. .] Es brīnos par publiku, kā viņa mani iztulko. Idil-liķis — idilliķis — idilliķis!... Tikai! ... Tā nebūt nav idille, kas man elpu aizņem, kas dziļāk saista nekā kāds dabas skats. Ja gadās, ka saprot, tad, protams, prieks. Tā nesen gadījās dzirdēt, ka kāds skolnieks mani bij it pareizi sapratis, un par to es priecājos.»

Skalbes skaisto vārdu savirknējums un teikumu ritmiskā uzbūve iežūžo lasītāju, un var likties, ka šeit parādās skaista pasaku idille. Bet aiz Šiem idilles tēlojumiem slēpjas skaudra dzīves īstenība, rūgtas atziņas, un tai brīdī, kad stāstījuma īstenības attēlojums kļūst nepanesams, Skalbe piesauc pasaku elementus, ar tiem kā ar spožu pasaku plīvuru pārsedzot bezgalīgo pesimismu. Aplūkosim divas pasakas, kurās lasītājs saduras ar asu konfliktu — dziļi traģisko pasaku «Karaļa krāsnkuris» un rezignācijas pilno «Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi».

Karaļa krāsnkuris kalpo otram ar dziļi izjustu mīlestību un iekšēju pārliecību, atdodams visu, lai otram būtu labi, pilnīgi aizmirsdams sevi. Krāsnkurim piemīt neparastās dotības izjust un ar smaržu palīdzību iespaidot cilvēka psihi, ko viņš ar dziļi izjustu mīlestību izmanto karaļa un karalienes labā. Bet kam viņš kalpo un kā labā viņš liek lietā savas īpatnējās dotības! Tās viņš izšķiež narcistiskam, dzīvei nederīgam, uzdzīves kāram ķēniņam, kas savu valsti atstāj novārtā un savu uzticamo kalpu līdz ar sevi un valsti noved nelaimē. Par karali mēs uzzinām:

«Bet pilī bija zelts un sudrabs, un tur dzīvoja ķēniņš. Viņš mīlēja ar zeltu šūtus svārkus, puķes, uguni un smaržas.

Zīds plūda pa viņa pleciem un rokām kā mīksts pļavas ūdens.

Zibošas zelta puķes un lokani pūķi, daudzgalvaini, simtacaini, locījās viņa zilo svārku paltēs.»

Skalbe ne ar vienu vārdu nepārmet karalim viņa dzīvesveidu. Viņš pat izpušķo viņa domas un tērpu. Tikai ar pāris teikumiem uzzinām karaļa patieso funkciju valstī:

«Valsti valdīja ministri. Kas aiz vārtiem notika, kas pilsētā, kas druvā un pie avju cirpjiem, to ķēniņš nezināja. Viņš pazina tikai uguni un smaržas. Vēl viņš zināja, ka pj* vā ir puķes un mežā tūkstoš zvēru un putnu, kuriem tas bij dzinies pakaļ ar

uzvilktu loku. Viņš bija izlutināts kā visi karaļi. Un visā valstī bija tikai viens vienīgs cilvēks, kas prata viņam pa prātam izdarīt. Tas bij viņa krāsnkuris, vecs leitis linu gaišiem matiem, kas garām, plānām šķipsnām glaudās gar viņa izkaltušiem vaigiem. Un vienmēr, kad tas tuvojās karalim, uz viņa lūpām bija kluss padevības smaids, mazs gaišumiņš uz viņa vaiga tur, kur mīkstā matu šķiedra satikās ar deniņiem.»

Visa tālākā pasakas norise rāda krāsnkura pūles savu kungu labā, kā viņš cenšas tiem izpatikt, ne savtīgu iemeslu dēļ, ne sieka zelta pēc, bet aiz dziļas mīlestības. Viņš izjūt tādu pašu prieku par karalienes izveseļošanos un jaunā prinča piedzimšanu, it kā tie būtu viņa sieva un dēls. Bet karalis neveic sava valdnieka lomu, un ministri neprot zemi valdīt. Skalbes beidzamajā pasakā, kas izskan kā rezignējošas dzīves atvadas. Skalbe vēlreiz parāda valdnieku un varu. Arī šeit iepazīstamies ar nederīgu valdnieku — karali. Pēc tam kad zeme ir izglābta no sumpurņu uzbrukuma:

«Zeme bij izglābta no briesmām, visi dzīvoja laimē un labklājībā. Nekur vairs nebija nemiera, pat nevieni rati vairs nečīkstēja, jo sviests tecēja pa ratu rumbām, par ko gan lai vēl čīkstētu! Pa Ziemassvētkiem atbrauca Cukura ķēniņš, un tad vēl ap Meteņiem bērni lauza un sūkāja lāstekas, kas bija no tīrākā cukura. Nekas vis nekaitēja tā dzīvot. Tik tas putns, tas melnais putns atkal atlaidās un māni sēdēja ievā pie loga.»

Arī šeit dzīres noved tautu nelaimē:

«Bij jaukas saulainas vasaras dienas. Ķēniņš ar galmu devās izbraukumā pār jūru. Uz kuģa bij dzīres, jahta šūpojās vīnā un dziesmās. Bet pa nakti sacēlās briesmīga vētra, aiznesa un izsvieda kuģi uz klints, kur tas sašķīda un nogrima. Visi glābās laivās.»

Zaudējuši savu ķēniņu un valsti, izglābtie ir zaudējuši arī savu identitāti.

Izglābtie ir kļuvuši par tirgus preci, kungs var viņus turēt sev par lepnumu vai arī nodarbināt smagā darbā. Viņi ir beztiesīgi. Viņi ir zaudējuši katru pašlepnumu, katru cieņu pret sevi un citiem.

«Sagūstītos nu aizveda bargā svešā zemē, lika tos pie smagiem darbiem, lai viņi aizmirstu, ka tie kādreiz cilvēki bijuši, un nekad vairs nedomātu par brīvību. Tur priekšā bij jau daudz tūkstošu tādu pašu vergu, kuri bij savākti no visām zemes malām. No laivas izmestos, kas prata pielāgoties, iecēla tiem par uzraugiem. Un Gaigals brīnījās, cik cieti uz savu kungu pavēli prata savīt pātagas un cik nežēlīgi varēja sist nabaga gūstekņus tie paši sargi, kas savā valstī izturējās pret visiem cilvēcīgi un

taisnīgi. Jo nebija vairs labā ķēniņa varas, kurai tie klausīja savā zemē, varas, kura apsargāja viņu labos cilvēcīgos tikumus. Tik briesmīgs viņiem bij savas valsts zaudējums.»

Skalbe šeit norāda uz tautas nevarību, uz indivīdu izveidošanos par pūli. Tauta kļūst pilnīgi atkarīga no kungiem. Kungs nomaina kungu. Kungu labums vai sliktums atspoguļojas tautā — aizmirsts ir sapnis par brīvību, cilvēka suverenitāti. Sen ir aizmirsti Raiņa «Induļa un Ārijas» skalbiski modificētie vārdi, ar kuriem beidzas pasaka «Dzelzs puika»:

««Kas tagad būs kungs!» «Jūs paši būsit sev kungi!» «Un kas mums kalpos!» «Jūs paši sev kalposit!»

«Kas mums to atļaus!» Puisis pameta ar acīm uz savu dzelzs rungu.

No tā laika tai zemē nav ne kungu, ne kalpu.»

Arveds Svābe savā otrajā apcerē par Skalbes pasakām norāda uz interesantiem vēsturiskiem faktiem, kurus Skalbe piemin šai pasakā, bet tie nav visi. Ironiskais apraksts par sviestu ratu rumbās un cukura lāstekām ir tēmēts uz brīvvalsts laiku. Skalbe šai pasakā vēršas pret visiem valdniekiem, kas otrā nesaskata neaizskaramu, suverēnu indivīdu. īsts valdnieks nedrīkst sev piesaistīt tautu tā, ka tā kļūst par bezindividualitātes baru. Putniņš, ar ko Gaigals dalās ogā, viņu uzskata par brāli, bet kungi, lai kādi, savus padotos pazemo, padarīdami tos par pūli. Gaigals šos pazemojumus nevar izturēt un, bēgdams no dzīves realitātes, dodas sapņu un pasaku pasaulē. Jūrnieka Gaigala piedzīvojumos izskan Skalbes vilšanās visās valsts sistēmās, un rāda traģisko patiesību, ka tauta ir tikai bars valdnieku rokās.

6. Kā Skalbes biogrāfi J. Lapiņš, B. Blrkerts un P. Ermanis, tā arī literatūras vēsturnieki bieži uzsver Tolstoja ietekmi Skalbes daiļradē, īpaši akcentējot viņa «nepretošanos ļaunumam», kas sevišķi izceļoties «Kaķīša dzirnavās», šī regulārā Tolstoja pieminēšana palīdz vīt leģendu ap Skalbes pasakām un neļauj lasītājam atklāt jaunas perspektīvas. Tolstojs ir izmantojis savas pasakas, lai ar to palīdzību paustu savas idejas un apietu cenzūru. F. Soles (Scholz) par Tolstoja pasakām sprież:

«Es geht (. .) vor allem um die Absurdität des Krieges, wie überhaupt über die eines Staatswesens, dessen Macht auf einer Armee beruht, und in der 'Skazka ob Ivane Du-rake' dariiberhinaus und die Unsinnigkeit des Geldes wie um die positive utopische Idee des Bauernstaates, in dem jeder von seiner Hände Arbeit lebt.»

Skalbes pasaku tēli nesastāv tikai no pazemīgām dvēselēm, un pazemīgo dvēseļu loma nav tikai, lai parādītu nepretoša-nos ļaunumam. Katram pazemības tēlam ir savs pretpols, kam

pasakas gaitā ir tikpat izšķiroša nozīme. Ar karaļa krāsnkuri un viņa karali jau esam iepazinušies; aplūkosim tagad «Kaķīša dzirnavas».

Arī «Kaķīša dzirnavās» iepazīstamies ar nederīgu karali. Ķēniņš ir slims. Sērojot par katru nelaimi pasaulē, viņš iegrimis dziļā depresijā, kļuvis pasīvs, nespējīgs valdīt. Kultivējot savas personiskās bēdas un iegrimdams psihozē, viņš kļūst par savas valsts nodevēju. Viņš sevi atrauj tautai, ir sen zaudējis savu karaliskumu, nav vairs sava vārda cienīgs. Sai pasakā Skalbe ļoti oriģinālā veidā izmanto tautas pasaku dzīvnieka ietekmi cilvēka nobriešanas procesā. Karalim ir jāsaskaras ar dzīvnieku pasaules pārstāvi, lai izprastu savas dzīves jēgu un pienākumu. Karalim, augstākai būtnei pasaulē, ir jāpazemojas un jāpieņem padoms no dzīvnieka, un, no otras puses. Skalbe dod dzīvniekam spēju pieņemt cilvēcisku dzīves izpratni, normu un ētikas pieeju un pacelties līdz cilvēka, karaļa, augstumiem. Karalim pazemojoties un kaķītim kļūstot par karaliskāku būtni nekā pašam karalim, karalis var izveseļoties un izprast savu karalisko sūtību. Pēc veiktā darba kaķītis atgriežas dzīvnieku pasaulē. Harmonija ir sasniegta gan pasaku plāksnē (kaķītis atgūst savas dzirnavas), gan arī reālajā plāksnē (kaķis pa kaķa modei izrāda savu apmierinātību, maldams dzirnaviņas) — un karalis kļuvis vesels.

7. Tikai vienā pasakā Skalbe parāda īsti priekšzīmīgu valdnieku, proti, pasakā «Labais ķēniņš». 5ī pasaka ir ar bērna nai-vitāti izteikts izmisuma sauciens. Pasaka stāsta par kādu ezeru, pilnu laimīgas zemūdens dzīvības, ko

«tuvo apkārtnes māju zemnieki. Kārē pēc zemes viņi bij sarunājušies nolaist ezeru, lai iegūtu sev kādu pļavas gabalu, lai tas būtu vai delnas lielumā.»

Skalbe šai pasakā, 1942. gada virpulī, kā ar bērna vakara lūgšanu, lūdz ķēniņu palīdzēt tiem, kas lielo priekšā ir beztiesīgi, jo ko gan lieli iegūs, iznīcinādami mazos un sev iegūdami «zemes gabaliņu delnas lielumā». Labais ķēniņš atbild:

««Lai tad tā notiek. Zivīm ūdens, zemniekiem zeme!» ķēniņš nosacīja. «Visiem zem saules ir vietas diezgan.»»

8. Pārējie karaliskie tēli parādās daudz bālākās krāsās. Nedaudzajām karalienēm piešķirta nenozīmīga loma. Toties skaitliski diezgan daudzie prinči vairumā pilda tradicionālo pasaku prinču lomu. Viņi ir iekārojami, bet nesasniedzami objekti, kādi parādās arī tautas uztverē.

Daļa Skalbes prinču seko tautas pasaku formulai; caur grūtībām un ciešanām viņiem jānobriest.

Tādi ir prinči pasakās «Ķēniņa dēla trīs dārgumi» un «Zaļā jaunava». Tikai reti parādās prinči ar individuālām rakstura

īpašībām. Pasakā «Dzeltenais putns» princis grib izbēgt no sava likteņa. Viņš mēģina fiziski satvert un noturēt laimi un mīlestību, bet viņam beigās jāatzīst, ka ar varu un aizsprostu nevar nedz laimi, nedz mīlestību noturēt, tās izgaist, un neviens nezina, kur tās palikušas.

9. Princešu tēlos vēl mazāk parādās individuāli raksturi. Tās, tāpat kā tautas pasakās, ir skaisti, iekārojami mīlestības objekti. Viņu pasaule ir garlaicīga. Reizēm princeses ilgojas pēc tā, kā nav, piem., pasakās «Ūdens māte» un «Jūdass». Pasaka «Milzis Bužubārda» sākumā šķiet rādām citu princeses tēlu, bet arī šeit ir savīti teiku un pasaku motīvi. Skalbe gleznaini attēlo, kā princese |pēc Bībeles stāsta, Simsona un Dalīlas parauga) glaimojot pierunā milzi nogriezt matus, un beigās iepin izplatīto tautas pasaku un teiku motīvu, ka pazemes un viņsaules gariem un būtnēm nav dvēseles un ka viņiem nav lemts iekļauties cilvēku pasaulē:

«Daiļā princese par viņu tikai smējās. Jo šie zilacainie milži, kuri sašķaida pūķiem galvas, gan tur uz saviem pleciem ciemus un pilsētas, bet nav vēl dzirdēts, ka kāds no viņiem būtu apprecējis ķēniņa meitu.»

10. Lucs Rērihs (Lutz Rerich) norāda, ka tautas pasakās ļoti bieži sabiedriskā kritika vēršas pret galmu. Arī Skalbe bieži izmanto šo motīvu, ar ko, protams, ir metaforiski apzīmētas visas iestādes, pārvaldes, valdības, proti, visas kalpotāju un ierēdņu kategorijas. Skalbes galms atspoguļo to tautu šķiru, kas funkcionē tikai kolektīvi, akli kalpojot, vienalga, kādai varai, neapzinoties nekādas morālās atbildības nedz pret sevi, nedz tautu, nedz karali. Tā ir savtīga masa. Skalbe arī parāda, ka tieši šī tautas daļa, neapzinādamās savu atbildību, noved tautu nelaimē, jo izmanto nespējīgu karali.

«Meža balodītī» neviens neuzdrošinās karalim pateikt taisnību, ka viņa jaunības avots ir duļķaina peļķe, tādu ūdeni karalim nedrīkst dot; galma vīri dod viņam citu ūdeni, nesacīdami patiesību.

«Ķēniņa svārkos» ministrs melo karalim par strādniekiem. «Melnā Pēterī»:

«Viņš bija vaļsirdīgs pret ienaidniekiem un runāja ar muļķiem kā ar draugiem.»

«Odens mātē» galmā neviens neievēro un nenoraida neīstos preciniekus, «ieradies ir katrs, kas varēja sev atļauties greznas drēbes».

«Sarkanajā puķē» galms kā atbalss smejas, kad princis smejas. «Sēņotājā» neviens no karaļa pavadoņiem neuzdrošinās karalim teikt, ka viņš salasījis indīgas sēnes. Visi cer, ka karalis

tieši viņu nelūgs baudīt maltīti.

«Jūrnieka Gaigala piedzīvojumos» galms līdz ar karali uzdzīvo.

11. Aplūkojuši karalisko tēlu un galma lomu Skalbes pasakās, secinām, ka nevar būt runa par idilli. Seit ir skaidra, asa kritika, vērsta pret katru, kas savu varu un ietekmi neizmanto vispārības labā. Bet šī kritika nav vērsta tikai pret karaļiem un lielajiem vadoņiem, bet pret katru neatbildīgu sabiedrības locek

li. Skalbes kritika vēršas vienlīdz asi pret svešajiem, kā pret savējiem. Visskaidrāk tas parādās Skalbes beidzamajā pasakā «Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi».

Skalbes karaļu un galma attīstībai varam izsekot no 1913. līdz 1945. gadam, bet šai laika posmā nav nekas mainījies, kritika kļuvusi tikai asāka. Ar to, ka ignorējam Skalbes romantiskā ietērpā paslēpto sabiedrības kritiku, nepadarām viņa pasakas vērtīgākas. Skalbes pasakas savā kopumā slēpj daudz vairāk plašākas dzīves un domu attīstības traģiku un psiholoģiju nekā latviešu literatūras vēsturēs bieži citētās Vailda (Wilde) pasakas vai Andersena (Andersen) miniatūras. Skalbes pasakās atrodam skaidras domu līnijas par sabiedrības struktūru, par materiālisma nemorāli, kas salīdzināma vienīgi ar pasaules mēroga lielajiem literāro pasaku meistariem Gēti (Goethe), Novālisu (Novalis), Vīlandu (Wieland), E. T. A. Hofmani (Hoffman) un citiem. Jāņa Lapiņa spriedums 1913. gadā, ka Skalbe savas aprobežotās izglītības dēļ nevar sasniegt tādas augstas un cēlas idejas kā Rainis, bija jau toreiz novecojis. Skalbe trimdā un'cietumā bija intensīvās studijās savus izglītības trūkumus izlīdzinājis, un savos darbos iepina un savija gan to, kas lasīts, gan latviešu folklorā un internacionāli pazīstamos motīvus — par ēnu, par gulbju jaunavām, līgumu ar velnu, zvejnieku ar sievu, jūras vāravu u. c. — tiem piešķirot individuālu kolorītu un iztulkojumu.

Skalbes pasaku karaļi ir ļoti moderni. Seit Rietumos mēs viegli sameklējam Skalbes karaļu līdziniekus: metaforiski izteiktā bagātība ir sasniegusi katru, dzīres pieder pie ikdienas parādībām, vairums nevēlas apgrūtināt savas smadzenes ar apkārtnes problēmām, lai to dara ministri (pasakā, karaļa iecelti, 1986. gadā demokrātiski ievēlēti). Aiz gara laika un nepiepildītas dzīves arī mēs grimstam depresijās par pasaules ļaunumiem, ilgojamies atpakaļ pie dabas, brīnāmies, ka ūdens negaršo tā, kā mūsu jaunībā, saule nespīd, kā bērnībā. Arī mēs esam nodevuši sevi un savu apkārtni, tiekdamies pēc materiālās labklājības un tehniskiem atvieglinājumiem. Arī mēs, tāpat kā Skalbes pasaku karaļi, esam zaudējuši dziļu saskari ar dabu, un tikai retais starp

mums ir guvis dvēseles mieru un izlīdzinājumu — tikai retais mūsu starpā ir kļuvis pats sev karalis.

KULT

ARHITEKTŪRA ARI IR * + > SAZINĀŠANĀS VEIDS ˆ

Publicējam izvilkumus no Viljama Mārlina grāmatas *Architect Gunnar Birkerts and Associates* (Tokyo, 1982., sērijā «Pasaules arhitektūra») un Gunāra Birketa grāmatas *Buildings, Projects and Thoughts* (1960—1985, USA, The University of Michigan, 1985.). Atsevišķi fragmenti no Greisas Andersones raksta žurnālā *Architectural Records,* 1982. gada martā.

Tulkojušas Laima Zihare un Modrīte Lūse, materiālu sagatavojusi Modrīte Lūse.

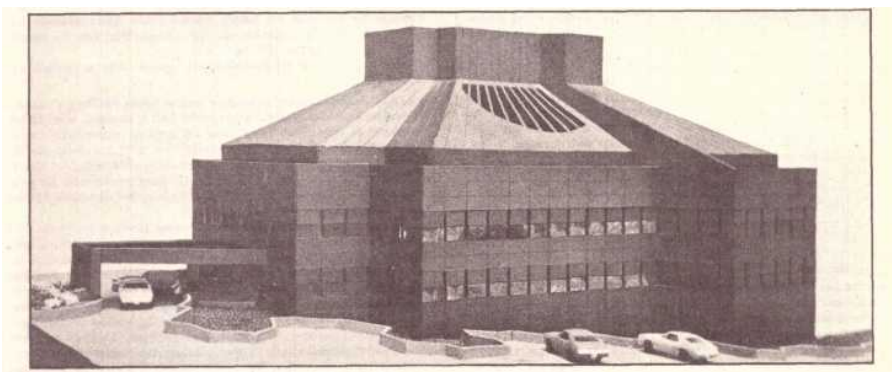

ASV sūtniecība Helsinkos, Somijā. 1975.

VILJAMS MARLINS. Gunāra Birkerta radošais darbs nav raksturojams ar kādu pieņēmumu kompleksu vai kaut kādu izpausmes normatīvu arhitektūrā. Tas jāvērtē kopumā ar citiem faktoriem, no kuriem dažus arhitektūras kritiķi bieži nepiemin. Tāpēc ir visai grūti pilnīgi izprast, kā arhitekts savā darbā ar dažādiem paņēmieniem meklē sakarību starp iekšējo būtību, kurā apkopota visa dzīves pieredze, un starp salīdzinoši taustāmajiem risinājumiem, kas nosaka celtnes projektu. G. Birkerta projekti top šādā psihiskā mijiedarbībā. Viņš ir emocionāls cilvēks, taču prot savas izjūtas apvaldīt. Viņš ir subjektīvs, bet ar izteiktām paškritikas spējām un dzi|u intuīciju. Ļoti spilgtā iztēle ļauj viņa redzeslokam paplašināties un bagātināties ar jaunām intelektuālām un analītiskām radošās domāšanas šķautnēm.

G. Birkertu labāk var izprast un novērtēt, pārlasot Kārlu Jungu, nekā cenšoties visā viņa darbībā sameklēt kādu šķietami konsekventu estētiskās pārliecības vai formālistiska virzītājspēka pavedienu. G. Birkerts dedzīgi atbalsta iespējas, kādas paver tehnoloģija, viņš nemitīgi pūlas atrast jaunus paņēmienus, kā izmantot materiālus,

metodes un līdzekļus, kādus piedāvā mūsdienu tehnika, taču vērotāja un ap-cerētāja īpašības pasargā viņu no pārmērībām. Lai gan Gunāru Birkertu vienmēr ir aizrāvušas inženierzinātnes un progresīvās tehnoloģijas formālās ierosmes, taču nekad viņš nav juties labi tehnokrātiskās konvencijās un standartizēšanā, «starptautiskā stila» paštaisnajā bardzībā. Laikā, kad daudzi vadošie arhitekti un viņu kritiķi apgalvoja, ka vēsture ir blēņas, Birkerts skaidri apzinājās, ka tā tas nav. Ka, pateicoties smalkām mēroga un materiāla saskaņām, celtnes radniecību ar tās tiešā novietojuma un apkārtējās vides kopējām īpašībām var izteikt bez burtiski pārņemtām simbolikas un stilu lauskām, kā to pašreiz dara daudzi slaveni arhitekti, kas ar savām celtnēm mēģina kritizēt mūsdienu videi draudošo sistematizēto banalitāti un dižojas ar aizguvumiem no Paladio un Bramantes līdz Edvinam Lutjēnam un Frankam Loidam Raitam.

Neviens arhitekts, kas nav bijis populārs savā laikā, tāds nekļūs. Izņemot tos, kas nekad nav piekrituši apgalvojumam, ka vēsture sākusies tikai pirms 50 gadiem. Šobrīd, kad joprojām vēl postmodernisma starpvaldība turpina savu gaitu, vērojama plaši izvērsusies tendence celt dienas gaismā un suminât arhitektus un dizainerus, kuri savulaik nebija guvuši ievērību vai tika ignorēti, vai arī neilgu laiku tika slavēti, bet pēc tam ieskaitīti zemākajā rangā. Tāpēc pašreiz «nav modē» Mīss van der Roe. Rihards Neitra — gan ir, gan nav. Valteru Gropiusu, kurš, celdams sev māju Masačūsetsā,

pierādīja, ka labi izprot asimilēšanas teorijas vēsturi, uzskata par dogmatisku, akadēmisku tirānu.

Zviedrs Ēriks Gunnars Asplunds no jauna tika atzīts sakarā ar pamodušos interesi par Aivaru Ālto. Atkal atceras Ēlielu Sārinenu, turpretī attieksme pret viņa dēlu Ēro ir svārstīga. Filips Džonsons, kuru daudzi uzskata par arhitektūras karali, ir tik populārs, ka atļāvies pat izteikties, — dievināšana var kļūt par naida izpausmes veidu. Tajā pašā laikā vairāki postmodernistu grupējumi neatzīst Jo Ming Pei, kas ir ļoti spējīgs un ievērojams valsts pārvaldes un kultūras darbinieks, talantīgs arhitekts. Viens šāds grupējums nesen paziņojis, ka Pei kungam neesot «stingra teorētiskā viedok-

Tolaik Vācijā bija ļoti liela un neatliekama vajadzība pēc jaunbūvēm, un šādā situācijā filozofēt par arhitektūru šķita lieki. Savas vēlmes nevarēju apmierināt. Sapratu, ka mani mērķi krasi atšķiras no studiju biedru centieniem. Tikmēr mūsu fakultāte sašķēlās divos pretējos grupējumos. Viena frakcija pārstāvēja vietējo Dienvidbavārijas arhitektūras stilu un atbalstīja nacionālās tendences tajā. Otra frakcija, kuru reprezentēja Rihards Dēkers un daži vecākā gadagājuma studenti, orientējās uz «Bauhauzu».

Taču es neatzinu sevi par piederīgu nevienam no abiem grupējumiem. Redzēju, ka tajos valda neelastība un dogmatisms un to

uzskati neatbilst manām toreizējām interesēm.

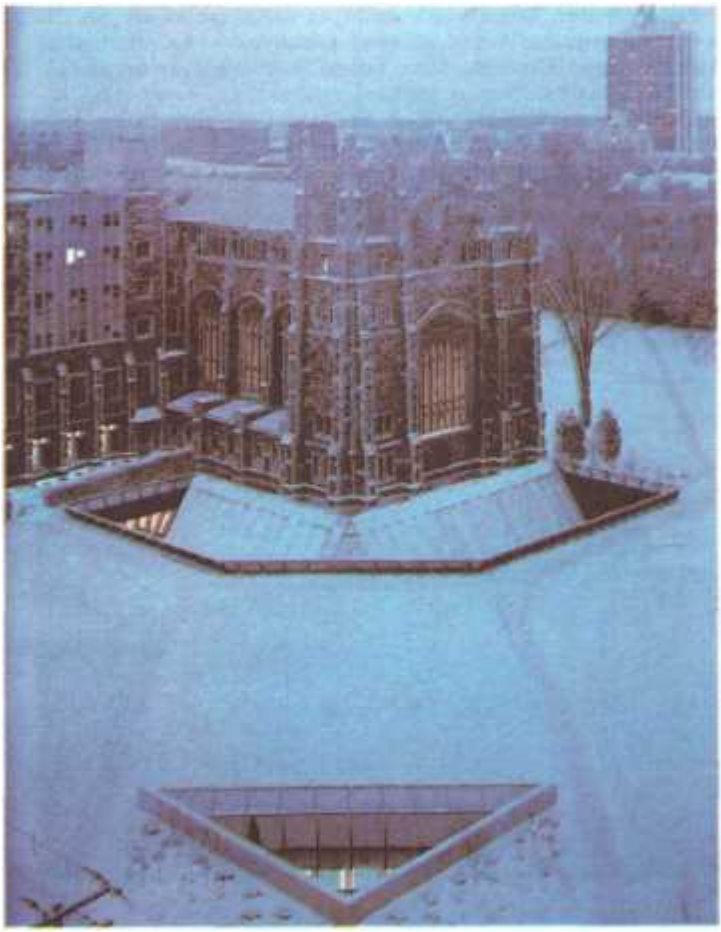

Mičiganas Universitātes bibliotēka. 1974.

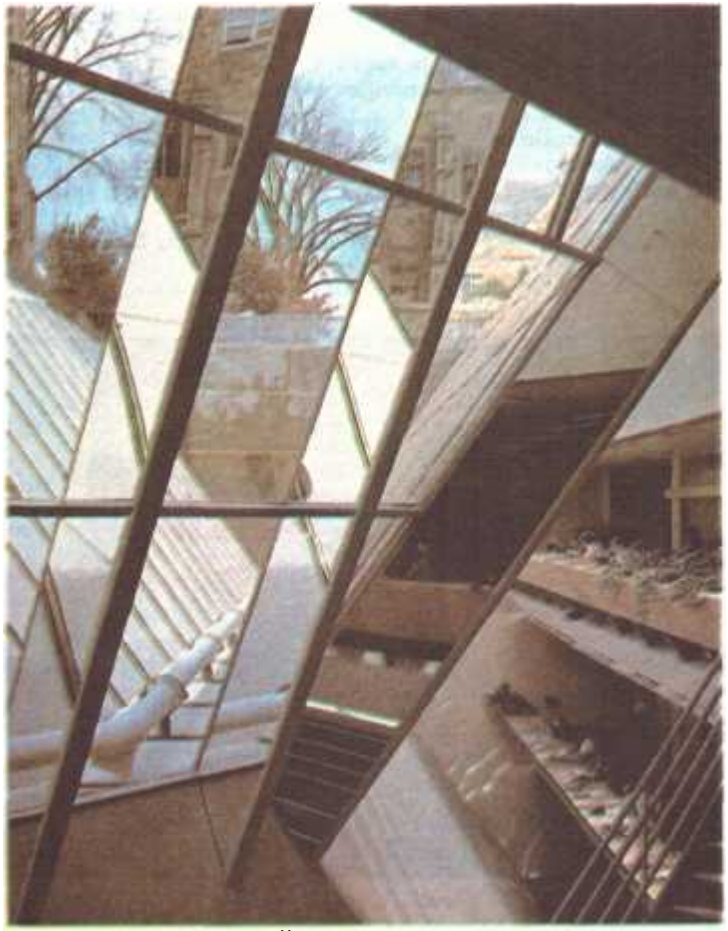

ļa». Iedomājieties tikai! Šķiet, ka Gunāram Birkertam būtu jājūtas laimīgam, ka liktenis, ģeogrāfiskie apstākļi un paša personība šķīrusi viņu no «brīvā stila» galvenajiem centriem.

GUNĀRS BIRKERTS. Es skaidri atceros to dienu, kad pirmoreiz nolēmu, — kļūšu arhitekts. Tolaik vēl mācījos ģimnāzijā. Stāvēju kādas būvkompozīcijas priekšā, ko bija izstrādājis mans skolasbiedrs, kas mācījās klasi augstāk un gatavojās iestāties arhitektūras skolā. Redzētais mani sajūsmināja. Šķiet, nepārspīlēju, teikdams, ka tas man bija liels pārdzīvojums. Likās, kāda balss man sacīja: «Tev jākļūst par arhitektu.» Nezinu, kas notika ar manu vecāko biedru. Droši vien viņš kļuva par arhitektu, bet tā arī nekad neuzzinās, kāda loma viņa izvēlei bijusi manā liktenī.

Karš mani aizrāva uz Vāciju, un jau dažus mēnešus pēc tā beigām es klauvēju pie Štutgartes tehniskās augstskolas durvīm. 1945. gada decembrī tiku uzņemts arhitektūras zinātņu noda|ā. Bija sajūta, it kā es būtu ieķēries virves galā un mans uzdevums ir pa to uzrāpties.

Nonācu vecāku studentu grupā. Lai gan viņi bija uzcītīgi un darbīgi, taču neietekmēja mani tā, kā būtu vēlējies. Karš viņiem bija

laupījis gribu atklāt arhitektūrā ko jaunu. Šķiet, viņus galvenokārt interesēja tas, kā kļūt par arhitektiem tehniķiem ar praktiskām celtniecības iemaņām.

Man laimējās atrast padomdevēju — profesoru, kas bija neatkarīgs savos uzskatos. Tas bija Rolfs Gūtbrots. (Vēlāk viņš savā dzimtenē guva ievērību ar Vācijas Federatīvās Republikas paviljonu Monreālas izstādē, un visā pasaulē — kopā ar Oto Freiju projektējot iekarinātās konstrukcijas.)

R. Gūtbrots bija mans kritiķis, bet īsto iedvesmu es guvu no citiem avotiem. Kad Štutgartē atklāja amerikāņu bibliotēku, tajā parādījās dažādi arhitektūras žurnāli: «Architectural Forum», «Architectural Record», «Art & Architecture» un citi. Stimuls bija neizsakāms! Pasaules arhitektūrā norisinājās ievērojami notikumi. Sevišķi izcēlās skandināvu arhitekti. Parādījās tādi vārdi kā Laskāzs un Lapidus un vēl citi no ASV. Futūristisku fasāžu, slīpo stikla plakņu un iekārto balkonu attēli «lēja eļļu ugunī». Visi minētie vārdi saistījās ar slaveniem projektiem. Šo to varēja arī uzzināt par projektēšanas gaitu un jaunajām arhitektūras teorijām.

Tehniskās augstskolas programmā radošajai projektēšanai netika pievērsta visai liela uzmanība. Toties pragmatisma līnija tika stingri ievērota. Milzums laika veltījām garlaicīgiem vingrinājumiem, rasējot namdara, mūrnieka, kā arī skārdnieka darba detaļas. Mēs pat mācījāmies, kā celt jaunu ēku no karā nopostīto celtņu drupām — tas bija savdabīgs ekoloģisks vingrinājums. Tagad, to atceroties, jūtos priecīgs, ka mums bija tādi uzdevumi. Tie man palīdzēja iepazīties ar dažādiem materiāliem un to savstarpējo saderību.

1949. gadā gatavojos beigt augstskolu. No amerikāņu puses biju iepazinies ar Ēlieta un Ēro Sārinenu darbiem. Mani saistīja viņu attieksme pret arhitektūru un sasniegtie rezultāti. Devos uz Amerikas Savienotajām Valstīm., kur sāku darbu Pērkinsa un Viļa birojā. Gadu vēlāk Ēro Sārinens iesaistīja mani savā grupā. Pēc četriem gadiem sāku izjust tieksmi pēc zināmas neatkarības. Mani uzaicināja Minoru Jamasaki. Viņam bija daudz oriģinālu ideju, un likās, ka viņš cenšas attālināties no tā laika dogmatiskajiem arhitektūras meistariem.

Pie Pērkinsa un Viļa iemācījos radīt ēku uz papīra un realizēt to dabā. Ēro Sārinens mani apmulsināja ar savu profesionālo prasmi un enerģiju, kādu viņš ieguldīja darbā. Es atkal atkāpos līdz nullei, jo sapratu, cik daudz man vēl jāmācās. Tikai ar Jamasaki tuvojos briedumam. Tomēr jutu, ka jāmeklē savs ceļš starp Ēro izmisīgajām radīšanas mokām un Jamasaki ekstāzēm. .

Piecdesmito gadu beigās šķita, — esmu izgājis pirmo posmu profesijas apguvē — mācekļa gadus. 1959. gadā kopā ar Franku Štraubi nodibināju pats savu firmu.

Taču, iekams sāku strādāt pilnīgi neatkarīgi, bija pār-man bija

nepieciešams — strādāt pie domāšanas veida. Šī tieksme manī saglabājusies joprojām. Uzskatīdams, ka ēkām patiesi jāatspoguļo un jāapkopo mūsu laikmeta tehniskās iespējas, domāju arī, ka tajās nedrīkst ignorēt cilvēka dabu, emocijas, bieži vien nepamanīto iedzimto psiholoģisko badu, ko jūtam pret savu apkārtni, nemitīgi pieskaroties tai gan ar jutekļiem, gan simboliski. Arhitektūra var būt pielāgošanās veids, bet tā ir ari sazināšanās veids. Vispraktiskākās un funkcionālākās prasības iespējams izpildīt veidā, kas aicina iesaistīties. Mums jāvēro, kā arhitektūra apmierina šo mūžseno prasību, nedrīkst aizmirst, ka arhitektonisko vidi izmanto cilvēki. Šī mijiedarbība ir salīdzināma ar folkloru, kuras saturs: pasakas, simboli, tēli, pārdzīvojumi un līdzības ir ilgā laikaposmā veidojies noteiktas vietas un cilvēka mantojums. Mana galvenā problēma — kā, velti neizšķiežot materiālos līdzekļus, izteikt psiholoģiskās un simboliskās sakarības, kas ir jebkura arhitektūras veidojuma neatņemama sastāvdaļa. Esam sapratuši, ka ilgu laiku arhitektūrā valdošā doma noliedza šīs sakarības, lai gan tās ir ļoti saprātīgas un būtiskas. Man tās vienmēr bijušas ārkārtīgi svarīgas. Nolēmis izvairīties no tehnokrātiskās dogmas, sapratu (un pašreizējā momentā to izprotu vēl labāk): virspusēji aizrautīgs, subjektīvs jaunievedums arī ir dogma,

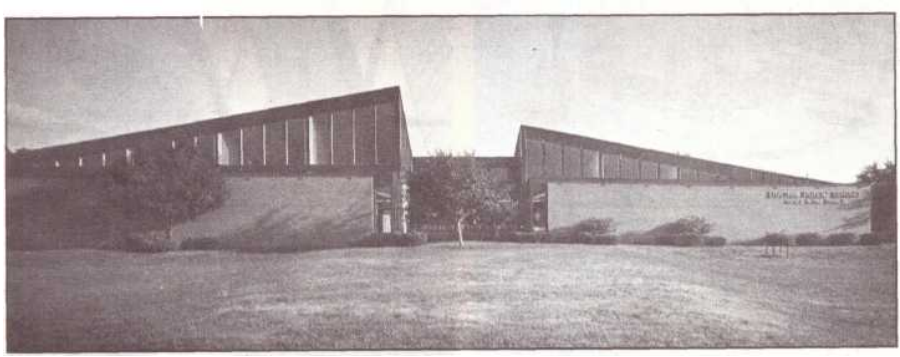

Livonija Publiskā bibliotēka, Mičigana. 1965.

ejas periods. Vēl strādādams kopā ar Jamasaki, domāju par nākotni. Biju vairāku apbalvotu celtņu autors, piedalījos starptautiskos konkursos: Turcijas tehniskā universitāte An-kārā; saņēmu otro godalgu par labāko Beļģijas Kongo kultūras centra projektu un pirmo godalgu Starptautiskajā mēbeļu dizaina konkursā Kantu, Itālijā. Beidzot jutu, ka esmu atradis pats savu ceļu, lai arī mani joprojām stipri ietekmeja cilvēki, pie kuriem biju strādājis.

Tajā pašā 1959. gadā, kad aizgāju no Jamasaki, sāku mācīt projektēšanu Mičiganas universitātē. Vajadzēja apkopot savas idejas un izveidot filozofisko bāzi. Citādi es nevarētu stāties jauno un

zinātkāro studentu priekšā.

Darbu jaundibinātajā birojā uzsāku 1960. gadā. Manī bija pamodusies, sāka kustēties neapzināta straume. Agrākie intuitīvās enerģijas uzplaiksnījumi pieņēmās spēkā. Cilvēks nekad skaidri nezina, kad viņa dzīvē iestāsies šāds pagrieziena punkts. Var paredzēt, tas notiks brīdī — tā bija ar mani — , kad līdz tam mainīgās vērtības, principi un iedvesmas avoti beidz pārvietoties. Domāju, ka būšu godīgs, teikdams, ka sešdesmitajos gados manī atraisījās kaut kas stabils un pat apgarots, kaut arī ārējās izteiksmes līdzekļi, tehniskās un materiālās iespējas arhitektūrā strauji mainījās. Biju ceļa uz sevi, jo beidzot saku apjaust, ka manu būtību neapmierina darbs tikai pie ēku formas. Es vēlējos — kura piezogas nemanot. Plaši var izplatīties formāli fantāzijas lidojumi, kas sirds funkcijas atveido ar mašīnas tēlainību vai arī pieņem kādas arhitektūras vēsturē agrāk pieredzētas uvertīras formu, kā tas ir ar daudziem postmodernisma līderiem. Šī pārliecība manī radās jau pirms divdesmit gadiem.

Šodien «starptautiskais stils» pasludināts par mirušu. Modernā arhitektūra lielākoties tiek nopelta. Ja «starptautiskā stila» ieteicēji rīkojās nepareizi, izvietodami vienāda veida celtnes visās pasaules malās, vai ir pareizi pieņemt, kā to dara daži postmodernisti, ka viņu no agrāko arhitektūras stilu fragmentiem saliktie košie un bieži vien skolnieciskie darinājumi atspoguļo atrašanās vietas, sabiedrības, kultūras un klimatisko apstāk|u dažādību un piedevām vēl attaisno izdevumus? Kā jau teicu, nekad neesmu ieredzējis un neieredzu dogmas. Tajā pašā laikā, strādādams kopā ar divām tik pretējām personībām kā Ero Sārinens un Minoru Jamasaki, vēlējos sasniegt vienkāršību («starptautiskā stila» un, bez šaubām, Mīsa van der Roes skolas meistarības lozungs). Atbrīvoties no dogmas nenozīmē atbrīvoties no jebkurām saistībām. Tās ienes saprātu brīvības un ekspresijas meklējumos, kas arhitektūras vēstures pētījumus padara par kaut ko nozīmīgāku nekā cenšanos atrast atšķirīgus un specifiskus stila un uzbūves līdzekļus. Daudz taisnības bija Aivaram Ālto (pirmoreiz redzēju viņa celtnes Somijā 1962. gadā), sakot, ka mūsu, arhitektu, galvenais uzdevums ir piešķirt dzīvei «cēlāku uzbūvi».

Sapratis, ka tiecos pēc vienkāršības, meklēju iespējas, kā izslēgt detaļas, vienkāršot formas un atvieglot apdares problēmas.

Viens no sasniegtajiem rezultātiem bija Enarboras baz-

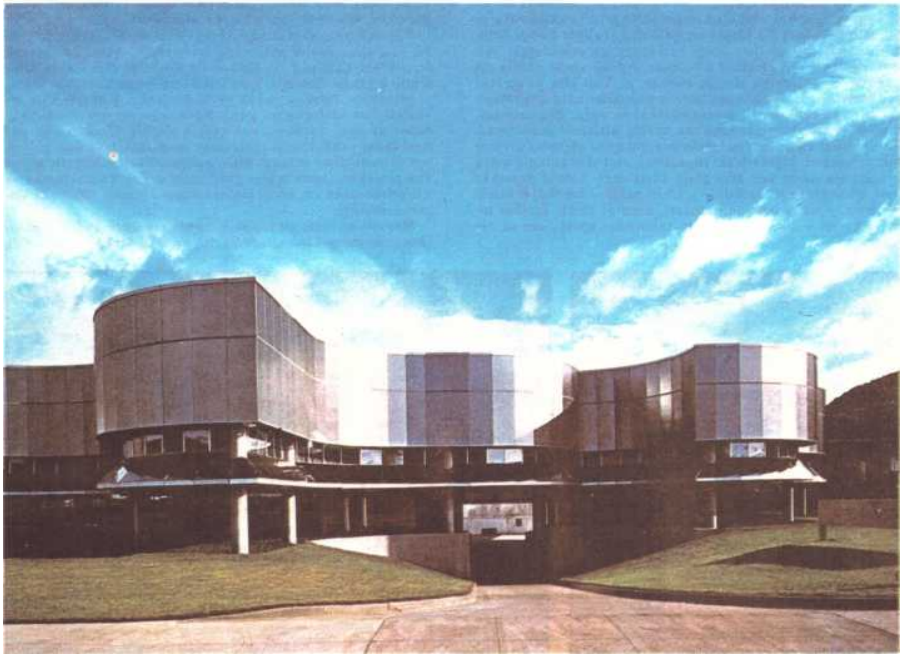

Valta Kleina krasu fotoreprodukcijas

Korningas stikla muzejs, Ņujorka. 1976.

GREISA ANDERSONE. Visā savā daiļradē Gunārs Birkerts bijis gaismas efekta gūstītājs. Viņš nepiespiesti apguvis tās burvību. G. Birkerta agrīnā darbība ar Alvāru Ālto un Ēro Sārinenu veicināja viņā ziemeļniecisko tieksmi izkopt un godināt vērtīgo dienas gaismu. Vai iedomājams lielāks aicinājums šādai noturīgai mīlestībai kā ēkas projektēšana dziļi pazemē? G. Birkerts paplašinājis Mičiganas universi-

nīca (Mičiganas universitāte) - _iona celtne interjerā un eksterjerā, kurā koka apšuvumu pielietoju vienīgi vietās, kurām pieskaras cilvēka rokas vai ķermenis.

Viss, ko veicu pats uz savu roku kopš sešdesmito gadu sākuma, vienlaikus bija kustība uz priekšu un atgriešanās. Pārliecinājos, ka gala iznākumu iespējams kontrolēt. Nav iespējams noliegt intuīcijas nozīmi, kas man ir loģiska analītiskās domāšanas partnere. Citādi pastāvētu risks radīt projektus, kuri izskatītos untumaini, kā mākslinieka personisko iegribu apmierināšanai radīti, vai arī pārlieku oriģināli.

Manu uzmanību vienmēr saistījusi dienas gaismas problēma ēkās. Vienmēr esmu respektējis atšķirību starp gaismu un redzes spēju. Cilvēkam eksterjeru vajag sajust tikai tik daudz, lai justu, ka tas vispār ir, bet telpu nepieciešams pietiekami izgaismot. Telpa var izpausties, parādīt sevi tikai caur gaismu, īpaši — dienas gaismu. Tradicionālā atvere sienā — logs — ir vissliktākais paņēmiens telpas izgaismošanai.

Vislabākās ir atstarotā un izkliedētā gaisma. Vienmēr esmu baidījies no sienā iegrieztiem logiem. Ja sienā nepieciešams izveidot atvērumu, cenšos līdzsvarot sienas plakni ar stikla plakni. Daudzkārt stikla plakni izvirzu, tā piedodot sienai dziļumu. Tās biezums savukārt tiek izmantots kā reflektors, kas mazina lielo kontrastu starp ārienes spilgto gaismu un gaismas līmeni iekšpusē.

tātes juridiskās nodaļas bibliotēku, vietu, kurā, laužoties cauri grāmatu kalniem, studenti gūst zinību gaismu. Bibliotēka izvietota pazemē, lai neaizēnotu pastāvošo gotisko ansambli. Šādā risinājumā nevar izmantot parastos ārtelpas atribūtus — masu fasādes, konstruktīvo izteiksmi. Palīdzību sniedz senais draugs — dienas gaisma. G. Birkerts to vienmēr redzējis kā materiālu, kā arhitektūru veidojošu līdzekli, kas lietojams vajadzībai un skaistumam.

Bibliotēkā tiešā un *atstarotā* dienas gaisma nokļūst līdz pat pazemes trīsstāvu celtnes zemākajam līmenim. Nepieciešams tikai atraut acis no grāmatas, lai ieraudzītu iekštelpas, ārtelpas un sevis paša atspulgu! Celtnes lietotāji var sēdēt un kustēties, nejūtoties kā aprakti.

VILJAMS MARLINS. Septiņdesmito gadu vidū G. Birkerts līdz pilnībai izkopj spēju kompaktā ārējā čaulā ar gludu virsmu atstarošanas un necaurredzamības kontrastiem radīt brīnumainu iespaidu. Ilgi pretojies pārliekam tehnicis-mam, šai periodā viņš tomēr radīja vairākus projektus, kuriem piemīt zināms, mehānikai raksturīgs vēsums. (Modernās mākslas muzejs Hjūstonā, korporācijas IBM skaitļošanas centrs.)

Pēdējo gadu laikā G. Birkerta darbos ievērojami progresējušas A. Ālto un Itālijas vēsturiskās pilsētbūvniecības un arhitektūras ietekmes. Kā piemēru var minēt KORNINGAS STIKLA MUZEJU (Korninga, Ņujorka). Ēkas viļņainā siena uzvedina uz domām par stikla amorfajām īpašībām, tā spēju pieņemt jebkuru formu. Iespējams, ka pielietot šo vi|ņ-veida sienu Birkertu ierosināja Aivara Ālto paraugs, bet varbūt — baroka māksla tās bagātībā un atraisītībā. *GUNĀRS BIRKERTS.* Kas ir arhitekts? Neko darīt, man jāšķiro pa kategorijām profesionāļi, kuri veido mūsdienu vidi. Starp tiem ir tādi, kuri spēj radīt priekšstatus, kuriem piemīt iztēles un intuīcijas spējas. Viņi var sintezēt prasības un ar saviem projektiem ielūkoties nākotnē. Ir arī cita kategorija — tehniķi, kuri spēj šīs idejas un nojautas realizēt dzīvē. Arhitektu, apveltītu ar lielu ideju radīšanas un priekšstatu veidošanas talantu, vienmēr bijis maz. Agrāk viņus atzina un cildināja. Sabiedrība zināja, kuri tie ir. Viņi bija arhitektūras Meistari. Dažreiz esmu izteicis neapmierinātību ar Meistariem un veidu, kā tie izmantojuši savu varu. Bez šaubām, viņiem visiem bija pārdabiskas spējas atrisināt problēmas. Tomēr bieži vien viņi tās izmantoja, lai gūtu atzinību un slavu. Sekodami dogmatiskai filozofikai, viņi sevi

zināmā mērā aizsargāja un tā sev atviegloja eksistenci. Šobrīd prasības pret arhitektūru ir mainījušās. Lielie prāti — un tādi ir bijuši vienmēr — vairs nav tik manāmi. Svarīgi zināt, ka tādi tomēr eksistē — viņu sintēzes un jaunrades spējas nekad neizsīks.

Roi vai Korbizjē. Korbizjē ārkārtīgi apbrīnoju, un šaubos, vai radīsies cits, spējīgs atkārtot līdzīgu arhitektoniskās meistarības sniegumu. Frenks Loids Raits mani vairāk saistīja kā personība. Mani apbūra viņa uzvedības stils — uzskatu, ka arhitektam ir svarīgi prast likt sevi uzklausīt. Viņa arhitektūra, lai arī pieņemama no filozofiskā viedokļa, neradīja manī padevību. Viņa karjera bija patiesi iedvesmojoša.

F. L. Raits savā dzīvē radīja tikai dažas celtnes, bet kādu grūdienu tās deva arhitektūras attīstībai!

Ilgu laiku mans elks bija Aivars Ālto — iespējams, no brīža, kad sāku veidot pats savu arhitektūru. Jūtu, ka saprotu šo cilvēku. Līdzīgi F. L. Raitam un Korbizjē viņš ienesa arhitektūrā ģēnija dvesmu. Viņa izteiksme, «rokraksts» ir skaidri salasāms, līdzens, nekur nejūt barjeras. Jebkuru citu, ieskaitot Ēro Sārinenu un Lūisu Kānu, saprast ir grūtāk. Skatoties uz viņu darbiem, var sajust piepūli. Uzskatu, ka patiesi labai arhitektūrai jāatraisās no priekšstata par pūlēm, pat ja radīšanas process bijis mokošs. Varu minēt divus savus projektus, kuriem bija grūti radīt sākuma uzmetumus — Linkolna skolu un Federālo uzkrājumu banku (Federal Reserve Bank).

Metode, ar kādu strādāju, izmanto zemapziņas iespējas — tāpēc pie tās pakavēšos. Saprotu, ka tāds strādāšanas veids

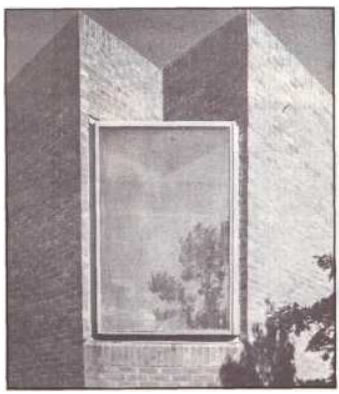

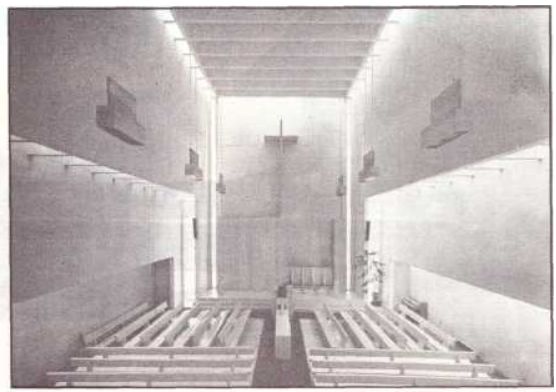

Linkolna pamatskola, Indiana. 1965. Ann-ārboras Universitātes baznīca, Mičigana. 1963.

Man vienmēr bijis grūti runāt par arhitektūru, sevišķi par paša darbiem. Es to izskaidrošu, pastāstot, ka ikviena celtne ir tādas koncepcijas rezultāts, kurā īpašas sintēzes rezultātā precīzi apvienotas

visas vajadzības. Priekšstats nobrieda, kad prāts bija gatavs tādu izstrādāt, iedomāties. Daudzkārt atrisinājums tapa pēkšņi, ar nojautas palīdzību — jaunrade nekad neritēja kā pakāpenisks process. Tāpēc man ir grūti atsaukt atmiņā atsevišķus posmus un izskaidrot katru konkrēto tapšanas procesu. Vieglāk klausīties kāda cita analīzē. Bieži, lai arī ne vienmēr, man jāpiekrīt, ka šī analīze ir pārliecinoša. Vai nu esmu ar to vienisprātis, vai nē, jūtu, ka tādā veidā mācos.

Dažreiz apjēdzu, ka esmu pretrunīgs. Mācu studentiem, ka viņiem vajag kādu, ko respektēt, ar kuru sacensties, vismaz sākuma posmā. Vēlāk viņiem jāvar no šīs ietekmes atrauties un atrast pašiem savu stilu. Taču stāstu arī, ka ir labi mācīties daudz no sliktā un no labā. Būdami apbruņoti ar zināšanām, viņi redzēs atšķirību. Strādādams kopā ar Ēro Sārinenu un Minoru Jamasaki, mācījos no abiem. Man laimējās, jo laikā, kad vēl nebiju nobriedis patstāvībai, biju kopā ar izciliem arhitektiem. Es uzkrāju daudz vērtīga, pirms prasība izteikt pašam sevi lika man doties tālāk.

Starp Meistariem nav neviena, ar kuru es vēlētos sacensties. Man nekad nav bijusi nosliece atdarināt Mīsu van der ir pretējs agrīnajām ietekmēm. Ēro praktizēja projektēšanu, pielietojot izslēgšanas metodi. Viņš, meklēdams atrisinājumu, pārvarēja virkni sarežģījumu.

Jamasaki projektēšanas process bija ar enerģiju pārbagāts, intuitīvs un straujš. Jutu, ka arī viņa pieejā kaut kā pietrūkst. Nebija pietiekami daudz pētījumu, pietrūka informācijas vākšanas analītiskā posma.

Man nepieciešams ilgs apdomāšanās posms un pasūtītāju līdzdalība. Tādēļ man ir grūti piedalīties konkursos. Tajos programma ir jau gatava. Es varu rast pareizu risinājumu tikai tad, ja piedalās pasūtītājs un vēlākais lietotājs.

Kad informācija savākta, sākas pirmais posms. Šajā posmā tagad strādāju savādāk nekā pirms desmit gadiem. Agrāk uzskatīju, ka pastāv, kā pats to apzīmēju, process

1—2—3 — smadzenes, rokas, acs. Tā atšifrējums ir šāds — līdzko jums ir shēma, jūs to pārnesat uz papīra. Acs redz un reaģē. Smadzenes dod komandu shēmu pārveidot. Jūs to darāt. Tas turpinās tik ilgi, līdz iedomātais un redzamais pārklājas, līdz smadzenes liek rokai darboties tieši tā. Tad jūs varat sacīt: «Ahā, šķiet, tas jau pēc kaut kā izskatās!»

Tagad neticu, ka projekta būtību iespējams iegūt ar 1 —

2—3 metodi. Tā strādāt vairs negribu.

Arhitekta stāvoklis ir īpašs. Viņa pienākums ir daudzos virzienos būt barometram. Jo vairāk viņš zina par specifis-

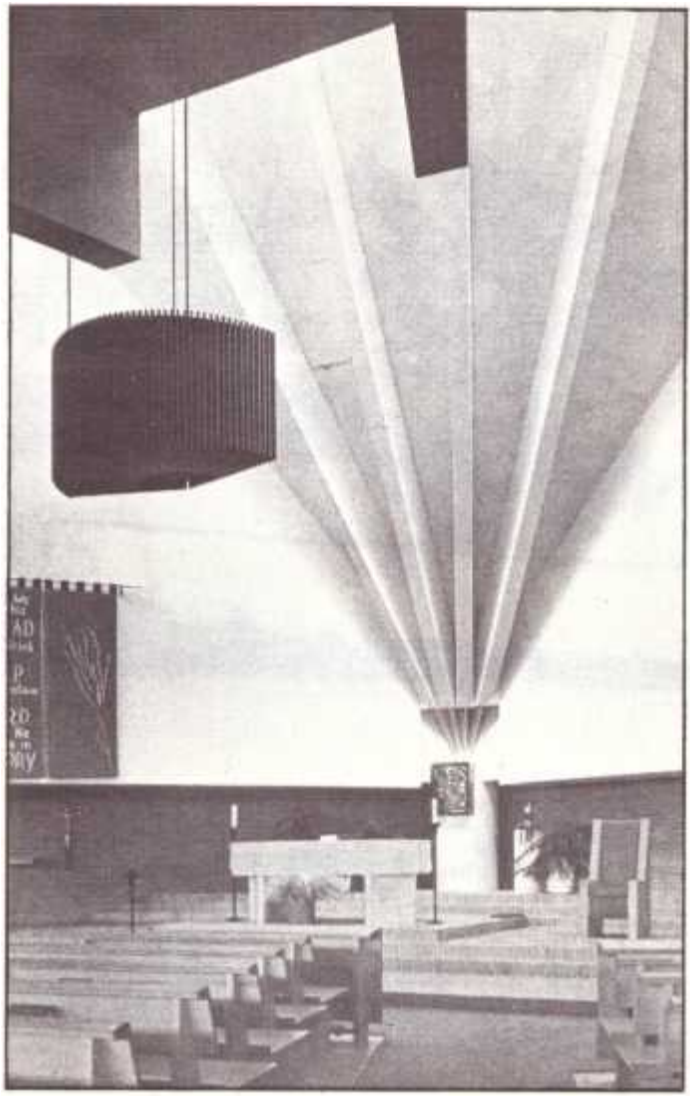

Svētā Bedes baznīca, Mičigana. 1966.

ko — klientam piemītošo — un galveno — sabiedrisko kontekstu, jo lielāka iespēja sniegt atbilstošu atbildi. Šī iespēja ir lietderīgi ierobežota — neviens nevar zināt visu. Bet, arī ja jūs ziniet daudz, iespēja izdomāt pareizo atrisinājumu ir niecīga. Domāšana darbojas ar mazām vienībām, problēmu vai nu sadalot un analizējot, vai gabalu pie gabala samontējot. Šādai darbībai pasaule ir kļuvusi pārāk sarežģīta. Ir pārāk daudz mainīgo lielumu. Risinājumā jāsniedz sintēze, un tas ir kaut kas vairāk nekā gabalu racionāla sakārtošana . . . |J|ļL ƒ\ 1

Radoši cilvēki atšķiras ne tikai ģenētiski vai kultūrā, bet arī informācijas subjektīvā uztverē: vērtēšanā, pieņemšanā, noraidīšanā,

sagrozīšanā.

Aprakstot savu projektēšanas metodi, man gribas akcentēt: vispirms, un tas ir vissvarīgākais, «š vienmēr apsveru visu ietilpstošo faktoru gūzmu. Subjektīva dažu izslēgšana jeb citu neatbilstoša ietveršana var virzīt uz izkropļotām atbildēm. Pēc plašiem meklējumiem un sagatavošanas koncepciju izteic mans «es». īstā, patiesā koncepcija izaug no iekšējās elpas, no zemapziņas. Es zīmēju, smeļot no ģenētiskā un kultūras mantojuma un apgūtās pieredzes. Zemapziņā nav domas kompromisu, uzpirkšanas vai virs pasēju, nepiemērotu ietekmju. Es meklēju iekšējo nozīmīgumu, dvēseli. Tā izpaužas konceptuālā priekšstatā, grafiskā sila--bolā, kurš kļūst par ceļvedi šī apjēgtā priekšstata attjstfšanā un izpildīšanā. Priekšstats ietver sevī visu projektā mo atbilžu diapazonu līdz pēdējai detaļai, ieskaitot la izvēli un krāsu.

Vēl 80. gadu sākumā Gunārs Birkerts saka: « . piederu pie arhitektiem praktiķiem. Nepatika filozofēt nenozīmē, ka nemitīgi nestudēju un nevērtēju savu laikabiedru darbu.» 80. gadu vidū viņš atzīst par nepieciešamu apkopot un publicēt savas domas par arhitektūras attīstību. GUNĀRS BIRKERTS. Jauns stils nerodas deklarējot, ka vecais ir pagājis.

* Domata XX gs. pirmās puses aktuala konstruktīvisma, funkcionalisma utt. arhitektūra.

Es neticu, ka arhitekti var vai varētu nekavējoties reaģēt uz šīsdienas notikumiem. Tūlīt atsaukties spēj citas mākslas. Gleznotājs, dzejnieks, tēlnieks ir spējīgi dažās stundās reaģēt uz to, kas stimulē viņu radošo procesu, vai tās būtu dusmas, sajūsma vai kas cits. Arhitekts to nevar atļauties. Arhitektūra ir atbildīga māksla. Ja jums nepatīk glezna vai skulptūra, nolieciet to bēniņos. Ja jūs neapmierina grāmata, nelasiet, ielieciet to plauktā. Ja jums nepatīk atskaņotais mūzikas gabals, izslēdziet aparātu. Bet arhitektūru jūs nevarat izslēgt. Arhitektūras darinājums ir nozīmīgāks, ilgstošāks, atbildīgāks. Arhitektūrā nav jēdziena «pašlaik». Tādēļ arhitekta darbs atrodas pavisam atšķirīgā laika dimensijā. Laikietilpīgs ir arī celtniecības process. Arhitektūra pārmet tiltu laikam. Arhitektūrā jābūt saprāta, skaidrības, lietderības un iedvesmas saskaņai. Lielākais izaicinājums arhitektam ir — meklēt pozitīvu atbildi nenosakāmajam.

Arhitektūra nedzīvo nedz vēsturiskās ilūzijās, nedz utopiskās projekcijās. Arhitektūra ir šodien, tiek iecerēta ar šodienas prātu un uzcelta ar šodienas rokām un tehnoloģiju. Tā ir «augstā», ne «zemā» tehnoloģija. Tehnoloģija nevienu nekavē darboties ar noskaņām, ko arhitektūra var izteikt, vai tās būtu simboliskas, vai metafiziskas. Tās var būt poētiskas, romantiskas vai pragmatiskas. Augstākie

tehnoloģijas līmeni var darboties uz šo rezultātu arī bez arhitekta, kas meklē patvērumu, lietojot būvmateriālus, kas asociējas ar laikmetu, kad dominēja materiāla īpašības. Arhitekts nevar apiet šīsdienas problēmas, slēpjoties aiz veciem priekšstatiem. Mums šīsdienas problēmas jārisina drošsirdīgi un lietpratīgi, sekojot skaidrām vērtībām. «High-tech» lietošana nebūt nenozīmē mašīnu estētikas ražošanu, kaut gan viegli var notikt arī tas.

Svarīgākais ir būvēt, sintezēt mākslas un dzīvesveida vajadzības, centienus, virzienus, iecerēt atbildes, kuras iespējams uzcelt un lietot. Izvilkt arhitektūru no filozofiskas retorikas, izvilkt to no formas, kur tā eksistē kā zīmējums vai trīsdimensiāls modelis, un aizvirzīt to līdz noslēgumam. Atļaut arhitektūrai būt tādai, kādai tai jābūt — mākslas darbam, kurš ir lietojams, kurš izteic, kuram ir nozīme, kurš darbojas ar visiem ieročiem — metaforu un simbolismu, simbolisku krāsas un formas lietojumu.

Kā arhitekta personības attīstības iepriekšējos posmos pausto uzskatu loģisks turpinājums tiek formulēta Nākamās arhitektūras teorija.

GUNĀRS BIRKERTS. Nākamā arhitektūra ir cilvēkjūtīga. Tā mēģina izlīdzināt, patikt un iedvesmot. Nākamā arhitektūra sintezē pagātni un tagadni, tā strādā ar šīsdienas filozofiskiem, ekonomiskiem, estētiskiem principiem, bet tā arī projicējas nākotnē. Tā grib saglabāt vērtību arī desmitgažu attālumā. Nākamā arhitektūra ir modernās kustības* turpinājums, tā ir nākošais solis. Tā ir brīva no nelokāmām projektēšanas teorijām, stilistiskām un filozofiskām dogmām. Tā nav pakļauta starpnieku kārei pasludināt stilus un virzienus. Tā katrā gadījumā izpaužas individuāli.

; Nāķāmās arhitektūras galvenais spēks ir iepriekš nosacīta piemērota atbilstoša, iepriekš programmēta tai raksturīga izdomas spēja. Risinājumi tiek rasti atbilstoši katrai problēmai. Tai piemītošā izdomas spēja ir vienlīdz efektīva, strādājot ar pagātni, tagadni un nākotni. Tas novērš subjektīvu projektēšanas teoriju un stilistisku īpašveidojuma radīšanu. Nākamās arhitektūras pārējie spēki ir sintēze un attisteta,projektēšanas metodoloģija. Nākamā arhitektūra, līdzīgi formulai, ir spējīga izteikties bezgalīgi daudzās kombinācijās, kas nodrošina bezgalīgi daudz risinājumu. To nevajadzēs pamest vai atsaukt, laikmetam attīstoties. Tā paHks aktuāla, jo ir atbilstoši atjaunināma, dod priekšroku izraisīšanai, nevis vajadzībai būt avangardā.

«PepsiCo» ir viena no lielākajām, pazīstamākajām korporācijām pasaulē. Arī mēs, Latvijā, diendienā ar to sastopamies, pērkot slaidās pudeles ar Amerikas krāsu etiķeti, kurās glabājas mistiski saldais, brūnais dzēriens, kas iekaroja Ameriku, pēcāk — pasauli, un atnesa saviem ražotājiem miljardus ... Ar daudzajām nodaļām korporācija ir sasniegusi

apskaužamu līdera pozīciju trīs gigantiskākajās dzērienu, uzkožamo un restorānu nozarēs. «PepsiCo» produkti un pakalpojumi ir pieejami 150 pasaules valstīs. 1986. gadā korporācijas tīrā peļņa sasniedza 9,3 miljardus dolāru! Šobrīd tā ir 34. lielākā korporācija ASV.

«PepsiCo» administratīvais komplekss atrodas Purčasas (Purchase) pilsētā, apmēram stundas braucienā no Manhetenas. Purčasa ir neliela, skaista, zaļa pilsēta ar klusiem dzīvojamiem rajoniem, iespaidīgām privātmājām, kurās dzīvo arī daudzi biznesmeņi, t. s. kom-jūteri (ceļotāji), kas aktīvo dienas daļu pavada savos Ņujorkas debesskrāpjos, bet vakarā skrien uz vilcieniem, autobusiem, kas ar lielu komfortu šīs skudriņas un laimes kalējus aizved uz klusām nomalēm. Pēdējos gados Amerikā vērojama tendence lielām korporācijām pārcelt savu «arsenālu» uz nomalēm, kur īres un nodokļu maksas ir krietni zemākas nekā metropolē. Un nomalēs ceļas modernas, jāteic — glītas (bet nu jau vienveidīgas) ēkas. Stikla, betona čaulas, kurās pukst korporāciju sirdis.

Foto — Andris Krieviņš

Ceļš, kas ved no Manhetenas uz Pur-času, ir cirsts starp atkailinātām klintīm, kuru virsotnēs sakņojas sīkstas priedes un kadiķi. Daba te ir līdzīga Latvijas dabai, klimats arī. Vienīgi pats pamats — zeme, ko šķērso tūkstošiem lielceļu un ielu — latviešu acij šķiet neparasts un fenomenāls — šīs klintis, šis akmens, uz kura arī turas pati vienreizējā Manhe-tena.

«PepsiCo» ēku atklāja 1970. gadā. Tā atrodas uz zemes īpašuma, kas agrāk tika izmantots kā aristokrātiskā sporta kluba «Polo» spēles laukums. Ēkas arhitekts ir Edvards Durels Stouns (Edward Durell Stone). Māja sastāv no septiņiem kvadrātiem, kas stūros savienoti. Šajā veidojumā ir trīs pagalmi, izdaiļoti ar kokiem un zaļumiem, bet pašā vidū atrodas liels, apaļš strūklaku baseins. (Man šie brīnumklusie, izkoptie pagalmi asociējās ar Eiropas klosteru dārziem.) Bet ap māju plešas parks, Donalda M. Kendala (Donald M. Kendall) skulptūru dārzs, kas piedāvā jebkuram cilvēkam iespēju atpūsties un nojaust dabas un

mākslas mijiedarbības potences.

Ievērojamais skulptūru dārzs bija Kendala («PepsiCo» priekšsēdētājs līdz 1986. gadam) sapnis un iniciatīva. Ken-dels cerēja izveidot vidi, kas rosinātu radošo garu, — tas snauž ikvienā no mums, — un reizē arī atspoguļotu etalona korporācijas veiksmi un sasniegumu būtiskās īpašības, — no stabilitātes līdz pat riskam. Skulptūru kolekcijas sākums ir 1965. gads, un šobrīd 112 akru lielajā, ar pietāti un pārsteidzošu fantāziju izveidotajā parkā atrodas 40 divdesmitā gadsimta ievērojamu mākslinieku darbi.

1980. gadā slavenais daiļdārznieks Rasels Peidžs sāka paplašināt parka kodolu, ievietojot tajā jaunas «atrakcijas», ▲r rūpīgu, pārdomātu dabas «darbu sarakstu» viņš centās skulptūras organiski iekļaut vidē. Pēc Peidža nāves dārzu turpina attīstīt daiļdārznieks Fransuā Goffi-nē (François Goffinet), kurš savā laikā Peidžam palīdzēja izveidot vairākus dārzus un ir centies būt uzticīgs viņa tradīcijām un garam.

«PepsiCo» parks pats par sevi ir mākslas darbs, turklāt — mūžīgi mainīgs, — šo audeklu glezno gadalaiki, dabas skulptūras — kokus — veido laiks. Tai pašā laikā dārzi kalpo kā fons skulptūrām. «Dzīvo» koku, krūmu, ziedaugu formas, krāsas, faktūras saplūst gluži kā gobelēnā. Acs kavējas pie šiem dabas darbiem, un tad — sastop cilvēka skulptūru. Te nu ir panākta vispatiesākā vienlīdzība!

Dārzs, kas ielenc radniecīgs stīvi,
strūklakas.

zāka izmēra skulptūras. Bef tālāk jau veidojas monumentāla ainava, un no zemes debesīs stiepjas monumentālas, totē-miskas skulptūras, stabilizējošas vertikāles. Dzīvžogi un koki eleganti nosedz automobiļu novietnes. Cauri parkam vijas «Zelta taka», Rasela Peidža vienojošā josta, kas apskauj dārzus un piedāvā gājējam daudzus, skaistus skatupunktus.

Uzlūkojot ezeru no mājas, redzams Dēvida Vinna (David Wynne) milzīgais Grizli lācis, kas sastindzis sēž pie ezera un, šķiet, gaida, kad izpeldēs kāds ronis. «PepsiCo» korporācijas kolekcijā četras Vrnna skulptūras, viņa darbi ļoti līdzīgi slavenā Karla Millesa darbiem Stokholmā, un tie lieliski iekļaujas ainavā. Pa kreisi virs koku galotnēm sprēgā Aleksandra Kaldera (Calder) vitālā, sarkanā skulptūra «Cepures nost!». Sarkano košumu izceļ Kolorado štata zilās egles un baltās priedes. Zelta taka ved skatītāju cauri ķiršu koku svētnīcai (pavasarī te noteikti var sadzirdēt «alelu-ja»!), garām Maksa Ernsta ērmīgajam Kaprikornam (mežāzim), kas ieperinājies akvifolija krūmos kā dadaisma pēdējais mohikānis, garām Rodēna Ievai (kura tik

kautrīga, ka nepamanījām). Tālāk pavīd krūmiem un dekoratīviem augiem nosegti ornamentālie vaļņi. Viena vaļņa galā notupies nepilngadīgs punduris — Rhododendron yakusimanum **— kas mējis tālu ceļu no savas dzimtās Japānas. Ļžamies uz balta sola blakus Džor-Sīgela (Segai) baltajiem cilvēkiem un topam paši gluži balti. Tepat zemē iedzīta superliela ķelle, kārtējais Klaisa**

māju, stila

(Claes) Oldenburga joks. Mēs saraujamies sīciņL un es jūtos kā Alise Brīnumzemē. Aiz Ķelles atrodas fenomenālā ki-Džordža Rikija (Rickey) kinētiska skulptūra ar nosaukumu «Double L Ex-centric Gyratory». WOW! Rikijs noteikti ir mans mīlulis! Atkal pārliecinājos, ka šim cilvēkam netrūˆft nedz izdomas, in-ženierprasmes, nedz bērna prieka. Es pieskaros tērauda stietljm ar savu latvisko cimdu, un šī milzīgi bleķa konstrukcija griežas un cilājas 1|ā pieneņpūka!

Tālāk — bērzu birztalalkkas sastāv no 13 bērzu sugām, — tās ieradušās no dažādām pasaules malām. Pavasarī birztalā ziedot reibinošas, zilas hiacintes. Aiz mums paliek t. s. Zelta dārzs (zeltaini skuju koki), kas vēlāk krēslas stundā šķiet pilnīgi irreāli, fosforizējoši.

Zelta taka šķērso galveno iebiiļļucamo ceļu un turpinās garām mazam' dīķin pāri koka tiltam. Tas ieved t. s. Strau dārzā. Te mijkrēslī aug ēnu un mitrumu mīlošas papardes un ziedoši stādjiATā-lāk — ozolu birzs, kuru pušķo ifˆžKdi ozolu ģimenes pārstāvji. (Domj vai Rasels Peidžs zināja, kas imdere? Tālāk Rudens dārzs, kurā apkopoti augļ slaveni ar savu rudens krāšņumu un košajiem augļiem. Priekšā aittodas vairāki Franklina koka eksemplļpi, kuri vēlīnā vasarā zied baltiem, kamēlijai līdzīgiem ziediem. Šis ir viens no pasaules visretākajiem kokiem, kq#'1765. gadā atklāja botāniķis Džons Bertrams (John Bartram) pie Alastamahas upes Džordžijas štatā. Tagad domā, *m* šis koks savvaļā vairs nav sastopamˆr Tas nosaukts slavenā izgudrotāja, politiķa Bendžamina Franklina vārdā. *M*

Tālāk — ornamentālo zāļu dārzs — zāļu ur)£jrīšļu kolekcija. Tas atgādina, ka mēs kājām mīdām skaistu mikropasauli. Tepat pavasarī zied magnolijas, manas dzimtenes pavasara princeses. Pie ūdensrožu baseiniem atpūšas Miro personāžs. Vasarā tam klanās dienas lilijas.

Šī uzskaite varētu turpināties . . . bet — lai paliek. «PepsiCo» parks skaitās jauns, tas nepārtraukti attīstās. Te ir jābrauc dažādos gadalaikos, jo katru reizi atklājas savādāka pasaule. Te koki un puķes sačukstas ar Kaldera, Dibufē (Dibuffet), Smita

(David Smith), Marīni, Džakometi (Giacometti), Noguči, Nevelsones. Mūra (Henry Moore) un daudzu tu mākslinieku darbiem. Te mīt kāds iziļš noslēpums, kas katram atnācējam ļāatmin.

Mēs dārzā bijām 1987. gada decembrī. Stindzinošs aukstums, zeme klāta baltu sniegu, ezeri aizsaluši. Lielāko daļu skulptūru neapskatījām, jo līdzi bija bērni. Ilgu laiku stāvējām «PepsiCo» ēkas pagalmā, vērojām Meitenes un Delfīna rotaļu baseinā, kas nekad neaizsalst. Koku melnajos pirkstos mirguļoja baltas zvaigznītes — Ziemsvētku spuldzītes. Klusums, — nedēļas nogale. Tīrība. Virs kokiem debesīs pa vienai iemirdzas zvaigznes. Mēs esam izjutuši dabu kā mākslu, mākslu kā dabas dabisku sastāvdaļu. Mums ir labi. Mēs esam saņēmuši no šī parka milzu skaistumu. Sit mani nost, bet kapitālā ir spēks!

P. S. Paldies Abenu ģimenei, kas mus iepazīstināja ar «PepsiCo».

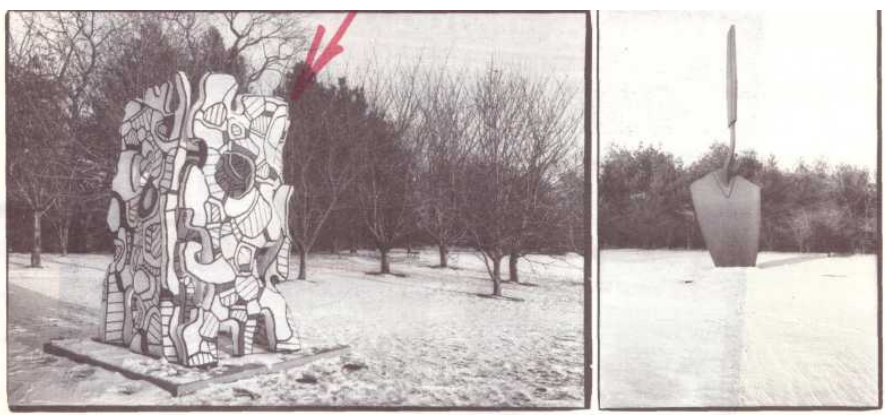

4 1. Džordžs Rikijs. «Double L Excentric Gyratory II», 1981. *5*
2. Arnaldo Pomodoro. «Lielais disks», 1965.—1968.
3. Džordžs STgels. «Trīs cilvēki uz četriem soliem», 1979.
4. Klaiss Oldenburgs. «Gigantiskā ķelle— II», 1982.
5. 2aks Dibufē. «Kiosque l'evide», 1985.

JANIS NQLLENQORFS ir 4! gaflu vecs fotogrāfs, kurš dzīvo un strada Linkolnas pilsēta, Nebraskas štatā. Viņš dzimis Sennē, vacfjS. **Beidz vidusskolu** Lintofiia, **1965. gadā. Iestājas Nebraskas universitātē un 1970. gadā iegūst grādu žurnālistikā. Turpina savas studijas Oregonas universitātē (no 1971. līdz 1972. gadam), kur fotogrāfiju viņam pasniedz Bernijs Frīmessers (Bernie Freemesser), kurš ir labs draugs ievērojamiem amerikāņu fotogrāfiem Mainoram Vaitam (Minor White), Bretam Vestonam (Brett Weston) un Anselam Adamsam.**

Pašreiz Jānis Nollendorfs vada savu foto uzņēmumu

Linkolnā, kas specializējas reklāmu, korporāciju un žurnālu fotogrāfijā. Jānis piedalās izstādēs no 1972. gada un ir ieguvis atzinību un vairākas godalgas par saviem darbiem. Viņš darbojas krāsu fotogrāfijā, kurā pievērš uzmanību cilvēku un apkārtnes mijiedarbībai.

Ugunsdzēsēji. Izmīra, Turcija. 1986.

Trolejbusā. Lisabona, Portugāle. 1984.

AINIS NOLLEJJĻEļpRFS ir Jāņa Nollendorfa brāļadēls. Ceturtdaļgadsimtu jauns. Iecerētās biznesa studijas nomainījis pretˆnopietnu nodarbošanos ar fotogrāfiju Sanhozē universitātē. Aktīvi sporto. Savā augstskolā sarīkojis pirmo fotoizstādi — stāstīdams amerikāņu studentiem par latviešiem visā pasaulē. Atliek Aiņa situācijā novēlēt viņam ģimeniskos iespaidus savienot ar paša neatlaidību, latvisko izjūtu papildināt ar modernās fotogrāfijas daudzveidīgajām ietekmēm un — atrast sevi! Tas nenākas viegli nekur, arī Amerikā, arī mākslā — it īpaši.

Pašportrets. 1987.

Berlīne. 1988.

AINA BALGALVIS piedzima 1941. gadā Bauskas apriņķa Taurkalnes pagastā. Kā daudzas meitenes, spēlējās ar lellēm dīpīšu nometnē Vācijā.

Internacionālā kopā beidza studijas Ņujorkas Universitātē — māksla, foto, raksti.

Aina Balgalvis. Foto — Andris Krieviņš

Ansel Adams. 1978.

Izaudzināja meitas.
Ir brīnišķīgs cilvēks.
Fotografē.

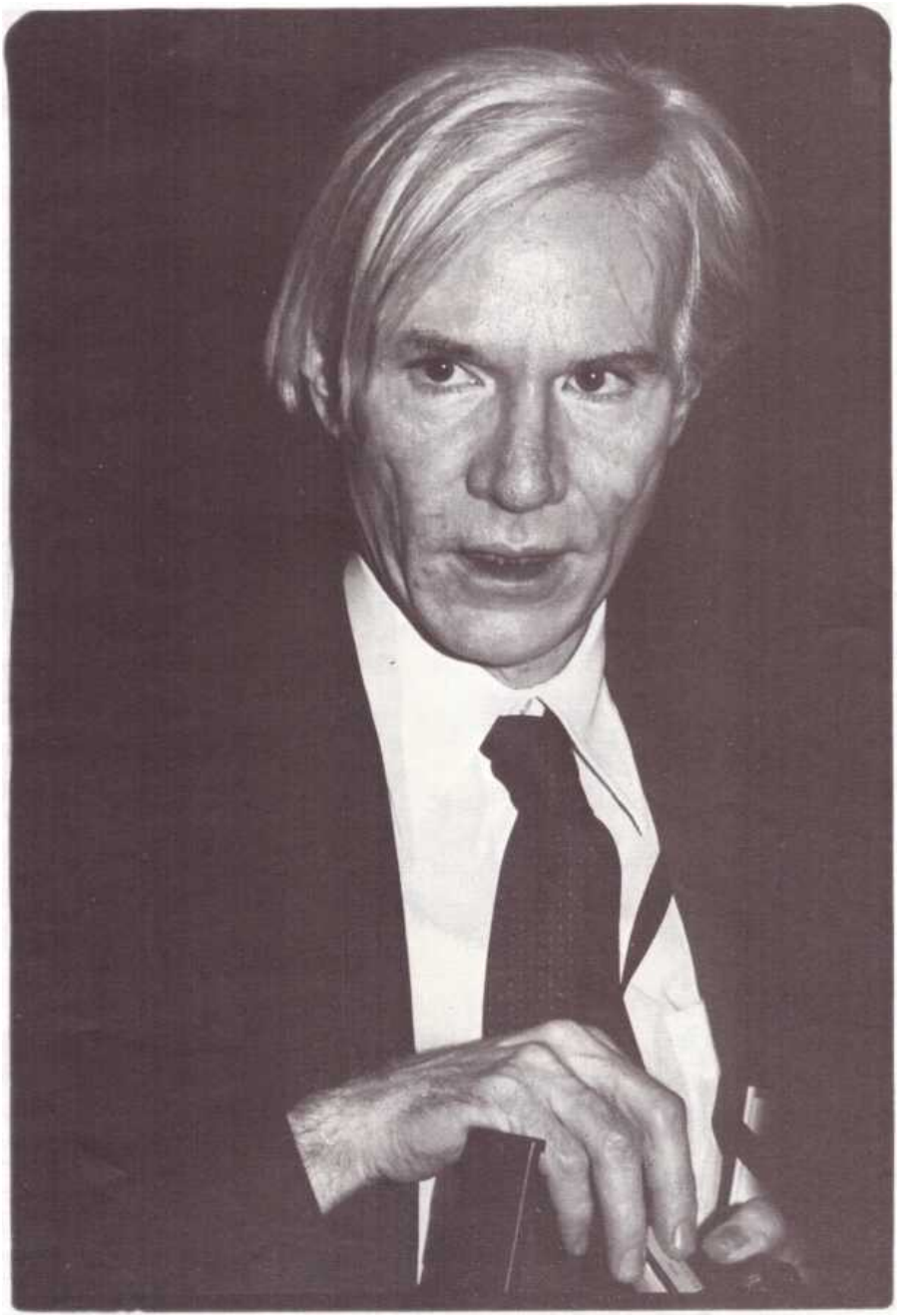

Andy Warhol.

Masku balle naktskluba «Studio 54», Ņujorka. 1978.

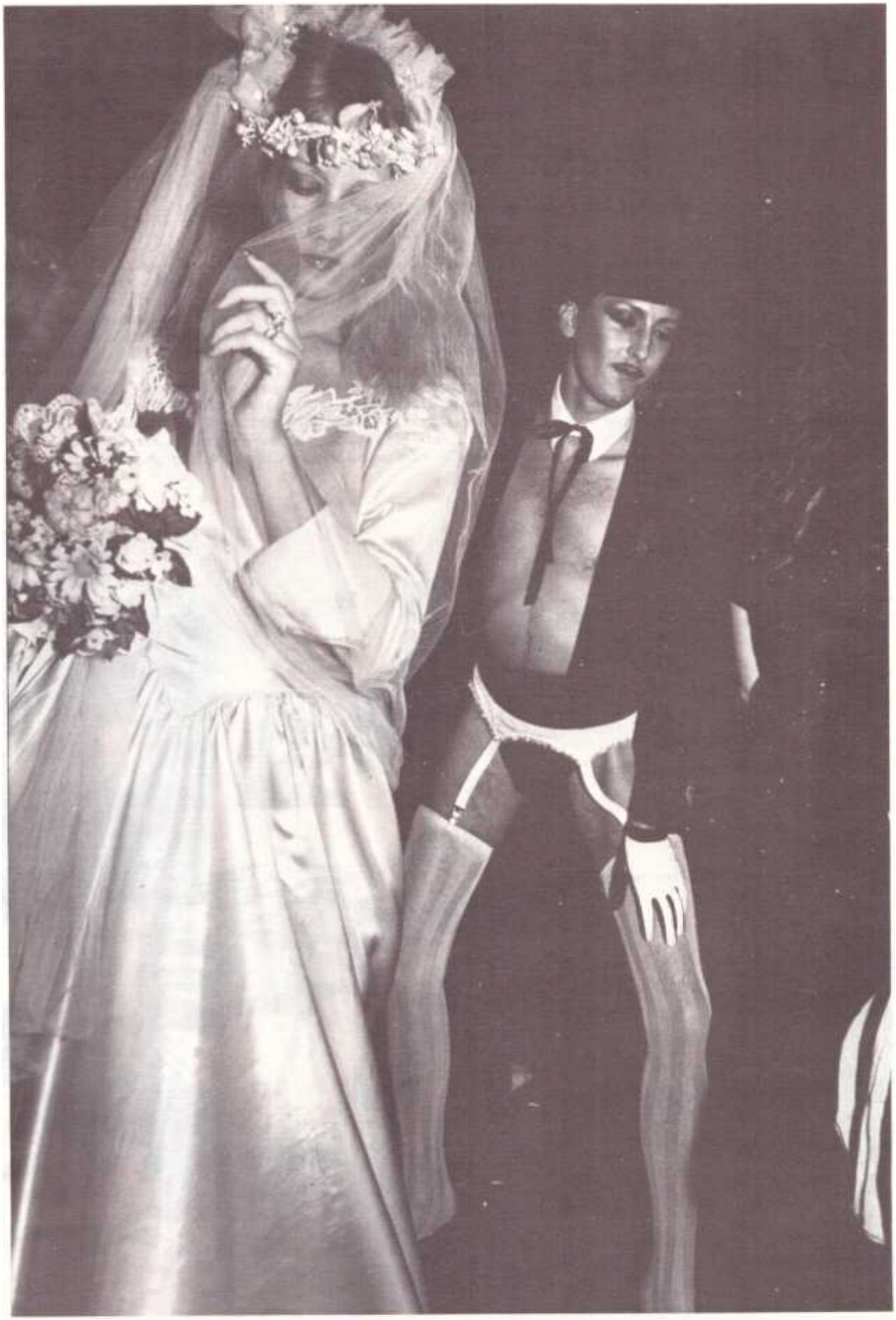

Masku balle naktskluba «Studio 54», Ņujorka. 197P.

Valdis J. Āboliņš
(RIETUMBERLTNE) ˆ
Rindas no vēstulēm
Maijai Prēdelei un Guntaram Pupam
1973.—1979.

«Kad mēs *atstājām mājas, sākās mūsu* ceļš *atpakaļ uz mājām,» — slavenā lietuviešu izcelsmes amerikāņu dzejnieka un kinorežisora Jona Meka vārdus kādā vēstulē citēja mūsu tautietis Valdis J. Āboliņš (1939.— 1984.). Arī viņa īsais, bet spilgtais mūžs būtībā nav nekas cits kā* ce/š *atpakaļ uz mājām. Lēns, grūts, priekšlaicīgi aprāvies un tomēr —* ce/š. Pēc *skaistās piemiņas izstādes 1987. gada rudenī Rīgā, Valsts mākslas muzejā, to tagad zina daudzi. Mākslas soģi pat strīdas, kādam mākslas veidam Valdi pieskaitīt: «mail-art» vai «living-art». Jā, gan vēstuļotājs, gan dzīvotājs viņš bija lielisks, un tas, kas piešķīra jēgu viņa dzīvei, laupa* jebkādu *jēgu viņa nāvei. Jau tīri ģeogrāfiski Valda* ceļš meta *lokus* aizvien *tuvāk un tuvāk Latvijai — Āhene, Brēmene, Rletumberlīne . . . Kur nu vēl garīgi! Taču Berlīnes mūris tolaik likās uz laiku laikiem celts. Mūsu birokrātiskie «šlagbaumīši» tāpat. Vienā no pēdējām vēstulēm Valdis rezignēti izsaucās: «Gribētos jau, lai Latvijā viss* būtu *fantastiski!» Pietrūka spēka. Nu jāsaņemas* mums, *lai patiešām kādreiz būtu fantastiski.*

Šeit publicētā vēstuļu *fragmentu kopa ir tikai mans ieskats* Valda *J. Āboliņa garīgajā mantojumā (turklāt tajā, kas nebija pārstāvēts izstādē). Vēstules rakstītas laikaposmā no 1973. līdz 1976.* gadam *diviem viņa Rīgas* draugiem: *mūziķei — čellistei Maijai Prēdelei* un *muzikologam Guntaram* Pupam. 5o *rindiņu autors un publikācijas sagatavotājs lūdz savu honorāru pārskaitīt Spīdolas* fondā.

GUNTARS PUPA

GUNTARAM PUPAM

1973. gada 1. aprīlī

«Kopš dažām dienām esmu atkal te atpakaļ Brēmenē — esmu tā

aizgūtnēm aptvēris, kas te viss pa manu prombūtnes laiku noticis (((kas ar ko sadraudzējies, kas no kā šķīries — kāda situācija 'mūsu' NAMĀ — liela piecstāvu ēka ar apmēram 3000 kvm lielu kopplatību, kas pieder pilsētai, bet kopš mēnešiem stāvēja tukša un nelietota, kad to februāra sākumā 'okupēja' apm. 300 jaunieši (skolnieki, studenti, jauni strādnieki — vairumā pēdējie), lai iekārtotu tur pašu pārvaldītu jaunatnes centru; pilsētas valde, saprotams, ar tādu patvarīgu rīcību negrib samierināties, bet līdz šim nav vēl sūtījusi policiju, lai izmestu laukā — kā tas šīs nedēļas sākumā notika Frankfurtē (kur gan darīšana ar privātam piederošu namu; ar pilsētu jau parasti var aranžēties), kur notikusi baiga ielas kauja starp policiju un kāda nama okupētājiem; vakardien bija pieteikta (un tūlīt aizliegta) demonstrācija sakarā ar to; turp naktī aizbrauca grupa no šejienes, lai palīdzētu biedriem Frankfurtē---))).

I. .1 visu pēdējo nedēļu esmu neskaitāmas reizes stāstījis par Rīgu un rakstījis vēstules ar saviem iespaidiem, pārdomājis, kam vien es netiku apsolījis diezin ko tur vairs sūtīt (pareizi, MĀKSLAS redakcijai te iznākušo monogrāfiju par Asju (Annu) Lāci *(Asja* Lacis *I Revolutionär im Beruf I Berichte über proletarisches Theater)* — pat ar fotogrāfijām no viņas Valmieras laika — viņa te VFR vispār ir lielā cieņā — pedagogi bieži atsaucas uz viņas Orlas laika bērnu teātri — un taču, kā ne kā, Valters Benjamiņš viņai dedicēja savu eseju krājumu EIN-

BAHNSTRASSE ar vārdiem: *«Diese Strasse* heissf *ASJA'LA-CIS'STRASSE nach* der, die sie als *Ingenieur im Autor* durchbrochen hat»)): par to jau vēl nekas; to es ar prieku un baudu sūtu; bet, ja es tā padomāju par to nekādu refleksiju nelauzto interesi par vācu meiteņu žurnālu *Brigitte* un tāpat sīkpilso-nisko patērētāja gaumi cildinošo dzīvokļaIinterjera žurnālu *Schöner* Wohnen, tad gan man sametas šķībi māgā — kā tā var! — Un tīri objektīvi tāda nelauzta interese pastāv tik ilgi, kamēr, piemēram, FrankfurtesM lidlauks, ielidojot naktī ->o Maskavas, būs tik ārprātīgi fascinējošs! UN TAS IR FASCINĒJOŠS! ... ,, :.....ja tik vien tu pats savu fascināciju neproti analizēt un saredzēt tās būtisko struktūru, resp., tās objektīvo nosacītību.---Man vispār šķita (((un tas varbūt

viscaurim, sevišķi pie jauniem ļaudīm, bija mans baigākais piedzīvojums Latvijā *I* Rīgā))), ka ļaudis Latvijā gan (bet arī tika i!) zina kapitālistiskas sistēmas analīzi — *tīri* teorētiski (kaķehismīgi, tā teikt), bet i nedomā pielietot šīs būtiskās analīzes metodi arī paši savā privātajā dzīvē — nepielieto to metodi arī izpausmes FORMU analīzē. — Varētu jau arī uzkonstruēt intereses—par—*Brigitte*—etc. objektīvo nepieciešamību, bet tas būtu gludi tikai tad iespējams, ja, piem., *Brigittes* lietotāju starpā būtu skaidrība par tās objektīvo lomu un raksturu; bet tāda 'skaidrība' eksistē labākā gadījumā tikai atsvešinātā

teorētiskā jomā: verbāli. — Un tas mani biedē. I. .1

Es neesmu vēl arī pārāk pūlējies sistematizēt savus Rīgas iespaidus, arī tagad, citiem stāstot un rakstot, es tos pieminu tā asociatīvi, citcaur citu ... Man nāktos grūti runāt par kaut-

t

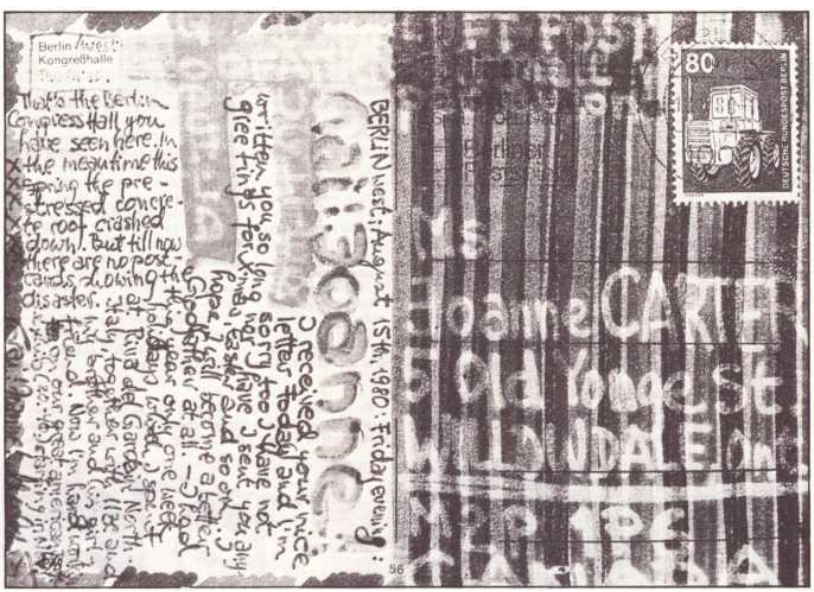

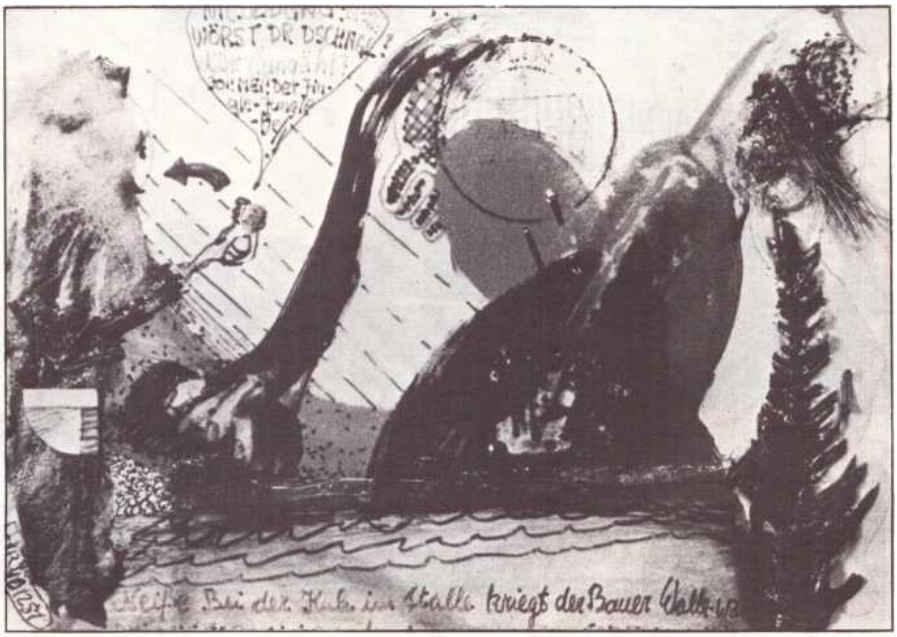

Valta Kleina fotoreprodukcijas

kādiem materiāli-ekonomiskas dabas pārsteidzošiem iespaidiem — tie man jau iepriekš bija bijuši skaidri; kas mani tik-tiešām pārsteidza, bija sadzīves formas — bija, piem., apstāklis, ka tikai retais rīdzinieks no tiem, kurus man nu gadījās sastapt Rīgā (lai gan manu Rīgā iepazīto jauno paziņu un draugu sociālā sastāvā bija laikam pārstāvēta katra Latvijas profesiju un nodarbošanās grupa — zemnieki tiklab, kā strādnieki, mākslinieki, zinātnieki, jaunāki un vecāki inženieri, skolotāji, ierēdņi un referenti, pat priekšsēdētāji, direktori, rektori — PAT viens ministris (man gan tikai tā pa ausu galam!: Edvīnam] —1, zināja praktiski (tīri teorētiski jau nu GAN) pamatot Latvijas materiāli ekonomisko apstākju būtisko raksturu, to emancipatīvo kvalitāti; kādēļ arī man, atskatoties, dažādu sadzīves izpaušmu formu orientēšanās nekritiski uz rietumu šablonām nemaz vairs nešķiet tik nesaprotama, kā pirms mana Rīgas brauciena. (((Ja es tā atceroties padomāju, ka reiz kādā sarunā Rīgā kāda izglītota dāma man (: un tas jau bija pie tā visa laikam tas trakākais!:) tīri gandrīz—vai—koķeti pārmet a (!), ka es taču argumentējot marksistiski (pārmetuma ko-ķetību varēja interpretēt divējādi: 1) «... no rietumiem un tad: kā nu t ā var!!!», 2) «kā nu tā var! — privātā sarunā ... ts!») — man bija jāizsaka viņai kompliments, ka viņa acīmredzot: kā *vienīgā* to vispār bija pamanījusi jeb vismaz: ver-balizējusi; un — in *praxi* — es tik tiešām vien tādu argumentāciju dzirdēju: par baltajām latviskām dvēselītēm, par vispārcilvēciskām (Itkā nenoteiktām) vērtībām, pirtiņiskām tautiskām 'zemeskrāsām' un to emocionālo spēku, ko tās izraisot katra latvieša sirdī (man, par laimi, sirdī nekādas tādas lietas

neizraisās: tur, par laimi, visi vārstuļi vēl strādā, kā nākas: plokš, plokš!), un līdzīgas lietas. Tad man tomēr jāsaka, ka tautas gara mantu recepcijā (es tik tiešām ceru, ka Tu sapratīsi, ko es te rakstu, bet, kā redzi pats, man trūkst attiecīgās latviešu terminoloģijas; šī te ir vācu iespaidota) tiek pārāk uzsvērts nacionāli formālais aspekts, tam tik vien blakus statot internacionāli būtisko (-recipēt tautas mantojumu materiālistiski saprastu, nevis vien iracionāli tradētu); (zinātniskā literatūrā stāvoklis ir citāds nekā sadzīvē); tas nenovēršami nosaka arī mākslas izpausmes formas (arī mūzikas, vai ne!). Vajadzētu tik tiešām formālo ar būtisko apaugļot!))) Tādi visādi iespaidi. Formāla norobežošanās no sabiedrības būtiskā var novest, sevišķi par mākslu runājot, elitārā formālismā — tādējādi šāda māksla arī darba procesus nevar uztvert vairs būtiski, bet vien tikai formalizētā virsmas atspoguļojumā — ja es padomāju, ar kādu bezgalīgu rūpību automatizācijas un mākslas tehniskās reproducējamības laikmetā Latvijā gleznotāji apstrādā ar otu + roku savus audeklus — tādējādi atpaliekot produkcijas līdzek|u attīstībai; tam nenovēršami jāparādās ražošanas procesu mākslinieciskajā analīzē, resp., apstāklī, ka nu reizi rūpīgi ar roku nostrādāts audekls, vienalga, kas tur arī nebūtu virsū un redzams, nu reizi vienkārši neatbilst, teiksim, skaitļošanas institūta darba procesam! ---(((Varbūt daudzko varētu iebilst pret koreāņa

Nam *June Paik* kompozīcijām un muzikāliem eksperimentiem, tikai to gan nē, ka tie neatrastos uz augstākās kapitālistisko ražošanas līdzekļu attīstības pakāpes — kā ne kā: viņš pašlaik strādā pie tāda kā 'Moog-Synthesizer' priekš TV; ar to varēs interpretēt elektroniskas audio-vizuālas kompozīcijas TV ekrānam (tāpat kā: kompozīcija čellam ar klavierēm, tāpat arī: kompozīcija krāsu TV ekrānam; *why noil thanx Paikl* — Tad pirmo reizi TV varētu Izlietot arī kā tiešu instrumentu un nevis tikai kā vlduotāju)—)))---

Es te, kopš esmu atkal atpakaļ, stāstu un rakstu vēstules par Rīgu arī ar zināmu pašmērķi: proti: lai t-ākā pārbaudītu, vai būtu jēga sēsties pie mēģinājuma uzfabricēt manuskriptu ar tādiem Rīgas piedzīvojumiem un piesūtīt kādai Rīgas izdevniecībai, teiksim, «Liesmai», ar lūgumu pārbaudīt, vai šamie domātu, ka tāds apskats varētu interesēt arī citus latviešus Latvijā, vai to būtu vērts izdot... Bet, no otras puses, man pašlaik ir tik ārprātīgi daudz ko darīt ar to manu te disertāciju, ka es itin nemaz nezinu, vai es varu sev at|auties tādu luksu (un šovasar man blakus tam darbam būs tik un tā jānoņemas ar tās Latvijas mākslas izstādes organizēšanu Diseldorfā, septembra beigās — kā liekas, tur viss izdosies godam!).

Vēlreiz par mākslu un ražošanas līdzekļiem: man šķiet veltīgi meklēt to kokli, ar kuru vectēvs pratis apklusināt lakstīgalu, kā mums kolportē Ēriks Ādamsons — ne jau lakstīgalas jāapklusina šodien, kad vietas, kur tās vispār vēl dzirdamas, mēs iežogojam kā dabas brīnumu!

Lakstīgalas mēs tā paša «plokš-plokš» dēļ gribam klausīties, ne tās ar kokli pārspēt!»

Maijai Prēdelei

1973. gada 5. aprīlī

«Tu zini: Rīgu dibināja Brēmenes bīskaps Alberts; kad es, apmēram tieši pirms gada: pārvācies uz šejieni, staigāju pa Brē-meni, man viscaurim šķita: bija tāda sajūta, itkā es ietu pa Rīgu, kaut gan es Rīgu toreiz vēl nekad nebiju redzējis; bija vienkārši tāda sajūta ... savādi, vai ne .. . *I. .1*

Vakarnakti es izlasīju beidzot to sen-)-ilgi daudzināto KUR-ZEMĪTI — kļuva gan mazliet skumji — bet tad uz beigām pats Ziedonis atklāj, ka visu to šodienas konveijeru pasauli viņš nepazīst: e če ku re nu: te tev bija!: savu pasauli tas nepazīst, bet sauc un prasa pēc bijušās saglabāšanas; uz kādas bāzes tad to lai saglabā! — ja ne uz konveijeru!!! Vispār!: saglabāšana!: saglabā tik vien muzeja atribūtus: nelietojamus (pieskarties nedrīkst!) — Vai gotikai bija bijība saglabāt romāni-ku! Vai barokam: gotiku! Taču ne! Katrs laikmets ir gājis pāri un nogūlies uz iepriekšējā slāņa! Vai vērts raudāt par to, ka izmirst lakstīgalas, tādēļ ka mainās zemes ekoloģija! Tad jau varētu arī raudāt par dinozauru izmiršanu un skostu mežu pārogļošanos! Kāpēc Ziedonis neredz šodienas konveijeru pasaules skaistumu, bet bēdājas par dzimtbūšanas reliktu iznīcību; tā nav vēsturiski apzinīga rīcība, jo vēsturiski apzinīga rīcība nekad nesakņojas pagātnē, bet tik vien vienīgi šodienā — bet konveijeru pasauli viņš nepazīst un arī, laikam, neredz to Kur-zemītes laukos un ārēs. (Jeb tās skaistuma tur tik tiešām nebūtu! ...) *I..I* UN: vēl: naktī: par KURZEMĪTI: tās tradīcijas... sevišķi: tās 'jaunās'... vispār: tradīcijas! Vai tad nezin, ka tradīcijas ir amatnieciska laikmeta prasmju tālāk došanas, tā teikt: no rokas rokā! — Ka tradīcijas nevar izsaukt, nedz gribīgi ieviest. Un: ko industrializētas lauksaimniecības laikmetā dod feodāli zemnieciskas tradīcijas un tāda pat darba ētika! Vai, uz tādām atsaucoties, netiek pavisam noteiktu saimniecisku apstākļu nosacītas nepieciešamības paceltas itkā vispārēju vērtību godā, aizmirstot, ka neeksistē vispārējas vērtības, bet gan tikai nosacītas!!! Ak! Bet ko nu tik daudz kritiska par Kurzemīti! Es jau lasīju to aizgūtnēm: vienā rāvienā: ar baudu, priecādamies .. »

Maijai Prēdelei

1974. gada 30. martā

« .. nav man vēl manā mūžā gadījies sastapt kādu no tiem mūsu LIELIEM VECIEM VĪRIEM, tā-m leģendām, kvazi dzīvo mākslas vēsturi, arī ne manā sākotnējā profesijā, kad sāku studēt arķitektūru ... visus tos Le Korbizjē, Gropius, Mīs fan der Rode, Sarun etc., kas lēnām jau ar pāris izņēmumiem izmiruši, pie kuru darba un metodes orientējos, kad sāku studēt un vēl loloju kļūt par stārarķitektu, līdz

vienīgais no šiem 'veciem Lieliem', pie kā man laimējās mācīties, mums arī ieskaidroja, ka viņš un viņa ģenerācija faktiski esot vairs tikai anahronismi, gar kuriem neesot jēgas orientēties, jo viņu individuālistiski estētiskā pieeja problēmām un tādējādā arī risinājumu metodika sen vairs neatbilst šodienas prasībām un pamatojas tikai būvniecības industrializācijas sākuma fāzes zināmā anarķismā, kas atļāva industrializācijas problēmas risināt visupirms kā estētiskas (ģermānisms!) — kā gan lai citādi tas arī varētu būt «nepieciešami nepareizās apziņas» nosacītā kapitālistiski pilsoniskā sabiedrībā — ! : ! — *I. .1* Un, ja es apskatos te savus pēdējo gadu piedzīvojumus ar vidējās un jaunākās ģenerācijas mācībspēkiem, sevišķi tiem 'progresīviem', 'jauniem', 'dinamiskiem', pat daļu eksplicīti kreiso, tad jāsaka, ka tie mudž no sīkmanīgas intriģēšanas, nenovīdības, nebiedriskuma etc., kas jo sevišķi izjūtams te šai tā sauktajā 'sarkanajā kadru smēdē', Brēmenes universitātē, kur katrs mācībspēks sevi šā vai tā — kautkā, uzskata par 'kreisu', vismaz progresīvu, jeb pat (ne mazumis) par komunistu, kas arī vēl neko daudz neizsaka, jo 'kā komunists' tu šodien VFR vari sastāvēt par biedru kādās trijās/četrās partijās jeb līdzīgos organizatoriskos veidojumos, kas katra sevi apzīmē par komunistisku, pie tam, saprotams, uzskatot, ka tās pārējās sev šo apzīmējumu uzurpējušas, ek, par tā saukto kreiso scene teitan VFR jau varētu vēstuli izvērst par eseju .. *I. .1*

.. lasot LuMā, Mākslā etc. pirmos aprakstus par filmu «Pūt, vējiņi», no kuriem galvenokārt viež baiga stingusi bijība un pienākuma apziņa iepretim Rainim, zem kādas slodzes, saprotams, nav iespējams konģeniāli radīt filmu — kā jau es Guntaram ieminējos, tur manis prātis būtu bijis vajadzīgs režisors, kas būtu teicis: — Nu, labi, Rainis, OK, šamais ir miris, bet atstājis tur tādu foršu storiju, kā jau tai laikā, šamais savu lietu taisījis skatuvei, OK, šodien Rainis droši vien būtu rakstījis galvenokārt filmu scenārijus jeb priekš TV, apskatīsimies, kā tā lieta izskatītos, ja, teiksim, mēs toreiz ar paslēpto kameru būtu tupējuši krūmos un skurstenī un būtu to lietu dokumentāli filmējuši — doku mentalitāte ir zemākā tiešuma pakāpe, kāda nepieciešama filmai; skatuve turpretim pati ir samērā dokumentāli-tiešs mēdijs — tur izteiksmei jābūt subtilākai, pārnestākai, ja tā varētu teikt; dokumentālais teātris, tas tā dēvētais, vienmēr ir ļoti problemātiska padarīšana, jo, neskatoties uz visu dokumentalitāti, skatītājs vienmēr apjauž, ka darīšana taču ar teātri; teātrim ir pašam sava dokumentalitāte kā mēdijam, tiešums. Filma ir atsvešinātāks mēdijs, bet līdz ar to arī reproducējams! — Skatuvei koncipētu tekstu eben nevar runāt reālā vidē, ko uzņem filmā. Tad iznāk melodrāma. Tu jau esi redzējusi to «Pūt, vējiņi»! — Es domāju, ka mēdija un tā reproducējamības (koncertantā tiešuma vietā privāta recepcija)

problēmas svarīgas arī mūzikas interpretācijā. Man vienmēr ir tāda savāda sajūta, ja, tā teikt, gultā klausos no platēm kādu faktiski koncertzālei jeb skatuvei domātu mūziku, man prasīt prasās vienīgi, lai būtu apkārt vēl citi klausītāji, lai sēdētu koncertzālē, lai čaukstētu papīrs, lai justu blakus sēdētāja elkoni, priekšā sēdošās dāmas pārmērīgi lietoto parfīma tvanu etc., *ist, halt, ein bürgerlich Ding, so ein Konzert.* Pat visa jaunā un elektroniskā mūzika izklausās savādi no platēm, jo koncipēta publiskai interpretācijai, nevis privātai recepcijai. Vienīgie, kas līdz šim tīri apzināti ir radījuši mūziku, pavisam specifiski koncipējot to no uzņemšanas situācijas skaņu studijā un specifiski priekš privāta stereo jeb kvadro, jeb austiņu klausītāja dzīvoklī, vienīgie, kas to darījuši, ir dažas progresīvās amerikāņu popgrupas, kas radīja plates, kuras saturēja mūziku (kas arī savā laika koncepcijā pilnīgi atbilda caurmēra LP spēles laikam), kuru varēja klausīties un vispār dzirdēt tikai no platēm — nebija iespējams tā kautko atkārtot jeb radīt koncertā. *That's* OK! *I.* .1

Tas faktiskais aktuālais sarunu temats tādā komunikācijā starp austrumiem un rietumiem pašlaik jau būtu tas pats Solžeņicins — šamā ģimene tad nu arī beidzot ieradusies Šveicē, nu jau būs OK, vēl kādu nedēļu divas būs bildes visos žurnālos, bet tad lēnām — čuš, čuš ... Zini, es, izņemot dažus īsākus stāstiņus, nekā garāka no šamā neesmu lasījis, un, izņemot nupat to šamā Gulaga daļu, kas vairākos turpinājumos bija iespiesta Spīgelī šeitan, nu, vai zini!, man jāsaka, — tā nu neiet, šamais tiktiešām tāda vispārīga, samērā abstrakta humānisma vārdā skaita kopā līķus Padomju Savienības vēsturē, neskatoties uz to, vai tas kritis revolucionārs jeb likvidēts kontr-tāds, un par visiem tiem šamais dara atbildīgu kompartiju, sak, nebūtu bijis mēģinājuma ieviest sociālismu, sak, būtu viss palicis kapitālistiskā kārtībā, tad visi tie nebūtu beigti ... loģiski — vienīgi kapitālisms un komunisms nav mērojami abi ar vienādām morālām kategorijām; tādēļ, manis prātis, ir nepareizi jeb vismaz: nepietiekoši, kā to Padomju Savienībā pašreiz publicistiski galvenokārt dara: nosoda Solžeņicinu morāliski, kas pārāk nevelk, tādēļ ka šamais pats argumentē abstrakti moralizējoši, bet specifiski komunistisku morāli šamais jau kategoriāli neatzīst; tāpat, manis prātis, nav tik pārāk svarīgi, vai šamā uzdoti fakti visos sīkumos štimmē jeb nē, visā visumā tie štim-mē, nav jēgas apšaubīt viņa datu autencitāti, kā to tīri akribiski mēģina kāds profesors LuMā, uzrādīdams, ka te šis neprecīzs, teitan kļūdaini citē etc. Nav jau zinātnisks darbs. Tas nav arī pareizais līmenis. Šamo var kritizēt vienīgi pozitīvi, bet tas atkal pieprasa, lai Staļina laikus neapzīmētu vienīgi kaunīgi kā atkāpšanos no sociālistiskas likumības normām, bet gan konkrēti politiski uzrādītu tā laika dialektiku.»

Maijai Prēdelei

1974. gada 24. jūlijā

« .. manas pozitīvās attiecības ar Latviju lielā mērā ir netiešas un intelektuālas, neskatoties uz to, ka es esmu tur dzimis — es tur nedzīvoju — man nav viņas (Latvijas) tiešuma — izņemot dzimšanas vietas apzīmējumu pasē — izņemot manus vecākus un šeitan rietumos iesakņojušamies latviskās izcelsmes (subkulturāli-latvisko) 'sabiedrību', tās jau ir ļoti aplinkus attiecības — pārējās 'tiešās' attiecības ir postāliskas, tūristiskas; sarīkot izstādi (Latvijas teitanIšejienes — tur) ir līdz šim tiešākā forma. Privātā plāksnē Latvijas kā mēdija tiešums un spēcīgums zūd, ja nav temats. Tādēļ ir tik fantastiski ar Tevi sarakstīties, jo Tevī vienmēr ir Latvijas tiešums, arī ja nav temats. Tu neesi privāta: HAI: MAIJA!

I. .1 . . Tu aicini mani uz Rīgu, gaudies, ka es pārāk privāti tikvien Tev un Guntaram — nav jau tā privātība atceļama, man Rīgā ciemojoties. Sāda veida vēs-tuliska privātība ir sabiedriskojama, vienīgi to publicējot. (Vienīgi!) Par cik manas privātās attieksmes ar Latviju, dzimto, ir netiešas, par tik manu vēstuļu recepcijas iespējas nevar aprobežoties privātībā vien. (((Būtu jārediģē, jākoriģē, jāizmēž liekais un varbūt pārāk privātais — varbūt arī ne!))) f../ Nudien, Tu varētu mēģināt verificēt, vai tās tikai mūsu savstarpējās privātās simpātijas, kas liktu mums nožēlot, ka Tavas un Guntara, un manas — MOSU vēstules nolemtas vien privātai recepcijai — jeb tam eksistētu sabiedriska ieinteresētība! — Zem LuMas nebūtu ko tēmēt, — ja jau — tad jau; ja ne, tad eben ne! *I. .1* Tu gribētu rediģēt, atsārņot manus valodas mistrojumus! — lai gan — ja lasām Marksu oriģinālā, — viņa vācu valoda virmo no anglismiem un latīņu, grieķu, franču citātiem ... es nedzīvoju Latvijā — tas atspoguļojas manā izteiksmē ...»

Guntaram Pupam

1974. gada 14. augustā

«POĒTISKA dienā, saulīte gan atkal mācās jau ciet un prom, un jām... bet ārā, šīs mājeles dārziņā vēl no priekšpusdienas balojas vecmāmiņas austā («pašmāju aitiņu vilniņas») mel-ni-pelēkā bārkšķainā seģene ... Vidzemes, Trikātas, Brenguļu — jo vietējāk, jo senatnīgāki vietvārdi kļūst — vidū zemes, vidējā zeme vēl tīri jēdzama; trij kā(r)tas vēl tik vien jaužamas, ne lāgā vairs tveramas, — bet paklausies: brenguļi, brānnguļļjji — eā! k!: a vot!: tāda sega!»

«Par pašu to kongresu (ELJAS — Eiropas jauno latviešu apvienības. — G. P.) tiktiešām nav ko pieminēt, jo, pirmkārt, nebiju tur visu laiku, tikai piektdienas nakti līdz svētdienas naktij, bet, otr- un galvenokārt, tur tas viss bija tik zemlīmenīgs un frustējošs, un dumš, un stulbs, ka tīri bailes vien metās virsū. *It's all* dying. Sevišķi, ja padomāju salīdzinājumā par to pirms tieši desmit gadiem, kuru toreiz tikām ar brāli organizējuši, tad tas šoreizējais, tāpatiņ jubilejas kongress, ir tāds atkritiens, ka atkrīt un saplok un vietējos ieplok visi

teitan dzīvojošie, mītošie latvieši. Pāri tad vairs tikai paliek visādi tādi, kuriem nav vēl visu laiku nekādu sakaru ar šejienes vietējo sabiedrību, neskatoties uz to, ka viņi mācās un strādā vācu skolās, iestādēs — viņu sabiedriskās aktivitātes norisinās vienīgi šai te subkulturālajā trimdas /klaida/ svešatnes latviešu sabiedrībā. — Bija jau arī, saprotams, dažas lustīgas lietas, bet tām faktiski tikai tāds gadījuma raksturs, lai tik tiešām galīgi neizsamistu. — Un pie visa nāk vēl klāt tas apstāklis, ka visiem jaunākiem tiktiešām ir ārkārtīgi švaki ar latviešu valodu. Tā parunāties jau vēl kaut cik var, bet jebkādu kaut cik komplicētāku domu izteikt — uz vietas čuš! Ir pat baigi grūti pilnsapulcei protokolantus sameklēt, jo jaunāko vidū tiktiešām gandrīz vai nemaz vairs nav cilvēku, kuri tīri valodiski spētu protokolēt. Un pat pratējam būtu pagrūti protokolēt, skatoties uz to, kādā valodā nāk diskusiju pienesumi; bez angļu/vācu! etc. valodu zināšanām pagrūti čohnīt, kas domāts. *I. .1* Ek, es tiešām negribu par to visu pļuru tuvāk un tālāk izrakstīties, lamāšanās vien iznāktu. *I. .1* Tā visa ideoloģiskā diskusija starp mums' (t. i., to mazo kreiso grupiņu Eljā, kas racionāli o

-Q <

mēģina noskaidrot, ko nozīmē šodien būt latvietim ārzemēs, resp., mēģināms ieskaidrot, ka vienīgā tādējādā iespēja būtu, fokusējoties uz LPSR) un pašlaik, šeitan klaidlatviešu sociķiem, mēģinot tiem savukārt ieskaidrot, ka sociāldemokrātisms nav vairs diskutējama lieta Latvijai — bet iestāsti nu kautko tādu tādam! Iznākums tad faktiski ir tikvien privāta saruna, kaut art atklāta, publiska — bet no tās publikas nekā nav, jo šamie tup apkārt un vien blisina acis, mutes atrāvuši — neko nečoh-nījot, pirmā kārtā, jau tās pašas valodas dēj, otrkārt, arī vienkārši dezintereses dēļ — viņi te visi ir paraduši justies 'kā latvieši', bez kādas vajadzības konkretizēt to iepretim vienīgai latviskai realitātei — Latvijai. Ja šamiem stāsti, ka latvietis nevar eksistēt bez konteksta ar Latviju, tad šamie gluži vienkārši apvainojas — aizskartas viņu jūtas! Kas par to, ka tās jūtas, kā jau ikreizes kap.'ā, nepareizas. — Bet es jau gribēju izbeigt par to. Acīmredzot tas mani tomēr nodarbina vairāk, nekā izliekos! *I. .1*

«Es Maijai jau pieminēju par to izstādi projekt '74 Ķelnē, par tiem visādiem jaunumiem; kad NU nule pienākušā LuMā lasu (32. nr.114. Ipp.j par 'jaunu' mākslas nozari — resp. t. s. *videoart,* ienāk prātā, ka

netiku pieminējis, ka projekt '74, saprotams, bija pārstāvēta ar veselu nodaju arī *video-art,* lai gan tā no visām tās skates nodaļām bija tā, kura acīmredzami sagatavota ar vismazāk mīlestības un saprašanas, ļoti pabērnis-ki. Šamie skaidri nezina lāgā, ko ar visiem tiem video galu galā iesākt. Un neba jau arī tik jauna visa tā lieta iraid. Jau pirms divarpus gadiem Diseldorfas rudens izstāde *'prospect'* bija tikai video zīmē LuMā pieminētā izstāde Londonā ir tāda sava veida *in* memoriam skate šumam, kurš ar visiem saviem jauniem gadiem, jaunāks par mani, mira nesen pagājušo gadu.

Šums bija OK.---Bet pati tā video-art — no sākuma, kad

pirmās lietas parādījās, tā mani arī fascinēja, kā tehniska iespēja fascinācija vēl turpinās, bet pašas tās video-arf-lietiņas baigi ātri apnīk, itjosevišķi tādas «fantastiskas ģeometrisko elementu kombinācijas» — tās es *nevaru* vairs *skatīt* ne pa trīs metri pret vēju ne! Un arīdzan visas tās bezgalīgās cepuru burzīša-nas, apļu ciršanas, ūdens skalošanas, un kādas visādas arī vēl nebūtu tās video-art TV filmiņas un visi tie jociņi (kā, piemēram, tas Akonči gabals, kur TV demonstrēšanas laikā tā nostādīts tik tuvu pret sienu, ka labākā gadījumā ar kakla staipīšanu vari kaut ko saredzēt no filmas, ļoti slīpi, faktiski neko) (pa tam lāgam dzirdama šamā onanējošā balss) — baigi ātri apnīk un frustē, jo nav nekā vairāk, kā dažādu materiālu etc. elementā-rību demonstrējumi. — Bet māksla manis prātis eben ir literāra, principā; šad un tad tā tādu principu (tā paša gan dēļ) var arī uzdot, apzinoties savas 'tīrās' iespējas, bet tās vien uz laiku eben nav tās, kuru dēļ mākslu baudām. /. .1 Tā foršākā video lietiņa Ķelnē bija divas Paika lietas, pirmkārt, Paika Buda — maza, apmēram 20 cm augsta Būdas figūriņa uz kāda galda; tās priekšā apmēram metru atstatus — TV, kura ekrānā redzama nepārtraukti tieši tā pati figūriņa, kas nepārtraukti tiek no priekšas filmēta un video-pārraidīta uz TV — šamais skata visu laiku sevi pašu vien. Un, otrkārt, Paika TV-čello priekš Šarlotes Mūrmanes — ja būs izdevušās Kārļa bildītes, tad dabūsi tādas, kur uz tā TV-čella trīs ekrāniem redzami mēs — Kārlis, Ilze, es, jo katrs skatītājs tiek permanenti pārraidīts uz tiem. *That's* video. *I.* .1»

Maijai Prēdelei

1974. gada 2. septembrī

«Vajadzētu dzīvot TUR, Tu saki, nevis šeit. — Un tiešām! Nedz dieva, nedz kādis cita dēļ es nedomāju uztvert to kā fatālu postulātu, jo es nebūt nedomāju to esam pareizu un postulātu. Tāpat kā es tīri labi varu iedomāties, ka tiek publicētas vēstules, kuru rakstītāji nebūt vēl nav nolikuši karotes — tas vienīgi nozīmētu, ka specifiski publikācijai nerakstītas vēstules vajadzētu rediģēt — jeb eben vēstules, kuras tiktu rakstītas specifiski publikācijai. *That's ali.* Nu jā, Hemingveja mājiņa Kubā (es pašlaik nezinu, vai tā tur nebija jau

pirms Kastro, *but*

that doesn't matter!)---nav jau tā, ka nebūtu piemēru

par ideoloģisko dzimteni arī no kapitālistiskās izcelsmes; sevišķi daudz piemēru būtu atrodams VDR vēsturē, sevišķi pēc

2. p. k., kad atgriezās no emigrācijas jeb aizgāja no VFR — pēdējo piemēru gan nebūs pārāk daudz .. I../ Tas tā *par* ideoloģiskās dzimtenes no kap. uz soc. iegūšanas grūtībām. Ir jau arī vesels lērums pozitīvu piemēru. Nav tikvien Hemingveja mājiņa. Bet Tev tiesa, ārpus tās .. man arī būtu tā uz vietas prātā tikai VDR pēckara, sākuma gadi. — Saprotams, ka pretējie ir spektakulārāki — par tiem kapprese ziņo iekš big *letters.* (((Nupat te tika pieteikts Solžeņicina jaunākais stiķis — šamais 'pierādīšot', ka šolohovs savu Kluso Donu neesot vis sarakstījis pats, bet gan nospēris kādam citam un pārstrādājis tad — it kā tas nu ko grozītu — E. A. Po arī savu slaveno stāstu par Ušeru namu nav pats izgudrojis, bet 'nospēris' un pārstrādājis; bez Po pārstrādājumiem tā oriģinālautora treššķirī-gals darbs eben nepiederētu pasaules literatūras kalngaliem.))) *I. .1* Un ļoti labu niansi tam kompleksam, ko skāru iepriekšējā vēstulē par grūtībām ciemoties man Latvijā, dod Peters Bišukokā, 79. Ipp. Saprotams, tas neattiecas uz normāliem tūristiem, ciemiņiem Latvijā, jo vārds «ciemiņš» Latvijā, es tik tiešām ceru, jo nevaru to iedomāties citādāk, nekad nebūs briesmīgs vārds!!! Bet tas savā niansē attiecas uz ārzemju latviešu izcelsmes pilsoņiem, turklāt tādiem, kuri sevi uzskata par latviešiem. Pēc savas izcelsmes, manis prātis, es tikai ārzemēs varu būt latvietis, nevis Latvijā pašā. Tad, ja mana dzīve ārzemēs orientējas pēc un uz Latviju. Man sava rietumu socia-lizācija nav vis jāuzdod, bet gan jāizmanto attiecībā uz Latviju. Latvijā man šodien samērā simtprocentīgi trūkst 30 gadu pieredzes (izņemot daļu intelektuāli viduējamās), bet savu 30 gadu šejienes pieredzi es tur šodien varētu izmantot tikai

samērā retrospektīvi.---Un saprotams!, tas neattiecas uz

personīgiem ciemiņiem, personiskām simpātijām! (((Lasu, tātad, Bišukoku, («Mans bišukoks», J. Petera dzejoļu krājums. — G. P.) arīdzan Sastrēgumstundu (M. Čaklā dzejoļu krājums. — G. P.|, kas gan mani tā nevilina kā Bišukoks. Sastrēgumstunda ir pārāk personīga. Saprotams, var jau —■' kā Pēteris (Pēteris Zirnītis. — G. P.) to LuMā dara, uzrādīt to visu kā sabiedrisku problēmu atspoguļojumu, bet manai gaumei tas par privātu. Tad vēl Acis. Marģera Zariņa Enciklopēdija — joi! joi!.))|»

(Nobeigums *sekos)*

PUBLICISTIKA

VISVALDIS LĀMS (LATVIJA) TAVA ZEME DEG...

1944. gada vasara. Ce|a uz Kurzemi.

Reti skaistu vasaru daba bija dāvājusi Latvijai 1944. gadā.

Riti bija košu ziedu un pērļainas rasas rotāti, saule spulgoja, lakstīgalas pogoja tik skanīgi kā nekad, druvas kuploja, koppienotavu separatori gluži vai aizrijas piena straumē, reizē ar vasaras plaukumu Dieviņa svētība staigāja pāri šai zemei, dienas bija siltas, un lietus lija ar mēru, maigs vējiņš kaltēja sienu pļavās, pildījās šķūni un arī rudens solīja bagātīgu birumu.

1944. gada vasara kļuva par vienu no baigākajām latviešu tautas vēsturē.

Druvas nomīdīja kaujas rati, tīrumus uzara granātas, mēsloja cilvēku miesas, majas aprija kāvu ugunis, jaunību sabradāja kara dieva zabaki, tauta izklīda pasaules lielceļos.

Apmēram simttūkstoš latvju jaunekļu un vīru bija mobilizēti Hitlera armijā. Uz savu kungu pavēli šo noziegumu izdarīja bijušie Latvijas ģenerāļi Bangerskis un Dankers — pārkāpjot Hāgas konvenciju, cilvēka

*tiesības, elementārākās kauna un goda sajūtas; no mobilizētajiem saformēja divas SS leģiona divīzijas, tacu vairums latviešu tika izšķīdināti pa dažādam vācu vienībām — sakot ar poliet,*M *bataljoniem un beidzot ar krastu ffltš&ā'zību, arī vērmaMa, TaffvafK, darba bataljonos utt. Hitlerieši neuzticējās latviešiem, zināja, ka izpelnījušies aizdomas un naidu, apzinājās, «ko izēduši» kops 1941. gada vasaras.*

Jūnijā sākās sabiedroto invāzija kontinentā. «Tas brīdis ir klāt!» Padomju spēki deva masīvu triecienu Baltkrievijā, sagrāba feldmaršala Buša grupējumu, ieņēma Lietuvu un no divām pusēm — ielaužas Latvijā.

Dunēja kaujas, un Rīgas Jaunās Ģertrūdes baznīcā dunēja ērģeles: «Dievs, tava zeme deg!»

Ko citu iesākt neapbruņotai tautai, kā lūgt dieva aizsardzību, dieva brīnumu? Lai cik maz mēs bijām šaja asiņainajā milžu cīnā, kur kārotāju skaitu vērtēja miljonos, dižgabalus desmittūkstošos,'kaujas ratus un lidmašīnas tūkstošos . . . lai cik maz, bet, ja būtu vienkopus, bruņoti, tomēr cīnītos, latvietis nekad nav bijis gļēvulis. Vācieši kopš rūgtās pieredzes 1919. gadā ļoti, ļoti uzmanījās. Tauta cerēja uz šim divām divīzijām . . . maldīgi, jo leģiona dzīvības nervus žņaudza dzelžainas rokas, un vispār sīs abas divīzijas jau arī varēja sa-formēt tālab vien, ka bija bijis staļiniskais 1940./41. gads. Un tomēr — lai art šiem bruņotajiem latvju kareivjiem nebija vēlēšanās uzticēties padomju «tautu tēvam», Lielvācijas fīreru un tā satrapus viņi ienīda. Ta bija traģēdija, kura dega ne vien zeme, bet arī tauta.

Par ko cīnīties, pret ko cīnīties? Kāda visam jēga?

Jēgas nebija. Vienīgi dziļa sape, izmisums un vēlēšanās noturēties saļā zemē — sirdij bezgala mīļajā sentēvu dzimtenē. Kā tikpat traģiskā stāvoklī pirmajā pasaules karā bija rakstījis dzejnieks: «Tikai ar tevi mums celties, bez tevis mums grimt!» Šie Vārdi nebija aizmirsti, ikviens latvietis velējās vietas.

Taču ar palikšanu nepavisam nebija vienkārši. Pirms vēl vācu divīzijas atkopjoties paradījās Latvija, zemnieki dabūja iepazīties ar Krievzemes bēgļiem. Vārdu «bēgļi» gan jāliek pēdiņās — neviens šiem krievu kolhozniekiem nebija apvaicajies, vai viņi vēlas pamest dzimto sādžu vai ne. Atbrauca žandarmi, uzdzina visus uz ceļa — «los weg!», bet sādžai pielika uguni. Tais dienās varēja redzēt diezgan daudz govslopu, jo brīžiem tie pārblīvēja atejošās armijas ceļu. Gan ne tik lielus barus ka Latvija. Latvju zemnieki no padzītajiem kolhozniekiem uzzināja, ka vienīgais viņu lopiņš, kas nav ticis aptikts ar nodevām, bijusi kaza, tālab klusībā dēvēta par «Staļina govi», uzzināja arī anekdoti par skolnieku, kas anatomijas stundā uz skolotājā vaicajumu, vai izstaditais skelets bijis vīrietis vai sieviete, atbildējis: «To nemāku pateikt, bet kolhoznieks gan. Jo nodeva valstij ādu, nodeva vilnu, olas, galu . . . pari palika pliki kauli.» Vēl tie pasi bijušie kolhoznieki sacīja, ka vācieši izturējušies nežēlīgi, tāpēc visi jaunākie vīrieši aizgājuši partizānos — un cik stipra tr partizānu kustība

Krievijā, to labi zinaja gan latviešu dzelzceļnieki, gan leģionāri, taču allaž sekoja piebilde: «Bet paēduši gan bijām labāk nekā pie savējiem.» Ēdienreizes viņi varējuši celt galdā pat gaļu, kamēr «laimīgaja kolhozu iekārta» pārtikuši galvenokārt no kartupeļiem, meža ogam un sēnēm. Daži padzītie apgalvoja, ka pēc kara arī Krievzemē došot katram savu zemi, izbeigšot to bezprātu ar kolhoziem — ta esot solījis pats maršals Zukovs. Izcilā padomju karavadoņa vārds tai laikā skanēja jrontes abās pusēs, tautas apziņā aizēnojot pat «tēvu, draugu, skolotāju».

Un vēl tamlīdzīgi, . .

Ar leģionu saistījās ne vien iesaukto karavīru, bet arī viņu piederīgo likteņi — simtiem tukstošu latviešu. Un bija jau pieredzēts, cik ciets ir Staļina režīms pret tiem, kurus uzskata par ienaidniekiem. Un tomēr — par Hitlera trešo valsti cīnīties gribēja tikai retais. Tā saucama grencšuce, t. i., mobilizetie vecākie gadagājumi, padomju uzbrukuma paklīda uz visām pusēm un no karstajiem cīnītājiem iemantoja mazpagodinošu nosaukumu «grencšmuce». Nikni kāvās 19. divīzija, jo tas kodolu sastādīja īstie Brīvprātīgie, bet viņu skaits saplaka dienu no dienas; 15. divīzija lauzās uz Latviju, lai Latgalē izirtu — daļu no viņiem vācieši savāca un nosūtīja uz Vāciju pārformēšanai, nezināmu skaitu apšāva uz vietas pie notveršanas. Kads 15. divīzijas grupējums, Latvijas robežu nesasniedzis, nokļuva padomju aplenkuma un sitās līdz pēdējai patronai. Viņus vadīja unzi jo anzi «oegļu» gaitas otja laaodas art visu to Latvijas pa.z pulkvedis Ape rats, kas kautā,gāj(i un krita kopā ar saviem zēniem;

*gastu ļaudīm, kuriem pāri gruva atVfi>tertN°*mmi}&*^im bez • *wmm*tpF#9mņats padomju ienaidnieks, vai tikai gri-*

Drīzi jo drīzi «bēgļu» gaitās bija jādodas arī visu to Latvüi

tzņēmuma. Par to rūpējas ta pati karalauka žandarmērija. Karā gan allaž rodas neparedzēti izņēmumi: dažreiz Hitlera karavīri pārmuka pāri tada ātrumā, ka nepaguva nevienu zemnieku iztramdīt, citur ļaudis pamanijas noslēpties mežos, vel citur . . . vispār — kā nu kurā vieta patrapijas. Marss ir kaprtzaks par jebkuru vecavu.

Padomju karaspēks ieņēma Jelgavu, hitlerieši paguva to nosvilināt, dažas latviešu leģiona nelielas vienības, kas šeit atradās, nededzināja, bet cīnījās. «Nevienu krievu sādžu bez šāviena neatdevām, par Jelgavu sitīsimies līdz pēdējam!» Viņu kaujas spars neko nenozīmēja — Staļina armijas tanki pārvēlas pari un izlauzās līdz jūrai; otrs tanku ķīlis iedzinās no Lubānas puses līdz Ērgļiem, kur to nolauza štukasu prettrieciens no gaisa. Zeme dega.

Pirms vēl bija uzliesmojušas šo kauju ugunis, no slēptām mežmalām jau saka pacelties sīvi, tumši dumi — tos kūpināja arī Rīgas tuvuma. Tur, jūtot savas kundzības gala tuvošanos un lūkodami noslēpt visus galus ne ūdenī, bet ugunī, vēlreiz tika ziedots necilvēcībai: atraka kopš 1941. gada noslepkavoto masu kapus, lai ietrunē-jušos vai pavisam svaigos līkus sakrautu grēdās un sadedzinātu. Klusas valodas, kas klīda tautā, minēja,

ka šajā darbā piespiesti padomju karagūstekņi — novārdzināti tuvu pie miršanas, vispir-māk labi iebaroti, arī ar vajo vācu degvīnu (miroņūdeni) iedzirdīti, saņēmusi solījumu, ka pēc padarīta dabūs vēl vairak . . . gala iznākumā nostādīti turpat pie līkiem un «apmaksāti» ar mašīnpistoļu kārtām, aplaistīti ar degvielu un sadedzināti visi kopā.

Kas tagad pateiks, ka īsti bijis, bet rakstnieks Ēvalds Vilks šī raksta autoram stāstīja, ka viņš redzejis vienu tādu vietu — zeme bijusi piesukusies ar nesadegušiem cilvēku taukiem.

Preses izdevumi trokšņaini aicināja latvjus uz cīņu, bet par šiem notikumiem klusēja; tiesa, kas tiesa, joprojām apcerēja necilvēcīgās deportācijās, Centrālcietuma pagalmā un Baltezera krastā izraktos .. . tikai dīvaina kārta par 1941. gada vasaras notikumiem Litenes nometnē gan nē vai tikpat ka nē. Patiesībā nekā dīvaina, jo tad turpinājumā vajadzētu pastastīt, ko vācieši paši darīja ar daudziem no tiem, kas, izbēguši no Litenes, sava izmisumā meklēja glābiņu pie viņiem. Vieni sāka, otri turpināja . . . Un divas necilvēcības bez jebkādas savstarpējas norunas solidāri klusēja.

1944. gada Dieviņa svētītajā vasarā visa Latvija atgādināja milzīgu, liesmu apņemtu zemnieka sētu: izmisušie ļaudis metas laukā pa shirvim, lec cauri loeiem un iekrīt jaunas ugunīs — deg dārzs, deg druva, deg zāle, demļļKfiļUHtļVˆes šausmās nezina, kur tverties, un kaulaina p[auf-~ —'pari tzjmvusajiem vaigu dobumiem sviedriem plūstot.

Bija zināms skaits ļaužu (cik daudz, to neviens Gellapa institūts nav pētījis), kas ar ilgām un uzticību raudzījās austrumu virzienā, klausījas Maskavas radio, un ne vien klausījas un gaidīja, bet arī cīnījās. Kā nu prata un kādi bija ieroči — sākot ar sabotāžu rūpnīcās (īpaši dzelzceļa darbnīcas), ar lapiņu izplatīšanu un pat ar ieročiem. So kārotāju skaits nebija liels. Atsevišķo sarkano mežabrāļu pulciņi viena vai otrā novada jau parādījās ātri, taču jūtamāk «krist uz nerviem» okupantiem vifii sāka kopš 1943. gada mobilizācijas, kad daudzi jauniesaucamie (tie, kam bija uztura apgādātāji) pamuka meža, un no šiem «pamucejiem» atkal zināms shaits saistījās ar or-

fanizētajiem cīnītājiem, kas bija iesūtīti pāri frontei. Taču jāatzīmē, a atšķirība no Krievijas un Baltkrievijas, kur kājās cēlusies vai visa tauta, sarkano partizanu kustība Latvijā ne tuvu nesasniedza tādu vērienu. Tautas vairākums nebija ar tiem. Pēckara gados man gadījies runāties ar bijušajiem partizaniem. Pašapzinīgi viņi bija, vai tikpat drosmīgi arī ugunīs, nemāku sacīt. Viņi svēti ticēja Staļinam un visam darītajam (arī necilvēcīgajām metodēm latviešu zemniecības sagravē) un par literatūru un mākslu sprieda, ka tos «īstos, staļiniska laikmeta cienīgos darbus» radīšot tie, kas dzimšot un uzaugšot brīvajā sociālistiskajā sabiedrībā, tīri no vecās pasaules trumiem (kāds, piemēram, neesmu es).

Tas nu tā, bet latviešu lauku iedzīvotājos 1944. gadā viņu ietekme bija jūtama samērā maz un inteliģencē praktiski nemaz.

... ĥĶģpēe latviešuļautaJļij&Jtiķ atturīga? Šī raksta autors taču nebija vienīgais, kas nācis saskarsmē ar Krievijas latviešiem, ar šeit atdzītajiem krieviem un baltkrieviem. Daži piemēri. Kada krieviete (1938. gada «novāktā» latvieša atraitne): «Ko jus raudat par vienas nakts izsūtīšanas reizi! Mums gadiem ilgi katru nakti brauca, neviens nebija drošs. Paņēma vai visus latviešu vīriešus, sievietes, veči un bērni vien palika.» Un latviešu puisis, kas dzimis un dzīvojis Ļeņingradā, kara sakuma mobilizēts nocietinājumu būvdarbos, kritis'vacu gūstā, atbrīvots sava tēva dzimtenē, 1943. gadā iesaukts leģionā: «Nabaga Hitlers, viņam savi ienaidnieki jasauj, nav Sibīrija kā Staļinam. 1938. gada mums Ļeņingradā visus latviešus aizsūtīja uz turieni, no kurienes neviens neatgriežas. Mani ar dažiem puikām pēc latviešu skolas likvidēšanas, ka par brīnumu, laimīgi iegrūda krievu skolā, citādi nekas .. .»

beja izvest sev padotos līdz Latvijai, to nemāku sacīt, man gan Bija pazīstami divi puiši, kas pirms visiem šiem notikumiem nokļuvuši karalauka tiesas priekšā un ar Aperāta gādību glābušies no nošaušanas. Abu šo puišu noziegums bija gaužam līdzīgs: izdauzīts uzpūtīga vācu virsnieka purns. Citi tamlīdzīgi gadījumi beidzās bēdīgāk.

Latviešu inteliģence, kas, zemei aizdegoties, bija spiesta noteikti izšķirties (piedevām ātri izšķirties), pa kādu ceļu meklēt glābiņu, nepavisam nebija plaši informēta . . . viena vienīga negriba doties svešuma, viena vienīga vēlēšanās palikt dzimtenē, Jānis Jaunsudra-biņš turējās uz vietas gandrīz līdz pēdējam, tomēr galu galā pievienojas izmisušo bēgļu straumei; Kārlis Skalbe arī negribēja bēgt, negribēja . . . bet viņš taču bija uzrakstījis veltījumu «Aizvestajiem», gan ne ar vārdiņu netiesadams aizvedējus, taču darīdams tādu nāves grēku ka žēlodams tos briesmoņus «tautas ienaidniekus»; Jāzeps Vītols bija periodika publicētā rakstā ironizējis par sociālistiskā reālismā apoloģetiem, kas šo sociālistisko reālismu piesaukuši vai katra varda gala, tikai nekādi nemācējuši pateikt, kā tas mūzikā īsti izpaužas. Un citi, citi. . . Divas pilnīgi precīzas un baismīgas informācijas par 1940./41. g. bija iesedusās visu smadzenēs. Pirmā mazliet kurioza (gan tikai arēji kurioza) saistījās ar Staļina emisāra Višinska uzrunu pūlim, kas manifestēja pie PSRS sūtniecības Antonijas iela. Vai nu pārliecīgās sajusmtbas, vai nedisciplinētības dēļ sapulcējušies vairākkārt pā.rbļāva augsta biedra runu, un tas kļuva nepacietīgs — zaudējis labi pasūkto, iedvesmojošo vārdu pavedienu, pikti nodudinaja: «Cort vas pabēri!» Atstājot vēstures zinātniekiem prieku pastrīdēties par demonstrantu skaitu — vai nu vairāki tūkstoši, pāris desmittūkstoš ziņkārīgo apriņķoti, kā rēķina daudzi aculiecinieki (to starpa arī šī raksta autors), vai 80 000, vai pat 100 000, ka svēti apgalvo akadēmiķis, kas tanī laikā atradās tālu no Rigas . . . lai viņi pastrīdas, taču' Višinska runa bija pieslēgta radiofonam (pats augstais biedrs dusmās laikam to aizmirsis), un šajā gadījuma tiešam desmitiem tukstošu, kas sēdēja pie VEF uztvērējiem, dzirdēja to, ko nesaklausīja aizrautīgie višinska suminātā-ji —*

*pasutīšanu pie velna. Vismaz man to apliecinājuši simtiem cilvēku (jau tas pašas dienas vakara ka pati pirmā — tuva radiniece) — pats dzirdējis neesmu. Bet negadījās arī redzēt, kā šī pasūtīšana pēc gada izskatījās: lopu vagonos saslodzitās sievietes kliedza cauri spraugam, lūdza atnest ūdeni, tai padzirdītu slāpstošos, izmisuma raudošos bērnus; bija tādi, kam cilvēka žēlums pārspēja bailes, kas tuvojas ar dzeramā ūdens traukiem, bet ceļu noslēdza kareivju durklotas šautenes: «Nazad! Streļatj budu!»***

1944. gada augusts.
Gvido Kajona fotoreprodukcijas

Sim notikumam nebija pārāk daudz liecinieku, taču par to drīz uzzinaja visa tauta. Un neaizmirsa.

Necilvēcības baismais rēgs biedēja domājošos, dzina tos svešumā.

Preteji inteliģencei, vienkāršie cilvēki vieglāk apvārdojami, vieglāk aizmirst biļušo. īpaši, ja starplaiks piepildīts ar tādiem notikumiem kā hitleriešu asinsdzires. Nūja, bija starp latviešiem tādi, kas uzskatīja, ka ikviens žīds ir manīgs šeftmanis, pa pusei blēdis, gatavs uz katru nekautrīgu pašlabnieciskuma gājienu . . . nolikt sos pie kārtīgā, godīga darba, lai izbeidz dzīvot pa vieglam utt. Taču tada veida apzīmogot, mocīt, visbeidzot noslepkavot!! Tauta novērsās no slepkavam, skaļi to neteica neviens,

apzinājās, sajuta visi — ari paši slepkavas. Un padomju gada aktīvistu apšaušanas ... ja patiesi viņiem piekritusi nožēlojamā savu tautiešu denuncētāju, izsūtāmo sarakstu sastādītāju loma, tad šos cilvēkus vajadzētu apsūdzēt, tiesāt atklata tiesā, kas spējīga vainu pierādīt un katram nodarījumam atbilstošu sodu nosacīt. Bet rībēja tikai šāvieni, šāvieni .. . līdz turpinājumā SD komandas pasāka trakot Baltkrievijā. Ir dzirdētas liecības, kā šie izdzimumi dzērumā plātījušies: komunistu bērneļiem neesot vērts lodi tērēt, pakampt aiz kājām un galvu «plaukt» pret majas paksi! Necilvēcība aizbildināja savus noziegumus ar citu noziegumiem. Un ļaudis drebēja drausmās . . . bet zeme dega.

(kriev.) Velns lai jūs parauj! (kriev.) Atpaka|! Šaušu!

Var jau but, ka sada vetda viesuļvētra — kars, atklāj ari cilvēka varonību, taču visvairāk gan atraisa zemus instinktus, tie izlien no apziņas dzīlēm kā alu laikmeta mežonis kanibals. Akmens cirvis roka, un apņēmība ikvienam pie savas dzimts, pie sava klana nepiederošiem iedragāt pakausi.

Ja komunistiskās pagrīdes, sarkano mežabrāļu balstītāju balss neskanēja necik spēcīgi, jo enerģiski runāja Maskava latviešu valoda, un to klausījās daudzi, par spīti barga soda draudiem. Maskava un tas piekritēji Latvija uzstaja, ka vācu apgalvojumi par komunistu mērķiem iznicināt latviešu tautu ir meli, ka nevienu kolhozā ar varu nedzīs, gluži otrādi — Latvijai kolhozu iekārta it nemaz neesot piemerota, bet Latvijas PSR esot suverēna republika citu brālīgo tautu saime, un ka Latvijas zeme, ūdeņi, ostas, meži, rūpnīcas utt. piederot tikai un vienīgi pašai latviešu tautai, ka Staļina vīri — brīvības vīri, cīnoties, lai Staļina konstitūcijas saulīte atkal reiz varot apspīdēt un aplaimot latviešu tautu. Un raidījuma noslēgumā «Dievs, svētī Latviju!». Tulkotāja un rakstniece Džesija Dzērve — ilggadējā Rakstnieku savienības tehniskā sekretāre — noteikti apgalvoja, ka vel Vacijas kapitulācijas dienā dzirdējusi skaļruņus 7toreiz tie bija uzstādīti daudzu ielu stūros) Rīgā atskaņojam latvju himnu. Pēc tam ilgus gadus par šīs dziesmas dziedāšanu visšaurāka-ja sabiedrība, ja vien taja bija uzradies kāds ziņotājs (t. i., godīgs patriots, kas turēja svētu savu pienākumu, tāpat kā to darīja Pav-ļiks Morozovs attiecība pret tēvu), ja šis ziņotājs paziņoja, kur pienākas, dziedātāji un arī klausītāji neziņotāji dabūja aizbraukt pie «baltajiem lāčiem».

Tātad staļiniskais propagandas aparāts bija bezgala norūpējies par izmisuma iedzīto latviešu tautu. Tādas pašas rūpes pauda arī hitlerieši, gan attiecība uz tautas prasīto valsti viņi izlikās tādi pakurli, pašparvaldei tikvien bija tās varas, kā dzīt karotspējīgos latviešus vācu armija. Latvijas ģenerālkomisārs Drechslers atturīgi izsacījās, ka Latvijas neatkarības jautājumu var izšķirt vienīgi pats Lielvācijas vadonis, bet vadonim patlaban ir tik daudz atbildīga darba, ka ar šādiem (jadomā — nenozīmīgiem sīkumiem) jautājumiem viņam nav vaļas noņemties. Vai tad trijās Baltijas tautas būtu tik nenozīmīgas?

Dzīvot grib katra tauta un pat ikviens cilvēks, kas it kā būtu vien

nenozīmīga skrūvīte apjomīgā valstiskā mašinērijā. Latviešu inteliģence neuzticējas nevienai propagandai, neticēja, ka zem Staļina atkal nenotiks masveida deportācijas un ka latviešu tauta nu būs tā izredzēta, kuras zemniecību atstās pie zemes, nedzīs kolhozos, neticēja arī goldfazanu galvojumiem, ka pēc izcīnītās uzvaras izvērtēs katras tautas «ieguldījumu» šajā vairāk nekā apšaubāmajā uzvarā un algos pēc nopelniem.

Ja Staļina administrācijā padomju gada butu apvaldījusi savus zvēra nagus, nevajadzētu nekādus aictnajumus, nekādu propagandu: mobilizētie latvieši visi kā viens pavērstu stobrus pret hitleriešiem, zeme degtu nevis tautai, bet pasaules kundzības tīkotājiem. Ja butu . .. nebutu . .. Tie, kas frontē atsevišķi vai grupās reizi pa reizei pārbēga pie Padomju Armijas, to nedarīja pārliecības dēļ, bet gan lai būtu taisni uzvarētāju priekša. Daudzi no šiem pārbēdzējiem, vācu uztverē dezertieriem, drīzumā nokļuva Padomju Armijā, un Kurzemē gadijas, ka dažs pret savu gribu krita atpakaļ vācu gūstā. Ja vācieši tādus atšifrēja bez gariem pātariem nošāva. Vienu šadu «dubultgustekni» pec kara man gadījās sastapt — no nāves viņu glābis kāds latviešu leģiona pulka komandieris . . . taču «dubultgusteknis» (nu jau treškārt gūsteknis) šoreiz vairs necerēja uz žēlastību.

1945. gada pavasari visus latviešu leģionārus Kurzemes frontē dziļi satricinaja notikums, kad SSformā tērptais latviešu jauneklis bija kauja sastapis un saņēmis gūstā savu Padomju Armijā dienējošo tēvu.

Atgriežoties pie 1944. gada vasaras, var sacīt, ka tautas vairākums izšķiras par vienīgo iespejamību — palikt degošajā zemē.

Zeme un dziesma . . . noturēties pie tas. Tad būs ari darbaprieks un ticība nākotnei. Latvju zemnieki 1944. gada vasarā sakoda zobus un izlikās ticam uzvarētāju solījumiem. Un sakautie pa īstam parādīja savu nekrietnību: visur skanēja «los weg!», visur spridzināja baznīcas, tiltus, dedzināja mājas, ar īpašu arklu uzara sliežu ceļus . . . protams, līdz galam neko nespēja izdarīt — «plānveidīgā atkapšanas» pārvērtās īstā bēgšanā, tomēr prāva laucinieku daļa tika attrenkta līdz pat Rīgai, diezgan liels skaits nokļuva arī Kurzemē . . . tomēr joprojām vēl latvju zeme.

Daļa latviešu sēdās vācu kuģos. Tomēr daudz, daudz mazāk nekā tas patiktu evakuacijas organizētāju pavēlniekiem; Rīgas apkārtnes pļavas septembra beigas un oktobra sākumā uz ātru roku saslietās mītnēs vai teltenēs apmeties ne mazums attrenkto vidzemnieku. Uz kuģiem? Nē, nē.. . Bet ko tad? Nu varbūt. .. varbūt. Viņi pat vairs nezināja, uz ko īsti ceret, taču cerēja.

Bet kuģi stāvēja pustukši. Un tad hitlerieši izšķīrās par radikālu rīcību.

Kādas oktobra dienas pievakari pieskandēja suņu rejas, izbiedēto sieviešu brēcieni: žandarmi aplenca centra kvartālus, aizturēja cilvēkus un «los weg!» prom uz kuģiem. Suņi dzinās bēgošo pēdās, atklāja daudzus apslēpušos dezertierus . . . Kāda augstsirdība! — tos nenošava, bet uz kuģi, uz kuģi! Lūgumus ļaut iegriezties dzīvoklī, paņemt drēbes (sludinājumos taču solīts, ka līdzi varēšot ņemt visu kustamo mantu), šos lūgumus

neuzklausīja, lai arī lielākoties tos izsacīja korektā vācu valodā. «Los weg!» Žandarmi jau bija piedzīvojuši, ka šadi atlaistie vairs nekur nerādās, gluži kā zemē ielien. Tāpēc: «Los weg!»

Cilvēkus medija ar suņiem un — kā nekā — piedabūja pilnus kuģus.

Zīmīgi, ka žandarmērija trakoja tikai pilsētas centrā, apmēram līdz Tallinas ietas lokam. Talak ne. Vācu kara komandantūra labi zinaja, cik lielas cilvēku masas apmetušās Ķīšezera un Juglas krastos, tikai žandarmus turp nesūtīja, kaut lonis butu pamatīgs. Jo tieši tai laikā cauri Rīgai atkāpās 19. latviešu divīzija, kas ari bija izvietojusies priekšpilsētā, un bruņoto leģionāru acu priekšā izstrādāt tādus «jokus» . ■ ■ St raksta autoram noteikti zināmi vairāki gadījumi Vidzemē, kad leģionāri bija laiduši ieročus darbā pret vācu karavīriem — lauku sētu dedzinātājiem; un šie gadījumi droši vien nebija palikuši apslēpti ari militārajai pavēlniecībai. Baltijā komandējošie Hitlera ģenerāļi patlabanējā situācijā baidījās, ka šādas cilvēku (iespējams, leģionāriem ļoti tuvu cilvēku) medības bruņoto, kaujas rūdīto karavīru acu priekša izraisītu sprādzienu. Žandarmi plosījās centrā, kamēr priekšpilsētās ļaudis pat īsti nezināja, kas notiek dažu kilometru attālumā. Pāris dienu laikā. Kādas nenoteiktas baumas varbūt.. . bet ko šajā laikā nebaumoja!

Ko gan 1944. gada oktobra dienās savā sirdī varēja pārdzīvot kāds no aizbraucējiem, kas jaunībā bija piedalījies Latvijas valsts izcīnīšanā, bet vīra gadus atdevis tās celtniecībai — ko viņš domāja un sajuta brīdi, kad kuģi sašūpoja jūras viļņi, bet Daugavas mute sakļāvās aiz viņa, lai ātri vien izdzistu tālumā?

Neremdināma sāpe par zaudēto miesas un gara spēku, kas ieguldīts tai ēkā, ko nu aprija kara ugunis. Latvietis to nebija aizkūris, bet maksāja visdārgāk.

Kādos apstākļos tika sākts pēc miera noslēgšanas? Zeme, kuras iedzīvotāju skaits 1913. gadā bijis 2,5 miljoni, 1920. gadā apdzīvota no nepilniem 1,6 miljoniem, izpostīta, izlaupīta no robežas līdz robežai, itin visas rūpnieciskās iekārtās izvestas uz neatdabūšanu, lauksaimniecība līdz pamatiem nopostīts '/3 saimniecību, atlikušās palikušas gandrīz bez mājlopiem, pat bez sēklas labības, satiksme dezorganizēta, jo kara gados saspridzināti tikpat kā visi tilti, dangās izbraukti ceļi, sapostītas vai evakuētas ostas ierīces un dzelzceļa iekārtojumi. Tautas veselība, izglītība . . . ak, ko! Vārdu sakot — drupas, bads, posts, slimības. Rietumu valstis bija gatavas sniegt palīdzību tikai par bargiem procentiem. Kā šādos apstākļos pacelt zemi jaunai dzīvei, iedvest tautai ticību?

Pacēla! Iedvesa! Atdeva zemniekam pirms gadsimtiem nolaupīto zemi, sagādāja strādīgajiem pilsētu cilvēkiem peļņas iespējas. Vai nu pirmoreiz latvietis uzsāka no jauna uz krasmatām? Desmitiem, simtiem reižu laikmetu griežos tas atkartojies. Tauta atrotīja piedurknes darbam un atlieca muguru tikai brīžos, kad nācās sviedrus no pieres noraust. Nedaudz gados paveica brīnumus. Vispirms jau paēdināja un pabaroja tos

skrandainos un badainos (skaitā 400 OOO), kas atgriezās mājup no bēgļu gaitām; viņu skaitā bija tādi, kas pratuši pāri robežai ievest pat cara impērijas zelta desmitniekus, vairums gan tikai tīfa utis. Bet jau 1938. gadā lauksaimniecībā Latvija vairs neko neatpalika no Dānijas un Zviedrijas — no valstīm, kas paaudžu paaudzēm nebija piedzīvojušas kara postu. Latvija meklēja pasaulē tirgu savam sviestam, sieram, bekonam un sekmīgi konkurēja ar to pasu Dāniju. Atjaunoti un no jauna uzbūvēti tilti, šosejas, dzelzceļa līnijas, ostas iekārtas, zvejnieku ostas. Veļa elektroniskas preces tikpat konkurētspējīgas pasaules tirgū kā lauksaimniecības ražojumi, ja, «lēca pat acīs» vecvecajām rūpniecības lielvalstīm; sāka attīstīties automobiļu rūpniecība, jā, pat lidmašīnu rūpniecība.

Latvija grāmatu izdošanā — rēķinot uz 10 000 iedzīvotājiem, sasniedza otro vietu Eiropa tūdaļ aiz Danijas; izdeva pusotra simta žurnālu, Benjamiņš savu avīzi un nedēļas žurnālu drukaja uz vienas no trim vismodernākajām Eiropas dobspiedēm, lielīgās Lielvācijas oficiozam «Völkischer Beobachter» nebija ne tuvu tik moderna ie-spiediekarta, un Rīgas krievu avīze iznāca pat divreiz dienā: «Sevod-ņa» un «Sevodņa večerom». Malu malās, kādreizējos vistumšākajos Latvijas kaktos izauga jaunas skolu ēkas, bet daļa Rīgas vidusskolu darbojas vakaros, lai strādnieku jaunatnei butu pieejama izglītība. Iznākumā. — skaitot studentus uz 10 000 iedzīvotājiem (bet studentos neierēķinot tehnikuma audzēkņus) Latvija ieņēma Pirmo Vietu Pasaulē.

Bet Staļina kalpi, kā ņirgājoties par Latvijas tautām, organizēja analfabētisma likvidēšanas kursus — tai slavenajā 1940./4L gadā.

Rūpēts tika arī par tautas veselību. Laukos gan parasti tikai viens ārsts pagasta (tagadējļais ciems), bet lielākajos centros jau pacēlās jaunas slimnīcas. Strādniecībai organizēja slimokases, un jebkurš slimokasē apdrošinats strādnieks par Ietu talonu varēja gut tiesības bez pazemojošas nīkšanas arsteties pie visslavenākā ārsta. Apdrošināšana bija noteikta ar valsts likumu, protams, kā visur un vienmēr, atradas arī likuma pārkāpēji. Slimnīcas atbilda, tā teikt «pasaules standartam», dargas gan, bet «par to nekas, par to maksā slimo-kas'» — kā rīmēja zobgaļi. Pensijas bija tikai valsts darbiniekiem: dzelzceļniekiem, tramvajniekiem, vefiešiem, skolotājiem . . . vārdu sakot, tikai tiem, kam darbu deva valsts. Pirms kara nodibināja «Vecuma dienu nodrošināšanas fondu» . . . ja nesāktos karš ... nu viss sadega. Sadega arī Latvijas pāri par simt kuģu lielā tirdzniecības flote, kas pasaules juras lika plīvot sarkanbaltsarkanajam karogam, sadega plāni par latvisku tautisko akadēmiju, jo K. Valdemāra jūrskola vairs neapmierināja augošās izglītības prasības. Kur paklīduši latvju jūrnieku tūkstoši? Kur palikušas tās zelta tonnas, kas Londonas bankā nodrošināja Latvijas valūtu? Valsts parādi bija mazāki par noguldījumiem ārzemju bankās, mūs atzina visa pasaule, mēs nebijām nekādi diedelnieki pie citu sliekšņiem, bet gan līdzvērtīgi partneri, kam vajadzības gadījumā labprāt aizdeva (piemēram, Ķeguma ūdensstacijas būvei), jo zināja, ka esam

maksātspējīgi. Mazās Latvijas latu ņēma pretī visas lepnās Rietumu bankas.

Nu daudzas koka ēkas aprija uguns, kamēr mūra ēkas kā aizsargu izmantoja vācu sedzējgrupas; uzbrūkošie padomju tanki vērsa savu lielgabalu stobrus pret šīm sedzēj grupām, ili piķējošā lidojumā trieca bumbas.

Dievs, tava zeme deg!

Ne jau viss bijis tik ideāli. Ulmaņa diktatūra sakaitināja daudzus, tautas darba augļu sadalījumu ne tuvu nevarēja dēvēt par taisnīguma paraugu. Tie, kam piederēja ražošanas iekārtas, kuģi, lielie nami, lielsaimniecības, — tie bez īpašām pūlēm tika pie lauvas tiesas; tālab

1940. gada vasarā tik daudzi tūkstoši izgāja ielās ne vien Rīgā, bet art citās Latvijas vietās, tālab tie, kam piederēja tikai viņu divas darba rokas, ar lielāku vai mazāku sajūsmību atsaucās saukļiem par strādājošās tautas tiesībām, par jaunu taisnības valsti. Cik daudz šie saukļi pauda nopietnu pārliecību, cik tie bija demagoģisks aizsegs Staļina lielvatstnieciskumam, gan bija zināms Višinskim, Derevjanskim, Vetrovam, varbūt (??) pa daļai arī Vilim Lācim, Jānim Kalnbērziņam, Alfonam Novikam, taču ne jau šī raksta autoram.

Bet vai tad jebkur pasaulē tai laikā bija sasniegts sociālā taisnīguma ideāls? Tālākam Latvijas uzplaukumam un visas tautas labklājībai vēl tikai vajadzēja nākt, šajos jautājumos mums nebija nepieciešami tādi konsultanti kā Hitlers vai Staļins, un vismazāk jau viņa slepkavīgie ierēdņi un vietējie kalpi. Ulmaņa diktatūra vismaz aiz sevis nebija atstājusi asiņainas pēdas (itin neviens nebija sodīts ar nāvi), cietumos gan — pamatojoties uz likumu, kas aizliedz graut pastāvošo iekārtu un kurināt naidu starp atsevišķām iedzīvotāju grupām, tajos bija sēdināti komunisti (to skaitā pāri robežai iesūtītie), pērkonkrustieši, antisemīti . . . par politisko pārliecību tur nenokļuva, tikai par aktīvu darbību. Aizliegtas bija itin visas politiskās partijas — arī paša Ulmaņa radītā Zemnieku Savienība. Bet rakstniekam Andrejam Upītim — niknākajam buržuāziskas iekārtas apkarotājam literatūrā, pēc sešdesmit gadu sasniegšanas Ulmaņa valdība piešķīra augstāko kultūras darbinieka pensiju Ls 300 mēnesī (apmēram nekvalificēta strādnieka triju mēnešu alga). Tas nebija domāts, lai ietekmētu un uzpirktu — visi kultūras, mākslas un zinātnes darbinieki saņēma pensijas neatkarīgi no viņu pasaules uzskata; dažs dedzīgs nacionālists guva tikai pēc trešās šķiras Ls 150 — pietiekami savai un dzīvesbiedres pieklājīgai iztikai. Bērni lai pelna paši — papiņu un mammiņu blatu neatzina.

Nu šī Latvija izgaisa pie apvāršņa, iegrima liesmu un dūmu mutuļos. Kaut tai paliktu tikvien kā izpostīta zeme un nabadzībā iedzīta tauta — atkal sāktu, atkal uzceltu. Kaut būtu tikai brīvība, brīvība ... brīvība strādāt savu darbu, dziedāt savu dziesmu.

Dievs, tava zeme deg!

c *■

PUBLICĒJAM FRAGMENTU NO ANNAS LEJIŅAS GRĀMATAS «DZĪVOT DZĪVU DZĪVI», KAS 1988. GADA IZDOTA STOKHOLMĀ.

ANNA LEJIŅA

(DZIMUSI 1904. GADA VALKAS APRIŅĶI, MIRUSI 1984. GADĀ ASV)

BĒGĻU GAITAS

(...)

Gaidu vīru. Aija desmit dienas veca. Viņš atdrāžas no Rīgas ar divriteni — «Un jūs vēl *te?». «Bija kaut kāda apšaudīšanās.* Arā *negājām.» Vīrs tūliņ iejūdz zirgu, bet man jau visas* mantas *sasaiņotas. Zēl tikai atstāt lielo kristalla trauku ar* zelta *apkalumu, skolotāju kāzu dāvanu ar iegravētiem* iniciāļiem. *Paķeru* tomēr *nerūsējošos* nažus, dakšiņas un *karotes. Māte ieliek speķi un citu ēdamo. Bet tad atskrien kaimiņš — profesors ar bērniem* un *sievu. Viņiem nav vairs zirga un lūdz, lai paņemot līdz. Jāizsviež pārtikas maisi, lai viņu bērnus varam uzņemt. Saka, ka brālim ir* saimniecība *pie Rīgas un ka* varēšot mums *atdot atstģto pārtiku. Savu iesaiņoto pārtiku tomˆ- paturu un arī paprāvāku gabalu spteķa, ifktk man māte iegrūda, nevienam neredzot.pViļA* nebrauc *līdz, jo jābaro lopi.*

Vīns ˆnbi vēlāk brauks pakaļ. %

Braucot garām kapsētai, gribu \Ml atvadīties no *Iniņas, bet vīrs* neatļauj. *Mums* jādomā *par dzīvajiem, to Iniņa sapratīs, un mums jāsteidzas. Pie kapu vārtiem, atslējušies pret sētu, sēž divi latviešu leģionāri un ēd sviestmaizes. Prasām: «Ko jūs te* darāt?»— «Nav *vairs armijas. Viss iet juku jukām. Atpūšamies.»*

Pieaugušie iet kājām ratiem blakus. Es uzmanu bērnus, un šad tad arī paeju, kad kāds vēlas kājas atpūtināt un ieņem manu vietu.

Tā, desmit mēnešus pirms kara *beigām, sākās mūsu* bēgļu gaitas. *Metas jau* tumsa, *tuvojoties Rīgai. Braucot pāri* Daugavas *dzelzs tiltam, saskatījām ugunīgus sprādzienus debesīs. Visi saspiežamies ciešāk ratos,* bet *Ēriks palaiž strauju riksi. Uzlidojums, tikko pārbraucam tiltam pāri.* Nekad *nebiju Ēriku redzējusi tā aulekšojam — laikam nobijās. Netālu no universitātes saskrējām visi Vērmaņa parka bunkurā. Vīrs paliek ārā pie koka ar Ēriku, viņu mierinot. Kad iznākam ārā, kaut kas esot kritis zemē pie* abiem, laikam bumbu *šķembas.* Dodamies *pie vīra brālēna Hamilkara Lejiņa un* feviņa sievas *Zentas uz viņu* dzīvesvietu *Me-iˆparkā. Neatceros, kā un kur lauku kaimiņš atstāja mūs. Viņš cieši apsolījās, ka atvedīšot mūsu izsviesto pārtiku, bet pazuda* bez vēsts ar visu *ģimeni.*

pii | ***mi*** f *ZU>*

Mežaparkā Zenta un Hamilkars saiņojās, lai dotos laivā pāri jūrai uz Zviedriju kopā ar draugiem. *Bet tā nebija viņu* laiva un mūs nevarēja *paņemt līdz.*

Anna Lejiņa ar bērniem Omstedč, 1946.gadā.

IRO (BZ) FORM 11. Copy!

INTERNATIONAL REFUGEE ORGANIZATION
BRITISH ZONE OF GERMANY

No 036368

CERTIFICATE

THIS IS TO CERTIFY THAT

The Bearer LEDIAS Anna

IRO Identity No. 160469/1

has been tested in Teaching (English)

and has been classified as a qualified teacher of English

Signed ... Testing Official ... Teaching Examiners Board

Area Office

This certificate, based upon testing carried out by qualified persons, is correct to the best knowledge and belief of the undersigned.

Stamp

Signed ... IRO Official

CELLE

Copy to be filed with Employment Card.

Date Nov. 14, 1947

Otrā *dienā mēs paliekam vieni ar Hamilkara tēvu un Zentas māti. Salasu* drusciņ *bērniem ogas no jāņogu krūmiem. Vīrs uz-tīra Ērika*

mēslus, bet Hamilkara onkulis kurn, ka ogas pašiem nebūšot ko ēst un ka Ēriks piesmirdinot «šo vietu». Zentas māte to padzirdēja un sarāja kurnētāju: «Kaunies, *tavi paša* bērni *atrodas vēl jūrā. Tu nezini, kāds būs viņu liktenis, bet ko tu dari?» Hamilkara onkulis tūliņ noliecās pie* Aiji-*ņas, noskūpstīja viņu. Arī Ati un Aivaru:* «Piedodiet, *mani bērniņi.»*

Taču uzlidojumi nāca *viens pēc otra un tāpēc aizvācāmies* pie mūsu *draugiem lauku mājās* Vidzemē ārpus *Rīgas. Biju loti pārsteigta, ka Melānijā uzveda mani ar bērniem augšā bēniņos, kas nebija izbūvēti. Pāri smiltīm laipojām uz siena čupu tukšā istabā.* Logs — puse ar *papi apsists. Apgriežos un nokāpju lejā. Nesaku ne vārda: nolieku Aijiņu kabinetā uz grīdas, tad Aivaru ar visu dēli uz* muguras. Atis man *pakal — viņš bija jau man labs palīgs divi gadu vecumā. «Ati, padod šo un* padod *to . . .» Melānijā tikai noskatās. Saku: «Mīļš paldies!» —* «Ne par *ko.» Tā nu mēs apmetāmies kabineta vienā kaktā. Kad Melānijā gatavo ēdienu, tad arī es. Ja man kā trūkst —* piena vai *olu —* iedodu *viņai zeķes,* apakšveļu, *kleitas kā samaksu.*

Drīz vīrs aizbrauca *atpakaļ uz Viesturiem pēc mātes. Mājas augšējais stāvs nodedzis, apakšstāvā viss sasvaidīts.* Nav *kris-talla trauka, klavieres stāv dārzā. Neviena šeit vairs nava — klusums. Liepas nezina,* kur *māte. Vīrs dodas* atpakaļ. *Pie mežsarga mājas* ierauga aku, uz *akas malas, pagriezusi muguru pret* ceļu, *sēž sieviete. «Vai drīkstu padzirdināt savu zirgu?» Sieviete* pagriež *galvu —* mana *māte! Viņa raudāja no prieka. Abi* sabučojās un *steidzās atpakaļ uz Viesturiem, kur māte bija aprakusi* savas *mantas un* miltu maisu ar *putraimiem. Mātei* drēbju *salasījās daudz, un vīrs neļāva visu ņemt līdz. Tēva kāzu (vai bēru) uzvalks bija jāatstāj. Vienu govi arī* paņēma *līdz. Cels bija tāls, un māte* ar govi ieradās *pie mums loti* nogurušas.

Bieži pa nakti raudāja. Kāpēc cilvēki tā *pārmainās sliktos* apstākļos? Mums *pārmet, ka* govs noēdot visu *zāli, pašu govīm nekas nepalikšot pāri, kaut māte gana to grāvmalās. Žēl mātes. Tad* sadusmojos un *tā* sadodu *saimniecei, ka pati nobīstos.* Nolēmām, ka *mums* jādodas atpakaļ *uz Rīgu šā vai tā, te,* Vidzemes pusē, *krievi var drīzāk ienākt. Apmetāmies pie mana* brāļa *Paula Vējzaķu salā. Turpat uz saliņas ganījās arī mūsu gotiņa, kas apgādāja* mūs visus ar *pienu.*

Kādu dienu vīrs saka, ka visas mantas nevarēsim paņemt līdz. Vajag pārsaiņot tikai nepieciešamo. *Nemiera trenkts, viņš ar divriteni aizlaidās uz agrāko* darbavietu, Dundagas *stērķeļu fabriku. Pretojos, jo baidījos, ka vācieši sagrābs viņu un pieliks pie tranšeju rakšanas.* Darbinieki *jau* evakuēti uz Liepāju, *bet vīram* vēl bija *atslēgas. Tikko viņš* iegāja savā *kantorī, telefons* zvana. Otrā *galā Aivara krustmāte Elza. Viņas īrniekam, vācu virsniekam, esot* jānogādā kāds vilciens uz Vāciju. *Pati ar* diviem *dēliem (viņas vīrs bija Latvijas slepenpolicijā, un viņu krievi* nomocīja *pratināšanā) jau novietojusies vācieša preču vāģī,* mums *vēl iznākšot vietiņa tur pie viņas.*

Vīrs pa galvu, pa kaklu atskrēja atpakaļ, un mēs *steidzīgi sapakojāmies. Es uzvilku kažoku,* ietinu bērnus segās, un *vīrs iesviež mūs visus ratos. Man uz rokas Aija, klēpī Atis, uz muguras Aivars* un pie labā *elkoņa pieķērusies* māte. *Ēriks rikšo, Eduards viņam blakus, viņu* vadīdams. *Pērkona lietus gāž kā ar spaiņiem. Silts* un sutīgs. Spēki man galā — brīnos, ka māte vēl var *noturēties pie elkoņa.*

Piebraucam pie dzelzceļa sliedēm. *Te Ēriks vairs nevar iet, un diez vai riteņi* sliedes *izturēs. Ložņājam caur* dzelzceļa *vagonu starpām, es ar bērniem, vīrs ar saiņiem. Māte palika pie Ērika, kamēr ievietojamies Elzas vagona kaktā. Pēc darba atnāk Pauls un paņem Ēriku pie sevis.*

Izrādās, ka bijām *velti skrējuši.* Vilciens stāv *kā stāvēdams Rīgas* dzelzceļa stacijā *jau* veselu nedēļu. *Esam no visām pusēm* citu vilcienu *ielenkti,* daii arī pilni bēgļiem. Vīrs *ieteic vācu virsniekam mašīnistus piekukuļot. To viņš arī darīja. Iedeva* viņiem *veselu kasti ar stipriem* dzērieniem. *Tā nu* šie «priecīgie» vīri sēdēja *sardzē* pie *radio kastītes, katrs pēc kārtas, lai* uzzinātu, *vai vācu armija atsitusi krievus atpakaļ no Tukuma dzelzceļa stacijas* mezgla. *Tā nu viņi* diennakti mūs *vizināja šurp turp, kamēr vienā naktī, iztrūkušies no miega, nojautām, ka vilciens patiešām skrien! No* Rīgas izbraucām *septembra pēdējās dienās.*

Braucam *lielā ātrumā visu nakti. Baidījāmies, ka tik durvis* neatver *kādā stacijā un vīriešus neaizsūta ierakumus rakt. Pēdējā brīdī vēl varēja notikt drausmīgākais — noņemt vīriešus no ģimenēm. Tad pienāk rīts. Vilciens apstājas. Lēnām atveram durvis. Es lasu:* Marienburg. *Esam jau* Vācijā, Austrum-*prūsijā! Vīrs priecīgs sauc:* «Tikām ārā, esam *brīvībā!» Es* nevaru *parunāt. Atceros, ka Elzai saskrēja asaras acīs* — žēl viņai *dzimtenes. Man nekā nav žēl. Vai tikai varēšu «izvilkt» savus* bērniņus *drošībā?*

Marienburgā vīrs nopērk biļetes uz *Berlīni. Mums līdzi brauc Elza ar saviem bērniem, bet es nekā* nerunāju, nekā nedomāju. *Man tagad vajadzīgs* iekšējs miers, *atpūta. Berlīnē Elza no mums atvadās, un mēs, pieci Lejiņi un mana māte* paliekam *vieni uz perona. Vīrs aizsteidzas nopirkt* biļeti uz Bad-Schandau *pie Elbas, kur dzīvo viņa* mātesmāsa. Viņa, *tāpat kā vīra māte, bija vāciete. Pēkšņi, kā no zila gaisa —* uzlidojums. *Perons galīgi tukšs, mēs esam vieni.* Notupjamies, cik *cieši vien iespējams, pie mūsu mantām un gaidām.* Lidmašīnas kā siseņu bars. Gu|o*t* uz perona, sāku *skaitīt bumbvedējus debesīs. Varbūt* amerikāņi? *Pāriet. Uz mums bumbas nemeta.*

*Izbraucam cauri Drez*denei. *Bad-Šandava ir tālāk pa augšu Elbas upei gandrīz vai pie pašas Cehoslovakijas robežas.* Bet *pie vīra tantes nevarējām palikt, viņai pašai tikai divas* istabas vācu *bēgļu ēkā.* Novietojamies ciema viesnīcā, *kuras* durvis *vērās tieši uz Elbas krasta. Tā auksta un mitra, bet ak, šīs brīnišķās, lielās, platās, mīkstās* gultas! Un viss *tik tīrs!* Aijiņai jau *trīs mēneši un pārtiek* vienīgi *no mana piena. Tāda bāliņa — varbūt dabū par* maz piena? *Neraud un* labi guļ. Drošības *dēj aizeju pie*

ārstes un paņemu Aivaru (uz muguras) un Ati (pie rokas) līdz — viņiem tak arī jāredz pasaule! Ārste konstatē, ka meitēns tomēr *lēnām* pieņemas svarā — tātad vesela. *Katru* vakaru *pirms gulētiešanas māte izgludina ar karstu gluddzelzi mitros palagus* — nu *visiem silti, kaut* sienas *un visapkārt mitrs.* Virtuves *ungāru* pavārs man atļauj *bērniem vārīt* ēdienus, kas *tiek arī mātei, man un* vīram.

Bet viesnīcas *pārzine pa reizēm ieskrien mūsu* istabā, lai pārbaudītu, vai pie *mums te viss kārtībā. Saka,* mēs *dedzinām pārāk* daudz *elektrības* — vai mēs gludinot? «Nē!» *Katru dienu vīrs meklē darbu. Vācu* markas *iet uz* beigām. Tās dabūjām *Latvijā, kad vīrs pārdeva* mūsu dārgos, ērtos bērnu *ratiņus melnajā tirgū. Viņš brauc uz Zēbnicu* (Seb-nitz) *netālu ziemeļos no* Bad-5andavas *agri no rītiem, sēž tur pilsētiņas valdes* namā un *prasa* darbu: trīs mazi *bērni, seši uzturamie. Rāda papīrus, ka* noziedojis kažoku Latvijā vācu *armijai* (latviešu leģionam), kā arī *kapara svečturus* un *pārtiku no* lauksaimniecības, ko *vācieši rekvizēja. Tā tas turpinājās no rīta līdz vakaram* veselu nedēļu, *līdz pilsētiņas galvam vīrs apnika un* viņam iedeva darbu kādā *rūpnīcas noliktavā šķirot mašīnu daļas pa* nodaļām.

Pārceļamies ar bānīti uz Zebnicu, kur no *stacijas vaļējos ratos ar diviem zirgiem priekšgalā* mūs *aizveda uz* jauno *dzīvokli* — vienu *istabu kādas* mājas *apakšstāvā un* otru, *tādu maziņu,* augšstāvā, kur salikām mūsu mantiņas *un sešu kilogramu speķa gabalu no* Latvijas. To *saimniece tūliņ* saoda un uz mums *tā savādi noskatījās. Viņa, garīdznieka sieva — atraitne, sak', atbrauca kā* kungi *karietē, bet skat', kādi tie izskatās! Viņa mūs necieta, sevišķi Aivaru. Viņš — puika, bet ietērpts Ini-ņas drēbēs (izņemot biksītes):* galvā *Inas siltā aubīte un* mugurā *Inas* mētelītis, *kājās viņas kurpītes.* Aivars *kā skaista meitenīte* — blonds, zilām acīm un *melnām skropstām.* «Svētā» *atraitne,* noskatījusies *Aivara tievās* «koka» *kājiņas, teica* — «šis puika *nekad nevarēs skriet». Māte iedeva viņai* gabalu no cūkas speķa. Tad kļuva *uzreiz laipnāka,* sevišķi pret māti.

Zeme *apklājās ar biezu kārtu* sniega. *Palūdzu no kaimiņienes* bērnu *ragaviņas* un aizvedu *Aivaru pie ārsta.* Rentgena uzņēmumi *izdevušies* un rāda, *ka visi muguras skrieme-līši veseli: tikai vēl vajagot nākt pie ārsta* mācīties, kā *jāmasē* Aivara *kāju muskuļi.*

Aizejam ar vīru uz kino. *Trauksmei Visi metas ārā no* kino zāles uz *patvertnēm. Mēs skrienam uz mājām pa akmeņu* bruģētām ieliņām. Mēs divi vien. Mēness rāda mums *ceļu pilsētiņā* apklusušajā ielejā. *Varbūt vēl paspēsim nokļūt* pie bērniņiem, *pirms* bumbas *sāks birt no* debesīm?

Sliktas ziņas vāciešiem no kara/auka. *Sak',* ārzemju radio *melojot! Bet mēs ausāmies — muksim nu atkal!* Vīrs *izmainīja savu mēteli pret diviem ogļu ratiņiem un sākām saiņoties. Naktī kaut kur dzirdam:* dunoņa. Laikam *pamatīgi bombardē atkal* netālu no mums. No *rīta brīnāmies: pulkstenis jau astoņi, bet vēl tumšs! Taču jau februāris, agrs* pavasaris, saule *silta* un sniegs nokusis. Skatāmies pa logu ārā — viss *mauriņš*

mājas priekšā piemētāts ar apsvilušiem papīriem un *drazām. Paceļu vienu lapu — teksts no Bībeles! Skatos* uz *māju: visi* logi nosūbējuši *melni.*

Stacijā vilcienā vietas nav. *Ievelkamies ar* abiem *ratiņiem* bagāžas vagonā un aizraujam *durvis ciet. Vilciens brauc uz Drezdeni.* Nākamā piestātnē durvis *atrauj — «Kā jūs te tikāt* iekšā?». Mūs *izsēdina. Nolēmām turpināt ce/u kājām Bavārijas virzienā, jo tur būs siltāks. Ceļosim tikai pa* lauku *ceļiem, lai tā izvairītos no* bombardēšanas. *Turpat* atvadāmies no *mātes, jo viņa* nevarēšot kājām *tālu nostaigāt. Vilciens aizvedīšot uz* Ziemeļvā-ciju, *kur* ang/i iegājuši, jo tur *būšot tēvs ar* Skaidrīti *un mazo Jānīti.*

Mana mīļā māmuļa, vai es vēl *kādreiz tevi redzēšu? šķiršanās mani ļoti satrieca. Zināju gan, ka māte* bija *stipra un visādi izdarīga, bet atstāt vienu! Palīdzējām viņai* iestumties *pārpildītā* vilcienā ar smagu *maisu uz muguras (viņa tak* nešķiršoties no savas *mantas!).* Smagais maiss rāva viņu *atpakaļ,* kāpjot augšā pa *kāpnēm,* un *nabadzīte* novēlās uz *perona* atpakaļ mūsu rokās. Nu vīri *vilcienā sāka arī viņai palīdzēt. Uz* redzēšanos, *māmiņ!* — mēs *tevi atkal* uzmeklēsim!

Cik tuvu viens ciemats pie otra — no viena *ārā, otrā atkal* iekšā. *Bērniem nenoskatīties. Sēž* mierīgi un *laimīgi, ka var vizināties ratiņos. Ejam ātri, jo kājas mums vēl* vieglas. Tāds savāds *silts vējš sitas sejās,* un *visapkārt* lido *melnas koku lapas.* Redzam *priekšā sievieti* stumjam bērnu *ratiņus un viņai blakus vīrs ar* maisu uz *muguras un abās rokās soma. Abiem* apsūbējušas *sejas, it kā* no dūmiem, tāpat kā bērnu *ratiņi un sega tajā. Prasām:* «No *kurienes jūs tādi* jocīgi?» *— «Kā, vai tad nezināt, ka Drezdene* briesmīgi sabumbota pagājušā *naktī? »*

Mums stāsta, ka bumbvedēji *metuši fosfora* bumbas, pa ietvēm skrienot, pēdas apdegušas. Glābjoties no *karstuma, cilvēki skrējuši uz parku un* metušies dīķī, bet *tur pat ūdens aizdedzies, un visi* sadeguši. Domājām, vai *tikai Elvīra, mana brāļa Vitauta* sievasmāsa ar saviem *diviem mazuļiem kopā ar* daudziem *latviešu* bēgļiem *pilsētā nav* aizgājuši bojā.

Turpinām ceļu. *Skatāmies — visapkārt fabrikas! Pieliekam soli. Šad tad* skrienam. Par to bērniem *liels prieks!* Vienalga, kur *skatāmies, neviena patvēruma. Tad dzirdam jau labi pazīstamu skaņu:* tuvojas bumbvedēji. *Metamies ar abiem ratiņiem grāvī. Tie* lido bumbot citu vietu, *un mēs novērojam, kā tie pazūd aiz apvāršņa. Tumsā* ierodamies *nākamā pilsētiņā.* Novietojamies bēgļu namā un *noliekamies gulēt uz grīdas. Bet atkal* tā *trauksmei* Tikko *kad* kā *pēdējā veru acis cietI Kāda gara sieviete kliedz,* lai mēs skrienam uz *patvertni. Vīrs apģērbj* Aivaru, paķer «dokumentus» un Aivaru padusē, vēl pasauc, *lai es pasteidzos, un aizskrien. Pa visu to* laiku *es izliekos, ka tiešām steidzos. Vēl ieskrien tā pati sieviete, bļauj, ka tas esot likums, ka nevarot palikt uz vietas* trauksmes *laikā. Izliekos, ka ģērbju aizmigušo* Atiņu — sieviete *aizsteidzas, un* mēs ar bērniem *iegrimstam dziļā, jo* dziļā *miegā.*

Dodamies atkal ceļā. *Ceļamies* sešos no *rīta un pošamies uz gulēšanu* desmitos vakarā. Vācieši atņēmuši mums *pases (savas Latvijas pases paslēpām). Labi, ka mums bija līdz Latvijas pieclatnieki. Es biju skopa, vīrs tāds devīgāks, par ko viņu rāju. Toties, kad drīz pilsētiņas kļuva retākas un mums gadījās dabūt naktsmājas,* es *katrreiz palīdzēju namamātei* nomazgāt *traukus, par* ko *viņa* mēdza mūs *pamielot ar zupu* un ļāva *uzsildīt* bērniem *pienu un pārgulēt uz* grīdas. Atstājot *telpas, visu aptīrīju: ja* bijām gulējuši *virtuvē,* izmazgāju grīdu.

Jo tālāk bijām nostaigājuši, jo *mazāk es ēdu.* Baidījos no *krieviem un* baidījos, ka *bērniņi varētu saslimt. Vīrs toties dūšīgi apēda* savu devu, *maizi ar* ievārījumu, un bērni to «labāko».

Tad *uznāca auksts laiks. Metās jau krēsla, kad* sasniedzām *kādu* apdzīvotu *vietu. Pieklauvējām pie pirmām durvīm. Namamāte at/āva man novietot* bērnus uz grīdas un uzsildīt viņiem *pienu. Vīrs aizgāja meklēt naktsmājas. Namamāte laipna, bērni klusi sēž, klausās* un skatās, ko *lielie dara. Jau metas tumšs, kad vīrs beidzot atgriežas, paņem bērnus, saliek tos ratiņos un saka: «Brauksim!» Ja* vīrs *ātri rīkojas un* nerunā, tad *viņam ir dusmas. Es neko arī neprasu. Apstājamies* kādas *lielākas ēkas priekšā. Iznāk kāds svarīgāks na-ciķu ierēdnis,* un vīrs *viņam uzsauc: «Lieciet nu mūs visus cietumā, jo mums nav vietas, kur pārgulēti»*

Sāk snigt. Ierēdnis aizbildinās, ka bērnus nevarot likt cietumā. Viņš iedod mums lielus *ratus ar augstiem sānu* dēļiem un *pavēl kādam poļu* gūsteknim iejūgt zirgu un *uzvest* mūs pa *kalnu augšā, bet ne tālāk. Vīrs* noņem *cepuri* un zemu *paklanās, sak': «Cik žēlīgs ir kungs un cik laba viņam sirds — atļaujot bērniem pārgulēt mežā. Pateicos!» Man* dusmas un es viņu sarāju: «Beidz taču, *kad* tiksim *kalnā, gan jau atkal kaut ko* izdomāsim!»

Ratiņus ar Aijiņu iekrāvām *ratos un puikas* saguldījām uz *mantām.* Vīrs sekoja mums aizmugurē, vilkdams *otros,* tukšos *ratiņus.* Esmu *tērpusies savā slēpošanas tērpā no biezas kokvilnas — džemperis un garas bikses. Ledaini auksts vējš* pūš man *cauri. Meitiņa* guļ, ietīta manā *kažokā. Puikas pārsegti ar segām. Vīrs apģērbies savā telts* audekla *virsvalkā.* Baidos, *ka tikai mēs abi nesaslimstam. Cik labi, ka* viņš ir *tik* veselīgs un stiprs cilvēks. *Kaut* gan esmu *jau stipri nokritusies svarā, vīrs brīnās, ka es tik* daudz spēju *darīt un veikt, kas veicams. Uzbraucam kalnā. Otrā pusē tālumā redzam* kādas *pilsētas blāzmu. Zirgs apstājas. Polis saka, ka nu viņam jābrauc atpakaļ, bet vīrs iešauj roku* savā kabatā un *bargi uzsauc:* «Brauc uz *pilsētu, jeb es* šaušu!» *Polim vienalga un uzplikšķina zirgam turpināt ceļu.*

Ir jau *turpat pusnakts,* kad mēs piebraucam *pie vācu bēgļu aprūpes nama. Vācu meitenes piesteidzas pie mums —* smalki kungi *atbraukuši ar zirgu ratiem —* un *palīdz* mantas un *bērnus* novietot lielā, *plašā telpā, kur uz grīdas* salmos iekārtojušies *jau citi bēgļi.* Mums *atnes arī vakariņas. Pa to laiku vīrs bija aiz* gājis uz *biroju apsūdzēt iepriekšējās*

pilsētiņas uzpūtīgo ierēdni. Biroja ļaudis apsolījās zvanīt un norāt to. Viņi vīru noturēja par vācieti. Liekas, salmi nav *tīri. Palagu man* nav. Apklāju *gultas* vietas ar dārgiem *galdautiem, ko paķēru līdz par* piemiņu no *mātes un vīramātes — Verenas* Lejiņas kāzu dāvanām. *Paēduši,* apmazgāti, mani bērniņi apgūlās un *ātri aizmiga.* Nekad vēl nebiju *viņus redzējusi raudam vai strīdamies.*

Vīrs man tad pastāstīja, ka esot tam naciķu ierēdnim kārtīgi sadevis. *Teicis, ka latviešu leģionāri dabūjuši veselu birumu «Ritter*kreuz» no vērmahta par varonību austrumu frontē, bet šis te, gudrinieks, gribot viņu *likt* cietumā *tāpēc,* ka vācu *pases trūkstot.* Nākošā *rītā* steidzamies *agri un ātri* projām *— ko tur var zināt?*

Laimīgā *kārtā mēs varējām nobraukt to gabalu no Freiburgas uz Chemnicu ar vilcienu. Ietaupījām varbūt* vairāk nekā nedēļu. Tikko *izkāpām no vilciena — trauksmei Pagrabā* Aijiņa *sāk* raudāt un nekādi nevaru viņu *apklusināt.* Iedevu *aukstu pienu padzerties. Biju* piemirsusi, ka man somā *skārda krūzīte un svece — varēju tak* pienu *sasildīti Mierināju sevi, ka* varbūt man *nebūtu* |āvuši pagrabā sveci *dedzināt.*

- *No vilciena* bērnu *ratiņus dabūjām atpakaļ, bet tos, kur* vedām *mantas,* nekur *nevarēja* sameklēt. Bēgļu *mītnē novietojāmies uz* palikšanu pa *nakti. Sirds tāda nemierīga, šī pilsēta ir svarīga,* šeit ir *fabrikas. Kāpēc mēs tā riskējam? Agri no rīta dodamies prom, bet vīrs vēl ies pats paskatīties, vai tad tiešām stacijā nebūs atrodami ratiņi? Ejot ārā, paskatās aiz* durvīm — ir! Laimīgi *dodamies uz netālo* Burgštati. *Tur atrodam istabiņu* kādas *mājas* augšstāvā. Aijiņai *paaugstināta temperatūra. Par laimi, vīrs bija dabūjis no kādas latviešu māsas* apsienamos *un dažādas zāles, ieskaitot tabletes pret plaušu karsoni. Aijiņa kļuva vesela pēc četrām dienām.*

Trauksme — tuvojoties amerikāņu karaspēks! Da kommen die Amerīkanen! *Uztraukums liels. Mājnieki un mēs novietojamies pagrabā. Es* stāvu *pie maza lodziņa un vēroju, kamēr visi nepārtraukti prasa —* vai *jau nāk? Kā tad, kalnā parādās pirmie džipi un pašā pirmajā sēž četri amerikāņu karavīri!* Nu *jau kā upe viņi gāžas pa stāvo* ceļu *taisni mums virsū! Sāk sprakšķēt šāvieni, lodes spindzēt. Vīrs pēkšņi kliedz: «Ej nost no* loga!» Viņš *bija loti uztraucies, kaut patiesībā bijām priecīgi —* nu *būs labi! Mājas vācieši* toties *bija nobijušies — tomēr ne pārāk daudz, jo vācu* bēgles *stāstīja briesmīgas lietas par krievu karavīriem. Pat vecenītes tie* neesot *taupījuši. Jaunās vispār uz ielas neesot rādījušās, bet krievi iebrukuši arī mājās.*

Vakarā saimniece aicināja mūs *atpakaļ pagrabā, jo sagaidīja, ka* «jn*ūsējie» centīšoties atsist* amerikāņus. *Mēs nekā! Palikām savās siltajās gultiņās.* No rīta saimniece *stāsta, ka Burgštatē notikusi* kauja, vai *tad mums nemaz neesot bijušas bailes? Atzinu, ka nekā* nedzirdējām. Viņa *bija loti pārsteigta, jo turpat netālu no mūsu mājas viena māja esot galīgi sagrauta, kur vācu karavīri sparīgi turējušies pretī. Kas par miegu!*

Pēc pāris dienām vīrs vēl skatās pa logu — vai *tad neieraudzīs kādu amerikāni?* Un *ieraudzīja gan. Divi iet garām. Vīrs viņiem angliski uzsauc, lai uznākot augšā, viņam esot pudele vīna, gribot viņus apsveikt. Man meitiņa bija uz rokas,* un arī es *piegāju pie loga. «O. K.» mēs* noejam *lejā un atveram viņiem durvis. Atim un Aivaram lieli brīnumi, sevišķi Aivaram, jo viņš redz, ka amerikāņu karavīri izskatās* citādāki nekā vācu.

Mēs pastāstām savu stāstu — pudele izdzerta. Zaldāti laimīgi, ka neesam *vācieši, jo no mums nav* jābaidās. *Ļoti pārsteigti, ka krievi ir mūsu ienaidnieki* — domājuši, ka *tie esot amerikāņu* draugi. *Ka tie esot nežēlīgi sarkanie, viņiem pirmā dzirdēšana. Es sāku uztraukties* un *nedzirdēju, ka viens* no *viņiem prasīja otram* — žīdam — cikos jābūt *atpakaļ rotā. Es pa vidu jautāju, kad krievi* ienāks *Burgštatē. Zīds paskatījās uz savu rokas pulksteni un teica: «trijos». Es slīgu ģībonī, bet vīrs* mani *noturēja.* Tie *prasa, kas man kaišot? Pateicām.* Nu, *ja mēs tik dikti* baidoties no krieviem, tad, jo *ātrāk taisāmies* prom, *jo labāk. Kad krievi atnāks uz šo pilsētu, viņi tieši nezināja, bet nākt jau viņi nāks. Mēs sirsnīgi viens no otra atvadījāmies. Turklāt viens no* viņiem *draudzīgi paglaudīja Atim un Aivaram galviņas projāmejot.*

No rīta *bijām atkal ceļā. Pēcpusdienā dzirdam* lielgabalu šāvienus. *Te uzrodas amerikāņu sardzes karavīrs* un uzsauc: — Stop! *Pa šo ceju* neesot brīv iet, *šeit esot* flring zone , *lai ejam atpakaļ. Ko nu? Paliekam uz vietas.* Pienāk divi *jauni, viens tāds* dusmīgs. *Aizved vīru* sev *līdz uz pratināšanu, un es palieku ar* bērniem viena *pati. Paiet* stunda. *Sargs sāk grauzt savu šokolādes tāfelīti. Paskatās uz mums. Tāds patumšs sejā, laikam meksikānis*. *Pasauc* Aivaru un *Ati un iedod viņiem divus* šokolādes *«bārus». Puikas* smaida vien. *Atis padod māsiņai pagaršot, bet tā neēd.*

Laikam sēžam *uz* grāvmalas divas *stundas. Sirds baiļojas* — sāk *pagurt. Beidzot vīru atved jaunā sardze ar vēl vienu kareivi. Mums jāiet vien atpakaļ pa to pašu ceļu, pa kuru* nācām. *Atkāpjamies mazu gabaliņu un* nonākam mazā *ciematā. Tālāk atpakaļ* ce/š mūs nevedīs. *Taisām līkumu un braucam pāri lieliem kartupe/u laukiem,* mocamies pāri uzartām *vagām. Ratiņi pa reizēm apgāžas un viss izbirst uz zemes, bērni arī. Ātri* sasviežam *«mantas» atpakaļ un turpinām brist pa zemi un dubļiem.* Beidzot izkuļamies uz *šaura, ne-bruģēta celiņa.* Redzam *mājiņas, tām pa labi liels koks ar krūmiem. Eju izlūkos.* No *krūmiem izlien trīs amerikāņu karavīri un pavēl man iet atpakaļ. Arī te esot viena* firing zone.

Uzsāku sarunas: saku, tik tālu nākuši, mazi bērniņi, jātiek uz priekšu (vīrs paslēpies tup aiz mantu maisa). Viņi: NO! Sāku *dziedāt:* Oh, darkies how my heart grows weary, far far away from home . . . *Šie uzreiz man piebiedrojas,* bet es *neeju prom. Pēkšņi — laikam seržants — pagriežas pret pārējiem un paziņo:* She is a pretty girl. I'll take hep through the town. Es: Thank you, thank you . . .' *Palecos un, plaukšķinādama plaukstas, vēja spārniem* laižos *atpakaļ pie* savējiem. Kad *seržants ierauga*

vīru, viņš liekas pārsteigts, bet nesaka nekā, pārsviež šauteni pāri plecam un so/o man blakām. Vīrs *man vēlāk pastāsta, ka šis pats seržants* bijis tas, *kas viņu paņēmis* ciet un *neļāvis runāt ar komandieri. Bet vīrs neatlaidies* — ne *jau katrs, kas runā vāciski un* angliski, ir spiegs — sieva un trīs *mazi bērni taču līdz.* Beigās *ticis pie komandiera, kas viņu palaidis.*

Seržants soļo *ātri, un mans vaigs* vienos sviedros. Viņš *paskaidro, ka būtu palīdzējis vilkt ratiņus, bet ar šauteni rokā to nedrīkstot darīt. Jautā* — kāpēc es nelietojot make-up! My goodness — make-up! I'm tired and scared to death and you are talking about makeup![1] Viņa sieva *gan, lai cik nogurusi, vienmēr smiņķējoties, tas esot viens* must. *Cik man esot gadu?* «40». Netic. *Saka* pretty girls *tīšām pieliekot sev* gadus *klāt, lai* dzirdētu, cik *jaunas tās izskatoties.* Thank you. *Un tā, pļāpājot un smejoties,* mēs izgājām *cauri pilsētiņai.* Atvadoties viņš vēl *uzrakstīja zīmīti, lai komandieris nākošā sādžā mūs paēdina* un izguldina par brīvu *un lai iedodot* bērniem *biskvītus. Aivars un Atis* sajūsmināti — vai mēs *esam jau pie amerikāņiem?*

Aijiņa vienmēr maz ēda, *tāpat kā es.* Likās, *ka mani kauli jau sāk grabēt.* No *rīta agri līdz* vēlam vakaram ... Ak manas kādreizējās vieglās kājiņas! Ap *pusnakti sāk man galva reibt; streipu/odama apmazgāju bērnus,* un *drīz gu/am atkal saldā miegā.* No rīta *solis vieglāks — krievi mums seko. Vīrs sāk šo to mest ārā no mantu* vezuma. Kad viņš *neskatās (aizpīpē),* es *atkal lieku šo to atpakaļ manos ratos. Tomēr* nožēloju, *ka paslēpu arī* gludekli, jo tas tak nemaz *nederēja šinī* zemē!

Esam novirzījušies vairāk uz lauku ceļiem. Vēlā vakarā ieraugām mājas, kur saimniece laipna, *klusa. Bērni pārgul brīvā istabā, mēs ar vīru gultā.* No *rīta palīdzu visu atkal sakārtot,* saimniecei *nomazgāt traukus un pastāstu par mums. Šķiramies draudzīgi. Iespieda man* rokā *speķa gabalu* ceļam.

Esam krietnu gabalu *nostaigājuši* un sasnieguši *Sālfeldi. Te dzirdam, ka visu* Tīringenes apgabalu atdošot krieviem. Mums *nervi atkal sasprindzināti. Vācu bēgli dodas uz* dienvidiem, *krievu gūstekņi uz ziemeļpusi. Pēkšņi mums pabrauc garām auto ar krievu* poļifru-kiem *(viņiem sarkanas lentes ap cepurēm). Es sagrī/ojos, sirds man apstājas pukstēt. Jā*-so|o *ātrāk . . . ātrāk . . . ātrāk. Uz Koburgul*

Iekožam kāda kalna pakājē. Pulkstenis ir 11. Vai sasniegsim *nākamo ciematu* vakarā? *Kāda vāciete nāk pa kalnu lejā, vīrs prasa, cik ilgi esot jāiet, lai tiktu pašā augšā kalnam?* Zwei stunden laufen.[4] *Pusdiena jau, un es ‚velku ratus* augšā pa *kalnu, vīrs ar otriem ratiem mums seko. Cik skaistas egles mums visapkārt! Bērni ratos piesieti — priecājas par augstajiem* kokiem. *Velkamies līču loču pa stāvu* nogāzi *augšā. Vīram* smags vezums, es *palaikam nokāpju lejā pie viņa, un mēs abi uzstumjam ratus pie bērniem. Un tā* joprojām. *Paiet piecas stundas. Mēs atkal iekožam, bet es nevaru ēst* — maize ar *marmelādi negaršo. Bērni dzer*

pienu, lielie ūdeni.

Astotā stunda, *un jau metas vakars. Mēs* tikko *velkamies uz priekšu. Bērni apklusuši, tikai šad tad kaut ko viens otram pačukst. Kāds baigs klusums! Pēkšņi jūtu, it kā man* iekšas *kāpj augšā pa barības vadu* — un *izmisumā iesaucos: «Ak, kaut mums priekšā tagad būtu Zelta Vārti — tie atvērtos un . . .» Un es redzu, patiesi* redzu, ka *tie atveras, un mēs sēžam pils ēdamzālē pie gara, balta galdauta klāta galda.* Visi trīs mūsu *mīlulīši sēž* mums *pretī pāri galdam un tik tīri sārtiem vaidziņiem, kā vēl* nekad. *Griestos* vizuļo *kristalla lustras. Es iegrimstu mīkstā, baltā gultā. Ak, cik tā mīksta, mīksta! Skatos* griestos — *tie zili, sienas zilas* — kas tad tas? *Es gulu uz mākoņa, mana roka iegrimst* mākonī, es *kritīšu zemē. Satrūkstos!* Velku *ratiņus un dzirdu tālu aizmugurē* vīru saucam mani *vārdā: «Vai tu nedzirdi, ka bērni raud? Ko* tu *steidzies.* sādžai *cauri!* Nāc atpakaļ!»

Jau satumsis. *Šur tur kāds* cilvēks *paver durvis un atkal tās aizcērt. Kas notiek ar mani? Vai es* sāku *jukt prātā? Dzirdu vīru saucam, lai taču apklusinot bērnus. Teicu, lai tik raud, un vēl skaļāk, varbūt kāda laba* sirds mūs *sadzirdēs. Pieskrien kāda sieviete un* aicina mūs *pārgulēt viņas mājiņā. Jau pusnakts.*

Sievietei vīrs vai nu karā kritis, vai gūstā saņemts. Viņai divi «puikīni», kurus viņa noguldina *jumta istabiņas atsevišķā* pažobelē. Mūsu *bērni viņu gultās. Es* noliekos *virtuvē* krāsns *priekšā. Neatceros, kur vīrs — laikam pie bērniem. Namamāte mums pasaka, ka krievi arī* būšot *šeit. Paliekam* tomēr vēl vienu *nakti.* Laikam iedevu namamātei savas *pēdējās no Latvijas līdzpaņemtās zīda zeķes un* puikām divas *jaunas cepurītes. «Mildas» (pieclatnieki) daži gabali mums vēl* gabājās sevišķiem gadījumiem.

Tālumā ieraugām *varenas lauku mājas. Iebraucam* pagalmā, kūtī daudz govju. *Pati saimniece arī* sauc govis kopā ar *savām kalponēm. Pats pienāk pie mums. Vīrs lūdz naktsmājas, pastāsta, kas mēs esam. Mūs uzved* augšstāvā. *Gluži pēc pils* šī ēka *neizskatās, tomēr garais* koridors un *daudzās istabas katrā pusē stāsta savu stāstu.* Kādreiz *šeit dzīve ir situsi augstu vilni. Mūsu spārns liekas tukšs. Istabā, kur esam* novietoti, *četras gultas, galds, koka grīda.* Kalpone *uzklāj gultas un trīs reizes dienā uznes* mums uz *paplātes* siltus, garšīgus ēdienus. Otrā dienā sāk *līt un līst bez apstājas* veselu nedēļu. Esam laimīgi, ka *nekur mums vairs nav jāiet.* Bērni var *izskrieties un spēlēties* no *rīta līdz* vakaram. *Neviens* mūs *netraucē. Mēs ar vīru* dzīvojam *pilī kā grāfs ar grāfieni.*

Beidzot pārstāj līt. Pats pilskungs piedāvājas mūs aizvešt kādu gabalu, augšā pa *kalnu. Brīnījāmies, kāpēc viņš bijis tik* gādīgs *un laipns pret mums.* Domājām, ka varbūt baidās no *amerikāņiem, varbūt šai dzimtai* bijuši *kādi sakari ar naciķiem? Atvadoties saimnieks teica, ka Koburgā vairs neesot tālu, un pasmējās, ka* mēs *esam izgulējušies turpat, kur kādreiz* Napoleons *I Kāda* laime, *ka* mums nebija jāvel-*kas augšā pa šo* augstieni!

Esam sasnieguši Bavāriju. Bavārieši nedod naktsmājas. Vienās mājās vīrs uzstājās, ka virs mājas durvīm *izlasījis šādus vārdus:* Sei villkommen in diesem Hause. *Bet tas nelīdzēja. Ejot prom, viņš apgrieza izkārtni ar minēto* tekstu otrādi. *Taču atkal kāds* trūcīgs pieņēma mūs savā *patumšajā istabā. Pēc kāda laika klauvē pie durvīm — ienāk policists. Mēs esot* demoliert kādas *mājas. Vīrs pastāsta, kā tas viss noticis. Kārtībnieks aiziet, pateikdams, lai* tā *turpmāk* nedarot.

Atkal skaista *diena. Ap pusdienas laiku ejam pa* lielceļu. *Amerikāņu smagās mašīnas* drāžas mums *garām. Sākam jau laikus skatīties pēc naktsmājām tuvāk ceļam. Prasām kāda ciemata «vecākajam», kur* mēs *varētu šeit pārgulēt. Sis, turīgs dzirnavnieks,* parādīja kādu šķūni *ceļmalā. Es* ieskrienu to *apskatīt.* Šausmas! *Netīra koka* grīdas *telpa, ko krievu gūstekņi (laikam atriebdamies vāciešiem)* bija *pieķēzījuši līdz* malām. Saucu vīru, *lai nāk* apskatīties «buduāru». *Dzirnavnieks* skatās, *neiet prom. Vēro mūs, laikam kaut ko domā:* vīrs *sašutis saka: «Un mana sieva lai* te nobeidzas, šo *vietu tīrot, un mūsu mazie bērniņi . . .» Iešot sūdzēties pie amerikāņiem, jo protot arī runāt angliski. Aiztrauc* garām *amerikāņu* mašīna. Nolēmām, ka vīrs *izliksies, ka grib apturēt* mašīnu, *bet es tanī brīdī it kā iesaukšos, lai ātrāk nāk pie manis — tā* radot *iespaidu, ka mašīna netīšām palaista garām. Atkal smagā* mašīna *tuvojas. Es* pieskrienu pie *vīra, «rāju» viņu, un viņam «neizdevās!» mašīnu apturēt. Uz* nākamo jāgaida ilgāku laiku. *Bet,* pirms tā *parādījās, dzirnavnieks neizturēja* un aicināja mūs pie sevis *pārgulēt.*

Mēs starojam. Bērni *klusi kā* pelītes, ziņkārīgi *pētī, kaut kas atkal notiek. Parasti* (audis apbrīno mūsu klusos bērnus. Aijiņai jau desmit mēneši, un *karš nupat* beidzies. Viņa *grib skriet kā brālīši, bet vēl nevar. Atis vienmēr palīdz māsiņai, bet Aivars neliekas ne* zinis. Viņš ir *laimīgs, ka tagad pats var* skriet. *Neparastā* ēka kopā ar dzirnavām. *Bagāti* cilvēki, viss *tāds liels, vāciskā stilā. Mums ierāda vietu saimes istabā. Sarunas draudzīgas, ēdiens* lielisks. Ēdam *pat* ābolus *(iedeva arī paņemt līdz). Šķīrāmies draudzīgi, bet par pienu bija «jācīnās». Dzirnavniece laida pienu caur* centrifūgu, lai atdalītu krējumu no pilnpiena. Vājpienu *lēja* bērniem. *Es lūdzu* pilnpienu — viņa — «labums esot tas *pats». «Bet* mani *bērni pie nekā cita nav pieraduši.» Un tā arī viņi* dabūja *padzerties garšīgu, siltu īsto* pieniņu.

Pie *Koburgas mūs aptur amerikāņu sardze. Vīrs lūdz* cigareti. Sasmēķē. Viņš bezgala priecīgs, ka beidzot esam pie *amerikāņiem* drošībā. Sarunas ievelkas, *un es* bikstu vīru — *«Iesim taču, ko var zināt, apcietinās vēl. Mums nav* nekādu *papīru.»* Viņš neklausa. Pieso|o *sardzes maiņa.* Tā mūs *paņem ciet un vedīšot uz* bēgļu sijāšanas *«punktu», kur krievi ved* mājās *repatriantus. Vai tad tik tālu* nonākuši un šitā . . . Mūs visus salādē *aizmugurē* smagā mašīnā. Otros *ratiņus* nevar *ielikt. Tos noliek pie koka, varam vēlāk pievākt. Vīrs bāls, nerunā. Divi «C. I's» (ASV armijas kājinieki) sēd* mums līdzās un *ēd* cookies. *Prasu: «Vai ir garšīgi*?»

Viņi pasviež man visu kulīti. Es slavēju *viņus, slavēju amerikāņus.* Laimīgā kārtā pa ceļam uz Koburgu satikām *kādu latvieti, kas uzdeva savu adresi pilsētā. Kad abi karavīri* apjēdza, ka runāju angliski, She speaks English! — *lūdzu, lai ved* pie mūsu *radiem šeit pat Koburgā. Puikas lika šoferim braukt pie* komandiera, palūgt mūs vest pie *tantes. Vīrs iznāk* smaidīdams no *štāba telpām, un puikas* meklē *nepazīstamās* sievietes iedoto adresi. *Kā mēs tālāk* rīkosimies?

Vīram ir savs *plāns.* Piebraucot *klāt, viņš strauji apkampj pārsteigto sievieti un ātri iečukst ausī — «Dariet, kā saku, glābiet mūs!» Kas par priecīgu satikšanos! Mūsu «tante»* sveic mūs *visus pēc kārtas, karavīriem noskatoties. Vīrs vēl piesteidzas viņiem klāt ar šņabja pudeli, ko viņš bija glabājis sevišķiem* gadījumiem. Viņi ekstāzē — priecīgi *pavicina mums ar roku un aizdrāžas, ka nav ko redzēt.*

Bet vāciete nemaz nedomāja «bēgļiem» */aut palikt viņas mājās «tantes» istabā. Vīrs* aiziet uz viesnīcu, *bet* istabu nedabū. Uz *pievakari atkal aiziet. Nekā. Saliekam tad bērnus ratos un* dodamies nu *visi uz viesnīcu. Skatāmies, kāds izvācies no viesnīcas* istabas. Mēs tūliņ *tajā* iekšā. Pasakām viesnīcas *pārzinei, kas mēs tādi un kurā istabā esam, lai tikai* dod *atslēgas. Viss* kārtībā! Drošībā!

Otrā dienā vīrs steidzas pievākt pie koka atstātos ratiņus. Taisni tai brīdī, kad viņš pienāk pie tās vietas, redz, ka kāds stiepj tos prom. Tomēr vīra bargais ģīmis pārliecināja stiepēju *atdot ratiņus ar labu.*

Nauda, ko vīrs bija ietaupījis, strādādams Zēbnicas noliktavā, bija *iztērēta. Vēl* bija *tikai tās* piecas RM *palikušas «par* piemiņu», *ko kāds garāmgājējs mums iedeva. Tas notika tā: mēs* nosvīduši velkam savus *ratiņus. Kāds noskatās mūsos. Iet* vīram līdzās un *jautā, vai esot grūti vilkt*? Vīrs *atbild, ka* neesot, jo mēs ˆikai *«spēlējam zirdziņus». Tad* ši£ atvēra maku, *izņēma piecas markas un pasniedza tās vīram.* Danke schön!

Nomazgāju maziņos bļodā un *saliku gultā.* Tad es pēdējā. *Nostājos kaila* pusspo*gulim priekšā pēc četru* mēnešu «ceļojuma» no *Zēbnicas. Vai, vai! Manas krūtis kā* divas pankūkas *nokarājās virs* ribām . . . *bet seja nekas — veselīga, saulē* iedegusi. Vīrs nav nemaz novājējis — brūns kā *arabs! Aija un Atis tie-viņi, — Aivars* — nekas.

Sāku *izsaiņot pārtiku. Zirņu, pupu mai*-šeļi — kāpēc es tos neizsviedu *pa* ceļam! Tos te var *dabūt papilnam. Un tad tas manas mātes iedotais speķa* gabals, apdzeltējis, kas, *kūstot saules karstumā ratiņos, bija atstājis svītru uz ceļa kā zīmi, ka* mēs te esam ceļojuši!

Uzzinājām, *ka šajā pilsētā latviešu klubs. Sākās* jauna dzīve Koburgā. Mēs ar vīru gājām mācīt angļu valodu *klubā.* Piekodināju *Aivaram, lai* uzmana mazo *Ati,* abiem spēlējoties *parkā.* Aijiņu *piesēju* istabā pie *gultas kājas tā, ka var rāpot pa visu istabu. Durvis atstāju vaļā, lai* kaimiņi *dzird, kad* Aija sadomā raudāt *(likās* godīgi *vācieši).* Biju prom tikai divas stundas. Paveru mūsu *istabiņas durvis.* Aijiņa čuč uz

grīdas. Steidzos uz *parku. «Kur Atis!» prasu* Aivaram. «Viņš tepat *bija* nupat.» Ata nav *nekur parkā! Prasu* večukam, kas *sēž uz sola: «Vai jūs neredzējāt mazu puišeli ar tādām čabatām kājās kā pīlēnam*?» «Kā tad, viņš *aizskrēja pa šo ielu uz turieni.»*

Es skrienu pa ielu un kliedzu, «Ati, *Ati!»* Redzu *amerikāņu karavīrus* stāvam pie baznīcas. *Pieskrienu aizelsu* sies. Tā un tā. «O, tas ar *tām* funny slippers![6] Tur jau viņš sēž uz vaļņa.» Mute *piebāzta ar šokolādi, pavisam* nosmulējies ar *to.* Puiši smejas un rāda viņam *jokus. Sagrābu viņu, raudādama* piespiedu pie *krūts un* uzdevu *arī pa* dibenu. *Kareivji Ati aizstāvēja.*

Kad nomierinājos, sākām *sarunāties un izstāstīju viņiem savu* ce/ ojumu un *kāpēc mēs atmukām pie* amerikāņiem. Tie *pārsteigti — krievi taču esot viņu draugi! «Atcerieties manus* vārdus, *krievi atņemtu* arī jums brīvību, ja viņi *būtu stiprāki par jumsi»*

Esam visi atkal laimīgi mūsu *istabā. Bet kas tas*? *Maisi* vaļā — visi *jaunie līdzpaņemtie* drēbes gabali nozagti! *Otrā* dienā ņemam bērnus līdz uz *klubu, bet vēlāk nokārtojām* iešanu šādi: vīrs *aiziet pirmais. Kad viņš pārnāk, eju es.*

Klīst baumas, ka amerikāņi sūtīšot latviešus atpakaļ *uz Latviju. Vīrs noraizējies* klejo pa *pilsētu* — domā — *atkal vilkties ar ratiņiem,* šoreiz uz *ziemeļiem, uz angļu zonu, liekas drusku pa traku. Vīrabrālis Jānis* dzīvo Londonā; ir *cerība, ka pie viņa uz* Angliju varēs *izceļot. Viņš* 1905. *gadā* četrpadsmit gadu vecumā *uzsāka jūrnieka gaitas un nekad neatgriezās pie vecākiem. Vīrs viņu pirmo reizi atkal redzēja* 50 gadus *vēlāk, kad viņa kuģis iebrauca Melburnas ostā.* Tagad jau jūnijs, *ziemeļos varam nonākt varbūt tikai* decembrī. Smago *mašīnu nevar dabūt* — kurš uzņems bērnus?

Te kādu dienu vīrs ierauga vācu karavīru *vēl* «uniformā» stāvam pie *zirdziņa (tas maziņš kā liels melns kaķis), un ratu vietā paprāva kaste uz* diviem gumijas *riteņiem. Vīrs pieiet klāt un saka, lūk, laimīgs* cilvēks — zirgs un *rati! Nē, tieši* otrādi — vācietis atbild. Viņš esot nelaimīgs. *«Apģērbiet mani,* iedodiet *vēl* tabaku un *riteni, tad šī manta piederēs jums.» Vīrs* lūdza *maķenīt* pagaidīt — visu dabūšot — *un* aizskrēja *atpakaļ uz* viesnīcu. Par *laimi, viņš bija uzglabājis lielu žūksni tabakas* un no Latvijas *paņēmis līdz* divus *labus uzvalkus.* Dārgākais no tiem *(šūts* no *augstas kvalitātes angļu* drēbes un *pirkts* Armijas *ekonomiskā veikalā) aizies kareivim. Bet kur ņemt* riteni? *Pēkšņi durvis atveras,* un kāds *latvietis lūdz vīru pārrakstīt papīrus* angļu valodā, jo *viņš taisījās bēgt uz franču zonu. Bet vai viņam esot ritenis*? *Kā ne, pat divi! Nolemjam* visi trīs uz *vietas, ka abu ģimenes ar* zirdziņu *vilksies uz* angļu zonu. *Tautietim vēl divi bērni un* sieva.

Un *tā mēs atkal sākam* ceļot pa laukiem, jo tālāk no Koburgas, jo *labāk. Bērni un* mantas «ratos», lielie soļo *blakus. Ienākam kādā ciematā, kur «galva»* iedod mums *tukšu* istabu, *kur pagaidām apmesties.* Mūsu

ceļabiedri dzīvo *mums* kaimiņos. *Pieprasu* vāciešiem *pārtiku* — nedod. Ceļu *traci.* Atnāk «galva» pie mums, *saku: «Mēs* neesam nekādi *krievi.* tatvija nepieder *Krievijai, un mums ir vēl* savs *konsuls* Londonā.» «GnSdige Frau—*jums esot pat konsuls* Londonā!» *Tomēr pārtiku mums lika* atnest *un* vissvarīgāko — pienu.

Trauksme! Amerikāņi *sūtot* bēgļus atpakaļ uz Latvijul Mēs taču esot bēgļi, kas ilgojoties *tikt atpakaļ* dzimtenē! Vīrs *aizsteidzas* pie «galvas» un sastāsta *tam, ka esam* bijuši draugi vāciešiem, ka savu dārgo *kažoku* uzdāvinājis vācu armijai *utt.* «Galva» *atbild, ka* viņam *vēl no amerikāņiem neesot pienākusi pavēle aizturēt* bēgļus, *bet tā varot jau būt klāt rīt. Ieteica mums tūlīt uz* karstām *pēdām pazust.* Kaimiņiene bija tikko *izmazgājusi veļu* un protestēja, ka jāgaidot, kamēr *izžūst. Vīrs* pavēlēja*:* «Bet *tūliņ kraujiet visu ratos!» Kaut* ceļabiedri *pukojās,* bijām *ātri gatavi un braucām tālāk.*

Bet kā būs ar dokumentiem uz zonu *robežas*? Mums nav, un arī viņiem *to* nav. Vīra *partneris,* bijušais bufetčiķs, dod *labu* padomu. Lai vīrs savā *angļu virsvalkā* brauc ar viņa *riteni un riteņa grozā ved* savu sešus *gadus veco dēlu* — tādiem atļauju *neprasot.* Lejiņa kundze lai *mēģinot amerikāņus apvārdot.*

Pie robežas braucēju liela rinda. Noskatāmies, ka vīru ar puiku neviens *neaptur.* Nervozējam. *Pienāk* mūsu *kārta.* Permit please! «Kā permit! *Vai mans vīrs* jums to neparā

dīja? Tas ar angļu virsvalku?» Divi amerikāņu kareivji atbild: What English overalls! What are you talking about![y] Un *sāk sirsnīgi smieties. Es* cenšos *smaidīt. Galu galā, tas viss tak ir tik* jocīgi. *Uzņēmu* dziesmu — It's a long to Tipperary — *puikas tūlīt pievienojas. Cilvēki gaida, nervozē, bet mēs tik triecam visādas asprātības. Beidzot viens no* «Gl's» *pagriežas pret otru un saka:* She speaks English — let her pass. Tad *palokās pret mani* — Good luck![lu] ,

Bet vēl neesam angļu zonā. Nolemjam *iet uz jūras pusi,* tuvāk pie Anglijas, gadījumā, ja *atkal būs* jāmūk. i-Sak', *iesēdies laivā un* brauc! *Meklējam* naktsmājas. *Ja ieraudzījām pie lauku* mājām kādu *sievieti — saimnieci, tad vīrs gāja pirmais, lai varētu apvārdot viņu jaukā vācu mēlē. Līdz šim tas viņam arvien bija izdevies. Šoreiz* nāk *atpakaļ un saka, ka šā tāda paveca, nepadodas. Liek gulēt* šķūnī. Mūsu draugi ar mieru, bet mēs nē. Es arī *protu nepadoties. Paņemu Aijiņu pie rokas, uzmeklēju viņu un palūdzu laist mūs pārgulēt uz grīdas mājā. Bērniņi loti klusi. Bet mums varbūt esot utis? Izliekos, ka viņu lāgā nesaprotu, un* iesaucos: «Ko, jums ir utis! Tad nu *gan mēs te negulēsim.* Esmu skolotāja un *pieradusi pie tīrības.» Viņa steidzas* man *izskaidrot, ka ne* jau viņai . . . *Pārtraucu viņu: «Ak, cik* jauki, ka jums nav *utu, ka pie* jums viss tīrs. Danke schon, vielen Danke.» *Apkampju viņu un* pateicos. Apmulsusi viņa mums ierāda *tīru istabu, kas apklāta ar mīkstām* grīdsegām. Pacienāja vēl ar mannas klimpām *piena virā.*

Otrā dienā vēl jāsastopas ar amerikāņiem. *Šiverīgs vācietis,* dod *naktsmājas un* ieved kādā no sava kroga *istabām, kur salikti gari galdi un krēsli. Mēs sagrūžam* galdus *kopā un* apgu/amies uz tiem. *Bet drīz blakus istabā pieņemas troksnis,* notiek *«viesības» amerikāņu* kareivjiem ar vācu freilenēm, kas sāk *jau* sist visai augstu *vilni. Darbība pāriet arī uz* kāpnēm, kur kāda no *meitenēm* cīkstās ar laikam uzbāzīgu puisi. Vīrs nevar gulēt. Pieceļas, pieklauvē pie *durvīm, paver un saka, ka sieva ar bērniem* nevar *gulēt. Es paveru durvis,* kas ved uz *kāpnēm, viens* karavīrs *mēģina ar meiču sagulēt uz* mazā kāpņu laukumiņa — *ātri aizcērtu durvis. Kādu brīdi ir klusāk, tad atkal iet vaļā* pilnā *sparā. Puikas ar meitenēm* staigā no viesu istabas caur mūsu *istabu, lai nokļūtu uz* kāpnēm, pa pārīšiem vien. Vīram vienmēr labs miegs, *tiklīdz noliek galvu uz salocītām segām,* tā *tūliņ aizmieg. Es pie viesu istabas trokšņa jau sāku pierast, bet šitā kāpņu padarīšana un* durvju *virināšana neļauj iemigt.* Nabadziņi *gan cenšas būt klusi un tipina uz pirkstgaliem manam* galdam *un bērniem garām, tomēr nekas daudz no gulēšanas* neiznāk.

Sešos no rīta ceļamies. Viens samiegojies *amerikānis* iznāk no viesu istabas, *atsēžas* uz *galda gala un atvainojas par pagājušo nakti. Rāda* savas līgavas fotogrāfiju un *bažījas, vai tik viņš viņai vēl patikšot? Par mūsu* bērniem *pavisam sajūsmināts — visādi jokojas ar viņiem, pirms* beidzot atvadās. Krodzinieks arī atvainojas par nakts dzīrēm, *bet puiši* jāsaprot — *tik tālu no* dzimtenes. Drīz esam *atkal* ceļa jūfīs.

Vairāk uz ziemeļiem nav vairs ciematu. Lauku mājas patālāk viena no otras, kā Lat-yijā. Patīkama klusa iešana pa ceju, kur *tikai retais pabrauc mums garām. Gar ceļmalu* aug *ābelītes, un to* augļi *jau* gatavi. Mūsu kaimiņi *tikai purina un* lasa *kopā. Šad tad* bija jāaizrāda, *lai taču atstāj arī* ābeļu *audzētājiem kaut kol Laukos kartupeļu, burkānu cik uziet. Tur arī* kaimiņi «novāc *ražu». Saku* vīram, ko *viņš gaida, lai izrauj kādu* burkānu vitamīnu devai! Tik bailīgu *«zagli» kā vīru* nebiju redzējusi. Skatoties man izspurdza smiekli — aizlavās *pie lauka, ātri izrauj* burkānu, *tad skatās* uz *visām pusēm, vai tik kāds vācietis nav ieraudzījis!* Ceļabiedri *droši brien iekšā un plūc pilnu grozu. Viņi nospriež, ka* sagādās *un sagatavos mums arī* pusdienas. Mums nekas *nebūs jādara. Vīra partnerim bija* apbrīnojama spēja kaut kādā veidā *arvien* sagādāt *deviņu* cilvēku vietā 18 ēdienu devas. Sviests, *olas,* piens cik *uziet — pieciem bērniem un* četriem pieaugušiem!

Bet nabaga melnajam *zirdziņam tagad jau* jēlums bija iemeties *kaklā no* sakām. Visi dod vīram padomu, kas un *kā būtu* jādara, lai lq-*piņam* nesāpētu. Vīram dzīvnieki *un putni* arvien bijuši tuvu pie sirds *— viņš jau pats* bija zemnieks. *Mana draudzene ieminējās: «Ja būtu tāda* mīksta *zaķu ādiņa . . .»* «Nu *tad* dodiet man šurp *to zaķādu,» bija atbilde. Kaut kā jau atvieglināja zirdziņa ciešanas,* laikam *ieziežot sviestu. To lietojām arī riteņiem, lai* nebūtu *tik grūta vilkšana.*

Šinī ce/a posmā nekas sevišķs vairs neatgadījās. Vienīgi Aivars

reiz *izkrita no ratu* priekšgala *zirgam pie kājām, bet tas tūlīt apstājās. ,*

Braucot cauri Kaselei, mūs pārņēma baigs klusums. Asfaltētas ielas, *gar malām māju vietā* palikuši tikai *to pamati un skursteņi. Šur tur kapu vaiņagi nolikti pie aizbērtiem pagrabiem. Liekas, ka gājām cauri* ilgu *laiku. Pat* bērni *čukstus vien runāja. Katrs* no *mums izjūt to uguns elli, kādā* aizgāja bojā šie nabaga *cilvēki* — un ak, bērniņi . . .

Pārguļam kaut *kādā pilsētiņā augšstāvā uz* koka grīdas. Tā *galīgi tukša. Uzzinājis, ka latvieši savākušies kopā kādā* vietā *un* ka *viņiem* izdodot pagaidu pases, vīrs ar *riteni* dodas *turp. Pa ceļam sakarsis, izdzēris veselu stopu vēsa alus* un devies *mājup. Sacēlās vējš, riteņa stūre vairs* nedarbojās, un *viņš,* kliegdams, *lai dodot viņam* ceju, *laidās* no *kalna lejā. Naktī viņš man* sauc— «Man baismīgi *salst!» Dreb* un *kratās bez mitas. Sasedzu* — vēl *nelīdz. Noskrienu lejā virtuvē un* uzvāru ūdeni, ar ko piepildu visas *tuvumā* esošās tukšās pudeles. Saimniece tek uz *priekšu un* atpakaļ, man *visādi izpalīdzot. Tas līdzēja. Vīram izsitās sviedri.* Aust diena. Un vēl pēc pāris dienām dodamies *atkal tālāk.*

Septembrī nonākam Oldenburgā. Mūs ar citiem bēgļiem *nometina* «mākslinieku namā» — mēs nonākam atkal bēniņos. Pēc *pāris nedēļām būsim pārvietoti uz Omstedi, latviešu bēgļu nometni,' kas ir tepat pie Oldenburgas. Vīrs tomēr sācis stipri* klepot. Viņa *brūnā seja izskatās iezaļgana.* Domāju, ka vairs nav *labi. Arī* smago koka koferi *viņš nevarēja* uznest augšā. Klepo *jau otro nedēļu. Es skrienu* augšā lejā tīrīt *traukus un nelaist* bērnus viņam *tuvu. Visu, ko pa* ce/am *bijām* sakrājuši no vācu zemniekiem — olas, medu, ābolus, sviestu •»— devu vīram, *kamēr* viņam ēdiens nāca pa ausīm ārā. Kad bija jāpārceļas uz *nometni, viņš bija vesels!*

Vēlāk, kad bija *jāiztur* veselības pārbaude pirms izbraukšanas uz *Austrāliju, vīru izbrāķēja,* jo atrada *tuberkulozes* caurumu vienā *plaušā. Ārsts pareģoja, ka viņam tikai trīs mēneši vēl* ko *dzīvot. Pagāja Ilgs laiks un vajadzēja daudz rentgena* uzņēmumu, kamēr varējām *pierādīt Austrālijas ārstiem pretējo — caurums* pārkaļķojies — *cilvēks vesels!*

Nodzīvojām Omstedē un *tad* Falingbostelē līdz 1950. *gadam, kad* beidzot varējām izceļot uz *Austrāliju. Bet tas ir* pavisam *cits stāsts — grūtākais jau* bija *garām.*

*

£

*

OJĀRS J. ROZITIS
(VFR)

VAI VIEGLI UZAUGT PAR LATVIETI SVEŠATNE?

AUTOBIOGRĀFISKAS SKICES UN FRAGMENTI

SAVĀM MEITĀM ASJAI UN JĀNAI VELTU

Biogrāfiskās uzzinās:

Dzimis 195i; gadā Bādenbādenē (Rie-tumvācijā), vietējā vācu pamatskola Raš-tate (1958—1961), Minsteres Latviešu ģimnāzija (1961 —1970), Minsteres Latviešu ģimnāzijas skolēnu žurnāla «Snīpis» redaktors (1967—1970), Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības žurnāla «Elja. Informācija» redaktors (1971 — 1973), I. Padomju Latvijas kultūras semināra Florefā līdzrikotājs (1973), laika tecējumā dažādi amati Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības ietvaros, kopš 1970. gada līdz šim nenoslegtas socioloģijas, angļu valodas un literatūras, kā arī komunikācijas zinātņu studijas, kopš 1976. gada precējies ar Austrālijā uzaugušo Lāsmu Za|kalnu, ģimeni kuplina meitas Asja un Jāna, daudzu latviešu un vācu laikrakstos ievietotu rakstu autors, pēdējā laikā pievēršas galvenokārt ekoloģiskiem, sabiedriskiem un kultūras jautājumiem Latvijā.

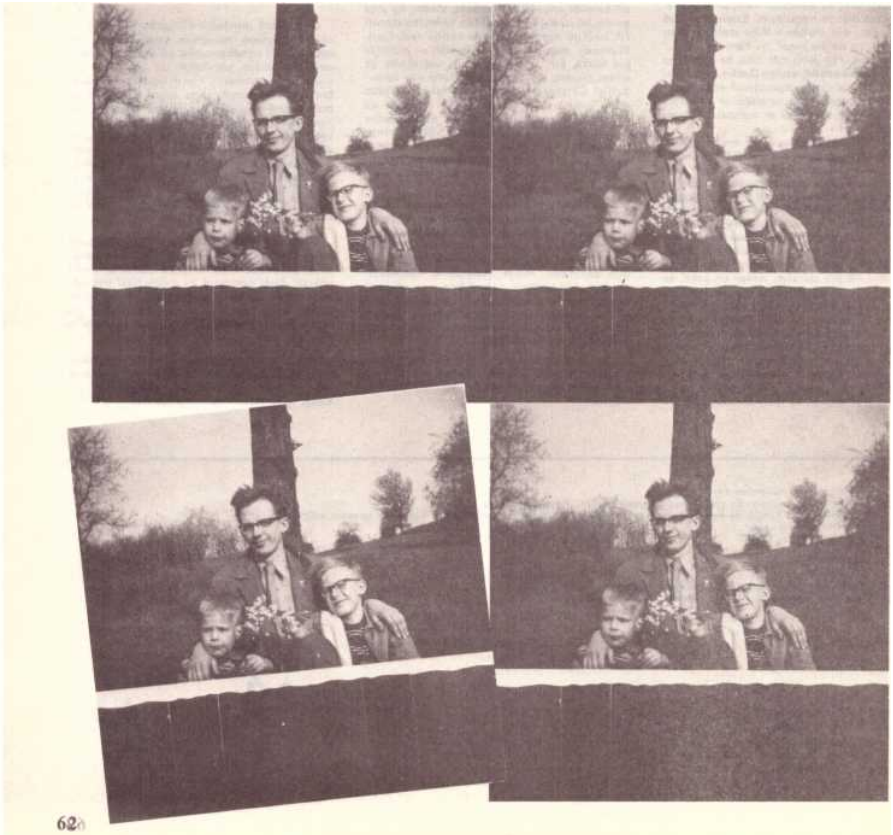

«Saki nu, vecīt, vai svešumā viegli uzaugt par latvieti?» — «Ek, ko tu tur, ko tur lai stāstu, ņēmu un augu, un šis tas jau no manis iznācis gribot negribot, ei, ko es tur lai saku? Kā tas bija, kā notika? ...» (Lai Juris Podnieks man žēlīgs, ka viņa filmas nosaukumu tik lēti izmantoju sevis labad . . .)

* * *

Kā tas notika? Pirmām kārtām ģimenē, kā gan citādi, jo, dzimis 1951. gadā, pirmos desmit mūža gadus nodzīvoju mazā Dienvidvācijas pilsētiņā, un tur mēs šī laika lielāko daļu bijām vienīgā latviešu ģimene. Un tomēr: latviski es tur iemācījos. Laikam tāpēc, ka šī bija mūsu ģimenes valoda, visādā ziņā tuvā un mīļā valoda. Valoda, kurā mamma vakaros skaitīja Tēvreizi ar mani un brāli Andri, valoda, kurā mums lasīja pasakas (bet par tām vēlāk mazliet vairāk). Un vēl viena atmiņa no šiem gadiem: Andris un es esam jau nolikti gulēt, bērnu istaba tumša, bet no dzīvojamās istabas skan balsu murdoņa, atbraukuši ciemiņi, un, ja labi ieklausās, tad var dzirdēt, ka tur lasa dzeju, latviski. Neatminu, kurus autorus, droši vien Ņujorkas «Elles ķēķa» vīrus, Čaku un Adamsonu lai, bet man tagad šķiet, ka šie vakari — toreiz pašam neapzinoties — manī iepotēja apziņu, ka latviešiem ir valoda, kurā var izteikt pat dzeju.

Un tomēr: mēs neaugām Latvijā. Mūsu ģimene bija kā maza latviska saliņa vācu tautas jūrā. Mūsu dzīvok|a durvis bija robeža, aiz kuras sākās cita vide. Cita, ne sveša, jo ļoti daudzējādā ziņā es šo vidi nevis tikai apmeklēju, bet tajā arī dzīvoju. Kaut vai tikai tadē|, ka mani rota|u biedri uz ielas bija vācu bērni, es runāju arī viņu valodu un vēlāk gāju vietējā pamatskolā. Pat savā ziņā tik svarīgs notikums kā mājas pagalmā aiz lielā koka, man šķiet, kastaņas, pirmo reizi spēlētā «doktora spēle», atklājums, ka cilvēki dalāmi divos skaidri atšķiramos dzimumos — pat tas man, latviešu zeņķim, atgadijās vācu valodā. Un tādu lietu bija — un vēl arvien ir — daudz, ko latviešu sabiedrība svešatnē nespēj sniegt, ne aiz ļaunas gribas, bet vienkārši, apstāk|u spiesta. Tai ir savas robežas, pret kurām dažam labam arī daudz vēlākos dzīves posmos nākas sāpīgi atdurties. Bet slaidā sivēna riksī atpaka| bērnībā: neatceros, ka šīs abas pasaules mani būtu sadūrušās, dzīvok|a durvis to starpā novilka skaidru līniju (ne gluži, mums toreiz bija ari saimniece vāciete, kas, cita starpā, mūs, bērnus, uzraudzīja, kamēr vecāki strādāja, bet kaut kā viņa mūsu dzīvē neatstāja dzi|ākas pēdas, nenosvēra svaru kausus uz vācu pusi).

Protams, pēc tik daudz gadiem nespēju pateikt, vai tas bija agrīnā bērnībā no dzīvojamās istabas puses dzirdētās latviešu dzejas iespaids vai tādēļ, ka mūsu mājās valodu un rakstīto vārdu vispār turēja augstā cieņā un godā — bet es, tā man tagad liekas, samērā ātri iemācījos lasīt, vispirms latviski, protams. Bet ar lasāmvielu latviešu valodā toties nesastāvēja tik spoži: toreiz Baiba Vītoliņa vēl nebija izsapņojusi latviešu bērnu grāmatu apgādu «Atvase» Stokholmā, bet bēgļu nometņu apgādi, kā man šķiet, domāja drīzāk par «lielo» daiļliteratūru (un vispār: vai pirms lielās izceļošanas no Vācijas 1940. gadu beigās un 1950. gadu sākumā daudzi bēg|i nedomāja, ka trimda būs tikai īss pārejas posms un ka drīz vien varēs atgriezties atbrīvotā Latvijā? Ko tādā gadījumā svešatnē daudz rūpēties par bērnu grāmatām, ja tās nu pēc gadiem diviem vai trim varēs izdot, cik tik vien vēlas, savā dzimtenē?). Lai gan dažu no šīm retajām bērnu grāmatām atceros ļoti labi — kaut vai «Rūķa Labrenča skolu» — tad tomēr to skaits bija pārāk mazs, lai apmierinātu manu lasītkāri.

Šo robu vismaz daļēji aizpildīja mana vecmāmiņa no mātes puses, nu jau nelaiķe Berta Saliņa no Ogres rajona Ikšķiles «Daiņām». Jau tajos senos gados, kad tagadējā Latvijas komiteja kultūras sakariem ar ārzemēm vispār nezināja, kā izskatās grāmatu sainītis, vecmāmiņa Andrim un man sūtīja grāmatas latviešu valodā. Šķirstu tagad jau nodzeltējušās lappuses uz mana rakstāmgalda: izlase «Latviešu tautas pasakas» — ak, šķietami bezgalīgi garais stāsts par ķēves dēlu Kurbadu! (1956. gads), N. Nosova «Nezināša un viņa draugu piedzīvojumi» (1956. gads), K. Čukovska «Doktors Aikāsāp» Jāzepa Osmaņa atdzejojumā — «Vaid sienāzīši kā vecīši,/Tiem izmežģīti

piecīši» (1958. gads). Šīs un daudzas citas tajos gados no Latvijas sūtītās grāmatas atmiņās saplūst par siltu bērnības deķīti, par segu, kurā kā dzīpari saaustas varoņu un milžu teikas, pasakas par vilkiem un velniem, dēkas un piedzīvojumi. Un šodien šīs grāmatas stāv manu abu meitu plauktos . . .

Un vēl ko atceros no šiem laikiem: bez grāmatu sūtījumiem un bez pakām, no kurām pēc ilgas cīņas ar neskaitāmiem finiera un drēbes iesaiņojumiem uz galda izbira konfektes «Gotiņa» un «Lācītis», mūsu mājās pienāca arī avīzes no Latvijas, ne katru dienu, bet ik pa dažiem mēnešiem, kāds lielāks žūksnis, cik zinu, tad tajos laikos ari šī parādība trimdas latviešos bija diezgan neparasta. Mana lasītkāre neatzina iedalījumu daiļliteratūras un publicistikas starpā, es «Padomju Jaunatnei» toreiz — tāpat kā tagad arī — būros cauri ar neviltotu interesi. Izlasījis attiecīgu rakstu vai uzsaukumu, es ne vienu reizi vien biju ar mieru uz vietas doties komjauniešiem talkā un mesties cīņā par cukurbiešu ražas pilnīgu ievākšanu, teiksim, Bauskas raj. kolhozā «Sarkanais kombains» (ceru, ka lasītāji Bauskas apkaimē neļaunosies, ja patvarīgi viņu rajonā iedēstu šādu saimniecību . . .).

Piedodiet, bet toreiz man vēl nedūrās acis, cik liekvārdigi, tukši un vietumis groteski bija daudzi saukļi un lozungi, kas tajā laikā «rotāja» «Padomju Jaunatnes» slejas, droši vien pat īsti neapjēdzu, kas tas kolhozs vispār ir par padarīšanu. Manis atsaucība laikam gan lielā mērā bija saistīta ar bezmaz romantisku, naivu daritgribu, kas raksturīga tāda vecuma bērniem. Bet, no otras puses: ja arī tolaik neviens no šiem aktīvās līdzdarbības sapņiem neīstenojās, tad mana iepazīšanās ar gramatām un avizēm no Latvijas, kā man tagad liekas, tomēr neizrādījās bez savas dziļākas nozīmes. Toreiz laikam apradu ar diviem priekšstatiem, kas trimdas sabiedrībā tajos gados nebūt nebija izplatīti vai pašsaprotami: ka Latvijas publikācijas visādā ziņā ir lasāmas arī svešatnes apstākļos un ka Latvijā ir latviešu tauta, kas tur dzīvo, strādā — un izdod, kā redzams, pat avīzes un grāmatas latviešu valodā (taču, protams, nevaru teikt, ka būtu apjautis, kā īsti rit manas tautas dzīve dzimtenē, zem kādām grūtībām).

Šāds redzesleņķis manāmi atšķīrās no tobrīd trimdā piekoptā — ka Latvijā valda viens vienīgs posts, kas cilvēkiem liek bezmaz staigāt cukura maisos un vienīgi domāt par to, kā piepildīt tukšos vēderus, kur nu par kultūru (esmu sabiezinājis krāsas, taču šajā virzienā domas šeit gāja).

* * *

Sešdesmitos gadus mūsu ģimenē ievadīja liels lūzums. Mammai nomirstot, tētis lāgā nezināja, ko vienam iesākt ar saviem abiem dēliem. Taču viņš bija dzirdējis par Minsteres Latviešu ģimnāziju (MLĢ) un par to, ka tai pieslēgts arī internāts. Mūsu gadījumā daudz kas runāja par pārcelšanos uz Minsteri: stāvoklis, kas bija radies mūsu

ģimenē, Andra un manis tālākā izglītība (kā nekā ģimnāzija, kuras beigšanas apliecību atzīst arī Rietumvācijas augstskolās) un, bez šaubām, arī latviskais aspekts.

Starplaikā jau ne viens vien ciemiņš no Latvijas paguvis iegriezties Minsteres Latviešu centrā, kur ģimnāzija un internāts tagad izvietoti: gaišā nesen celtā un modernā ēkā. Taču tā ne tuvu nelīdzinās tai mājvietai, kurā MLĢ bija izvietota savas Minsteres posma sākumā — Grēvenes ielā 69, 3. blokā.

* * *

Šeit nepieciešama maza atkāpe vēsturē. Karam beidzoties, tagadējā Rietumvācijā atradās vismaz 120 000 latviešu: bēgļi, bijušie leģionāri, spaidu kārtā uz Trešo reihu atvesti strādnieki — kopā ar citu tautību likteņbrāļiem un māsām, t. s. «Displaced Persons» vai, burtiski no angļu valodas tulkojot, personas, kas nav savā dzimtā vietā (dzimtenē). (Latvieši, tiesa gan, šī samērā spocīgā angļu nosaukuma saīsinājumu — D. P. — pārveidoja par itin mīlīgo «dīpītis» un «dipīte», visbiežāk gan tomēr par kolektīvo apzīmējumu «dipīši» . . .) Tikai retais — latviešu gadījumā rēķina dažus tūkstošus — izšķīrās atgriezties mājās, pārējie uzsāka mit svešatnes takas, sākotnēji — izburnbotajā Vācijā.

Bēgļus izvietoja lielās nometnēs, Eslinge-nas nometnē Dienvidvācijā vien toreiz bija apmetināti tuvu pie 10 000 latviešu, kas nekavējoties ķērās pie savas kultūras dzīves veidošanas (ko lai arī citu viņi būtu darijuši aiz gara laika, ja viņiem bija liegts meklēt darbu aiz nometnes vārtiem?): sazēla literārās kopas, orķestri, teātru ansambļi (ievērojamākā trupa bija Mērbekas), bet jau 1946. gadā franku novada latviešu bēgļi Fišbahā pulcējās uz savām pirmajām dziesmu dienām. Pat latviskā dzimumdzīve nepalika novārtā: 1949. gadā apgāds «Afrodīte» (!!) laida klajā jau 1931. gadā Latvijā izdoto Dr. T. H. Vandeveldes «Laulības dzīve. Viņas fizioloģija un technika», bet tie, kam šis darbs bija par neparocīgu un garu (152 Ipp.), varēja smelties padomu anonīma autora rakstītajā un pašrocīgi ilustrētajā brošūrā «Mīlas māksla» (20 Ipp.).

Pēckara bēgļu nometnēs tik tiešām izveidojās t. s. «Mazā» vai «Otrā Latvija», kurā netrūka pat skolu. Vienu no tām dibinaja

1946. gadā Detmoldā, drīz pēc tam pārcēla uz Augustdorfu, bet 1957. gadā ta nonāca Minsterē — tagadējā MLĢ.

Taču jau agrāk izrādījās, ka tas, kas sākotnēji bija iecerēts kā pārejas stāvoklis, kā īss starpposms ceļā atpakaļ uz majam (sak', padomju vara Latvijā taču ilgi nenoturēsies, amerikāņi, angļi, francūži, visi labie gariņi taču gādās par to), arvien vairāk ieilga. Kļuva arvien skaidrāks, ka vēstures notikumi kopš 1940. gada vasaras bija iedzinuši tobrīd nepārvaramu plaisu starp svešatnē nonākušajiem latviešiem un viņu dzimto pusi.

Šo nenoteikto stāvokli pārvarēt palīdzēja Rietumu valstu ekonomika, kas pēc pārstādīšanas uz miera laika apstākļiem sāka uzņemt arvien straujākus apgriezienus, kas savukārt prasīja papildu darbarokas. Līdz ar to radās jautājums, kālab Vācijā uzturēt dīki nīkstošus bēgļus, kas nevēlas atgriezties savā dzimtenē, ja iespējams daudz lietderi-gaks un saimnieciskāks atrisinājums; dot viņiem iespēju pašiem pelnīt savu dienišķo maizīti ASV, Kanādā, Austrālijā, arī Anglijā un citās pasaules malās.

Šādas izredzes arī latviešu dīpīšu lietum lielai daļai šķita nesalīdzināmi daudz pievilcīgākas nekā bezdarbīgi kvernēt izpostītajā Vācijā. Bez tam pie vispārējā politiskā apvāršņa arvien skaidrāk sāka iezīmēties jauna konfrontācija starp Rietumiem un Austrumiem, bēgļi, kas nupat kā izdzīvojuši viena kara postu, diezko nevēlējās palikt zemē, caur kuru stiepās robeža abu lielo politisko sistēmu starpā un kura, konfliktam saasinoties, varēja kļūt par pirmo kaujas lauku. Šaubu gadījumā: jo tālāk prom no Padomju Savienības, jo labāk — tā varētu raksturot noskaņojumu bēgļu nometnēs.

Ziemsvētki vai adventes sarīkojums Minsteres Latviešu ģimnāzijas internāta dienas telpā Grēvenes ielā 69, 3. blokā. Uzņēmums radies, domājams, 1962. vai 1963. gadā, garmatainie laiki vēl tālu . . .

Secīgi 1940. gadu beigās un 1950. gadu sākumā Vācijā nokļuvušie latviešu bēgļi vairākos izceļošanas viļņos izklīda uz visām debess pusēm. Un kā vēl . . . Jaunās mītnes zemes, protams, nevēlējās pie sevis uzņemt vārgos un slimos, bet vienīgi darbaspējīgos, viens

otrs latvietis šī iemesla dēļ, ieceļošanas papīrus kārtojot, uz galda lika nevis savu vārgo, bet veselīga tautieša plaušu rentgena uzņēmumu. Otrādi izsakoties: viens no iemesliem, kāpēc es šīs rindiņas nerakstu, teiksim, Ņujorkā vai Filadelfijā, bet gan Rietumvācijas pilsētā Minsterē, ir meklējams manu vecāku veselības stāvoklī, kas neizrādījās tik spožs, cik ASV prasīja no saviem nākamajiem pilsoņiem.

Bet katrai lietai ir arī vēl otra puse: ne vienam vien latviešu skolotājam, ierēdnim, ārstam (nemaz nerunājot par literātu vai aktieri) nācās piedzīvot, ka arodizglītību, ko viņš bija ieguvis pirms kara, aizjūrā tikpat kā neatzina. Tādā kārtā varēja gadīties, ka, piemēram, profesors savas svešatnes dzīves turpmāko posmu uzsāka kā sētnieks, savukārt uz Austrāliju izceļojušajiem — vienalga, vai rakstniekam vai lauķim — vispirms ar savu roku melno darbu bija jāatstrādā biļete uz jauno mītnes zemi (kaut vai ceļot turienes kalnos aizsprostus upēm).

Izceļošanas kustības gaitā latviešu bēgļu skaits Rietumvācijā strauji saruka. Apzināti vai neapzināti — līdz ar to mirkli, kad tūkstošiem latviešu bēgļu spēra kāju uz kuģa trapa, lai mērotu tālo ceļu uz aizjūru, trimda sāka pārveidoties par emigrāciju: doma par atgriešanos dzimtenē kopš tā brīža kļuva arvien svešāka. Bēgļi atkal bija ceļā, taču ne uz mājām, bet tālāk no tām prom, atstājot Vāciju, tie Latvijai nenonāca tuvāk — nedz vārda tiešajā, nedz pārnestajā nozīmē.

D. P. nometnes tukšojās, tās vienu pēc otras slēdza, bet tos bēgļus, kam nebija laimējies dabūt kārotos ieceļošanas papīrus, savāca vienkopus dažās vēl tālāk pastāvošās nometnēs. Pēdējā no tām bija Minsterē, izvietota izdienējušās vācu armijas kazarmās. Tā arī Latviešu ģimnāzija, ko 1957. gadā pārcēla uz šejieni, nonāca pie savas īpatnās adreses: Grēvenes ielā 69, 3. blokā (Latvijā droši vien teiktu: 3. korpusā). Ja pareizi atceros, tad tādu bloku bija pavisam seši, bez tam ari vēl koka barakas. Šeit dzīvoja ne tikvien ap 200 latviešu (to starpā MLĢ skolēni), bet arī poļi un citas Austrumeiropas tautības.

Taču šodien tikpat kā velti meklēt Minsteres D. P. nometnes pēdas: tās vietā tagad stāv pilsētas ugunsdzēsēju un ātrās palīdzības dienesta galvenā stacija. No plašajām kazarmām palikusi vairs bloka, kurā — kāda vēsturiska izmetināti bēgļi, kas mēģina politiskā patvēruma tiesības

* * *

Runājot par saviem bērnības gadiem Dienvidvācijā, jau minēju, ka mūsu ģimene bija kā maza latviska saliņa vācu tautas jūrā.

Grēvenes ielas nometne bija līdzīga saliņa, tikai daudz plašāka apjoma un reizē daudz noslēgtāka pret ārpasauli. Iziet pa nometnes vārtiem, kurus tagad gan vairs nesargāja, man nebija gandrīz nekādas vajadzības: no rīta puses gāju uz MLĢ, par maltītēm gādāja internāta virtuve, un pēcpusdienas un pārējo brīvo laiku pavadīju, dauzoties apkārt ar saviem latviešu skolasbiedriem (kādu man Dienvidvācijā vispār nebija bijis). Kopā ar čaļiem un čomiem trenkājām pa nometnes pagalmu futens-bumbu, devāmies vitamīnu devas uzlabošanas un sporta dēļ reisos uz tuvējiem vācu ģimeņu dārziņiem, ar prieku un sajūsmu atdevāmies visām tām delverībām, ko no tāda vecuma jauniešiem varēja sagaidīt. Mēs bijām vienkārši galīgi normāli zeņķi un džudas — bet latvieši. Man šķiet, ka tieši šī latviskā normalitāte — cik nu par tādu var no otras puses runāt — bija visraksturīgākā nometņu dzīves iezīme. Gleznaini izsakoties, mēs izdienējušo kazarmu blokā dzīvojām cits uz cita (MLĢ internātnieki lielākoties bija izmetināti pa trim vai četriem vienā istabā), bet tad atkal šeit neapšaubāmi bija dota mazas latviskas sabiedrības ikdiena, tverama sadzīvē, kopādzīvošanas visās jomās: no svētkiem un jubilejām līdz klačām, intrigām un ķildām. Jo tā bija skaitliski pietiekami liela un dažāda, šī sabiedrība savu locekļu vajadzības spēja segt pa ļoti lielai daļai, sevišķa saskarsme ar apkārtējo vidi, ar tās sabiedriskajām rosmēm un notikumiem bija vairāk vai mazāk liela. Bet, no otras puses, šī sabiedrība atkal bija maza diezgan, lai noturētu visus savus locekļus stingrā orbītā ap sevi.

Ja domāju par savu latviskumu tajos gados, tad pašā priekšplānā stāv tieši šī kopības apziņa. Latvieši Minsteres nometnē gan — kā jau kurā katrā sabiedrībā — izcīnīja savas personīgās domstarpības, bet pret ārpusi valdīja liela vienprātība. Atceros, kā toreiz MLĢ puikas nepārtraukti rīvējās un plūcās ar poļu zeņķiem, bet citkārt, ja apstākļi to prasīja, viņi varēja ari zibens ātrumā noslēgt tautu draudzību ar tiem pašiem «smirdošiem» poļiem, lai kopīgiem spēkiem varētu mesties «klapēt fričus»— bēgļu nometne bezmaz vai pret pārējo pasauli.

Raugoties atpakaļ uz šo laiku, es šodien, protams, nevaru nepasmaidīt par manu toreizējo pasaules redzējumu: es, kas savus pirmos desmit mūža gadus biju nodzīvojis gan latviskā ģimenē, bet tomēr lielā mērā ari vācu sabiedrībā. Minsterē un tās bēgļu nometnē nonācis, pamazām sāku domāt, ka šī pilsēta būtu tik tiešām varenjauka, ja vien tai nepiemistu liela kļūda: tajā apmetušies par daudz ārzemnieku — ne jau latvieši vai poļi, bet gan vācieši. Grēvenes iela 69,

3. bloks bija manas latviskās un vispārējās pasaules centrs, viss, kas atradās aiz nometnes vārtiem, bija svešs, ārzemes, tikpat mīļš un tuvs kā acij tikko jaušama zvaigzne kosmiskās telpas vistālākajās

pažobelēs.

Man pat neliekas, ka man kāds toreiz būtu šādu pasaules redzējumu īpaši ieaudzinājis, man drīzāk šķiet, ka tas bija samērā dabisks Minsteres nometnes dzīves rezultāts, tas izrietēja no šīs latviskās mik-ropasaulītes sabiedriskajām likumībām. Protams, sava loma te ari bija manis paša vecumam: tā bieži vien stipri naivi romantiskajām vajadzībām atbilda tik daudz no tā, kas toreiz notika MLĢ un tās internātā.

Kā, piemēram, var būt nesajūsmināts par tādu skolu, kuras audzēknis R. Z. kādu gaišu nakti mēģināja — tiesa gan: nesekmīgi — uzspridzināt atejpodu internāta zēnu gala labierīcībās? Vai par skolu, kuras audzēkņi U. un A. G. mēdza vakara stundās noturēt improvizētus koncertus (mūzikas instrumentu klāsts: ģitāra, klarnete, saksofons), kas šaurajā internāta istabiņā, pa visiem iespējamiem krēsliem, gultām, skapjaugšām izvietotu, pulcināja vai pusi skolēnu sastāva (šādās reizēs neizpalika ari ziņģes un tautasdziesmas)!

Un no sienas starp divām istabām pacietīgā (un internāta vadības nepamanītā) darbā izrušinātais ķieģelis — sava veida slepenais telefons! Vai puikas gados allaž izsalkušo internātnieku rudens pārgājieni uz vācu zemnieku tuvējiem kartupeļu laukiem («nerīko ar savu kabatas lampu Ziemsvētku iluminmāciju, mūlāps tāds!») un bezstrādes ceļā iegūtās mantas kopēja notiesāšana! Šim nolūkam tik labi noderēja ogļu krāsniņas, ar kurām apkurināja internāta istabas: uz tām tad varēja ari cept un vārīt, kad virtuve sen jau bija slēgta. Un, ja šajās pečkās vēl sabēra pagalmā salasītus kastaņus, tad bija pavisam labi: kastaņi dega ar dobju rūkoņu un sprādzieniem, kas krāsniņām bezmaz vai lika lēkāt. Daudzējādā ziņā šie MLĢ gadi līdzinājās nebeidzamai pionieru nometnei ar visu tās romantiku un visām tās ne tik vienkāršajām pusēm: vēl kā šodien atceros, ka internāta zēnu galā mazgātuvē ikreiz, kad, stāvot ar basām kājām uz vienmēr mitrās grīdas, pieķēros pie ūdens krāna, varēju būt drošs, ka nāks — tiesa gan: ne pārāk spēcīgs — elektriskais šoks. Tik nodzīvota, nodragāta un neremontēta toreiz bija Minsteres bēgļu nometne, taču latviskā gaisotne tajā virmoja, bija dzīva un — šoreiz vārda pārnestā nozīmē — elektrizējoša.

* * *

Sajā ziņā spējš lūzums iestājās, kad 1965. gadā likvidēja Grēvenes ielas nometni. Tās iedzīvotājus izvietoja pa visu pilsētu jaunos dzīvokļos, bet MLĢ un internātu pārcēla uz modernām telpām Vīnburgas ielā. Lai gan celtas pēc mūsdienīgām prasībām, tajās vairs nebija vietas šim īpatnajam latviskam garam, kas valdīja vecajās kazarmās. Visvairāk varbūt cieta kopības sajūta: katram internātniekam — izņemot pašus mazākos — tagad bija sava istabiņa, un līdz ar to iztrūka zināms ārējais spiediens, kas agrāk lika rēķināties

vienam ar otru, bet, no otras puses — it sevišķi 1960. gadu beigu posms Rietumu sabiedrībās stāvēja ikviena cilvēka individuālās brīvības zīmē, un pie šīs brīvības neapšaubāmi pieder iespēja aizvērt durvis aiz sevis un būt vienam pašam. Tā skatoties, jaunās MLĢ telpas bija mesli vispārējam to dienu laika garam.

Arī māsu ģimene pārgāja dzīvot pilsētā, bet Andris un es turpinājām apmeklēt MLĢ. Savādi — bet tieši pretstatā nometnes posmam pirmie gadi Vīnburgas ielā man nav atstājuši nevienas spilgtas atmiņas, tie kaut kur nenozīmīgi izplēnējuši, es nemāku tos atsaukt vairs atpaka|.

Manu atmiņu panorāmā tikai ap 1967. gadu atkal sāk iezīmēties asākas kontūras. Goda vārds, es šobrīd neprotu pateikt, kurš velis īsti mani togad dīdīja, bet tā uz rudens pusi man radās doma, ka MLĢ noteikti vajadzētu skolēnu žurnālu. Varbūt šis gara zibsnis mani ķēra tāpēc, ka — dzīvojot atkal ciešākā saskarē ar vāciešiem — pamanīju, ka tikpat kā visām Minsteres ģimnāzijām bija savas skolnieku avīzes, žurnāli, biļeteni, apkārtraksti un tamlīdzīgi izdevumi. Protams, MLĢ audzēkņu skaita ziņā — toreiz kā tagad: starp 70 un 100 — nevarēja sacensties ar šīm mācību iestādēm, bet vai tad tas varēja būt nopietns iemesls neizdot skolēnu žurnālu latviešu valodā?- Tur taču pat kaķiem jāsmejas — un, kad apvienotie runči bija beiguši ņirgāties, «Snīpis» bija piedzimis: mazs radījums, kas centās būt samērā ņiprs un ziņkārīgs, bet vismaz savā pirmā laidienā vēl ne pārāk apjomīgs: 14 Ipp.

Divas no tām uzņēmīgais redaktors (vai šo rindiņu autors) droši vien izdošanas jomā vairoties no visiem spalvas brāļiem pazīstamajām t. s. baltās lapas vai «Daba necieš tukšumu!» mocībām, piepildīja ar diviem saviem gargabaldzejoļiem, no kuriem vienu sauca, ja nemaldos, «Lietus». Tagad man liekas, ka šī literārā darba saturs pilnigi saskan ar visrsrakstā minēto dabas parādību: abi ir pelēki un garlaicīgi, toreiz, protams, man tā nešķita. Līdz ar ko iezīmējas vēl viens iespējams iemesls, kāpēc ķēros pie MLĢ skolēnu žurnāla dibināšanas un rediģēšanas: kas var liegt atbildīgajam redaktoram «sava» izdevuma slejās ievietot pašam savus dzejoļus (vienkāršota variācija par tematu «Tas, kas maksā par mūziku, nosaka muzikantam, ko spēlēt»).

Un kas mani toreiz dzina izmēģināties tieši lirikā? Skaidrs, pirmā mīlestība. Kas par to, ka tā beigu beigās izrādījās bezcerīga, jo V. 0. sirds bija ieķērusies «Snīpja» finanču «ministrā» U. Dz? Tieši nelaimīga mīlestība — vismaz zināmā vecumā — dzemdē visdziļākās dvēseles mokas, kas savukārt vārsmu izskatā lauztin laužas uz papīra. Un tā nu es savai pielūgtajai varēju nevien sacerēt mulsuma pilnus dzejoļus, bet tos — kā redaktors — likt arī iespiest. Iespaidam, tā es tolaik biju aprēķinājis, taču vajadzēja būt aizkustinošam: «Mīļā, es pie Tavām

kājām lieku šos pantus, kas driķēti (!!!) «Snīpī» un ar kuriem tālab iepazīsies vai visa pasaule . . .» Bet, lai cik romantisks s. aprēķins bija, tas nepiepildījās, un atkal tapa jaunas vārsmas, vēl smeldzīgākas par iepriekšējām. Sasodītie un tomēr traki jaukie kumeļa gadi . . .

Nu labi, tie bija tādi privātas dabas aspekti «Snīpja» sākuma posmā. Bet vispār

1967., 1968. gads bija laiks, kad daudzās Rietumu sabiedrībās sakustējās ledus: ASV studenti izgāja uz ielām, lai protestētu pret karu tālajā Vjetnamā, Parīzes maija nemieri noveda Franciju gandrīz lidz galīgai paralīzei, Rietumvācijā antiautoritāra studentu kustība un ārpusparlamentāra opozīcija — ar augumā mazo, bet kā oratoru nepārspējamo Rūdiju Dučki tās neoficiālajā priekšgalā — sacēlās pret mietpilsoniskumā sastingušo vecāku paaudzi un vēl aizvien dzivo fašisma mantojumu. Grandiozais Vudstokas rokmūzikas festivāls, marihuāna un brīvā mīla. Un pat aiz robežas, kas Eiropā šķir Austrumus no Rietumiem — reformu kusti-ba Čehoslovakijā. Aleksandra Dubčeka ievadītais t. s. «Prāgas pavasaris» (un kā šoks: tā spējās beigas 1968. gada augustā un stagnantā t. s. «Brežņeva doktrīna»).

Citiem vārdiem: šis laiks virmot virmoja aiz svaigām sabiedriskām un politiskām rosmēm, visos kaktos un malās mutuļoja un vārījās — es nebūt nebiju vienīgais starp šejienes latviešu jauniešiem, kas nodomāja, ka tagad pienācis bridis arī pie mums sākt ko jaunu, lauzīt galvas neierastos virzienos, kāpt uz visnotaļ mīļi pierastām varžacīm, paraustīt trimdas/emigrācijas pašizpratnes «svētās govis» aiz astes, izcelt logus un durvis no eņģēm, lai veselīgs caurvējš iztrīcina arī mūsu sabiedrību. Nepārprotami arī šī bija motivācija, kurai iztrūkstot «Snīpis» diez vai būtu, piemēram, 1970. gadā ar 10. nr. sasniedzis jau 1000 eksemplāru lielu metienu, ko galvenokārt bijušie MLĢ skolēni izplatīja visos Rietumu pasaules stūros (Bernadet, Indul, Vija, Maija, Andri, Gunta un pārējie — sveiki, jūs visi!).

* * *

«Snīpis» iznāca latviešu valodā, tas tēmēja uz svešatnē uzaugušajiem latviešu jauniešiem, tas — gribot negribot — «latviešu lietu» neuzskatīja vairs par šķietami pašsaprotamu un viennozīmīgu parādību, tas attiecībā uz latviskumu domāja stūraināk un atskabargaināk nekā vecāku paaudze, tas apzinājās, ka netop nedz Ulmaņa, nedz trimdas «Mazajā Latvijā» (un par Padomju Latviju priekšstats bija drizāk neskaidrs), bet kaut kur starp latvisko un svešiem, patvēruma zemes iespaidiem.

Lai lasītāji man piedod, ka uzdrošinos citēt pats sevi un pie tam samērā apjomīgi, bet mans «Snīpja» 6. nr. (1968. gada decembrī, 11. Ipp.) ievietotais «štuks» savā sirdi plosošā naivitātē tik uzskatāmi raksturo nupat minēto gaisotni, ka vienkārši nespēju noturēties, to šeit

nenorakstījis. Jau virsraksts «Kāpēc?» ir zīmīgs: 1960. gadu beigu posms Rietumos bija lielo jautājumu un «svēto patiesību» apšaubīšanas laiks. Lūdzu pievērst uzmanību radikāli pārkārtotajai ortogrāfijai (mazie burti ir revolucionāri!), kā arī amerikāņu «beat» autora Džeka Keruaka (Jack Kerouac) romānos — it sevišķi «On the Road» («Ceļā»), jau atkal svarīgs simbols! *Ceļā uz jauniem apvāršņiem!* — skoloto «stream of consciousness» (apziņas plūsma) tehniku! Un daudzpunkte allaž nozīmē «smagu» domu un «saturīgu» literatūru. Tātad:

«stāvu pie skatloga ... ap mani virmo un ņirb sejas . . . svešas, vācu sejas . . . varbūt arī kāda angļa, japāņa vai nēģera seja . . . svešas un tomēr pazīstamas . .. taču dzivoju šai zemē . . . Vācijā. . . esmu dzimis šeit. . . vecas sejas, kas varbūt pieredzējušas divus karus ... un jaunas sejas, kas cīnās pret karu un nekad nav redzējušas drupas ... un krievus ... un amerikāņu bumbvežus . . . viņu ausis nav dzirdējušas sirēnu gaudošanu .. . manas ausis arī nē ... un viņi arī nav redzējuši Vietnamas rīsu laukus . . . paveros vēsajā stiklā un piespiežu karsto pieri gludajai virsmai... un raugos, kā no amerikāņu armijas frenča uzpleča vējam līdz skrien mana prievīte . . . kāpēc tā tur ir? .. . sasieta mezglā ... arī manas domas mezglojas . . . kāpēc neatraisu prievīti no uzpleča . . . nepaņemu saujā ... un neatveru pirkstus virs papīra tvertnes zem ielas lampas... kāpēc tad ne... prievīte tad uzkristu virsū uz lietotām autobusa biļetēm ... un vecām avīzēm ... un drazām . . . un vai tad varētu iejukt pūlī ... un aizmirst zemīti Baltijas jūras krastā ... un vai tad varētu aizmirst, ka tā zemīte ir mana Latvija? ... un vai tad varētu pieiet pie tā garmataina ... un runāt par Vietnamu . . . un krieviem ... un Dučki . . . varēt jau varētu . . . protu šīs (toreiz drukas kļūdu velniņš «Snīpim» šai vietā izčiepa vārdu «zemes») mēli... bet . . . bet, vai varētu aiziet mājās un runāt svešā mēlē . . . negribu .. . negribu, stāstu sev . . . nevaru . . . manas domas kaist pie vēsā stikla ... es nevaru . . . runāt latviski. . . kāpēc, nezinu .. . spīts . . . lepnums . . . nezinu, tiešām nē. . . pieeju pie garmataina un prasu guni .. . viņš skatās manā prievītē . . . pasmaida ... un šķiļ uguni . . . stāstu viņam par prievīti un mazu zemīti Baltijas jūras krastā ... un prievīte skrien vējam līdzi . . .

Ojārs»

«Aizmirst zemīti Baltijas jūras krastā» — tieši šinī teikumā arī slēpās mana toreizējā latviskuma sāpīgais punkts. Es taču nebiju aizgājis no Latvijas, kur nu vēl tur dzimis, pat uz turieni aizbraucis vēl nebiju — un tomēr: jutos piederīgs latviešu tautai, visa mana audzināšana bija gājusi tajā virzienā. Par šo sajūtu es pat līdz šai dienai neesmu nevienu brītiņu spējis šaubīties, aiziet no šejienes latviešu sabiedrības — to gan esmu reizi pa reizei apsvēris, bet ne no tautas. Un Vācija, tā vieta, kur esmu dzimis un uzaudzis — es tajā labprāt dzivoju, es zinu, kā šeit veidotu savu dzīvi, es no vācu

sabiedrības daudz ko gūstu, ko svešatnes latviešu sabiedrība nespēj sniegt un kā man citādi pietrūktu, bet piederēt es Vācijai nepiederu. Tā ir mana pastāvīgā adrese, ne mājas.

Tas no vienas puses. Bet no otras puses: manas mājas, mana Latvija — kur un kā? Kas tā bija par dzimteni, par kuru mums mācīja MLĢ latviešu literatūras vai vēstures stundās? Tā bija Blaumaņa un Aleksandra Grīna, Ausekļa un Pumpura, Raiņa un Brigaderes, Skalbes un Čaka, Jaunsudra-biņa un Poruka Latvija — taču kas pēc tam?

Es šodien pat vairs nespēju pateikt, vai mēs,

13., un līdz ar to pēdējo, klasi nobeiguši, vispār bijām paguvuši nopietnāk iepazīties ar, teiksim, Taunu, Saliņu vai Stumbru, mūsu latviešu literatūras panorāmā Anšla-vam Eglītim pienācās tikpat kā avangarda pārstāvja loma. Ojārs Vācietis? Imants Ziedonis? Vai tik tiešām uz mēness vai kādas tālas zvaigznes apmetušies mums nezināmi latvieši?

Un vēsture? 700 gadu vācu jūgs, dažādi kaklakungi, Latvijas neatkarība 1918. gadā, gāganu kari daudzpartiju saeimā. Ulmanis 1934. gadā gan nerīkojās gluži demokrātiski, bet saimniecība pēc tam gāja uz augšu, un valstī valdīja miers un kārtība, Latvijas okupācija-1940. gadā. Baigais gads, vācu iebrukums un latviešu vienības Volchovas purvos, Kurzemes katls, kapitulācija 1945. gada 8. maijā. Un pēc tam — komunisms un krievi, šiem diviem vārdiem bija uzticēts izteikt visu, kas par Padomju Latviju toreiz bija sakāms, tie bija sinonīmi šausmām un briesmām, badam un postam, pelēcībai un cukura maisos ģērbtiem cilvēkiem, Sibīrijai un kolchoziem.

Apzināti vai neapzināti: šo jēdzienu radītā aina bija tik atbaidoša, ka aiz tiem vairs nevarēja saskatīt pašu tautu, kas, Latvijā palikusi vai turp no izsūtījuma atgriezusies, tik tiešām bija izstaigājusi grūtus laikus, nesalīdzināmi daudz grūtākus nekā Rietumos nokļuvušie latvieši. Vēstures notikumu rezultātā, tā mums mācīja, no tautas un valsts vienības Latvijā palikusi tikai čaula, bet svešumā nonācis tās kodols. Kas tautai Latvijā ir liegts, to mēs šeit Rietumos varam teikt, kur nu, tas ir mūsu pienākums to veikt. (Tikai — vai kāds vispār tā isti zināja, ko šī tauta gribēja panākt sev, ko tā sagaidīja no mums? Vai te drīzāk nebija atrodama tāda «Paši lemsim, paši darīsim» nostāja, kā nekā — mēs brīvībā!)

Jāatzīstas, ka man šī nostādne tikai samērā vēlu, MLĢ gaitām tuvojoties noslēgumam, sāka šķist mazliet savāda, savos pamatvilcienos izšķobīta. Ironiskā kārtā tas notika tieši tāpēc, ka visa audzināšana, Latviešu ģimnāziju ieskaitot, mani bija padarījusi par ārkārtīgi dedzīgu latvieti (gan pēc emigrācijas «šnites» un mode|a). Es savam latviskumam meklēju pamatus, jo stiprākus un plašākus, jo labāk, jo vispār I960, gadu beigas bija lielās darīšanas, lielās kustības laiks, man vajadzēja, uz kā atsperties. Taču, jo dziļāk svešumā urbos

pēc šādiem pamatiem, jo mazāk tie izrādījās nestspējīgī. Ko lai es 1968. gadā un pilsētas vidē iesāku ar prievīšu, ganiņu un birztaliņu Latviju? Ko ar tautasdziesmām, ja Dženisa Džoplina (Jānis Joplin) un «(Rolling Stones» daudz labāk prata izdziedāt to, kas man bija uz sirds? Ko ar Raini, ja man daudz tuvāks bija Džeimss Džoiss (James Joyce) un Džeks Keruaks? Ko ar tautasdejām, ja manu pasauli tricināja roks?

Manam latviskumam bija vajadzīga ne tautiska nostalģija, bet spēkbarība, ne latviskas muzeja vērtības, bet mūsdienīgums. Ari politiskajā ziņā: kas nosoda Latvijas okupāciju 1940. gadā, tas nevar mierīgu prātu atbalstīt ASV karu Vietnamā, bet tolaik ne viens vien Ziemeļamerikā uzaudzis latviešu jaunietis nolika savu galvu ari šajā kaujas laukā — kā mums teica, aizstāvot Rietumu pasaules un tiklab ari Latvijas brivību. Tiem, kas no risu laukiem atgriezās dzīvi, par nelaimi, gāja apmēram tāpat, kā divus gaddesmitus vēlāk viņu Latvijas vienaudžiem, kas pārnāca mājās no Afganistānas. Varbūt vienīgā atšķirība: šeit svešumā mums nav bijis tādu cilvēku kā Rudite Kalpiņa vai Juris Podnieks, kas šos nelaimīgos kaut vēlu, bet tomēr būtu iecēluši atpakaļ ļaužu apziņā un atmiņā, sāpīgi un patiesi, ar visiem cinka mēteļiem.

Mana ģimene neapšaubāmi bija iedibinājusi mana latviskuma pamatus, bez kuriem man nebūtu bijis nedz valodas, nedz emocionālo saišu ar savu tautu. Minsteres Latviešu ģimnāzija mani turpināja audzināt par latvieti, tā mani, es pateikšu to mazliet ēverģēlīgi, apstrādāja latviskā garā. Un kas par cēlu latvieti no manis bija iznācis: koris, tautasdejas lai, labas, bet ierobežotas zināšanas latviešu literatūrā, pēc svešatnes latviešu sabiedrības uzskatiem, politiski pareizas un kaujinieciskas runas un referāti attiecīgajās vēstures piemiņas dienās, tautasdziesmu simts vai divi, prievītes utt. Vārdu sakot: par spīti visām grūtībām, kas piemīt nacionālās audzināšanas darbam tālu no dzimtenes un no vispusēji dzīvas sabiedriskas vides, no manis bija iznācis varen foršs letiņš, lāčplēsiski zibošām acīm, paceltu zobenu, gatavs slānīt visus latviešu tautas ienaidniekus. Vai, labāk sakot, tos, kurus man par tādiem norādīja.

Bet tad pienāca brīdis, kā jau iepriekš teicu: 1960. gadu beigās, kad visa Rietumu pasaule vārījās un mutuļoja nemieros, kad vesela paaudze atteicās no savu vecāku piedāvātajiem modeļiem un štampiein un mēģināja veidot pati savu jaunu pasauli. Un kad man pašam sāka nepietikt saņemt savu latviskumu, pasniegtu uz tautiskā šķīvja. Es gribēju sev dzīvu latvietibu, tādu, kas atmiņās, bet veidojas šodienā un ko es pats varu veidot, mans skaidri izteiktais latviskums prasījās pēc lielāka dziļuma, nekā es to biju lidz tam atradis svešatnes latviešu sabiedrībā, tas prasījās pēc tveramības, pēc miesas, asinīm un gara — ar izbalējušu vīziju tam vairs nebija gana.

Nemāku pateikt, kurā gadā Jānis Peters ir rakstījis «Nedz lādēs, nedz rijās», pats šo dzejoli pirmoreiz ieraudzīju 1970. gadā izdotajā krājumā «Asinszāle» (46. Ipp.), bet tā domu un jēgu izjutu jau dažus gadus iepriekš:

«Nedz lādēs, nedz rijās, nedz sendienu
prievitēs
pastāv to sūtība, elpo tā būtība. (..)
Nesauciet atpakaļ tautiskā jūtībā pastalu, bērīšu, spiļarklu vasaras! Dvēsele — mūžīgā dzirnakmens
grūtība
tur — tautas gaviles, tur — tautas
asaras.

Ozolu saknes ar šūpuļiem sasieniet, varoņu pelnos uz zemes un debesīs atrodiet paši sev cienīgas asinis — pīšļi un putekļi klāt jums tās nenesīs!

. . nemāciet prievītes bērniem, bet
brīvību,
senčiem bij piestas, jums — elektro-
veseri.
Pasaule griežas, drūp akmens, nāk
tēraudi,
dzimst jaunas dzejas, un nav tur ko vaimanāt. Vectētiņ, neraudi, neraudi, neraudi — dzimtene paliek un asinīs nemainās.»

Šie, kaut man pašam toreiz nezināmi, bija mani ugunsvārdi, manas latviskās ticības apliecība.

Bet kur meklēt šo Petera mūžīgo dzimteni, kurai tauta sūrā darbā un ciņa dod arvien jaunus vaibstus? Kur ir tā vieta zem saules, kur latviešiem ir sava māja, kur viņi dzen savas saknes zemē? Cik daudz no tā, ko veicu svešā vidē (jo svešatnes latviešos tam nav dotas iespējas), notiek latviskās apritēs, dzīvā latviskā vidē?

* * *

«Snīpja» 11. numurā (1970. gada jūnijā, 4.-6. Ipp.) kopā ar Mārtiņu Būmani un dažiem citiem jauniešiem ievietoju tādu kā manifestu, kas mēģinaja noskaidrot mūsu skatu uz vecāko paaudzi. Izejas punkts mūsu apcerei bija dažādi šejienes latviešu laikrakstos pausti pārmetumi, ka latviešu jaunieši svešumā neesot vairs latviski, jo tie — tā vismaz šķita vienam otram vecākās paaudzes pārstāvim — arvien plašākā apmērā aizraujoties ar narkomāniju un/vai aģitējot pret ASV karu Vietnamā: kāda 23 gadu veca Kanādas latviešu jaunieša pašnāvība bija izraisījusi komentāru, ka «pašreizējā laikmeta šaubu un dumpibas, neziņas un bezcerības vilnis, kas savā virsotnē nes lielu daļu jaunās paaudzes šai kontinentā, nav gājis secen arī latviešu jaunatnei».

Mēs toreiz rakstījām: «Latviskās sētas idille neglābjami sabrukusi

mūsu priekšstatos. Mēs apzināmies, ka nespējam noliegt, ka tā ir mūsu vecāku priekšstatu pasaule, no otras puses, mēs reģistrējam faktu, ka esam uzauguši ārpus latviskās sētas augsti tehnizētā un urbanizētā vidē. Mēs esam uzauguši divkāršā nozīmē ārpus latviskās sētas: mēs neesam Latvijā un mēs neesam tautudēli. (..) Tas nozīmē, ka ganuzēns ar stabuli azotē ir pārvērties par garmatainu jaunieti, kas radis runāt un domāt vismaz divās valodās un darboties vismaz divās kultūrās.»

Mēs tālāk jautājām: «Vai latviešu jaunietis ir mazāk jaunietis nekā amerikānis, vācietis, zviedrs? Vai latviešu jaunietis ir mazāk aizskarams, mazāk ievainojams nekā visi citi jaunieši? Vai latviešu jaunietis ir mazāk jūtīgs pret pasaules nejēdzībām, pret karu, naidu, badu», mēs paši atbildējām ar skaidru «nē!». Indijas bada, apartheīda politikas, koncentrācijas nometņu un «cietumu pasauli» mēs izjutām arī par savu, ar ASV karu «Vietnamas rīsu mārkos» ari mēs nevarējām samierināties.

Un noslēdzot: «Mēs, jaunie latvieši, esam zaudējuši noslēgtās, neievainojamās latviskās sētas mieru, tam blakus nostājusies sveša kultūra. Blakus tautastērpiem un prievītēm mūsu skapjos karājas mini svārciņi un zīda kaklasaites, mūsu grāmatu plauktos stāv daudzu valodu grāmatas, un mēs runājam vairākās valodās. Mēs visu to vairs nespējam noliegt, mums ir jādzīvo ar šo divkāršo mantojumu. Mums, kā katrai paaudzei pirms mums, nav ceļa atpakaļ, mēs varam iet tikai uz priekšu, bet ne to ceļu, ko paaudze pirms mums ir ieminusi, bet gan to, kuru vilksim mēs paši. Mēs trimdas jautājumu risināsim citādi riekā mūsu vecāki, bet mēs to risināsim, jo tas pieder pie mums, pie mūsu spīts. Mēs atkārtojam: mēs uzskatām sevi par latviešu jauniešiem. Un, runājot kāda revolucionāra vārdiem tiesas priekšā, mēs ceram, ka vēsture mūs attaisnos — tā pati vēsture, kas paver un rada lūzumu paaudžu starpā.»

Man jāatzīstas, ka šobrīd, norakstot šīs rindiņas, es nevaru savaldīties, vismaz klusi nepasmaidījis par mūsu toreizējo morālisko dedzīgumu un kategoriskumu («runājot kāda revolucionāra vārdiem»... kas par uzdrīkstēšanos! Latviešos! . . . Latvieši un revolūcija taču ir nesavienojami jēdzieni!). Un, domājot par saviem vienaudžiem Latvijā, man ienāk prātā, ka tie tajos gados droši vien būtu neizpratnē kratījuši galvas par problēmu, ko mums sagādāja tautastērpu un mini brunču koeksistence mūsu drēbju skapjos vai pasaules literatūra grāmatu plauktos — viņi, domājams, kā vienu, tā otru būtu labprāt pieņēmuši, taču viņiem apstākļi nebija tādi, kas šo iespēju plašā mērā pieļautu.

Savukārt mums iznāca diezgan vilties pēc «Snīpja» II. numura iznākšanas — mūsu «manifests» neatstāja tikpat kā nekādu pēdu svešatnes latviešu sabiedrībā, ko toreiz bijām iecerējuši kā uzsaukumu plašām pārrunām, kā jauna ceļa un dialoga sākumu; iekritis kā mīkstā

vatē, tas, dzirkstis nešķiļot, izplēnēja. Tomēr — vienu komentāru gan atceros: kāds visnotaļ cienījama vecuma sirms vīrs, lielas emigrācijas organizācijas vadītājs, uzdūries kādā MLĢ sarīkojumā «Snīpja» redaktoriem, tikai izgrūda: «Jūs uz Sibiriju (!!!) vajadzēs aiztriekt . . .»

Visam par spīti man šķiet, ka mūsu toreizējā apcere vismaz trejādā ziņā skāra būtiskus jautājumus. Pirmkārt, tā raksturoja apziņu, ka mūsu paaudzes latvietība vairs nebija tik tieša, pašsaprotama un «tīra» kā mūsu vecākiem, mēs nespējām un nevēlējāmies noliegt tos iespaidus, kurus gribot negribot bijām smēlušies mītnes zemēs. Tādā ziņā mēs bijām maksimālisti: atsperoties uz latviskiem pamatiem, mēs sev pieprasījām *visu,* latvietību *un* to, kas mūs pozitīvā nozīmē saista ar svešo vidi. Aiz svešatnes latviskuma šaurajiem apvāršņiem mēs meklējam kaut ko pilnvērtīgāku, tādu redzes leņķi, kas *apvieno* latvisko un svešo mūsos, kurā latviskais neaizsedz pārējo pasauli un kas beigu beigās pieļauj jaunu, laikmetīga latviskuma kvalitāti. Mēģinājumus no mūsu galvām izskaust visu «nelatvisko» mēs varējām uzskatīt vienīgi par rēgainiem, tiem sevī nevarējām atrast reāla seguma. Mēs gribējām, izejot no savas — tiesa, līdz tam vēl ne pārmērigi plašās — dzīves pieredzes, būt latvieši un «nelatvieši» reizē.

Ar «pilnvērtīguma», ar «jaunas kvalitātes» jēdzienu cieši saistās mūsu «manifesta» otrs aspekts: sava veida «ilgas» pēc «normāla» latviskuma, pēc tādas latvietības, kas piepildās arī ikdienas ritumā, nevis tikai brīvajā laikā pēc maizes darbā un svešā vidē nostrādātajām stundām. Piekopt savu latvisko dzīvi kā vaļasprieku tādā pat veidā, kā, teiksim, vācieši laista puķes ģimenes dārziņā vai amerikāņi spodrina savus limuzīnus, — tas mums šķita daudz par maz. Taču šo tukšumu nespēja aizpildīt arī emigrācijas organizāciju t. s. politiskā cīņa par Latvijas neatkarību: kālab, piemēram, mēģināt modināt ASV sirdsapziņu Latvijas brīvības jautājumā, ja tā pati valsts Vietnamas tautas patstāvību cenšas nobumbot no zemes virsas?

Un treškārt: «Mēs trimdas jautājumu risināsim citādi nekā mūsu vecāki. Bet trimda nav domājama bez tās zemes, kuru trimdinieki atstājuši.» Trimdas jautājuma jauns risinājums prasīja arī jaunu skatu uz Latviju.

* * *

Šinī vietā mans stāsts pietuvojas atkal savam sākumam: manu Rīgas un Ogres radu sūtītajām grāmatām un laikrakstiem. Ja bija tā, kā mums bieži vien pamācīja kaut vai šejienes latviešu avīzes, ka Latvijā itin nekā nav, vienīgi posts, šausmas un apspiestība — no kurienes tad nāca šie izdevumi, pie tam skaidrā latviešu valoda un no gada uz gadu lasāmāki? Bet savukārt: ja šie izdevumi nāca no Latvijas, cik tad varēja ticēt apgalvojumam, ka tur valda briesmīgs latvisks tukšums (kam pretstatīt šejienes «īsto», «brīvo» latviskumu)?

Protams, toreiz ne tuvu neapjēdzu, kādos apstākļos mana tauta

tur tiešām dzīvo, bet par vienu gan sāku arvien mazāk šaubīties: ka tā ir dzīva un radītspējīga tauta, ka tās apritēm ir daudz dziļāks latvisks skanējums nekā to līdz tam biju spējis iedomāties. Vai tieši tāpēc tur nevarēja slēpties viena vai otra atbilde uz tiem jautājumiem par latvietību, kas mani bija urdījuši jau labu laiku? Taču to pārbaudīt tajos gados nenācās viegli: svešatnes latviešu sabiedrībā tādus sakarus ar Latviju, kas, pārsniedz saraksti ar radiem, toreiz uzskatīja par nevēlamiem, tie šā vai tā kalpojot vienīgi naidīgai varai.

1970. gada vasarā pabeidzu Minsteres Latviešu ģimnāziju un nedaudz dienu pēc tam devos pirmo reizi uz Rīgu pie radiem. 1971. gada vasarā viesojos tur pa otram lāgam. Varbūt visspilgtākais iespaids no šiem pirmiem braucieniem: Latvija man šķita pazīstama. Kā brilles turēju acu priekšā manī ieaugušo priekšstatu par šo zemi un vēroju Latviju (labāk sakot: to Latvijas daļu, ko man ļāva skatīt) — un piedzīvoju neaprakstāmo sajūtu, ka manu priekšstatu kontūras lielā mērā sakrīt ar īstenību. Es redzēju, ka tik tiešām ir tāda brāļu Kaudzīšu un tāda Čaka Latvija, mainījusies, kā gan citādi, bet būtībā nemainīga. Un tā bija zeme, kur dzīvo, strādā, cīnās latvieši: tverami, uzskatāmi, dienu dienā, neatliekami, visās dzīves apritēs. Daudzi un dažādi latvieši.

Nobeigšu šo rakstu ar dažiem izvilkumiem no savām «Latvijas piezīmēm», kas parādījās «Snīpja» 15. numurā (1971. gada decembrī, 17.—22. Ipp.). Drošības pēc toreiz paslēpos aiz nevainīgā segvārda «Jaunietis» — bet tādi nu bija tie gadi un tie apstākļi, sakari ar Latviju prasīja piesardzību. Sāku ar jautājumu: «Kas ir mājas vispār? Vai mājas ir tur, kur cilvēks jūtas mājās? Vai tur, kur viņam iet garīgi labi. Vai tur, kur stāv viņa četras sienas, gulta, krēsls, galds?»

«Kad pirmo reizi biju aizbraucis uz Rīgu, iekliedzos aiz sajūsmas: tik tuva un mīļa man likās Rīga. Jutos tiešām kā mājās. Ne jau tāpēc, ka dzīvoju šinī pilsētā, vai tāpēc, ka domātu par turienes ideoloģiju, bet gan tāpēc, ka visa Rīgas gaisotne bija mājīga. Vienkārši piederēju Rīgai, un Rīga piederēja man. Labi, un tad atbraucu atpakaļ uz Vāciju. Arī atpakaļ uz mājām? Vēl savādāk jutos, kad uzzināju, ka varēšu šovasar vēlreiz braukt uz Rīgu ciemoties. Vai šoreiz braucu no mājām uz mājām? Divas tik atšķirīgas lietas kā dzīve Rietumu pasaulē un Rīgā nevar nozīmēt to pašu — proti, mājas. Mājas cilvēkam var būt tikai vienas.

Man liekas, ka mums trimdā būs jāizšķiras, kur mēs esam mājās. Mēs varam būt Latvijā mājās, tāpēc, ka tur ir dzīva latviešu tauta un valoda. Mēs varam būt trimdā mājās, pildīt vēderus un sauļoties apziņā, ka esam brīvībā, un sakarus ar Latviju apzīmogot ar propagandas, infiltrācijas un sarkano šūniņu draudu zīmogu. Nedomāju, ka mēs nevarētu dzīvot trimdā un reizē vismaz garīgi būt Latvijas mājās. To var, ja apzinās, ka trimda ir tautas daļa ārpus

Latvijas robežām — un nevis kaut kāds patstāvīgs organisms, kura saistības ar Latviju guļ pagātnē. Ja trimda neatradīs savas garīgās mājas dzīvajā Latvijā, tad tā kļūs par pašapmierināšanās mechānismu. Ja trimdinieku garīgās mājas būs trimda kā tā vieta, kur viņam iet labi un kur viņš var virināt negribīgu un nodarbinātu kungu durvis (kuriem Latvijas problēmas labākajā gadījumā pilda papīrkurvjus), tad trimda tiešām izrādīsies par nokaltušu tautas zaru. Rietumu labklājības un mietpilsonības ideoloģijas pārpotēšanai un pārnešanai no vienas paaudzes uz otru latvietība nav nepieciešama, lai gan nepārprotami ir vieglāk nodarboties ar «latvietības» vaļaspriekiem (t. s. hobiju) nekā veidot aktīvas attieksmes ar cilvēkiem, savu tautu.

(..) Neticiet, ja saka, ka Latvijā nekā neesot. Tur ir ļoti daudz — mūsu tauta ir tur. Latvijā latviešu valodai ir nozīme. Mēs trimdā arī runājam latviski, mēs tikai nezinām lāgi, kālab mēs to darām. (. .) Mums, trimdas jauniešiem, jāatgriež mūsu valoda tur, kur tā ir tagadnē — Latvijā, šodien. Tur tai būs tas saturs, kura trūkums izgrauž neapmierinātības robus mūsos. Ja mēs nezinām, kāpēc mums mīlēt savu valodu, mēs to neapgūstam, mēs to tikai pie-kopjam. Mīlēt valodā turpretim var tikai to, kas ir tās vēsturiskais saturs. Vēsture ieslēdz sevī arī šodienu. Atliek tikai vēl mācīties no vēstures, arī no šodienas.»

Un tad vēl vārdi, kas mani pēkšņi iesviež atpakaļ šodienā: «Ja latviešu jaunietis krīt Vietnamā, tad tas ļoti sāpīgi. Tas iegrauž tautas dzīvo spēku, kas mums acumirkli vajadzīgāks nekā jebkad iepriekš. (. .) Latvieši, kas krīt Vietnamā, krīt Amerikas vārdā. (. .)» Kad runāju ar latviešiem Latvijā par šo jautājumu, viņi nesaprata, par ko runāju. Viņi nesaprata, jo viņu acu priekšā stāvēja konkrēta Latvijas dzīve, kas prasa katra latvieša dzīvību. Viņi nemanīja nekā no Vietnamas rīsu mārkos izcīnītās «brīvības», ko ASV teicās tur ievedam ari viņu vārdā.

Vai nav savādi, ka svešatnes latviešu laikraksti par tiem latviešu zēniem, kas Padomju Armijas rindās cīnījās Afganistānā, tur zaudēja acu gaismu, kājas, rokas, pārāk bieži ari dzīvību, allaž runājuši kā par šī kara netaisniem upuriem, bet par tiem latviešu puišiem, kas ASV armijas rindās karoja Vietnamā, kā par varoņiem (tiesa gan, pēc kara beigām par tiem vairs neliekoties diezko zinis?). Vieniem, lūk, esot pret savu gribu bijis jāiet kaujā pret brīvības cīnītājiem, bet otri esot aiz paša pārliecības ar ieročiem rokās tālajā Āzijā stāvējuši sardzē par Rietumu — kur nu par vietnamie-šu! — brīvību (taču es zinu ari latviešu jauniešus, kas bēga no iesaukšanas ASV armijā . . .).

Bet Latvijā ir rakstniece Ilze Indrāne, kas kopā ar citiem raksta: «(. .) Latviešu tauta. Paskatīsimies uz zemi, zem zaļajām velēnām guļ blakus piecpadsmitgadīga komjauniete un astoņpadsmitgadīgs leģionārs. Viņi tur nestrīdas par to, kam nāve bija baismāka, kuram asinis bija karstākas, jo Latvijas zeme viņus ir savienojusi. Viņi izdigst

zaļā asnā virs kapa — zināma vai nezināma — un pār viņu galvām vajaga balto, balto miera svītru, miera zīmi karogā.» («Padomju Jaunatne», 1988. gada 8. septembrī,

4. Ipp.)

Bet miers ir dzīvības jautajums. Arī latviešiem.

* * *

Šis stāsts par laika posmu starp 1951. un

1971. gadu svešumā ir manis paša stāsts. Es pat nemāku pateikt, cik bija latviešu jauniešu ar līdzīgu skatu uz šiem gadiem un uzdevumiem, ko tie izvirzīja, lai gan man ir pamatotas aizdomas, ka tik daudz viņu nemaz nebija: vairums manu vienaudžu gāja vienkāršākus un tradicionālākus ceļus. Un tomēr: kaut esmu aprakstījis galvenokārt manus meklējumus, manus mēģinājumus risināt latviskuma jautājumu svešatnes 'apstākļos, tad taču ceru, ka no manis teiktā var arī nojaust, kas bija (un vēl arvien ir) šis jautājums, kura priekšā mēs visi vienādi stāvējām (un vēl arvien stāvam).

Minsterē, 1988. gada novembra sākumā

«...UN TO SAPNI

-i'tar

LATVIJU»

Evas Rubenes intervija ar Minsteres Latviešu ģimnāzijas latviešu valodas skolotāju Dainu Vītolu

Eva. Cik ilgi tu jau strādā Minsterē?

Daina. Kopš 1980. gada. Pašā sākumā mācīju zemākajās klasēs vairākus priekšmetus, to starpā ari latviešu valodu. 1982. gadā es

aizbraucu uz Ameriku, kur mācījos latviešu studiju centrā Kalamazū. Pēc gada atgriezos Minsterē un kopš tā laika mācu tikai latviešu valodu: zemākajās klasēs — mūsu skolā ir no piektās līdz desmitajai es pasniedzu arī literatūru, no vienpadsmitās līdz trīspadsmitajai — valodu un vienā klasē arī literatūru. Man ir pilna darba slodze, es mācu 30 stundas nedēļā. Vācu skolai tas būtu loti daudz, viņiem maksimums ir 24 stundas nedēļā. Turklāt vēl sagatavošanās stundām man prasa milzīgi daudz laika. Grūtības sagādā tas, ka bērni nāk no tik atšķirīgām zemēm — no **4SV,** *Zviedrijas, Kanādas, Austrālijas, ir bijuši bērni no Jaunzēlandes, Kolumbijas, Šauda Arābijas. Mūsu skolotāju saime pārvalda diezgan daudz valodu, ar kurām varam «lāpīties», ja bērnam sākumā iet grūti latviski. Ja ko vajag paskaidrot, mēs varam dot piemērus citās valodās.*

Galvenā problēma ir, ka bērniem ļoti atšķirīga latviskā izglītība. Tie, kas nāk no lielpilsētām, kur prāvas latviešu organizācijas, ir saņēmuši vispusīgu latvisku audzināšanu un izglītību. Bet tāds bērns, kas uzaudzis mazā pilsētiņā, kam latviešu valoda ir tikai mājas valoda — ar to bieži ir grūtības. Kaut nereti tieši šis bērns vairāk tiecas pēc latviskās pasaules.

Rūgtā ikdiena bērniem sākas tad, kad viņi, nokļūstot mūsu skolā, pēkšņi ir spiesti visus priekšmetus mācīties latviski. Jo līdz tam, savās sestdienas skolās, viņi ir aptaustījuši vēsturi un ģeogrāfiju latviski, bet, ka latviski var izteikties arī bioloģijā un matemātikā, — to viņi nav pat iedomājušies. Dažiem ir ārkārtīgi grūti.

Kādas mācību grāmatas tu izmanto savā darbā?ˆ

Mums ir vairākas ļoti labas trimdā izdotas latviešu valodas gramatikas grāmatas, autori — Valērija Bērziņa-Bal-tiņa, Lidija Ziemele, Jāzeps Lēlis. Mums ir arī vairāki vingrinājumu sakopojumi, kā mācīt latviešu valodu sveštautiešiem. Amerikas latviešu apvienība izdod savas mācību grāmatas, kas ir paredzētas viņu sestdienas skolām, bet tās man diezkā neder. Es varu izņemt dažu nedēļu laikā to, ko viņi izņem gada laikā. Manas prasības ir augstākas un pilnīgākas. Es ārkārtīgi daudz vingrinājumu rakstu pati. Man ir pieejamas gandrīz visas Latvijā izdotās mācību grāmatas — tās es izmantoju. Izmantoju arī lielu daļu no šeit izdotajām avīzēm un žurnāliem, tāpat trimdas presi — to visu lietoju kā lasāmvielu. Mēs lasām un pārrunājam. Lielu vērību pievēršu sarunvalodai. Starp Latvijas un trimdas latviešiem ir diezgan lielas atšķirības vārdu krājumā un izteiksmes veidā. Un es gribu savos skolniekos izkopt mutisko valodu, lai nerastos tāda situācija, ka pēc dažiem gadiem mēs viens otru vairs nesapratīsim.

Manu darbu apgrūtina tas, ka tagadējie bērni savas dzimtās zemes valodu pārzina krietni labāk nekā latviešu valodu. Kad mana paaudze sāka iet skolā, mēs sākām kā latvieši, mēs nemaz vāciski, angliski, zviedriski nepratām. Bet šiem bērniem tagad latviešu valoda jāmācās gandrīz kā svešvaloda.

Kur tu saskati sava darba jēgu, no pasaules pieredzes zinot, ka

visas emigrācijas izbeidzas jau 3.—4. paaudzē, ka asimilācijas process ir gandrīz neizbēgams. Kā tu jūties tieši kā valodas skolotāja, zinot, cik spēcīga citas valodas aizmugure un ka šie bērni Latvijā, visticamāk, nekad nedzīvos?

Kāpēc mēs tik ļoti pūlamies audzināt viņus par latviešiem? Es domāju — tas dziļais spēks ir tīri instinktīvs, tā kā dzīvniekiem: tu pasargā savējos. Tas cilvēkā ir iedzimts, ka viņš par katru cenu grib noturēt pēctečus savā līnijā — es esmu latvietis un maniem bērniem jābūt latviešiem. Man šķiet, ka mūsu mātes un tēvi to īpaši nav analizējuši, viņi tikai gribējuši nodrošināt saviem bērniem to, kas pašiem reiz bijis reāls — valodu, folkloru, tradīcijas, un to sapni — Latviju.

Bet mēs runājam par mana darba jēgu. Izmisuma brīdī, kad man «uznāk melnais», es domāju: kāda ir tā jēga, kāda velna pēc mēs audzinām viņus par latviešiem? Bet citādi nevar! Es cenšos strādāt ne tik daudz ar mērķi, ka viņi atgriezīsies Latvijā, bet — lai viņi visu dzīvi sajustu piederību ar savu tautu ne tikai dzimtenē, bet arī ar savu tautu Austrālijā, Zviedrijā, Brazīlijā un citur pasaulē. Lai, atbraucot ciemos uz Latviju, viņiem nebūtu jānokar galva aiz kauna, ka viņiem slikta latviešu valoda. Mani gandarī sajūta, ka es radu viņiem iespēju uzturēt saites ar Latviju. Protams, savos ideālākajos brīžos es redzu, ka visi skolnieki jau pako koferus un brauc mājās, bet... būsim reāli.

Man radies iespaids, ka trimdas latviešiem latvietība ir daudz dārgāka kā mums. Tāpat arī trimdas latviešu zināšanas par tautas tradīcijām, folkloru, Latvijas vēsturi ir krietni dzi|ākas nekā šejieniešiem.

Bet tas ir dabiski. Mēs esam uzauguši ar to, ka sveštautieši, kuru vidū dzīvojam, nemitīgi jautā, kāds bija Latvijas liktenis, kādēļ tā notika, kāpēc tā un kāpēc šitā, ko jūs darāt Ziemassvētkos un kāpēc Lieldienās krāsojat olas? Ja nespēj atbildēt, tu krities sveštautiešu acīs, bet mēs, trimdā, augstu turam savas tautas godu un lepnumu. Otrkārt, mūsu vecāki izmisīgi centušies radīt mums latvisku pasauli. Mums nav tā fiziskā pasaule, pa kuru varam staigāt un teikt: redz, tur tēva mājas, tur mammas skola. Tāpēc mums jābūvē sava pasaule uz folkloras, tautas tradīciju pamatiem. Mums viss ir atņemts, bet, šķiet, taisni tāpēc mūsu latvietība ir krietni izkoptāka.

Pasaulē visās tautās pašreiz vērojama spēcīga interese par savām saknēm, saviem ciltskokiem. Cik lielā mērā tas izpaužas trimdas latviešu sabiedrībā?

Latvieši šai ziņā nav nekāds izņēmums. Trimdā pašreiz sāk veidoties atsevišķi centri dažādās pilsētās, uz kuriem dzenas vecāki ar bērniem. Minstere, Kalamazū, Minhene, Stokholma, Londona. Problēma ir, ka trimdā aizvien pieaug latviski nerunājošo bērnu skaits.

Es pastāstīšu par visjaunāko centru Anglijā, kur tagad notiek vasaras nometnes. No sākuma bija tāda doma: pēc iespējas laist kopā visus, gan

jau latviski runājošie bērni vilks tos nelatviskos Ildzi. Bet pieredze parādīja, ka vietējās zemes valoda dabiskā kārtā ir stiprāka. Tad latviski runājošo bērnu vecāki pateica: nē. Kāpēc mēs pūlamies mājās runāt latviski, uzturēt latvisku garu, ja viena vasaras nometne visa gada darbu aizslauka projām. Jo sabrauc bērni, kas latviski nerunā, un visi, protams, tūlīt sāk runāt angliski.

Pēc tam radās divas plūsmas — latviski runājošie iet savā nometnē un intensīvi nodarbojas ar sava līmeņa latvietību. Otra plūsma — bērniem, kas ir latvieši, taču latviski nerunā. Tiem nodarbības noris galvenokārt angļu valodā — lekcijas par mūsu tautas kultūru un tradīcijām, viņi iemācās dažas dziesmiņas un mūsu vienkāršākās rotaļas. Viņi patlaban ir apmierināti ar to un jūtas diezgan daudz ieguvuši. Domāju, ka viņus pāraudzināt par latviešiem ir diezgan nereāli. Bet, ja bērnu sauc Džons Bērziņš, tad lai viņš zina, kāpēc Bērziņš, nevis Smits vai Džounss.

Bet kopumā tā ir ļoti simpātiska parādība trimdā — vecāki tīšām maina dzīves vietu, meklē to vidi, kur bērni justu plašāku latvisku ikdienu visapkārt.

Es uzaugu mazā pilsētiņā Ziemeļanglijā, kur mana vecuma latvieši bija uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmi. Mana latviskā ikdiena bija tikai mājas ietvaros: aizver durvis aiz sevis un — jā, tu esi it kā Latvijā. Mēs dziedājām, mēs runājām savā valodā. Es esmu uzaudzināta kā senos laikos, kad, darbu darot, tu dziedi. Vecāki mani audzināja tā, ka latviešu tradīciju pasaule man ir reāls jēdziens, bet — mājas ietvaros. Tu izej pa durvīm, un viss — Anglija.

Kad tikko iebraucu Minsterē, mani visvairāk pārsteidza tas, ka es gāju pa ielu un mani sveicināja latviski. Tas bija kaut kas tāds, ko nekur citur, izņemot Rīgu, savu mūžu nebiju piedzīvojusi. Pirmos mēnešus es to ļoti baudīju. Tā ir fantastiska sajūta. Es pieņemu, ka jums šeit to ļoti grūti saprast — ka tu vari izveidot savu mazo Latviju Minsterē, Londonā, Stokholmā. Kaut tas neatsver dzīvo Latviju.

To mazo Latviju mēs Minsterē mēģinām radīt saviem skolniekiem. Ar daudziem tas izdodas, ar dažiem nē, un nekad arī neizdosies. Jo mums jārēķinās, ka bērns ir personība pati par sevi, un tas, ko viņš vēlas, ne vienmēr būs tas, ko vēlas vecāki un skolotāji. Varbūt viņš būs ar mieru iedziļināties latvietībā tik tālu, ka varēs tīri pieklājīgi sarunāties, bet viņš tomēr jutīsies ārkārtīgi ērti savā vietējā, nelatviešu sabiedrībā, kur es, personīgi, nekad neesmu jutusies sevišķi ērti. Kaut man ir ļoti labi angļu un zviedru draugi, tomēr latviešu sabiedrībā es jūtos vislabāk, protams, tā sabiedrība mani ēd nost arī…

Tu esi kādas desmit reizes bijusi Latvijā. Vai tālab viena daļa trimdas latviešu uz tevi neskatās ar aizdomām?

Jā, es esmu piedzīvojusi, ka uz mani šķībi skatās, jo es tik bieži te braucu. Taču esmu ar mieru to paciest, jo man šie Latvijas braucieni dod pārāk daudz, lai no tiem atteiktos. Es te braucu smelties skaņas —

muzikālās un valodas skaņas. Latvijā es dzīvoju tādā pasaulē, kādā esmu iedomājusies dzīvot savos sapņos. Jā, te visapkārt skan krievu mēle, bet Vācijā vācu un Anglijā angļu valoda. Es esmu sevi notrulinājusi un cenšos nedzirdēt šeit to, ko negribu dzirdēt, un klausos tajā, kas manai dvēselei vajadzīgs. Seit atrazdamās, es vienmēr mēģinu dzīvot ļoti tuvu modelim, kādā pašreiz dzīvo mana tauta, ieskaitot stāvēšanu rindās.

Būtībā tu stāvi ar vienu kāju tur un ar otru šeit, turklāt šaubīdamās, vai tu varētu dzīvot šeit, bet zinot, ka nevari pastāvēt *"tur.* Vai, dzīvodama šādos apstākļos, tu neizjūti savu dzīvi kā traģēdiju?

Traģēdija, manuprāt, ir, ka es nedzīvoju normālu dzīvi. Par normālu dzīvi uzskatu to, ka es kā latviešu valodas skolotāja varu strādāt savā zemē. Kaut man ir atņemta darbošanās savā zemē, es vismaz darbojos savējos. Tiktāl es esmu tikusi. Bet ir tūkstošiem latviešu, kam ir atņemts pat tas. Vai mana dzīve ir traģēdija? Vispirms traģēdija ir notikusi ar mūsu tautu, tik liela daļa no tik mazas tautas atrodas trimdā. Personīgi mana dzīve ir ļoti grūti saprotama tādam, kas nav saistīts ar līdzīgu likteni. Mani angļu draugi domā: ko tu tai Vācijā meklē, tādos latviešos? Brauc atpakaļ un strādā. Viņi nespēj saprast, ka man tur ir jābūt. Jā, es dzīvoju latviešu geto, un tas ir ar tīšu izvēli. Ja man viena kāja ir šeit un otra tur, tad domās es visu laiku esmu dzimtenē, un tikai fiziski atrodos te. Fiziski esmu šeit, garīgi — savā zemē.

Vai Latviju tu izjūti kā savu dzimteni, kaut esi dzimusi Anglijā?

Ir vecs sakāmvārds: «Ne visi, kas piedzimst kokos, ir mērkaķi.» Un tas, ka man ir angļu pase, ir tikai momenta jautājums. Ja es būtu piedzimusi pāris gadu agrāk, man būtu Vācijas pase, vēl pāris gadu agrāk, — es būtu Latvijā dzimusi. Vai patiešām es esmu cits cilvēks, piedzimdams 52., nevis 42. gadā, nezinu, par to var debatēt. Jā, mana dzimtene ir un paliek Latvija. Tiešā vieta, kur dzimu, man nav svarīga.

Tu sacīji, ka tev ir atņemta iespēja būt savā zemē un strādāt. Ja tāda iespēja rastos, vai tu būtu ar mieru braukt dzīvot uz Latviju pavisam?

Jā. Esmu krustām šķērsām apsvērusi šo soli. Braukdama pietiekami bieži un uzturēdamās ilgāku laiku, domāju, ka labi pārzinu Latvijas apstākļus. Mani velk zeme, mani velk cilvēki, mani velk sajūta būt piederīgai šai zemei.

A1A **JĀŅA RIEKSTIŅA LATVIEŠU STUDIJU CENTRS**
VEIDOSIM
SAVU
NĀKOTNI

Foto — Andris Krieviņš
Jāņa Riekstiņa Latviešu studiju centrs

IASV, dzīvo Latvūaļ
at/aiņas PAR
Reklāmas prospekts

Pie viesnīcas «Latvija» — Sellija Janšēvica un Rita Laima Krieviņa, abas LSC absolventes, 1983. gada vasarā.

JANA RIEKSTIŅA
latviet studiju

CENTRU

Tas jau ir krietni sen — tieši pirms septiņiem gadiem, kad iesēdos vilcienā Ņujorkas «Penn» stacijā, lai dotos uz pamazo Kalamazū pilsētiņu Amerikas ziemeividienē. (šīs pilsētas nemirstību nodrošinājis slavenais džezists Glens Millers ar savu dziesmu «Man ir meiča Kalamazū».| Tik tikko bija nodibināts Latviešu valodas studiju centrs, un es biju viena no 18 jauniešiem, kas bija pieteikušies uz pirmā gada studijām. Man bija 21 gads. Kāpēc braucu! Tobrīd bija pārliecība, ka gremdēšanās manas tautas vēsturē un garamantās man pilnīgi nepieciešama. Es būtu varējusi iet citu ceļu, es būtu nobeigusi mākslas studijas Ņujorkā — ja . . . 1980. gadā nebūtu atbraukusi uz Latviju un vienu mēnesi stažējusies Mākslas akadēmijas grafikas nodaļā. Viss Latvijā redzētais, dzirdētais, izjustais atstāja uz mani tik dziļu iespaidu, ka nekādi nespēju pieņemt faktu, ka tik ātri jābrauc prom no zemes, kuru izjutu kā savu, kur dzimuši un miruši neskaitāmi mani senči un priekšteči, kur viss, ko mani latviešu skolas skolotāji bija stāstījuši un kaluši manā atmiņā, materializējās konkrētās, taustāmās vietās. Es gluži vai saslimu, un tā rezultātā pēc nepilna gada atkal nonācu Latvijā — šoreiz gan tikai uz divām nedēļām, uz īsu mirkli, kas tomēr apstiprināja manu pārliecību, ka es piederu Latvijai, un tikai pēc tam pasaulei. Laimes māte mani nepameta tukšā — 9. septembrī iepazinos ar Latvijas latvieti, ar kuru pēc pusotra gada apprecējos. Iepazinos, lai pēc tam tiktu aizsviesta tālu prom pāri jūrai, atpakaļ Amerikas ikdienā, svešumā.

1981. gada vasarā biju ardievojusies no savas jaukās, bet izteikti dārgās mākslas skolas, un jaundibinātais Latviešu studiju centrs pievilka kā spoža bāka tumšā naktī. Biju pazaudējusi līdzsvaru dzīvē. Pārtrauktās faākslas studijas un piedzīvojumi Latvijā lika man spert šo soli — atdot veselu mācību gadu latviešu studijām ... Tas izvērtās par vienu no maniem visskaistākajiem dzīves posmiem!

1981. gada rudenī studiju centram paredzētā ēka vēl nebija uzcelta, taču pamati jau ielikti. Es apmetos pie Valda un Lalitas Muižniekiem, pie cilvēkiem, kas ir studiju centra sirds un dvēsele.

Pārējie latviešu jaunieši līdz Ziemsvētkiem mitinājās Rietummičiganas universitātes kopmītnēs. Kas bija šie pārējie! No Amerikas austrumiem, rietumiem, vidienes, Kanādas — Ilga, Laura, Sellija, Juris, Audra, Egīls, Vita, Samuels, Ingrīda, Guntis, Pauls, Sandra, Helēna, Ilona, Aldis, Uģis, Nora un Laris. Ko katrs meklēja šeit, kas slēpās aiz mūsu kopīgā mērķa, uz to gan laikam neatbildēšu. Cik nopietns bija katra dzinulis un cik katrs no mums paņēma līdzi no šī mācību gada, to rādīs dzīve.

Visu rudeni līdztekus studijām palīdzējām celt centra ēku. Darbi veicās pagausi, jo latvieši paļāvās tikai uz saviem spēkiem — lai varētu ietaupīt līdzekļus. Centrs pamazām slējās blakus amerikāņu puišu studentu korporācijas mītnei. Jauka bija apziņa, ka mēs, jaunieši, tieši fiziski palīdzam celt šo namu, kas solīja tik daudz un savu solījumu pildīja.

Sis rudens bija ārkārtīgi skaists. Es biju tapusi ļoti jūtīga — tāds laikam ir ikviens iemīlējies cilvēks! Uz studijām braucu no rīta kopā ar savu saimnieci un skolotāju Lalitu Muižnieci (Jūlija Lāča meitu) viņas mazajā, oran-iajā dampītī. Lalita mums pasniedza latviešu valodas gramatiku, rakstu darbus un latviešu literatūru. Viņa savu darbu pildīja ar lielu mīlestību un misijas Izjūtu, pilnībā atdodamās savai profesijai un studentiem. Stundas notika katru dienu no pirmdienas līdz piektdienai, apmēram no deviņiem līdz trijiem. Ko tad mums pasniedza! Latviešu valodu, rakstu darbus, runas valodas izkopšanu, latviešu valodas fonoloģiju, ievadu latviešu literatūrā, Latvijas vēsturi un politiku. No visām man mīļākās bija literatūras un rakstu darbu stundas. Aizrāvos ar lasīšanu, pēc tam aizrautīgi pildīju savus rakstu darbu uzdevumus. Dienām klabināju Lalitas elektrisko rakstāmmašīnu saulainajā puķu istabā, sacerēdama dzejoļus un garas vēstules uz Latviju.

Latvijas vēsturi mums pasniedza Jānis Pe-niķis, kurš man patika kā «tips». Allaž tiku skicējusi viņa interesantos sejas vaibstus blakus savām vēstures piezīmēm. Peniķis pasniedza vēsturi brīvi, neformāli, aicinot mūs piedalīties ar jautājumiem un piebildēm. Viņš bija sagatavojis vēstures konspektus no vairākiem avotiem, kas deva dziļu un pamatīgu ieskatu mūsu tautas vēsturē, kuru viņš centās izgaismot, pieskardamies Eiropas iespaidīgajiem notikumiem.

Jautrus brīžus mums visiem sagādāja fonētikas laboratorija, ko vadīja Anda Libere no Toronto. Mācījāmies runāt «pareizi» latviski — ieklausoties savā izrunā. Smiekli bija pamatoti.

Visu rudeni braukāju uz Kalamazū mākslas centru, kur piedalījos zīmēšanas studijā. Neskatoties uz bezgala interesantajām latviešu studijām, sirds vēl sāpēja par pamestajām mākslas studijām. Dzīve šajā no amerikāņu pasaules atrautajā latviskajā vidē šķita mazliet nereāla, praktiskajai pasaulei nelietderīga. Domāju, ka Kalamazū daudziem

amerikāņiem zināma tās jocīgā vārda dēļ, protams, arī Glena Millera dziesmas dēļ. Tā nav nedz īpaši liela, nedz īpaši maza. Vairākas rūpnīcas, baltie, nēģeri, klusi dzīvojamie rajoni, ne īpaši turīgi iedzīvotāji, universitāte un līdz ar to daudz studentu. Pamazs biznesa centrs, pa kuru malāmies pēc stundām. Un tomēr es pieradu pie šīs pilsētas lēnā pulsa, bija laiks nodoties sapņiem, meditācijai par dzīvi. Kalamazū ir arī savi latviešu iedzīvotāji, latviešu baznīca ar vingrotavu, kur pulcējas latvieši, koris (kurā dziedāju), ar vārd» sakot, super-mikro latviskā vide. Protams, studiju centrs pa šiem gadiem izveidojies kā magnēts, kas pievelk aizvien jaunas sejas, jaunas latviešu ģimenes pārvākušās uz Kalamazū, bērniņi var apmeklēt pilna laika latviešu bērnudārzu, šī pilsēta piemērota bērnībai. Muižnieku «muižā» mitinājos viņu meitas Sarmas istabā. Gāju garās pastaigās ar «muižas» veco suni Remi, devos tālskrējienos, mācījos, gaidīju ziņas no Latvijas. Saslimu ar bronhītu, lasīju V. Belše-vicas dzeju un raudāju. Man likās, ka kaut kas ar mani notiek, ka šīm studijām tomēr ir kāda jēga manā dzīvē, ka man kā latvietei ir pienākums pret vecākiem un senčiem neaizmirst latviešu valodu. Lalita Muižniece bija gaišā būtne, kas vedināja vairāk lasīt, izprast dziļāk kopsakarības starp literatūru un mūsu tautas fenomenu.

Pirms Ziemsvētku brīvlaika, kuru pavadīju ģimenē austrumkrastā, ievācāmies (studenti] jaunajā centrā! Kas par priekiem! Katram sava istaba, centrs gaišs, plašs, mājīgs, un mēs visi kopā zem viena jumta. Bijām sadraudzējušies, un māju drīz uzlādējām ar labu enerģiju. Visi pēc kārtas gatavojām vakariņas, gādājām par nama kārtību. Iestājās ziemeļnieciska ziema ar lieliem, skaistiem sniegiem, pa kuriem nācās brist uz skolu. Izskatījām literatūru no pirmskara perioda — Adamsonu, Caku, Ezeriņu, Brtgaderl, Bārdu u. c. Jauna un iemīlējusies, es lasīju Friča Bārdas dzeju, un dzīve likās bezgala skaista un rožaina. Klausījāmies mūziku, dejojām, ākstījāmies, diskutējām, mācījāmies. Cilvēki dāvināja centram grāmatas un gleznas. Bija viens Rozentāls, viens Jaun-sudrabiņš, Tone. Sabiedrība atsaucās, *vēroja,* jo šai vietai bija īpaša nozīme, nopietns mērķis nostiprināt *jaunajos* latviešos apziņu par savu tautu. Seit gribu citēt Dr. Valdi Muižnieku, kurš bija *centra* galvenais iniciators: «Pēdējo četrdesmit gadu vēsturiskie notikumi *mums arvien* skaudrāk *atgādina un* norāda, ka tikai mēs paši esam nopietni ieinteresēti savas tautas, valsts un kultūras *nākotnē.* Draugi mūs atbalsta, cik tas viņiem ir izdevīgi. Viņiem daudz *nesāpēs,* ja *mums trimdā nebūs* nākošo darbu darītāju, bet mūsu tautai tā būs *liela* traģēdija.»

Es uzskatu, ka latviešu trimdas pastāvēšana un darbība ir unikāla. Lai gan ar katru jauno paaudzi sarūk trimdas aktīvās daļas skaits, taču vēl un vēl atrodas jaunieši, kas interesējas par savām «saknēm». Daudzi no viņiem vismaz vienu reizi bijuši Latvijā. Mēs bijām dažādi

pēc rakstura — cits nopietnāks, cits nenopietnāks, cits ar noslieci uz sabiedrisko darbu, cits sevī vērsts. Mani varēja pieskaitīt pie šīs otrās grupas. Man latviešu kultūras izpausmes trimdas apstākļos šķita vienīgā, interesantā šķautne trimdas būtībā. Lai gan saskatīju zināmu jēgu politiskajai un sabiedriskajai organizētībai, tam pievērsu maz uzmanības. Katram no mums bija savas īpatnības, atšķirīga dzīves uztvere un mērķi (lai gan daudzi no mums vēl taustījās). Mani vadīja nojausma, ka braukšu dzīvot uz Latviju, lai gan tajā laikā neko nezināju. Sarakste ar Latvijas «draugu» bija kā bieza dienasgrāmata, pilna sapņiem, ilgu, skumju, domām par senču zemi. Gribu uzsvērt, ka šo eksaltēto emociju vilnis padziļināja manas studijas, padarīja tās krāsainas un auglīgas.

Pa šiem septiņiem gadiem «LSC bibliotēka, pateicoties sabiedrības atbalstam, dažu gadu laikā ir izaugusi par Amerikas lielāko latviešu bibliotēku ar 14 732 grāmatām, 420 periodiskiem izdevumiem (2S0 iesieti sējumi), 192 mikrofilmām, 339 skaņu lentēm un kasetēm, 111 skaņuplatēm, 3S gleznām un daudz ko citu. Esam aizpildījuši visus plauktus kā galvenajā, tā arī papildu bibliotēkā. Nepieciešama bibliotēkas paplašināšana unlvai jaunas bibliotēkas un kultūras dokumentācijas centra būve. Pēdējā ALA[2] kongresā visi delegāti, četriem atturoties, par to pozitīvi nobalsoja.» Protams, mūsu (t. i.— pirmajā) gadā nekādas bibliotēkas nebija. Taču ziedošana bija jau sākusies. Arī mana vectēva, Jāņa Bi-čo|a, krietnā bibliotēka nonāca LSC pēc viņa nāves 1982. gada augustā.

Visus šos gadus Padomju Latvijas prese ir ignorējusi trimdas aktivitāti, kura lielā mērā oponējusi dzīves ritei šeit, atsaucoties uz Latvijas «nelikumīgo iekļaušanu Padomju Savienībā», un tāpat vairums trimdas izdevumu ignorējuši notikumu gaitu un dzīvi šeit, Latvijā. Taču latvietis paliek latvietis, un, ja viņš mīl savu zemi, viņš darbosies tās labā. Ārpus Latvijas dzīvo daudzi ļoti labi latviešu rakstnieki mākslinieki, profesionāli. Nedrīkst piemiegt acis un izlikties, ka šādas «trimdas» nav. Tas ir brīnums, ka trešā un ceturtā latviešu paaudze, kas dzimuši svešās zemēs, vēl runā latviešu valodā.

Mana nok|ūšana LSC bija likumsakarīga. Beidzoties otrajam pasaules karam, mani vecvecāki (senators Augusts Rumpēters ar dēliem 'Visvaldi un Ilmāru, baltu filologi Jānis un Līvija Bičoļi ar meitām Baibu, Gundegu un Lailu) devās svešumā, bēgdami no Staļina rēga.

1941. gada notikumi visiem vēl bija svaigā atmiņā. Viņi tika «izskaloti» svešos, vienaldzīgos krastos — pēc Vācijas «dīpīšu» nometnēm nok|uva Amerikā, un jaunā dzīve sākās pie fabrikas konveijeru lentas. Gadus līdz pensijai viņi pavadīja līdzīgi pelēkos darbos. Varu apgalvot, ka manu vecvecāku gaišākie dzīves gadi bija pirmskara Latvijā. Jānis savos trimdas *gados savāca* milzums grāmatu

— tā bija viņa kaislība. Opaps Augusts bieži tika stāstījis par Latvijas vēsturi, kuru pārzināja ļoti labi, bērnībā mūs valdzināja ar spoku *stāstiem,* kas risinājās senlatviešu — pirms-krustnešu laikā. Mana māte Baiba Bičole kļuva par dzejnieci un latviešu literatūras skolotāju, un es ... Es esmu Latvijā. Pateicoties viņiem, latviešu pamatskolai, un latviešu studiju centram.

Par sevi esmu visu izstāstījusi. Ko dara tie — pārējie 17! Daži apprecējās, dažiem bērni. Mūsu skaitā jaukto laulību nav. Viņi strādā savās profesijās, braukā uz latviešu saietiem.

Par trimdas turpmāko pastāvēšanu esmu pesimistiskās domās. Skoliņās sarūk skolēnu skaits, jauktās laulības veicina atsvešināšanos. Dziesmu svētki nāk un iet, puiši un meitenes tautas tērpos sarunājas angļu valodā. Pa šiem gadiem saites ar tēvzemi tikpat kā pārtrūkušas. Tikai šodienas notikumi vieš cerību, ka sāksies aktīvāka apmaiņa.

Mūsu izlaidums bija ļoti skaists. Bijām ziedoši, pilni laimes sajūtas, dziedājām dziesmas, saņēmām apsveikumus, gads bija noslēdzies. Bija sajūta, ka pati Latvija ir kopā ar mums mūsu svētkos. Pēc izlaiduma sekoja nedēļu garš tulkotāju seminārs, ko vadīja Zviedrijas Juris Kronbergs. Prombraukšanas laiks tuvojās ar joni, un tad ... Iekāpu lidmašīnā Detroitas lidlaukā un atvadījos no LSC uz septiņiem gadiem.

Sēžu tagad savā Rīgas dzīvoklī un LSC laiks šķiet sens. Kaut man izdotos pārliecināt lasītājus, ka bija vērts! Ka ir vērts! Latviešu studiju centrs un Minsteres latviešu ģimnāzija ir apbrīnas vērtas. Trimda ir apliecinājums apgalvojumam, ka latviešu tauta ir strādīga tauta. «Mans augstākais prieks, manas lielākās bēdas stāv latviešu tautas laimē un nelaimē . . Latviešu skolām būs apgaismot latviešu tautu . . Mums ir skaidra un svēta valoda .. Viņai netrūkst ne smalkuma, nedz dziļuma, ne bagātības, nedz veiklības. Latviešu valodas sirmie vārdi ir priekš mums skaņa balss no sentēvu lūpām, tie ir sentēvu pukstošās sirds gabaliņi, viņu dzīvās dvēseles nojautas, viņu vērīgā gara jautrās dzirkstis . .» Sos Ata Kron-valda vārdus ir klausījušies latviešu bērni un jaunieši Amerikā, Kanādā, Eiropā, Austrālijā. CIK Ir sadzirdējuši, tas ir cits jautājums.

(P. S. Pagājušā gada februārī, pēc 7 gadiem, atkal iegriezos LSC — šoreiz kopā ar vīru Andri un dēlu Krišjāni. Nekas nelikās daudz citādāk, kā toreiz ... Citas sejas, gaišas un laipnas. Vienīgi tagad bija liela, pārblīvēta bibliotēka, kuru paredzēts paplašināt — pats Gunārs Birkerts izstrādājis grandiozu projektu, bet vai to spēs īstenot.. . Sai ēkai piemīt īpašs gars, ko izjūt ikviens, kas tajā uzturas. Saulainā izstāžu zālē izkārām Andra fotogrāfijas. Kaut biežāk iznāktu mums un citiem Latvijas ļaudīm pabūt šajā viesmīlīgajā, cerību pilnajā namā! Andris vedināja uz domu, ka tālākā nākotnē Jāņa Riekstiņa Latviešu studiju centrs varētu uzņemt jauniešus no *Latvijas* — ņemot vērā

trimdas sarukšanas procesus, — kas varētu mācīties Rietummičiganas universitātē. Dzīvosim, redzēsim!)

Abrene nav tikai visjaunākais trimdas latviešu īpašums. Abrene ir grezna pils Francijas pasakainā Loāras upes ielejā, kur klimats patīkams un vīns vienreizējs. Tur, 32 hektāru (79 akru) lielajā gruntsgabalā, ir meži un pļavas un 13 citas ēkas, ieskaitot piemērotas telpas mākslinieku darbnīcām un bērnu vasaras skolai . . .

*vu«»
gR6 > *ES

Piedalīsimies
brīnišķīgā pasākumā!
Tagad mums ikkatram ir iespējams palīdzēt
Latviešu tautas augstskolai ABRENEI,
lai tā sasniegtu savu pilno potenciālu
un kļūtu par latvietības cietoksni!

BRENES trīsstāvu pili ir balles zāle, bibliotēka, plaša virtuve, modernas labierīcības, **biroji,** un daudz, audz istabu, kur mūsu viesiem labi klājas! ■ Gaidām ari jūs ciemos!

KAS IR ABRENE?

Un tomēr Abreni nevajag saukt vienkārši par īpašumu. Abrenē veidojas cietoksnis pret asimilāciju, kur visas paaudzes varēs papildināt latviskās zināšanas. Abrene ir Latviešu tautas augstskola un

daudz kas vēl. Abrene nebūs no tām latviešu mājvietām, kuras bieži stāv tukšas, jo Abrenes pasākumam ir plašs vēriens un noteikti mērķi.

īsos vārdos, Abrene ir un būs:

Tautas augstskola, kas cauru gadu piedāvās visu vecumu latviešiem dažāda veida, līmeņa un garuma, teorētiskus un

praktiskus kursus un seminārus. Piem., ir iespējami semināri, veltīti latviešu valodai, vēsturei, folklorai un politikai, kursi dažādās daiļamatniecības nozarēs — rotkalšanā, aušanā, koka un ādas apstrādāšanā. Tāpat varēs rīkot teātra, kora diriģēšanas, tautas deju kursus utt.

Studiju centrs ar plašu bibliotēku, lasītavu un etnogrāfisku priekšmetu krātuvi individuālām studijām.

Mākslinieku un daiļamatnieku centrs. Studijas un darbnīcas visām mākslas un daiļamatniecības nozarēm, kā arī izstāžu telpas.

Latviešu mākslas darbu krātuve, kurā uzglabāt mākslas darbus līdz tam laikam, kad tos varēs nodot brīvas, neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas gādībā.

Piemērotas telpas vasaras skolām, nometnēm, kongresiem, salidojumiem un dažāda veida latviešu organizāciju pasākumiem.

Latviešu tūrisma centrs, kurā katrs latvietis varēs pavadīt gan individuāli, gan grupās savu atvaļinājumu vienā no Francijas (un visas Eiropas) visskaistākajiem apgabaliem — turklāt latviskā vidē!

Vieta dažādiem saimnieciskiem pasākumiem: piem., mākslas galerija, kur pārdotu latviešu darbus, vai restorāns, kur baudīt latviešu gardumus!

BRAUCIETI REDZĒSIET, KA ABRENE NEKONKURĒ AR CITIEM CENTRIEM!

Minsteres Latviešu ģimnāzijai Dzintari! Kursa! Beverīna! Garezers! Jāņa Riekstiņa Studiju centrs!

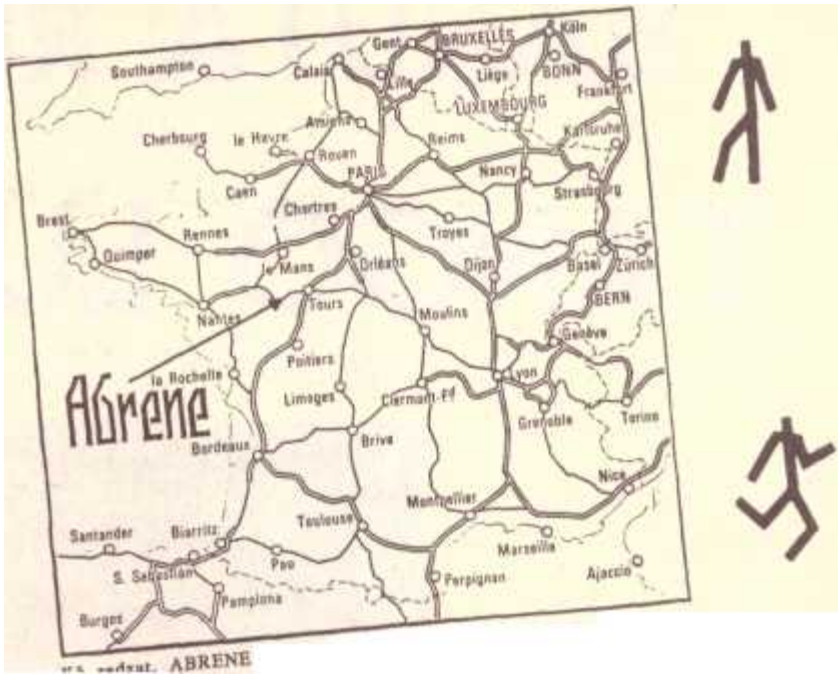
Southampton
Calais
Gent
BRUXELLES
Köln
Liège
BONN
Frankfurt
LUXEMBOURG
Karlsruhe
Cherbourg
le Havre
Amiens
Rouen
Reims
PARIS
Nancy
Caen
Chartres
Brest
Rennes
Troyes
Quimper
le Mans
Orléans
Dijon
Basel
Zürich
BERN
Nantes
Tours
Moulins
Genève
Poitiers
la Rochelle
Lyon
Limoges
Clermont-Fd
Grenoble
Turino
Bordeaux
Brive
Nice
Montpellier
Toulouse
Santander
Biarritz
Marseille
Pau
Perpignan
Ajaccio
S. Sebastian
Pamplona
Burgos
ABRENE

*v*r>i*

v J r c !

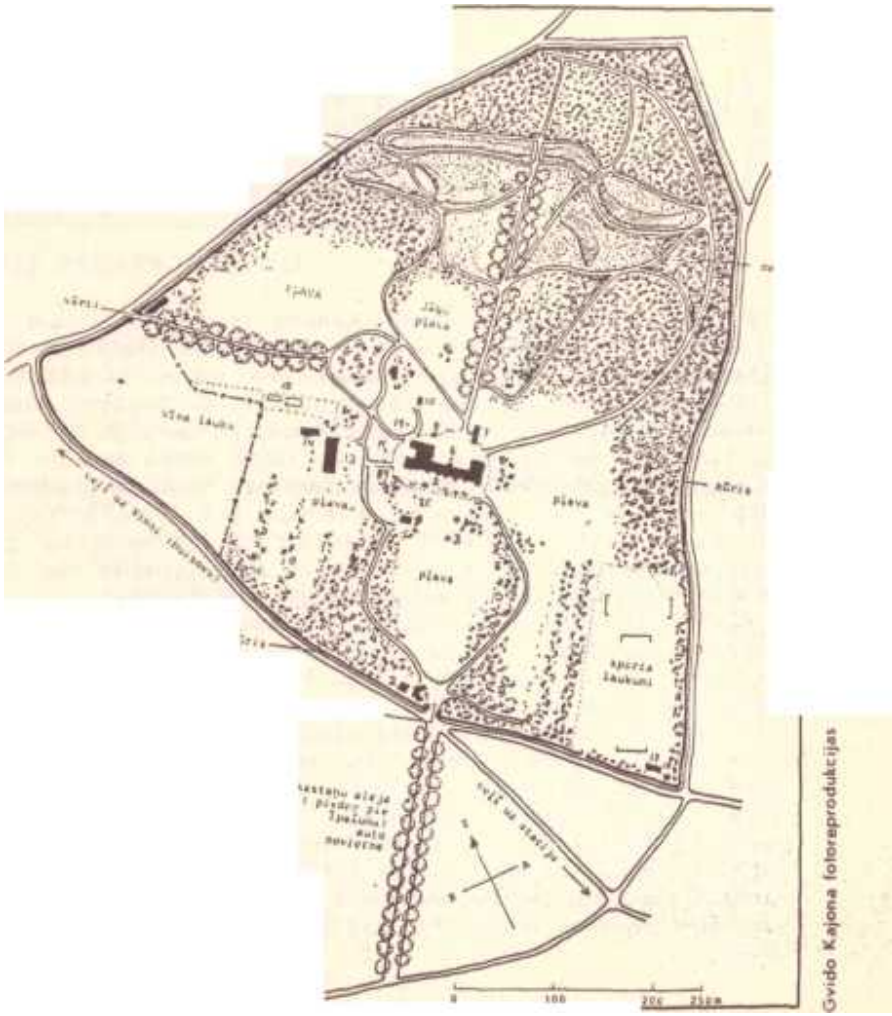

(Vīna lauks nepieder ABRENE1.)

vārtu nūja "Bauska" darbnīca, kur būs veikals putnu tornis oranžērija "Mālpils" pils aka

darbnīcas "Kalvene" veļas mazgātuve publiskās mazmājiņas darbnīca (koka apstrādei) fazānu māja

pārvaldnieka māja "Rudbārži"

kopmītne "Dundaga"

darbnīcas Litene"

sakņu dārzs un siltumnīcas

sētnieku māja "Inčukalns"

ģērbtuve

mazmājiņa

ieejas pagrabu velves

karogs

9.

10. 11. 12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
ABRENE?

Pirmie seši pasākumi kalpo mūsu jaunatnei, kurai daudz laika un maz saistību, kura var braukāt pa pasauli un atļauties ziedot mēnešus vai pat veselu gadu latviskai izglītībai.

Bet kur mūsu vidējā un vecākā paaudze

gūs latvisko izglītību? Kā lai izglītojas tie, kuriem jāstrādā un kuriem ik gadus tikai dažas *nedējas* brīvas? Tādiem ir dibināta Latviešu tautas augstskola ABRENE! ABRENE piedāvā dažāda garuma kursus *(no dažām* dienām līdz dažām nedēļām), īpaši domātus mūsu vidējai un vecākai paaudzei. ABRENI nevar salīdzināt ar, piemēram, 3X3 nometnēm, jo ABRENĒ piedāvās pakāpeniski augstāka līmeņa kursus; nav ik gadus jāmācās «Rot-kalšanu I», var progresēt uz «Rotkalšanu II», «Rotkalšanu III» utt., līdz pat meistara līmenim! Piedāvājot *īslaicīgus,* pakāpeniski augstāka līmeņa kursus mūsu vidējai un vecākai paaudzei, ABRENE nekonkurē *ne ar* vienu citu latviešu pasākumu.

Te varētu jautāt, vai *tad* pieaugušiem latviešiem vairs latviskā izglītība vajadzīga? Atbilde ir — absolūti jā! Paklausīsimies tik, cik kļūdaini mēs dažkārt runājam un rakstām latviski! Atceros dzirdam kādu vecomāti, kura teica: «Es izskrēju no piena.» Mana atbilde bija: «Kā, lūdzu??!» Tad atjēdzos, ka viņas «izskriešana no piena» bija tiešs tulkojums no angļu valodas: «I *ran* out of milk.»

Dzīvojot trimdas zemēs, mūžīgi dzirdam *svešvārdiem* piebārstītus latviešu teikumus, tāpēc ka latviešu vārdi mums nav zināmi vai arī aizmirsušies. Amerikā mēs braucam uz shopping mali pēc Scotch tape-a un varbūt paskatīsimies arī kādu toaster-u un VCR, un compat disc player-i, iekodīsim kādu taco *fast lood-a* vietā, bet uznāk baigais indiges-tion-s un jādzer antacid-s, un apsolāmies turpmāk ēst veselīgākus ēdienus, piemēram, vegg*ies!* Bet mājās vispār netiekam, jo mūsu *station* ivagon-am nokrīt muffler-s! *Oh,* boy.

Sādā valodā ABRENĒ nav iespējams runāt, jo tur pulcējas latvieši no visas pasaules, un, ja Amerikas latvietis runās angliski, tad Vācijas latvietis viņu nesapratīs, bet, ja Vācijas latvietis runās vāciski, tad Francijas latvietis viņu nesapratīs, un tā tālāk. Visi varēs saprasties tikai tad, kad visi runāsim latviski. (Un, ja grūti ies, vietējie valodnieki

mums palīdzēs pareizos vārdus atrast.)

Latviešu tautas augstskolā nenotiks tikai kursi latviešu valodas pratējiem, bet arī latviski runājošiem: kā jau izsludināts, Lieldienās būs valodas intensīvkursi, lietojot vismodernākās metodes, tā, lai valodas nepratēji varētu īsā laikā apgūt valodas pamatus. Bez tam paredzēti daudzi citi kursi, vadoties no tā, ko puhlika vēlas: folkloru, vēsturi, literatūru, mākslas vēsturi, podniecību, rotkalšanu, tautas dejošanu, grāmatvedību, mēbeļu restaurēšanu — varbūt pat meditācijas kursu, vai auto labošanas apmācības ABRENES auto darbnīcā! ABRENE piedāvās to, ko latvieši no visas pasaules gribēs mācīties.

Šis ir sevišķi svarīgs piedāvājums, ņemot vērā drausmīgo PPP: pazudušās paaudzes problēmu. Mūsu vidējā paaudze, karjeru meklējot, bieži vien aizvācas prom no latviešu centriem, precas ar cittautiešiem, pa daļai aizmirst savu valodu un kultūru, un beigu beigās uzaudzina bērnus, kam latvietība ir sveša. Kurp tas mūs novedīs? Uz tautas asimilāciju un izzušanu! Tādēļ tieši šiem vidējās paaudzes pārstāvjiem ir vajadzīga vieta, kur atsvaidzināt latviskās zināšanas un uzlādēt latviskuma baterijas. Sī vieta saucas ABRENE.

Kopsavilkumā jāsaka, ka ABRENE nekonkurē ar citām latviskās izglītības iestādēm, bet gan tās papildina. Uz ABRENI jau sākuši braukt Minsteres Latviešu ģimnāzijas, Dzintaru, Kursas, Beverīnas, Garezera un Rietummi-čiganas absolventi, jo ABRENĒ atrodas latviska šodiena — un latviska rītdiena.

*"»• *īss.*

blakus i2ᴀBRENES tuvuma_ˆ Bjauzetu pārdošanā par 2.500.000 Fr. ASV

darboties piU».._.ᵛKl?vlsKai atpūtas un valūtā tas 1987. gada jūnijā bija tikai

izpriecas vietai, bija nepieciešams $400.000. tūristiski pievilcīgs novietojifms.

Francijā ir daudz piļu un muižu, kuras Bostonas apkārtnē par šādu naudu var

Plāns rāda, cik ABRENES īpašums ir plašs. Ja ņem vērā, ka ASV valūtā 1987. g. jūnijā tas viss maksāja tikai $400.000, tad ir skaidrs, ka tas bija ļoti labs pirkums.

BAŅUTA RUBESA (Kanāda) TANGO LUGĀNO

Muzikālā luga divos celienos

AUTOBIOGRĀFISKĀ ESEJA

Baņuta Rubesa dzimusi Toronto, Kanādā, 1956. gadā. Viņa ir dzīvojusi Vācijā, Anglijā, pabijusi abos Kanādas krastos, bet tagad mīt savā dzimtajā pilsētā. Biežā klaiņošana viņai devusi internacionālu ieskatu sabiedrību attīstībā. Latviju apciemojusi četras reizes. Kanādā, Karalienes universitātē (Queen's University) viņa ieguvusi pirmās klases bakalaureātu (B. A. Honours) vēsturē un drāmā. Vēlāk studējusi Oksfordas universitātē Anglijā, ar izcilo Rodes (Rhodes) stipendiju, kur ieguvusi doktorgrādu ar savu disertāciju «Jānis Rainis un nacionālisma problēma» (Jānis Rainis and the Problem of Nationalism). Teātra zināšanas viņa ieguvusi galvenokārt no tiešās darbības, nevis no akadēmijām. Vairākus gadus viņa strādāja ar Anglijas eksperimentālo grupu KOMPĀNIJA («A COMPANY»), tad pati dibināja 1982. GADA TEĀTRA ANSAMBLI («1982 THEATRE COMPANY»), internacionālu grupu, kas strādāja Londonā. Tā brauca turnejā pa Angliju, Vāciju, Zviedriju un Ziemeļameriku, un, starp citu, izrādīja arī Aspazijas SIDRABA ŠĶIDRAUTU angļu valodā, eksperimentālā traktējumā.

Kopš 1983. gada Rubesa kļuvusi pazīstama Kanādas kultūrpasauiē kā rakstniece, režisore un reizēm aktrise. Viņas lugas — kādas sešas ir uzvestas, — līdz šim galvenokārt apskatījušas sieviešu tiesības. Bet visjaunākais darbs, džeza luga («jazz play») BOOM, BABY, BOOM! (virsraksts nav tulkojams) noris Toronto 1959. gadā, kur 21 g. v. Austra Mednis aizskrien

prom no mājām un, sevi saukdama par «Shirley», pazūd ekscentriskā džeza klubā.

Ar latviešu publiku Rubesa sāka eksperimentēt jau studentu gados ar ceļojošo ansambli «Pēdējie āksti», kas uzveda dzeju un satīrisku skiču kolāžas, piem., EMIGRĀCIJAS APSKAIDROŠANA JEB ZILONIS UN LATVIEŠU JAUTĀJUMS, 70. gados. Kontraversijas vētru izraisīja Rubesas pirmā dziesmu spēle VAROŅDARBI, ko sacerēja kopā ar komponisti Daci Stauveru-Aperāni un uzveda Monreālā 1979. gadā jaunatnes dziesmu svētkos (vēlāk arī Toronto un Ņujorkā). 1983. gadā uzstājās 6. Vispasaules latviešu jaunatnes svētkos Melburnā, Austrālijā, ar soloizrādi PĒDĒJIE LATVIEŠI. 1987. gadā Serbrukas jaunatnes dziesmu svētkos, Kvebekā uzveda šeit drukāto darbu TANGO LUGĀNO (komponiste Dace Ape-rāne).

B. R.

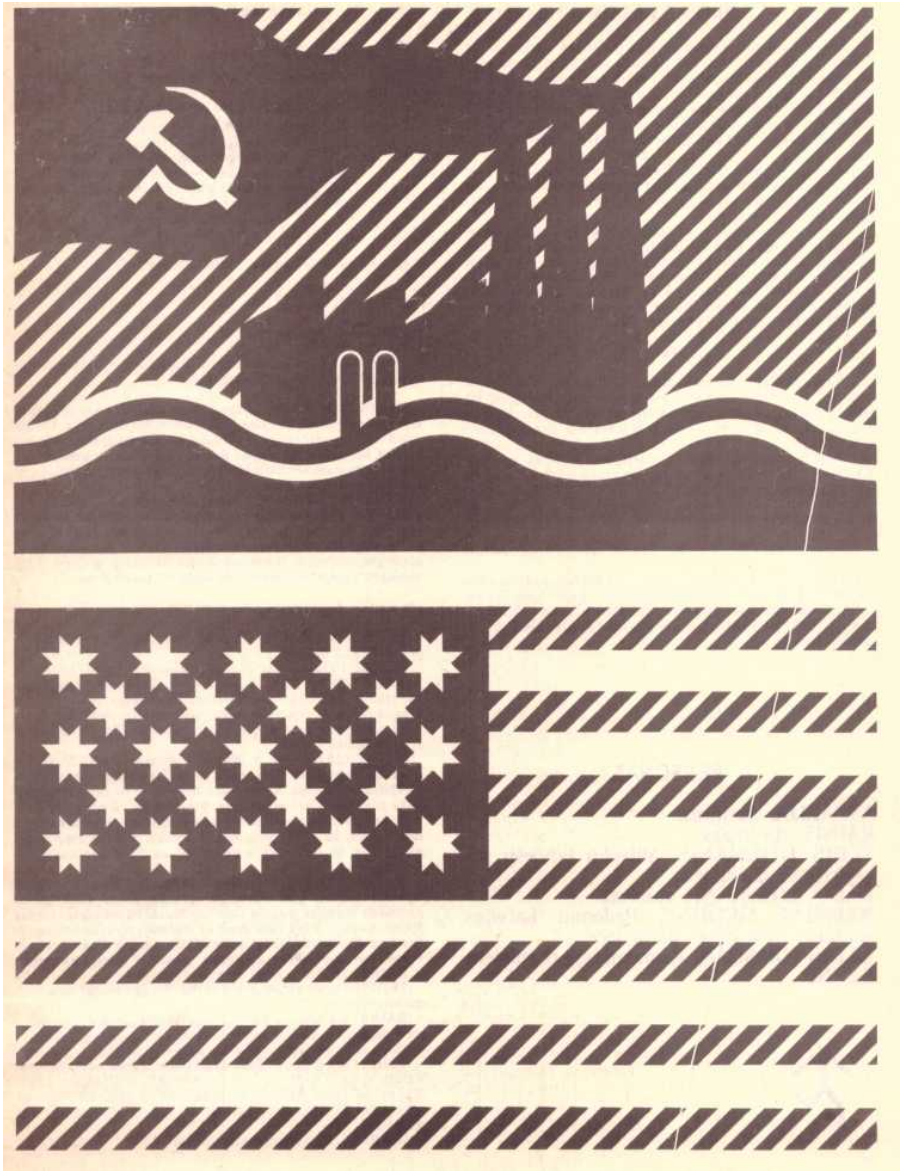

PRIEKŠVĀRDI

PIRMAIS CĒLIENS

«Tango Lugāno» ir nevēsturisks, satīrisks spoku stāsts.

1905. gada revolūcijas laikā Rainis un Aspazija bija vieni no pirmajiem, kam ar viltotām pasēm rokās bija slepeni jābēg no Latvijas. Trimdas mājvietu viņi atrada mazā Šveices pilsētiņā, vārdā Kastaņola, augsti Alpu kalnos, pie Lugāno ezera. Tur Rainis un Aspazija nodzīvoja piecpadsmit gadus līdz 1920. gadam, kad viņi atgriezās uz

dzīvi jaunajā Latvijas valstī.

Sekojošos 9 gados — līdz Raiņa nāvei 1929. gadā — sirmais dzejnieks bieži sūdzējās par apstākļiem politisko ķildu pilnajā Latvijā un draudēja braukt atpaka| uz savu «otro dzimteni» — Kastaņolu.

Kaut gan Aspazija no sākuma spēcīgi iesaistījās demokrātiskās Latvijas politikā, pēc Raiņa nāves viņa no sabiedrības atrāvās un dzīvoja vientuli līdz savai nāvei 1943. gadā.

Mājas, kurā dzīvoja Rainis un Aspazija, Kastaņolā vairs nav — tā noārdīta. Pilsētiņā ar brīvās pasaules latviešu gādību iekārtots skaists Raiņa un Aspazijas muzejs. Lai šī lielā darba veicējiem gods un slava!

Bet

kas būtu, ja Rainis nebūtu miris 1929. gadā un Aspazija nebūtu mirusi 1943. gadā? Kas, ja viņi būtu aizbēguši no tenku sabiedrības 1929. gada Latvijā un vēl būtu dzīvi? Tur — Kastaņolā. Ja tā būtu — šajā izdomātajā pasaulē noris mūsu stāsts.

Tango Lugāno darbība rit dzejnieku trimdas mājoklī, Kastaņolā. Tāda Raiņa un Aspazijas muzeja vēl nav, un abi lielie dzejnieki ir nemirstīgi.

Lūdzu publiku dzīvot šai fantazijai līdz un ceru, ka no tās izr aisīsies interesantas diskusijas demokrātiskā garā.

Autore

Piezīme: pēdiņās ieliktie teksti ir kvadrātiekavās uzrādīto autoru oriģināldarbi. Datumi un minēti skaitji izriet no sekojošās ma temātikas; dzejnieku dzimšanas diena tiek uzskatīta kā 1865. g.; 1929. g. viņi atstājuši Latviju; 1945. g. sastrīdējušies.

PERSONAS

ASPAZIJA, dzejniece RAINIS, dzeiinieks

TEDIS TIDEMANIS, Milvoku latviešu sabiedriskais darbinieks DAIRA LI ELMA NE, studente HERMĪNE GRODNE, Padomju Latvijas Kuituras ministr ijas darbiniece ULDIS TOMSONS, Raiņa muzeja darbinieks BĒRNS

*

PIRMĀ AINA

Bērns sēž uz miglas klātas skatuves lielā šūpu|krēslā, šūpojas un dzied:

Kad Jānis un Elza ar vilcienu brauc

Kad Jānis Un Elza ar vilcienu brauc klusi klusu, klusi klusu, nav varžu, kas kurkst, nav suņa, kas kauc, kad Jānis un Elza ar vilcienu brauc.

Tik lācītis plauktā pleš acis un sauc, ka Jānis un Elza ar vilcienu brauc, prom vilcienā brauc.

Un riteņi klab klusi klusu, klusi klusu.
(Atejoša vilciena skaņas. Gaisma nodziest.)

OTRĀ AINA

Vienā laikā notiek divi referāti. Rīgā runā Hermīne Grod-ne, Milvokos — Tedis Tīdemanis.

TEDIS TIDEMANIS *ir apm. 45 gadus vecs kārtīgs, konservatīvs latvietis, kas strādā kā bioķīmiķis Milvokos. Viņam patīk lietas vadīt. Viņš ir piedāvājies un tādēļ deleģēts sameklēt Raiņa un Aspazijas Šveices māju un to uzpost. Lai šim pasākumam savāktu ziedojumu, viņš sniedz referātus ar slīdītēm par Kastaņolu.*

HERMĪNE GRODNE *ir apm. 45 gadus veca ierēdne Padomju Latvijas Kultūras ministrijā. Viņu satiekam tūlīt pēc tam, kad viņa beigusi īsu referātu ministrijas darbiniekiem par nodomiem Kastaņolas muzejam. Viņa ir glīta, bet cieta, aizslēgta, nervoza. Hermīnei ir vīrs un maza meitiņa. Tēlu veidojot, rūpīgi jāizvairās no kariķēta traktējuma.*

Uz ekrāna Kastaņolas aina.

TEDIS + HERMĪNE: Uz Kastaņolu! Uz Šveices Riodeža-neiro! *(Skan aplausi.)*

TEDIS: Paldies. Pēc īsa pārtraukuma Daira Lielmane rādīs slīdītes no sava ceļojuma uz tēvuzemi pagājušajā vasarā. Jaunkundze! *(Meklē Dairu publikā.)*

(Ienāk Daira Lielmane ar pudeli šampanieša. Ari Uldis Tom-sons ienāk, un ar savu darbību spoguļo Dairu. Viņam ir slidišu rādītājs rokās.)

DAIRA LIELMANE *ir Milvokos dzimusi apm. 23 gadus veca jauniete, kam kā Studiju centra labākajai absolventei piešķirta stipendija Kastaņolas braucienam, lai delegācijā būtu pārstāvēti arī «jaunieši». Viņa nesen ciemojusies Latvijā, kur iemīlējusies Uldī Tomsonā. Bet viņai apciemojuma laikā licies, ka Uldis viņu pārāk novēro. Varbūt viņš ir čekists?! Un tā Daira Rīgu atstājusi, no Ulda pat neatvadījusies.*

ULDIS TOMSONS ir apm. 28 gadus vecs pievilcīgs latviešu puisis. Ļoti vīrišķīgs, drusku stīvs. Viņš nupat pabeidzis studijas muzeju zinātnēs Maskavā un sācis strādāt Raiņa muzejā. Viņu sūta kopā ar Hermīni Grodni komandējumā uz Kastaņolu. Tēlu vajag atstāt mazliet divkosīgu: vai viņam var, vai nevar uzticēties, publikai jāizšķiras pašai.

DAIRA: Nu, referātiņš izdevies?

TEDIS: Tagad atliek īstais darbs. Smags pienākums, kas mums uzvelts.

DAIRA: Kā tas var būt, ka visa pārējā delegācija, veseli pieci dalībnieki, pēdējā minūtē vai nu saslimuši, vai netiek no darba va|ā? ŠI akcija neliekas pārāk populāra. :§

TEDIS: Tas ir gods! Gods vadīt mūsu Raiņa un Aspazijas, varētu

teikt, Glābšanas fonda delegāciju. Pēdējais laiks! Kauns, ka esam atjāvuši dzejnieku mājai tik drausmīgi ilgi stāvēt novārtā! Kādi visādi literāri brīnumi tur vēl varētu glabāties . . .

DAIRA: . . . starp zirnekļu tīkliem . . .

TEDIS: ... ja tik vietējie šveicieši nebūs tais papīros ietinuši savas sviestmaizes!

DAIRA: Tur taču dzīvo itā|i!

TEDIS: Jaunkundze!

DAIRA: Tedi!

TEDIS: Skaties tikai, ka tavs priekšnesums kārtībā! Kā nekā, šis vakars ir pret ziedojumiem.

DAIRA: Nav ko rūpēties!

TEDIS: Jā, jā, esam gatavi ziedot mūsu baznīcai, mūsu nometnei, mūsu centram, kamēr tik tas ir kaut kur tuvumā. Bet tālumam, tālumam ari vajag savu tiesu, un šoreiz tas tālums ir Kastaņola. Es jums apsolu, Daira — savā un visas Tīdemaņu ģimenes vārdā — mēs darīsim godu brīvās pasaules latviešiem, darīsim godu Milvoku latviešu biedrībai!

Rītvakar lidojam, parītvakar būsim jau Kastaņolā. Iebraukuši stacijā, nekavēsimies ne brīdi, pat kafiju nebaudīsim . . .

DAIRA: . . . taču kādu kafijas tasīti!

TEDIS: Nē! Nē! Tūlīt dosimies meklēt dzejnieka māju, kurā viņi tais garajos kara gados gaidīt gaidīja uz savu atgriešanos brīvajā Latvijā, kur viņiem solīja . . .

DAIRA: Jā, jā, māju atradīsim, uzposīsim, iekārtosim, visu ko.

TEDIS: Dzīvais Jānis, dzīvā Elza, dzīvi mēs!

(Tedis atkorķē šampanieti, piedāvā Dairai. Abi ceļ pie lūpām šampanieša glāzes.

Kamēr Tedis un Daira viens otru apsveic, sāk balsi runāt Hermīne Grodne.)

HERMĪNE: Uz Kastaņolu! Uz Šveices Riodežaneiro! f*Skan aplausi.)* Paldies, paldies! Vai kādi jautājumi? Jā? *(Noklausās jautājumu.)* Braucam tūlīt. Kā biedrs Gorba-čovs nesen sacīja: «Mūsu pienākums ir skatīties tālāk.»

(Skan aplausi.)

ULDIS *(nolikdams aparātu):*

Atvainojos!

HERMĪNE: Biedri kolēģi, kauns atstāt dzejnieku māju novārtā. Tur mūsu lielais Rainis — un arī Aspazija — atrada patvērumu pēc Piektā gada revolūcijas. No turienes viņi vēroja pirmā pasaules kara postu, līdz kamēr tie atgriezās savā dzimtene piecpadsmit gadus vēlāk. Kastaņolā Rainis sarakstīja «Uguni un nakti», «Pūt, vējiņus!» *(Kāds viņu pārtrauc, viņa klusē.)* Piedodiet, biedri Ozol! Saprotams, tas visiem zināms. — Pareizi, jau sen zināms. — Tauta gaida, ka mūsu republikas

Kultūras ministrija ne|aus šim latviešu kultūrvēstures piemineklim sabrukt. *(It kā atbildot vēl vienam pārtraukumam.)* Ak, Grabovski, jums gan humors! Kādē| gan lai tur spokotos? — Es šaubos. Un man ka palīgs brauks līdzi mūsu jaunais referents Uldis Tomsons, kas nupat kā sācis strādāt Raiņa muzejā.

(Hermīnei pievienojas Uldis.)

ULDIS: Spoku tur jau nu nebūs. Bet, kad studēju Maskavā, tur bija viens večuks ar tādu kolosālu fantāziju, kad stāstīja visvisādus trakumus par mī|o Jāni un Elzu — bet tā jau tāda folklora, — nav ko . . . Mums Raiņa muzejā jau ir mazs Kastaņolas diapozitīvu krājums. Te ir . . .

TEDIS: Lūdzu uzmanību! Jūs tagad uzrunās Daira Liel-mane par tematu: Mans sapņu ce)š uz Latviju. *(Dairai — pusčukstus.)* Tikai runājiet ātri, citādi nomisēšu Kārsonu *(Johnny Carson* — Amerikas televīzijas personība).

DAIRA: Kā teica Gunārs Saliņš: «Uz Latviju? Es noteikti braukšu atkal, jā.» Saliņa dzejolī: «Ar vienu gandrīz apprecējos.» Ar vienu gandrīz samīlējos, bet *(runājot par slīdī-tēm)* . . . nu, tā ir Daugava. Kādā baigi romantiskā vakarā es stāvēju taisni tur — uz Pontontilta. Mēness. Klusums. Viļņi; Bet tad no tālienes atskan mūzika. Tur, mūsu senajā Rīgā, kads kārtīgs latvietis spēlēja: «You've gotta fight / For the right/ To Paaaarty!» *(Amerikāņu populārmūzikas gabals. Angliski — «Tev jaciņās par tiesībām svinēt viesības».)* īsti pacilājošs moments!

Nākošā slīdīte — Pētera baznīca.

(Kamēr Daira runā, uz Ulda ekrāna parādās slīdītes — Kastaņolas skati.)

ULDIS: Un te ap stūri ir mazais Cimitero, ml|ā kapsēta,

kur Rainim patika atsēsties un padomāt, kas notiks ar viņa mī|o latviešu tautu.

(Nākošā slīdīte uz Dairas ekrāna — jocīga Dairas bilde.)

DAIRA: Jus šovakar uzruna Daira Lielmane, pazīstama Latviešu studiju centra okupante.

(Slīdīte — Rīgas skats.)

DAIRA: Te es esmu Pēterbaznlcas torņa galā. Nelec, nelec! *(Slīdīte — Brīvības piemineklis.)*

DAIRA: Brīvības piemineklis. Jā, vienvakar, pusnaktī, es tur aizgāju ar ziediem un, — ne tik ātri! .

(Uz abiem ekrāniem parādās tā pati bilde — Uldis un Daira, smaidīgi un intīmi.)

DAIRA: To bildi nē!

HERMĪNE: Biedri Tomson, šī taču jūsu personīgā bilde!

ULDIS: Atvainojos.

(No Ulda ekrāna bilde steidzīgi pazūd. Kamēr Hermīne un Uldis turpina runāt, uz Dairas ekrāna viena pēc otras seko bildes ar Uldi un

Dairu Rīgā. Uz Ulda ekrāna parādās un paliek Raiņa un Aspazijas ģīmetne.)

ULDIS: Nu, un ar to mūsu mazais referātiņš beidzies. *(Pret ekrānu.)* Mēs visi šo pāri pazīstam, un abi ar biedri Grodni meklēsim dzejnieku pēdas viņu otrajā dzimtenē — Kastaņolā, Šveicē.

(Dzirdami aplausi.)

HERMĪNE: Darbs izdarīts. Nākamreiz uzmanīgāk ar savu privāto bilžu krājumu. Bet meitēns bija smukiņš!

ULDIS: Nu jā.

HERMĪNE: Kada radiniece, vai?

ULDIS: Nu jā.

HERMĪNE: Klusais ūdens, ko? ... Ka nu bija ar to aizliegto spoku stāstu?

ULDIS: Aha, jā, pareizi. Nu, redziet . . .

DAIRA *(kurai uz ekrāna vēl arvien ir skats ar viņu un Uldi):*

Talak!

ULDIS: Biedre Hermīne, kas, ja Raiņa zārks būtu bijis — tukšs? Ja, teiksim, 1929. gadā sirmie dzejnieki, rociņās saķērušies, būtu ielekuši Daugavā?

HERMĪNE: Šausmas, tā nevajag... It kā viņi, vīlušies tā sauktajā brīvajā Latvijā, un — nu, **točno** *(krievis ki — «saprotams»)* . . .

DAIRA: Tālāk!

ULDIS: Nu un — ja tā būtu? Lai tautu nesatracinātu, izsludināja Raiņa sirdslēkmi. Lielas, greznas bēres, bet zārks tukšs.

HERMĪNE: Neticami!

DAIRA: Tālāk!

HERMĪNE: Bet taču Aspazija — Aspazija taču dzīvoļja līdz Lielajam Tēvijas karam!

ULDIS: Un kā būtu, ja kāda no Vācijas pārbraukusi, Aspazijai līdzīga aktrise būtu dzejnieci gadiem ilgi notēlojusi? Šķietamā Aspazija taču dzīvoja, atrāvusies no sabiedrības. Kas tad viņu vispār vairs redzēja?

HERMĪNE: Kolosāli! Tādā gadījumā abi dzejnieki guļ kaut kur Daugavas dzelmē — varbūt aizskaloti jūrā. Vai tāda tā pasaka?

ULDIS: Tā apmēram.

DAIRA: Tālāk!

ULDIS: Bet es personīgi pasakai neticu.

HERMĪNE: Nē, nu kā, nu, protams, bez šaubām . . .

DAIRA: Tālāk . . . tālāk . . . tālāk!

TEDIS: Jā, man dāmas lūdza jums visiem pateikt, ka alus ir labs un virtuvē gaida karsta pica no **Joel's PizzaH!** *(Beidzot uz abiem ekrāniem redzamas Raiņa un Aspazijas bildes.)*

ULDIS: Pašnāvība mūsu paraugpārim pavisam nepiestāvētu. Drīzāk viņi abi būtu iesēdušies vilcienā un aizbēguši atpaka| uz

Kastaņolu, lai tur dzīvotu kaut vai vēl 300 gadus.

HERMĪNE: Drīzāk tomēr tai zārkā bija pareizais mironis, un Aspazija turējās **pa svojemu** (krieviski — «savrup»). *(Hermīne aiziet.)*

DAIRA: Kam gan nav sava mīlas stāsta pēc Rīgas brauciena . . . Tur jau viņi visi plēšas precēties, un tad tik uz

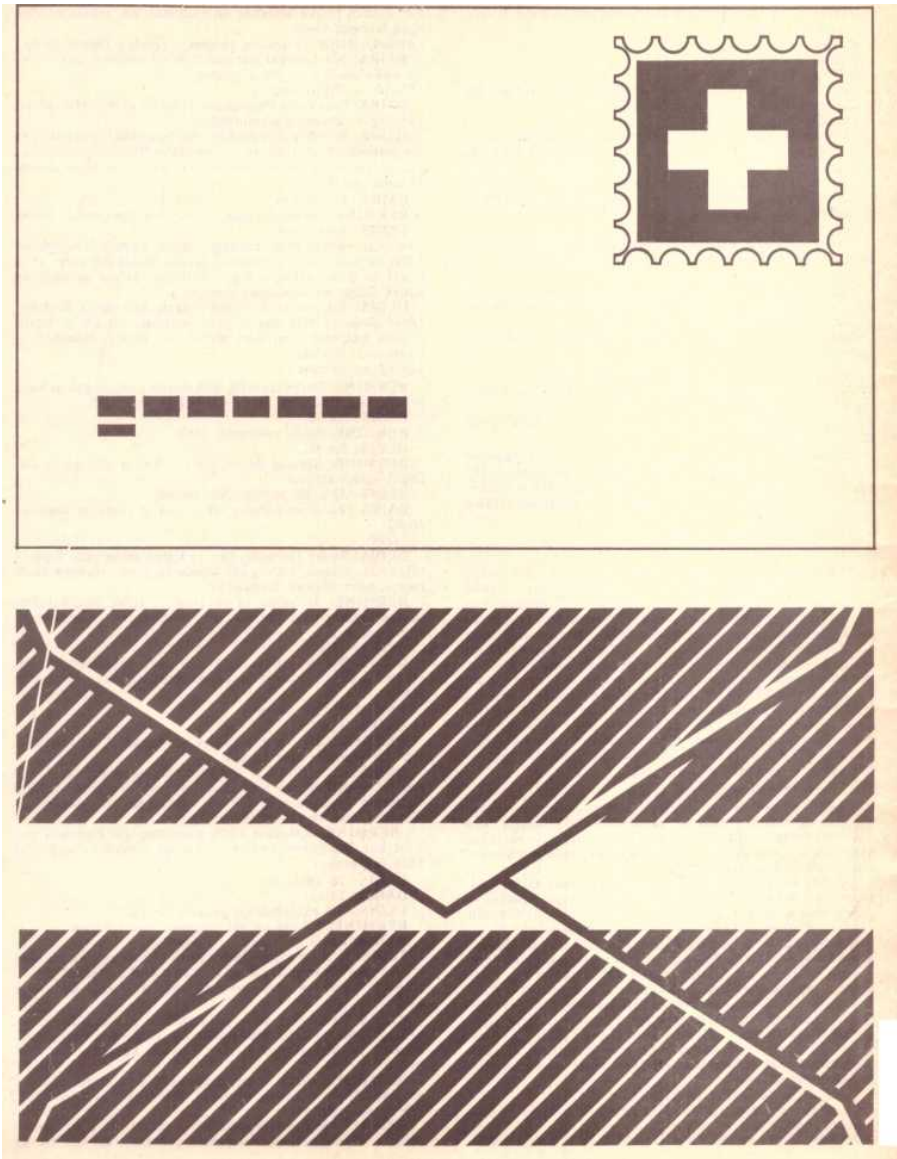

Kristiāna Sica zīmējumi

šķiršanās olimpiādi. . . Nekad nevar zināt, ko viņi tur īsti grib. *(Uldis aiziet.)*

DAIRA *(noteikti, mainot toni):* Okē, ja kādam te tas vēl nav zināms

— šis ir Rainis, un tā ir Aspazija. Viņa īstais vārds bija Jānis Pliekšāņs, un viņas — Elza Rozenberga. Abi bija baigie dzejnieki un tā tālāk, un viņu dē| mani sūta uz Kastaņolu. Kastaņola viņiem bija ļoti mī|a. Rainis ir rakstījis: «Lugāna-Kastaņola saturēja mūs pusmūžu, piecpadsmit gadus. Vēl tagad gars atgriežas vienmēr uz šo vietu, un gars gandrīz ik gadus velk līdzi miesas . . .»

TEDIS: Gars — velk miesu. *(Mēģina jokot.)* Tur spokojas. Tur spokojas. *(Daira nesmejas.)* Ar labvakaru! (*Atvadoties no referāta publikas.)* Ar labvakaru! Ar labvakaru!

(Daira dusmīgi noiet.

Gaisma nost. Ekrāni uziet gaisā.

Aizbraucoša vilciena skaņas.)

TREŠĀ AINA

(Uldis, Hermine, Daira un Tedis uznāk ar koferiem un mantām. Uzņem fotogrāfijas.)

VISI KOPĀ: Tūrisms!

(Seko «Tableau Vivant», kurā rāda dažādas tūristu nodarbības: nes smagus koferus, uzņem fotogrāfijas utt. Kamēr runā.)

TEDIS: Tūrisms! — Tūrisms ir tikpat vecs kā cilvēce. «Pirmie tūristi — akmens laikmeta zvejnieki un medinieki» *(Vanags)*.

DAIRA: Pēdējie tūristi — japāņu biznesmeņi un rokmūzikas zvaigznes.

ULDIS: «Skaties, Gvido, tur ir tūrists,» teica futūrists. **HERMĪNE:** «Pierakstīto zemnieku bēgšana no |aunā kunga — arī tūrisms» *(Vanags)*.

TEDIS: «Latvietis ir kūtrs ceļotājs, un latviešu vairākums tālāk par baznīcu, krogu un dzirnavām nav bijis.» Tā tas rakstīts Kār|a Vanaga grāmatā . . .

VISI: Tūrisms!

ULDIS *(rāda mantas publikai):*

(Koferis.) No Gruzijas.

(Kurpes.) No Bulgārijas.

(Fotoaparāts.) No Austrumvācijas.

(Kabatas lakats.) No Amerikas.

(Daira atradusi vienas žaketes kabatā Ulda foto.) **DAIRA:** Uldis.

(Daira paņem foto, to aizdedzina, tad — pusdegumā nopūš. Hermine pēkšņi satraukti meklējas savās drēbēs.) **HERMĪNE:** Pase!

PĀRĒJIE: Mana pase! *(Satraukti meklē, atrod.)*

DAIRA: «Born in Milwaukee, 1965.»

TEDIS: «Born in Jelgava, Latvia.»

ULDIS: «Sovetskij Sojuz».

TEDIS: «United States of America.»

HERMĪNE *(satraukti meklē pasē):* Vīza! *(Dokuments.)* **DAIRA** *(satraukti meklē somā):* Vīza! *(Kredītkarte.) (Abas atrod.)*

TEDIS: «American Express.»
(Ieskanas mūzika.)
VISI: Te. Tur. '
Hier. Da. *(Vāciski — «Te. Tur».)*
Montē Brē.
San Salvatore.
Duomo di San Lorenzo.
Lugāno.
Cassarate.
Casa Carlo Cataneo.
Castagnola!
Kastaņola!
Šveices Riodežarieiro!
Dželāti! Tutti frutti!
VISI: Dželāti, ē, ē!
Dželāti, ē, ē!
Tutti frutti!
VĪRIEŠI: Brūni ceļi,
SIEVIETES: balta āda,
VĪRIEŠI: brūna naba **SIEVIETES:** smiltīs deg.
VISI: Staipi gūžas, laizi lūpas, skat, vai kādam kauli dreb.
Dželāti!
Tutti frutti!
(Mūzika uz bridi drusku draudoša.) **TEDIS:** Spoki!
PĀRĒJIE: Spooooki!
(Mūzika atkal saulaina.)
VISI: Dželāti!
Tutti frutti!
VĪRIEŠI: Nav ko runāt.
SIEVIETES: Vienos sviedros.
VĪRIEŠI: Svešas skanas.
SIEVIETES: Saule dur.
VISI: Prom no mājām, kāp uz kājām. Skat, kāds trakais braucis šurp! Dželāti, ē, ē!
Dželāti, ē, ē!
(Atkal dažas draudošas taktis.)
TEDIS: Spoki?
PAREJIE: Spooooki!
VISI *(bauro):* Brīvas dienas
nav mums nevienas tik skaistas, tik tīras, tik brīvas!
Tik skaistas, tik tīras, tik brīvas no rūpēm!
Brīvas dienas nav mums nevienas tik skaistas, tik skaistas, tik jautras, tik liegi, viegli, priecīgi! Dželāti!
Tutti frutti!

(Nodziest gaismas.)

CETURTĀ AINA

Kastaņolas mājas iekšpuse. Liela istaba vidusplānā, kas apklāta putekļiem un zirnekļu tīkliem. Pie sienas Raiņa un Aspazijas ģīmetnes. Dažādi -sēdekļi apsegti ar palagiem. Neattaisītas vēstules visās malās. Istabas vidū — šūpuļkrēsls. Katrā skatuves pusē vēl pa vienai istabai. Vienā sēž Aspazija, otrā — Rainis.

Raiņa istaba iekārtota askētiski ar vienkāršu gultu un galdu. Aspazija turpretim dzīvo buduārā ar spilveniem, novītušām puķēm, apputējušām krellēm utt. Katrā istabā pa lādei.

ABI RAKSTNIEKI, *122 gadus veci, pārvērtušies par fantomiem.*

Ainas sākumā katrs pārcilā savas lādes saturu.

RAINIS: Baldrians.

ASPAZIJA: Drapēs pret vēdera streiku.

RAINIS: Māmiņas austais lakats.

ASPAZIJA: Sapņu gramata jeb Jaunākais sapņu **isstahn-stitajs.** *(Latviešu valodas vārds vecā rakstībā.)*

RAINIS: Māsas Līziņas austais deķis.

ASPAZIJA: Pehz slavvena Arabeeschu sapņu paregona Ejuba H asana sapņu grahmatas. *(Latviešu valodas teksts vecā rakstībā.)*

RAINIS: Birutas Bībelīte.

(Abi raudulīgi šņaukā degunus.)

ABI: Pase!

ASPAZIJA: Viltota. Amēlija Geikina.

RAINIS: Art uro Naglino. Nagliņš. Nagliņš un viņa Nagla. Posts, vajadzēja maigāku vārdu izvēlēties, Piektā gadā no Rīgas bēgot, tad tagad būtu vieglāk. Arturo Pūka. Pūka un viņa Pūcīte. Bet vajadzēja būt Nagliņam, un tagad ir pienaglots.

ASPAZIJA: Amēlija Geikina un Artūrs Nagliņš. Jāzeps bez saviem brā|iem. Ak, mī|ais!

(Abi piecefas, it kā viņiem liktos, ka otrais ir klauvējis pie durvīm. Ausis piespieduši pie durvim, abi dzied.)

Vai tu tur esi?

ABI: Vai tu

• tur esi?

Un kā tev iet?

Tāpat kā vienmēr, paldies, paldies.

Vai mati sirmi, vai rokas trīc?

Ir tomēr gadi!

Vai tu vēl dzīvs/ dzīva,

Jāni/ Elza?

Es nu tikai tā.

Tālu, tālu, tālu projām.

Tu no manis tālu prom.

Manai sirdij tālu, tālu prom.
Man jau vienalga.
Es nu tikai tā.
(Abi izbeidz dziedāt, piesēžas pie saviem galdiem un raksta vēstules.)
ASPAZIJA: Cienījamais!
RAINIS: Godātā!
ASPAZIJA: Apbrīnotais!
RAINIS: Izcilā!
ABI: Nopelniem bagata/bagātais dzejniece/dzejnieks . . .
ASPAZIJA: Mīļais Jāni. Drīz ritēs 59 gadi, kopš slepeni atstājām dzimteni. Nez, kā gāja tai aktrisei no Vācijas, kā viņu sauc . . . Maija . . . Maija . . . Karstadtler . . .
RAINIS: Mana Elza, Iniņa! Sirdsmīļā . . . ragana! ŠI istaba kā kaps. Mans kaps. No kura neesmu izkustējies kopš lielā strīda, kā tu labi zini.
ASPAZIJA: Drausmīgi. Kopš 1945. gada neesam ne vārda izmainījuši, vai tu apjēdz, ko tas nozīmē? Tādas attiecības nav veselīgas, mīļais!
RAINIS: Izbeigsim šo kluso karu, mīļputniņ! Lai vismaz varētu kājas izstaipīt, pa durvīm iziet. Bet tu, tu, tu droši vien . . .
ASPAZIJA: Es savā istabelē kā lauva krātiņā, kamēr . . .
ABI: ... tu skrien pa visu māju!
RAINIS: Iniņa, ietiepele, krustnagliņa, taču padodies beidzot, pieklauvē pie durvīm! Tavs smukvīriņš tevim piedos, taču 59 gadi!
ASPAZIJA: Ceru, ka māju uzturi kārtībā. Ka ir jauni aizkari. Ka putekļu nav. — Nekā vairs nav. Dzimtenes nav. Draugu nav. Dziesmu nav.
RAINIS: Un man tik daudz, ko stāstīt! — Nekā nav, ko stāstīt! Cik sejai rievu . . .
ASPAZIJA: Taču pieklauvē beidzot! Tad es zināšu, ka tu visu nožēlo. Un tu redzēsi, es atraušu durvis vaļā kā pati vētra, un mēs kopā varēsim svinēt . . . svinēt savu 123. dzimšanas dienu. 124.?

(Turpinājums sekos)

RAINIS: Veci. Mēs kļūstam veci. Katru dienu esmu rakstījis tev vēstuli — vai nu ar kaujiniecisku, vai samierniecisku noskaņu, ka nu kurā reizē . . .

ASPAZIJA: Es kā muļķe vel arvien rakstu vēstules. Kau-

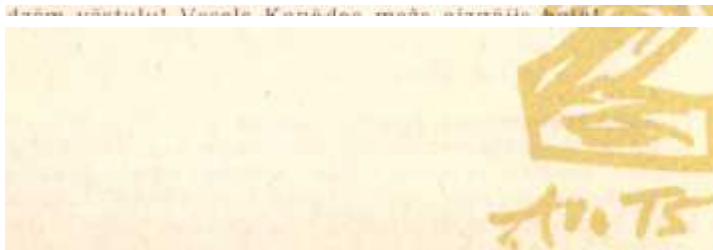

RAINIS: Ieskaitot liekās dienas katrus četrus gadus, tātad šodien būtu 15 340. vēstule . . .

ABI: Bet atbilžu — nav.

RAINIS: Tavs mlļputniņš, Jānis. *(Tad izstrīpo.)* **ASPAZIJA:** Tava zeltlaimīte Elza. *(Tad izstrīpo.)*

(Abi ieliek vēstules aploksnēs un izmet pa durvim.)

ASPAZIJA: «Ceļš
tik ilgs bij, tik grūts: tuksneša tāles, bez ēnas, bez zāles!
Un beigās, kas gūts?» *(Aspazija)*

RAINIS: «Jaunās Latvijas klimatu es nepanesu.» *(Rainis)* **Quisisana!** *(Itāliski — «Še top vesels».)*

Še top vesels, te sadzist slimā dvēsele.
Te bēdas visas rāmākas, te prieks, te miers, te vesels es.
Te jāpaliek.

ASPAZIJA: Te nevar palikt.

ABI: Tu toreiz teici, vēl šodien sāp tie asie vārdi, vēl skan kā lāsts.
Nav mana vaina — man tomēr žēl!
Kas tur ko skaidrot, vai nav par vēlu?
Es nu tikai tā.

Tālu, tālu, tālu projām.
Manai sirdij tālu, tālu projām.
Es nu tikai tā.
Tālu, tālu, tālu projām, tu no manis tālu, tālu projām.
Es nu tikai tā.
(Cita ritma, uztraukti.)
RAINIS: Kād s klauvē, kāds klauvē, tur noteikti kāds klauvē!
ASPAZIJA: Kāds sauc, kāds sauc!
Vai sauc, vai mani sauc?
(Kamēr skan mūzika, abi sakārtojas, it kā tūlit ieradīsies ciemiņš — bet neviens nenāk.)
ABI: Es tevi gaidu!
Ver vaļā durvis, sper pirmo soli, draugs, nāci drīz!
RAINIS: Es te tik vientuļš!
ASPAZIJA: Vai nav par vēlu?
ABI *(kreščendo):* Vai tu tur esi?
Vai tu vēl dzīvs/dzīva?
ASPAZIJA: Vai tu tur esi?
RAINIS: Vai tu tur esi?
ABI: Vai tu . . . tur . . . esi?
(Čukstus.) Esmu.

GVIDO KAJONA fotoreprodukcijas

1., 4. vāka noformējums — **OJĀRS PĒTERSONS**

«Avots» Nr. 2. 1989., 1—80

AVOTS

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

vēstule

.. es Tev ļoti pateicos par ticibu man un par Tavu stiprumu šajās grūtās pārbaudījumu dienās. Par mani

ALA—Amerikas Latviešu Apvienība.
n *